

ERNA SÖÖT

Eesti keel esimeses klassis

4E(07)
S 988

EESTI NSV
PEDAGOOGIKA TEADUSLIKU UURIMISE INSTITUUT

A-26731

E. SÖÖT

EESTI KEEL 1. KLASSIS
II POOLAASTAL

Metoodiline käsiraamat õpetajale

Tartu Linnaraamatukogu
KUSTUTATUD 2005

N. V. Gogoli nim. Tartu
Linna Keskraamatukogu
Inv. nr. 161853

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM
TALLINN 1965

Toimetaja *E. Janno*
Kunstiline kujundaja *S. Väljal*

Kirjastatakse Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi Teadusliku Nõukogu otsusel.

TARTU Ü...
RAAMATUKOGU

N. V. Gogoli nim.
Tartu Linna
Keskraamatukogu

SAATEKS

NLKP programm on esitanud nõukogude koolile suure ja õilsa, kuid ühtlasi raske ja keerulise ülesande — uue inimese kasvatamise. Kogu õppe-kasvatustöö nõukogude koolis on suunatud selle ülesande täitmisele. Praegustest 1. klassi õpilastest sirgub juba see põlvkond, kes hakkab elama ja töötama kommunistlikus ühiskonnas. Uus ühiskond vajab vastava ettevalmistusega liikmeid, kommunistliku moraali tõekspidamistes veendunud, algatusvõimelisi ja suurte teadmistega inimesi, kellel on kujunenud harjumuseks ja vajaduseks töö ühiskonna kasuks.

Nende kasvatuslike ülesannete täitmist koolis juhendab õppeprogramm. Samuti määrab see kindlaks õpetuse sisu, õppematerjali. Programmi nõuete täitmise aga tagavad otstarbekad õppemeetodid.

Õpetajad on oma töös sageli ebakindlad. Aabitsaõpetamisel leiavad nad tuge vastavast metoodilisest kirjast. Emakeele õpetamiseks II poolaastal vajalik metoodiline käsiraamt seni puudus. Käesoleva raamatu eesmärgiks ongi juhendada 1. klassi õpetajaid lugemise ja keeleõpetuse algõpetuse jätkamisel II poolaastal, millal aabits asendub esimese lugemikuga.

Käsiraamatu sissejuhatavas osas antakse lühike ülevaade eesti keele õpetamise ülesandeist 1. klassis ning lugemise, keeleõpetuse ja kõnearenduse metoodika küsimustest. Raamatu teises osas on antud üksikasjalikud juhendid lugemiku materjali käsitlemiseks. Ühtlasi on siin näidatud mitmesuguseid võimalusi töö organiseerimiseks emakeele õpetamisel nii õppeplaanis emakeelele määratud aja kasutamise kui ka lugemis- ja keeleõpetuse seostamise alal. Samuti on püütud selgitada koduloolise temaatika osa ja ülesandeid emakeele õpetamisel 1. klassis ning näidatud teid koduloolise printsiibi rakendamiseks ja materialistliku maailmavaate kujundamiseks.

Käsiraamatus on esitatud mitmesuguseid töövõtteid ja -viise lugemistundideks. On püütud anda õige lähtekoht lugemismaterjali sisu lahtimõtestamiseks ja kasvatuslike eesmärkide taotlemiseks. Aabitsakursusele järgneval perioodil tuleb pidevalt tähelepanu pöörata õpilaste lugemisoskuse edasiarendamisele ning voolava lugemise saavutamisele. Tähtis osa on seejuures lugemistehnilistel harjutustel tahvlitekstide abil. Meie koolides on sedalaadi harjutused võrdlemisi uudsed. Siin on püütud õpetajaid selles töölõigus abistada ja juhendada nii harjutusmaterjali valikul kui ka selle töö organiseerimisel tunnis.

Keeleõpetuse alal on käsiraamatus püütud selgitada ja metoodilistes juhendites üksikasjalikult näidata, kuidas tuleks alustada keeleõpetuse tundidega 1. klassis ja kuidas tööd korraldada, et siin omandatu rajaks kindla aluse õpilaste õigekirjale.

Et õpetajaile tekitab tihti raskusi õppetöö otstarbekas näitlikustamine, siis on käsiraamatus näidatud selleks mitmesuguseid võimalusi.

Esitatud seisukohad on kujunenud esmajoones kaasaegse nõukogude pedagoogika, psühholoogia ja metoodika alusel. Siin on üldistatud nii meie vabariigi paljude eesrindlike õpetajate kui ka autori isiklikke pikemaajalisi töökogemusi 1. klassi õpetajana. Raamatus esitatud juhendeid lugemiku materjali käsitlemiseks on kontrollitud ka praktikas. Kahel õppeaastal töötasid esitatavate juhendite alusel mitmed õpetajad, kes tegid omapoolseid parandusettepanekuid, mida on käsikirja koostamisel arvestatud.

Käesoleva raamatu kirjutajale on suurt kaasabi osutanud ka Eesti NSV Haridusministeeriumi õpikute osakonna inspektor sm. Ksenia Siim ning eesrindlikud õpetajad Aire Kutsar (Viljandi 2. 8-klassilisest koolist), Helene Talts (Tallinna 18. keskkoolist), Helle Raigna (Tallinna 14. 8-klassilisest koolist), Erika Pastak, (Tallinna 2. keskkoolist), Juta Halling (Tallinna 16. keskkoolist). Neile ja kõigile teistele, kes on teinud käsikirja kohta parandusettepanekuid, avaldab autor südamlikku tänu.

Autor oleks tänulik, kui käsiraamatu kasutajad, tegelikud õpetajad, selle kohta arvamusi, märkusi ja ettepanekuid saadaksid aadressil: Tallinn, Tõnismägi 9, Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut, algõpetuse sektor.

I

EMAKEELEÕPETUS 1. KLASSIS II POOLAASTAL

1. ÕPETAMINE JA KASVATAMINE ON ÜHTNE PROTSESS.

Nõukogude koolis toimub õpetamine ja kasvatamine lahutamatus seoses, lähtudes V. I. Lenini juhendist, mille järgi noorsoo kasvatamine, haridus ja õpetus peab olema temas kommunistliku moraali kasvatamine.

Eriti tähtis koht on siin emakeeleõpetusel, mis nii oma kasvatusliku sisu kui ka õppeprotsessi organiseerimise kaudu soodustab õpilaste tundmuste arendamist, nende tahte ja iseloomu kasvatamist, veendumuste kujundamist ning materialistliku maailmavaate algete rajamist. Näiteks ei piirduta üldtuntud muinasjutu «Talumees ja karu» käsitlemisel ainult palakese ladusa lugemise ja jutustamisega ning teadmiste laiendamisega põllunduse alal, vaid pala sisu analüüsimisel äratatakse õpilastes kaastundmust ülekohtuselt koheldud ausa ja tööka karu vastu, äratatakse neis põlgust ekspluateerimise vastu. Muinasjutu tegelase karu kurb saatus oli osaliselt tingitud ka ta vähestest teadmistest. See veenab õpilasi ühtlasi teadmiste vajalikkuses ja tugevdab nende õppimistahet.

1. klassis on suur tähtsus õpilaste tundmuste kasvatamisel, sest mida noorem on laps, seda suuremal määral on ta mõjustatav tundmustest. Mõistagi tuleb siin taotleda nõukogude inimesele omaste kõlbeliste tundmuste äratamist ja kasvatamist. Kõigepealt peame lapsi õpetama armastama oma Nõukogude kodumaad, peame arendama neis nõukogude patriotismi, mis on üks nõukogude inimese sügavamaid tundmusi ning on orgaanilises seoses kogn ta vaimse maailmaga. Nõukogude patriotism on kõrgemat tüüpi patriotism. See pole inimese tavaline armastus oma kodumaa, oma rahva, selle keele ja rahvuslike traditsioonide vastu. Nõukogude inimese patriotism sisaldab uhkustunnet oma kauni, jõuka, võimsa kodumaa ja kangelasliku nõukogude rahva hiigelsaavutuste üle. See on aktiivne

tundmus, mis avaldub tahtes kaasa aidata kommunismi ehitava ühiskonna jõu ja võimsuse suurendamiseks.

Et kodumaad armastada, peab teda tundma. Seda soodustab emakeele õpetamisel rakendatav kodulooline printsiip, mis lapse teadmiste ja kogemuste ringi pidevalt avardab. Seoses 1. klassi lugemiku materjali käsitlemisega tutvuvad lapsed üha sügavamalt kodukoha loodusega, inimeste tegevuse ja nende osaga töös ühiskonna heaks, linna- ja maaelanike vastastikuste töö- ning abistamissuhetega jne. Nad saavad kujutluse meie vennasvabariikide sõbralikest suhteist ja taotlustest ühise töö ning vastastikuse abistamise kaudu tõsta meie suure kodumaa rikkust ja võimsust, muuta meie kõikide elu veelgi paremaks. Selle tulemusel tunnevad õpilased end suure pere liikmena, kus kõik taotlevad ühist üllast eesmärki, ning lapse soe suhtumine kodusse ja omastesse laieneb kodukohale ja lõpuks ka kodumaale, mis ongi aluseks nõukogude patriotismitunde tekkimisele.

Samuti tuleb õppematerjali käsitlemisel lapsele arusaadavalt selgitada, et 1. klassi õpilasel on oma osa ühiskondlikus tootmises. Ta esmane kohustus on valmistuda tulevaseks tubliks töötajaks, mispärast on tal vaja hästi õppida. Ka praegu on tal võimalik ühiskondlikule tootmisele kaudselt kaasa aidata, sest jõudumööda ise enese eest hoolitsedes ja kodustesse majapidamistöödesse lülitudes säästab ta vanemate energiat produktiivsemaks tööks ühiskonna heaks. Nii õpetatakse last juba maast-madalast oma patriotismitunnet tegudes väljendama.

Meie kooli peamiseks ülesandeks on õpilase isiksuse mõjutamine tervikuna, temast nõukogulike iseloomuomadustega inimese kasvatamine. Selle eelduseks on teaduslikul alusel põhjenev maailmavaade — arvamuste ja veendumuste süsteem, mis määrab inimese ideaalid ja püüdlused, ta kommunistliku suunitluse ja käitumise.

Lapse iseloomu kujunemine algab eelkoolieas — kodus ja lasteaias. Tal on juba kooli tulles oma suhtumine kaaslastesse, iseendasse, oma töösse ja õppimisse, mis on tekkinud senistest käitumisharjumustest. 1. klassis tuleb lapse iseloomujooni sihipäraselt edasi arendada ja vajaduse korral ka korrigeerida. Kõige enam võimalusi selleks on emakeele õpetamisel. Kasvatuslike eesmärkide taotlemist soodustab siin juba õppematerjal oma kasvatusliku sisu kaudu. Samuti võimaldavad seda valitud õppemeetodid,

kollektiivi ja õpetaja isiku suur kasvatav mõju. Ning kuigi algkoolis ei jõuta veel õpilaste iseloomu kujundamisega kaugeltki lõpule, võib ometi ka juba 1. klassis palju ära teha kommunistlike veendumuste, kommunistliku moraali tõekspidamiste kujundamiseks, mis on teadusliku maailmavaate ja nõukoguliku iseloomu aluseks.

Veendumuste, kommunistliku moraali tõekspidamiste tekkimine on tihedalt seotud teadmiste omandamise ja tundmuste arenemisega ning toimub õigesti organiseeritud õppeprotsessis. Seda arvestades tuleb suurt tähelepanu pöörata selgitavale lugemisele, s. o. õppematerjali sisu analüüsimisele ja selle kasvatusliku mõtte avamisele, mille tulemusel õpilastel tekivad või leiavad kinnitust arvamused ühe või teise nähtuse kohta. Näiteks pole abivalmiduse nõue 1. klassi õpilastele päris tundmata ja neil on selle kohta kogemusigi, sest nad on kodus abistanud vanemaid, nooremaid õdesid-vendi jt. Pala «Lihtsalt vana inimene» käsitlemisel leiab kinnitust õpilaste arvamus, et hea laps on abivalmis, kuid ühtlasi see arvamus avardub ja juurdub: hea laps märkab ise, kus on abi vaja, ja ta abistab kõiki, ka võõraid.

Selline arutlus ja argumenteerimine sunnib last ühtlasi oma käitumist kriitiliselt hindama ning sellel on ta edaspidisele käitumisele positiivne mõju. Et seda mõju kindlustada ja tagada teadmise kujunemist käitumisjuhiseks, tuleb selliste palade käsitlemise lõpul tõstatada probleem: «Mida õppida sellest palast?» Kui lapsed küsimusele ise vastuse leiavad ja sellest oma järeldused teevad, on pala kasvatuslik mõju palju sügavam kui õpetaja manitsuse puhul, millega pahatihti soovitule just vastupidist võib saavutada.

Et 1. klassi õpilaste arvmused pole veel küllalt kindlad — nad on kergesti kujundatavad ja ka kergesti muudetavad —, siis tuleb pidevalt hoolitseda positiivsete arvamuste tugevdamise ja nende veendumuseks ning käitumisharjumuseks ülemineku eest. Kui palakese «Kes läheb?» käsitlemise lõpptulemuseks oli otsus: lapsed olgu vanematele kuulekad, siis on vaja aeg-ajalt selle juurde tagasi tulla ja lasta õpilastel sobival juhul rääkida oma kogemustest või tähelepanekutest seoses kuulekusega. Soovitav on ka siin kasvatada positiivse kaudu ning tuua näiteid headest lastest.

Paralleelselt kommunistliku moraali tõekspidamiste

kujundamisega tuleb juba 1. klassis teha eeltööd õpilaste teaduslik-materialistliku maailmavaate aluste rajamiseks. Kuigi nii väikesed lapsed pole veel võimelised omandama marksistlikku filosoofiat ega mõistma looduse ja ühiskonna dialektilisi arenemisseadusi, saab neile ometi selgitada, eriti koduloolise printsiibi rakendamise ning sellega seotud õppekäikude, vaatluste ja vestluste kaudu, looduses ja inimühiskonnas valitsevaid suhteid ja sõltuvusi ning õpetada lapsi orienteeruma nende põhjustes. Näiteks: tutvustades õpilasi lugemispala «Mida tahtis Lenin» käsitlemisel laste elamistingimustega enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja kõrvutades sellega laste eest hoolitsemist Nõukogudemaal, luuakse lastes eeldused veendumuste kujunemiseks sotsialistliku korra paremuses.

Samuti kujunevad kommunistliku maailmavaate elementideks teadmised loodusest ja loodusnähtustest, mida õpilased saavad vaatluste ja tähelepanekute, arutluste, vestluste ja õppematerjali selgitava lugemise kaudu.

Lisaks kõlbelisele kasvatusele tuleb emakeele õpetamisel silmas pidada ka õpilaste esteetilist kasvatust kui üht komponenti igakülgselt arenenud inimese kujundamiseks. Juba 1. klassi õpilast tuleb õppe-kasvatustöö protsessis õpetada nägema ja hindama ilu enda ümber — looduses, kunstis, nõukogude inimese õilsas käitumises. Emakeele õpetamisel rakendatav koduloolline printsiip muudab emakeele meie algklassides keskseks õppeaineks ja loob seose üksikute õppeainete vahel, mis soodustab esteetiliste tundmuste arenemist ja esteetiliste elamuste mõju tugevdamist. Näiteks lugemistunnis toimunud lumesaju vaatlemisel saadud esteetilised tundmused elustuvad laulmise või joonistamise tunnis. Kui õpilast on kasvatatud ilu nägema ja hindama, siis on hõlpus veenda teda ka selles, kuidas ta ise suudaks olla ilu loojaks. Seda peab õpetaja õppe-kasvatustöö organiseerimisel 1. klassis arvestama.

Õppe-kasvatustöö ühtsus, mille eesmärgiks on õpilaste kõrgete moraalsete omaduste kasvatamine, on ikka olnud nõukogude kooli ülesandeks. Kuid praegusel, kommunistlikule ühiskonnale ülemineku perioodil, on see ülesanne tõusnud tulipunkti ning partei programmis väljatöötatud moraalikoodeksi näol esitatud konkreetsemal kujul kui kunagi varem. Seejuures on suur osa täita algkoolil, eriti 1. klassi õpetajal, kes seisab õppe-kasvatustöö protsessi

lävel, sest lapse tulevik, ta koht ja osa ühiskondlikus elus sõltub sellest, milline suund ta arengule antakse haridustee algul.

2. LUGEMISÕPETUS.

Lugemine moodustab 1. klassis emakeeleõpetuse põhiosa. Õppeaasta teisel poolel toimub aabitsakursuse vältel omandatud esialgse lugemisoskuse edasiarendamine. Õppematerjal 1. klassi lugemikku on valitud koduloolist printsiipi arvestades, mis võimaldab ühtlasi kodukoha süstemaatilise tundmaõppimise jätkamist ja kommunistliku kasvatuse ülesannete täitmist.

Lugemine peab juba selle algastmest peale olema teadlik. Õige lugemine seisneb loetava sisu mõistmises, selle omandamises ning sellest tulenevate järelduste ja veendumuste ellurakendamises. Lugemistunni õpetuslike ja kasvatuslike ülesannete täitmiseks loob eeldused kodulugu. Koduümbrusest võetud ainestik kujuneb sillaks, mis ühendab seni tuntu ja kogetu koolis pakutava õppematerjaliga. See võimaldab ühtlasi last varustada loetavast arusaamiseks vajalike kujutluste ja mõistetega.

Koduloo printsiibi rakendamisel lähtutakse lapsele tuttavatest esemetest, nähtustest, tegevustest ja suhetest ta lähimas ümbruses, millest tal on varasemaid kogemusi, tähelepanekuid ja mõningaid teadmisi. Emakeele õpetamisel toimub õpilaste lünklike teadmiste täiendamine, korrigeerimine ja süstematiseerimine. Siin tuleb rohkesti kasutada otseseid vaatlusi, mis soodustavad kindlate teadmiste omandamist. Ühtlasi puudutatakse seejuures ka lapse tundmuste maailma, kutsudes esile elamusi ja kestvaid muljeid, millel on suur tähtsus lapse käitumise ja veendumuste kujundamisel, s. o. kasvatuslike ülesannete täitmisel. Nii peavad õppekäigud ja otsesed vaatlused kohtadel lapses esile kutsuma lugupidamise töö ja töötava inimese vastu ning sooja suhtumise, armastuse oma kodukoha ja kodumaa vastu ning soovi lülituda aktiivselt töösse selle heaks.

Lugemisele tuleb emakeele tunnis säilitada väärilise koht ja varuda selleks küllaldaselt aega, sest lugemisoskuse edasiarendamine on 1. klassis II poolaastal emakeeleõpetuse peaülesanne. Koduloolise materjali valik, ulatus ja käsitluse meetod peab olema lugemistunni eesmärkidega tihedaimas seoses ja nende teenistuses.

Koduloolise materjali käsitlemisel emakeele tundides tuleb hoiduda äärmustesse sattumast. Mõned õpetajad püüavad siin esmajoones täita koduloo programmi, arvestamata, et selles on antud materjali valikuks, mis sõltub mitmetest asjaoludest, nagu kohalikud tingimused, kooli asukoht, klassi koosseis jne. Kui koduloolise materjali käsitlemine sünnib isoleeritult, pealegi lugemise õppimiseks määratud aja arvel, siis on tegemist ilmse liialdamisega. Samasugune eksitus oleks lugemistunnis asetada pearõhk lugemise mehhaanilisele drillile. Sel juhul jääb loetav tekst lapsele kaugeks ega oma kasvatuslikku mõju, sest laps ei oska iseseisvalt tungida loetava sisusse ega näha selles igapäevase elu peegeldust ning seost ümbritseva nõukoguliku tegelikkusega.

Kodulooline osa peab 1. klassi emakeele tunnis moodustama kindlapiirilise tervikliku lõigu laiemast teemast. Selle käsitlus lõpeb tavaliselt suulise kokkuvõtte või üldistusega, mis viib otseselt emakeele tunni teema juurde. Mitmed koduloo teemad korduvad samas ja ka järgmistes klassides. Nii kordub sügisese aia teema 1.—4. klassis, koduloomade teema 1.—3. klassis jne. Õpetajal peab olema selge ülevaade, missugusest l ä h t e k o h a s t ja missuguses u l a t u s e s on koduloo teema käsitlemine antud juhul vajalik. Näiteks kanakasvatuse teemaga alustatakse aabitsaeelsel perioodil. Sama teema esineb ka aabitsaperioodi vältel kahel korral, seejärel käsitletakse seda 1. klassis II poolaastal ja lõpuks 2. klassis. Tuleb hoiduda koduloo teemat juba esimesel korral ammendavalt käsitlemast ja eredamaid fakte kuhjamast, milles lapsed pole võimelised orienteeruma ega materjali küllaldase põhjalikkusega omandama.

Ettevalmistus lugemistekstide käsitlemiseks.

Sisuline ettevalmistus. 1. klassi materjal on valitud, arvestades koduloo temaatikat. Kodulooline vestlus kujuneb enamasti lugemispala sisuliseks ettevalmistuseks, mis võimaldab ratsionaalset aja kasutamist tunnis.

Lugemikus leidub aga ka palasid ja luuletusi, mille seos koduloolise teemaga on kaudsem. Nende sisust arusaamise ja kasvatusliku idee mõjulepääsu tagamiseks on vajalik eriline, lugemismaterjali sisust tingitud sissejuhatus, kus rakendatakse mitmesuguseid võtteid ja viise, nagu piltide

kasutamine vastava meeleolu loomiseks, näitlikustamine piltide, aplikatsioonide, esemete või makettide abil, tegevuse demonstreerimine, vestlus, õpetaja ilmekas jutustus jne. Paljude palade puhul on otstarbekas vestluse käigus kasutada lugemiku piltide suurendusi — aplikatsioone. Siin tuleb aga hoiduda pala sisu täielikult ümber jutustamast, mis vähendab huvi loetava vastu. Pala sisuliseks ettevalmistamiseks ei tule alati kasutada sama teed, šabloon mõjub tüütavalt ja uinutavalt ega aktiviseeri laste tähelepanu.

Lugemistehnilised harjutused. Et lapsed uut pala võiksid lugeda raskusteta, teadlikult, kuulub selle ettevalmistuse hulka ka lugemistehniline ettevalmistus. Aabitsaperioodil seisneb see aabitsalookestes esmakordselt esinevate, uute sõnade lugemaõppimises kollektiivselt, mitmesuguste harjutuste abil. Eriti kasutatakse selleks liikuvat aabitsat. Õppeaasta teiseks pooleks on 1. klassi õpilased esialgse lugemisoskuse omandanud. Kuid ka lugemiku tekstides leidub rohkesti sõnu, mis vajavad ühiselt harjutamist, sest lugemisvilumuse saavutamine on ülesanne, mida õpilased ainult omal jõul ei suuda täita. Iga pala puhul teeb õpetaja valiku sõnadest ja väljenditest, mis kuuluvad harjutamisele klassis. Sellised on pikad sõnad või liitsõnad, samuti raskete häälikuühenditega sõnad (järsku, koplit jts.).

Tavaliselt ühendatakse lugemistehniline harjutus sõnavaralise tööga ja valitakse harjutamiseks sõnad, mis vajavad ka sisulist selgitamist. Sel juhul lülitatakse harjutustesse ühtlasi mitmesuguseid põhisõnast tuletatud sõnu, et uut mõistet kindlamalt omandada, nii et laps oskaks seda vajaduse korral kohe rakendada.

Uue pala lugemise ettevalmistamiseks tehtavaid lugemistehnilisi harjutusi kasutatakse ka keelelisteks vaatlusteks. Laste tähelepanu tuleb juhtida sõnade häälduamise ja nende kirjapildi seosele, näit. astmevahelduslike sõnade muutmisel nende sisehäälikute erinevale märkimisele kirjas (juttu—jutu, kotti—koti).

Lugemistehniliste harjutuste organiseerimine. Harjutusteks valitud materjal esitatakse tahvlitekstina. Poolaasta algul kasutatakse selleks liikuvat aabitsat, mis võimaldab kiiresti ja lastele arusaadavalt demonstreerida liitsõnade koostist, sõnade muutumist, lugeda pikki ning raskeid sõnu silbikaupa jne.

Õppeaasta lõpu poole, kui lapsed on juba kõik kirjatähed selgeks õppinud ja omavad mõnevõrra vilumust käekirjalise kirja lugemiseks, võib üle minna kirjutatud tahvlitekstide kasutamisele.

Tahvlitekst peab olema koostatud ja võib olla valmis laotud juba varem, et seda parajal kohal tunnis saaks klassile aega viitmata esitada. Kui aga aeg lubab, on tahvlitekst soovitav koostada klassis, otse õpilaste silma all. Kui õpetaja on tunni täpselt läbi mõelnud, selle põhjalikult ja hästi ette valmistanud (näit. on tahvlitekstina laotavateks sõnadeks tähed pakikaupa valmis pannud), siis ei võta see ka tunnis asjatult aega. Sel juhul esitatakse tahvlitekst lugemispala sisulisel ettevalmistamisel, vestluse käigus. Niisuguse mooduse eeliseks on materjali esitamine mõtteliselt seostatuna ja aja säästmine. Selliselt koostatud tahvliteksti korduv lugemine ja sõnavaraline töö järgnevad lugemispala sissejuhatavale vestlusele eraldi tunni etapina. Nüüd täiendatakse tahvliteksti ka nende sõnade ja väljenditega, mille lülitamine vestlusse ei olnud võimalik.

Töös tahvlitekstiga ei tohi kalduda šablooni. Vaheldu-seks võib kasutada tahvliteksti huvitavate ülesannete andmiseks. Näiteks: esitada see lünktekstina klassile ühiselt täitmiseks, leida antud sõnadega riimuvaid sõnu, vastandeid, samatähenduslikke sõnu, leida teatud häälikuühendit sisaldavaid sõnu, tuua ise analoogilisi näiteid, kasutada antud sõnu lauses. Kui need harjutused on süvendava või kinnistava iseloomuga, siis võib neid kasutada ka pala lugemise järel, samuti õpilaste iseseisvaks tööks, eriti liitklassis.

Tutvumine uue tekstiga.

Sisulisele ja lugemistehnilisele ettevalmistusele järgneb tekstiga tutvumine lugemikust. Esmakordselt loevad õpilased pala vaikselt läbi, seejärel loevad nad seda valjusti. Õpetaja ettelugemine on vajalik ainult siis, kui pala mõtte tõlgendamine võib tekitada õpilastele raskusi (näit. palad, milles esineb palju saatelauseteta dialoogi jne.). Väga elamusliku sisuga palu («Paha sulg», «Muri» jts.) ning luuletusi esitab õpetaja. Õpetaja ettekandele järgneb vaikne lugemine. Alles pärast seda, kui õpilased on oma silmaga teksti näinud, jätkub töö selle sisu omandamiseks.

1. klassile määratud lugemispalad on enamuses lühikesed ja lastele üldiselt arusaadavad. Et selgusele jõuda, kuidas lapsed on pala sisu mõistnud, esitab õpetaja selle kohta pala lugemise järel mõned küsimused. Siin korrigeeritakse võimalikud ebatäpsused ja antakse vajaduse korral lisaseletusi. Ühtlasi vaadeldakse ilmekaid väljendeid.

Lugemismaterjali analüüsimine.

Lugemismaterjali sisu lahtimõtestamiseks peab õpetaja ise enne selgusele jõudma selle iseloomus ja leidma selle peaidee. Juba lugemismaterjali käsitlemise kavandamisel peab ta läbi mõtlema, mis eesmärgiga on see võetud lugemikku, mida autor on tahtnud sellega öelda ja kuidas on ta selle esitanud. Kas peab õpilane selle kaudu saama uusi teadmisi või on esikohal tundmuste kasvatamine? Sageli on need eesmärgid teineteisega läbi põimunud ja raske on neid ühte või teise liiki paigutada. Kuid üldiselt jaguneb 1. klassi lugemismaterjal ainealasteks ja ilukirjandusliku iseloomuga paladeks.

A i n e a l a s e d p a l a d süvendavad ja laiendavad õpilaste teadmisi. Seda liiki lugemispalad ja luuletused moodustavad ligi poole 1. klassi lugemismaterjalist. Need on kirjeldavat laadi palad, mille aineks on ümbritsev elu, loodusnähtused, loomad, tööprotsessid jne.

Ainealaste palade puhul peab õpetaja läbi mõtlema, kas kasutada neid koduloolise teema sissejuhatuseks, seda illustreerivaks saateaineks või koduloolise teema kokkuvõtteks; millal, kuhu ja kuidas korraldada õppekäik, kui see teema käsitlemisel on vajalik. Õpetajal peab olema selge, kuidas pala kontrollida. Sageli on ainealaseid palu raske jutustada. Selle asemel tuleb mõnikord lasta õpilastel kõnelda oma tähelepanekutest ja kogemustest samal teemal või sellest, mis palast meelde jäi, mis selles oli tähtis.

I l u k i r j a n d u s l i k u i s e l o o m u g a palade hulka kuuluvad esmajoones luuletused, muinasjutud, lõbusad lookesed, rahvatarkus jms. Enamuse seda liiki lugemismaterjali hulgas moodustavad palad, mille teemaks on kommunistliku moraali küsimused, nagu tööarmastus, kohusetunne, korralikkus ja täpsus, inimestevahelised suhted — suhted nõukogude perekonnas, seltsimehelik suhtumine

kaaslastesse, lugupidav suhtumine vanematesse inimestesse, ausus, õiglus ja diskreetsus. Nende palade analüüsimisel tuleb vaadelda ning hinnata olukordi ja tegelaste käitumist, nii et see lõpuks puudutaks ka õpilaste endi tundmuste maailma ja mõjuks kaasa nende moraalsele kujunemisele. Selliste palade puhul peab õpetaja selgusele jõudma pala peamõttes ning leidma lähtekoha ja tee selle väljatoomiseks. Samuti on enne pala käsitlemist õpetajal vaja selgusele jõuda, milliste faktide ja mõistete selgitamine on vajalik peamõtte avamiseks. Missuguseid tegelasi ja nende käitumist saab lastele eeskujuks seada? Missuguseid osi palas tuleks eriti esile tõsta, et mõjustada laste tundeelu? Kuidas seostada lõppvestlust laste eluga, ilma et see muutuks tüütavaks ja moraliseerivaks korrutamiseks?

Ilmeka ettekande harjutamine.

Ilmekal lugemisel on suur kasvatuslik väärtus. See mõjustab emotsionaalselt nii lugejat ennast kui kä kuulajaid, kaasõpilasi, ja võimaldab sellega loetu sisu sügavamalt mõista. Ilmeka ettekande harjutamiseks tuleb tunnis kindlasti aega leida. Selle ülesande täitmiseks iseseisvalt kodus pole 1. klassi õpilastel veel kogemusi ega teadmisi. Ilmekus õpilaste esinemisel ja lugemisel saavutatakse ainult rohke tööga klassis.

Ilmekas on ettekanne, mis teksti sisu täpse ja arusaadava edasiandmisega sisendab ka kuulajasse tekstis väljendatud meeleolu. Seejuures on tähtis osa õpetaja heal eeskujul, mis innustab õpilasigi ilmekalt esinema. Väär oleks aga ilmekat ettekannet taotleda ainult õpetaja matkimisega, sest säärane formaalne töö lapse võimeid ei arenda. 1. klassi lugemikus leiduv materjal on lastele sisult arusaadav ja eelnenud analüüsi puhul on see neile tuttav. See ongi ilmeka ettekande peamine tingimus. Õige intonatsioon ja ilmekas esitusviis tuleb leida õpetaja juhtimisel ja kaasabil kollektiivselt katsetades ja üksteist pidevalt parandades, kuni jõutakse soovitud tulemusteni. Esialgu toimub harjutamine üksikute lausete või terviklike osade kaupa. Lõpuks kantakse ette kogu pala.

Hoiduda tuleb «õpetajale lugemisest». Seda väärharjumust esineb meil koolides paraku küllaltki palju. Ettekanne olgu määratud kogu klassile, kõigile kuulajaile.

Pidepunktideks ilmekuse taotlemisel on kirjavahemärgid, mille osa ja tähendust on vaja selgitada. Et teritada lapse kõrva intonatsiooni eristamisel, võib tahvlitekstina anda lause mitmesuguse lõpumärgiga ja lasta sama lauset lugeda lõpumärgile vastava intonatsiooniga, näit. «Sajab paksu lund (.!?)».

Ilmeka lugemise harjutamisel tuleb osutada tähelepanu langevale ja tõusvale intonatsioonile. Mõned õpetajad on saavutanud tulemusi, lastes õpilastel lause meloodiat näidata käeliigutustega, eriti hüüd- ja küsilausete tõusvat ja jutustavate lausete langevat intonatsiooni.

Kuigi lugeda tuleb nii, et «ka märgid oleksid kuulda», pole õige ilmekuse taotlemisel toetuda ainult kirjavahemärkidele. Seesugune töö kujuneks liiga mehhaaniliseks. Ka ei taga alati ilmekat ettekannet nõue «Loe, nagu räägiksid!» On õpilasi, kes ka kõnelevad ilmetult. Seepärast jääb ilmekuse saavutamisel ikkagi määravaks harjutamine.

Ülesantu kontrollimine.

I. klassis seisneb lugemispala kontrollimine peamiselt selle lugemise kontrollimises, millele tavaliselt lisanduvad mitmesugused ülesanded. Et I. klassis on tegemist alles lugemistehnika omandamisega, tuleb lugemisvigade ravile pöörata tõsist tähelepanu. Kui lugeja eksib, peatab õpetaja ta loogilise pausi ajal (lause lõpul, koma juures), laseb tal lauseosa, milles ta vea tegi, tähelepanelikult läbi vaadata ja siis uuesti lugeda. Kui õpilane kordamisel viga ei leia, võtab selle parandamisest osa klass. Vea tegija aga peab lõpuks lause või selle osa, kus viga esines, tingimata õigesti lugema. Siin ei piisa õpetaja või kaasõpilase poolt õigel kujul öeldud sõna kordamisest kuulmise järgi, lugemisvea parandamisest peavad osa võtma ka silmad.

Kui lugeja peatamine vea puhul häiriks ettekande emotsionaalsust, võib üksikuil juhtudel (luuletuste ja elamuslike proosapalade puhul) lugemisvigade parandamine toimuda ka lugemise lõpul.

Klass peab kontrollitava õpilase lugemist tähelepanelikult jälgima, et vastuse kvaliteedi analüüsimisest aktiivselt osa võtta. Esmajärjekorras antaksegi siin sõna klassile. Soovitav on algul ära märkida esinemise ja lugemise positiivsed küljed (luges küllalt valjusti, selgelt, ilmekalt)

ning alles siis puudused, mida lugejal tuleks edaspidi vältida (loeb sõnakaupa, sõnade lõppu pole hästi kuulda). Analüüsi lõpul teeb õpetaja kokkuvõtte ja paneb hinde.

Selgema ülevaate saamiseks on soovitav õpetajal tööd jälgida vahel ka õpilaste hulgas tagumistes pinkides.

Lugemistehnika taseme tõstmisel on kollektiivne vastuse analüüsimine suure tähtsusega, sest kaasõpilase lugemise vooruste ja puuduste kaudu õpivad lapsed kriitiliselt suhtuma ka oma saavutustesse lugemise alal.

Õpilaste aktiviseerimiseks on soovitav rakendada lugemise kontrollimisel korraga rohkem õpilasi, vahetevahel isegi kogu klassi. Sel juhul loevad õpilased kohal õpetaja poolt määratud järjekorras lause või lühikese lõigu, kusjuures mõned osad ülesantud palast loetakse kooris kas rühmiti või kogu klassiga. Näit. pala «Lund sajab» lugemist alustab üks õpilane. «Lund sajab! Lund sajab!» hüüab aga kogu klass. Lumesadu kirjeldavad laused loeb jälle üksik õpilane. Järgmist osa, milles jutustatakse Mallest trepil lumesajus, loevad kõik tütarlapsed kooris.

Õpitud pala kollektiivne lugemine hoiab erksa kogu klassi tähelepanu, toob töösse vaheldust ja annab õpetajale kiiresti ülevaate, kuidas klass on koduse ülesande täitnud. See moodus hõlbustab ühtlasi ilmekat ettekannet, sest lugemise käigus on võimalik tööd häirimata ka lauseid korrata ja harjutada ning nende ilmekat esitamist viimistleda.

Mõlemad lugemise kontrollimise viisid, nii individuaalne kui ka frontaalne, on 1. klassis omal kohal ja mõlemal on oma eelised, seepärast kasutab õpetaja neid vaheldumisi oma äranägemisel, olenevalt pala sisust, klassi tasemest jm. Tuleb ainult hoiduda šabloonist ja formaalsest suhtumisest. Selleks on vaja kontrollimise võtteid varieerida ja taotleda, et lapsed saaksid lugemise ettekandest elamuse.

Pala lugemise kontrollimisele järgneb jutustamine. Nõuded selle kohta on üldiselt samad, mis teisteski algklassides. Tavaliselt lastakse raamatupala ümber jutustada ainult üks kord, sest korduv jutustamine 1. klassi õpilaste kalduvuse tõttu teisi jäljendada ei ole nende arenemise seisukohalt küllalt produktiivne. Kui aga kasutatakse mõnd jutustamise eri liiki (näiteks raamatupala sündmustiku täiendamine sellele endamõeldud alguse või lõpu lisamisega vms.), nii et jutustused ei tule täiesti sarnased, lastakse muidugi jutustada võimalikult paljudel õpilastel. Jutustamise, samuti kui lugemisegi kontrollimise puhul

järgneb vastuse kollektiivne analüüsimine ja selle hindamine õpetaja poolt.

Jutustamisel tuleb rakendada mitmesuguseid viise, silmas pidada klassi aktiviseerimise võimalusi. Sagedamini kasutatav on ülesantud pala kollektiivne jutustamine. Jutustamine toimub kohalt, õpetaja määratud järjekorras, tavaliselt lisab iga õpilane omalt poolt ühe lause. Samuti võib ülesantud pala jutustada osade kaupa, rakendades selleks üksikuid õpilasi, kes samaaegselt klassi ette kutsutakse. Näit. pala «Kas homme tuleb ilus ilm?» puhul jutustab esimene õpilane sellest, miks ema Peebu vanaisa juurde saatis, teine sellest, mis vanaisa juures oli juhtunud, kolmas sellest, millega vanaisa Peepu lohutas. Jutustamist võib asendada ka dramatiseering, milleks õpilased on kodus valmistunud. See moodus on sobiv näit. pala «Kolm klassikaaslast» puhul.

Klassiväline lugemine.

Kool peab sisendama õpilastesse armastust raamatu vastu, kasvatama neis harjumust pühendada vaba aeg raamatute lugemisele. Seda tööd tuleb teha alates 1. klassist. Lisaks lugemisõpetuses tehtavale tööle on selle ülesande puhul suur osa täita klassivälisel lugemisel. Klassivälise lugemise suunamiseks ja juhtimiseks tuleb varuda aega lugemistundides. Võimaluse korral seostatakse see lugemistundides tehtava tööga. Näiteks: 1. klassi lugemikus leidub rohkesti materjali lasteraamatuist. Vastava luuletuse või lugemispala käsitlemisel tutvutakse ka raamatutega, millest need on võetud. Lastekirjandusest ülevaate saamisel abistab õpetajat Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu ja Eesti NSV Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi poolt koostatud lastekirjanduse koondnimestik (Lastekirjandus I—IV klassile. Bibliograafiline nimestik, Tallinn 1963), mis on koolides olemas.

Klassis tuleb ühiselt tutvuda oktoobrilaste ajakirja «Tähekese» uute numbritega ja uute, pidevalt ilmuvate 1. klassile kohaste lasteraamatutega. Väga soovitav on siin ka raamatust ettelugemine, mida võib teha kas õpetaja või õpilane, kes selleks on ette valmistunud. Selline ilmekas ettekanne mõjub elustavalt. Ühtlasi aitab see paremini mõista teose sisu ja peamisi mõtteid ning äratab ja kasvatab armastust raamatute ja huvi lugemise vastu.

1. klassis võib juba alustada ka lugemispäeviku pidamisega. Siin seisneb see õieti loetud raamatute registreerimises. Selleks kasutatakse paksemat kaustikut, mille täitmine järgmistes klassides jätkub ja detailiseerub. 1. klassis märgitakse sinna (suurte trükitähtedega) ainult loetud raamatu pealkiri, mille alla õpilane vabal valikul joonistab mõne raamatu sisu illustreeriva pildi. Päeviku ratsionaalseks kasutamiseks oleks sobivaim iga raamatu jaoks võtta $^1/_2$—1 lehekülg.

Pärast vastavate juhenduste saamist täidavad õpilased lugemispäeviku kodus iseseisvalt. Aeg-ajalt lastakse õpilastel lugemispäevikud kooli kaasa tuua ja korraldatakse klassis nende näitus ning arutelu, et tõsta lugemispäeviku pidamise vastu huvi ja õppida teiste kogemustest.

3. KEELEÕPETUS.

Keeleõpetuse eesmärgiks 1. klassis on anda lastele esialgseid teadmisi ja oskusi oma mõtete keeleliselt õigeks väljendamiseks ja nende kirjapanekuks ortograafiareeglite kohaselt. Esimesed teadmised grammatika ja ortograafia alalt saavad lapsed juba I poolaastal, millal nad aabitsa õppimisel puutuvad kokku näit. lause, sõna, silbi, hääliku ja tähe mõistega, õpivad kuulma ning eraldama lühikest ja pikka häälikut ning tutvuvad nende märkimisega kirjas. Töös liikuva aabitsaga esinevad pidevalt keelelised vaatlused, mille puhul peatutakse peaaegu kõigil 1. klassi keeleõpetuse programmi küsimustel. II poolaastal, kui keeleõpetus esineb juba emakeeleõpetuse eri distsipliinina, on ülesandeks kinnistada ja süvendada aabitsakursuse vältel saadud keelealaseid teadmisi ja oskusi ning neid täiendada, täpsustada ja edasi arendada. Järjekindlalt tuleb teha harjutusi programmis esitatud keelenähtuste, eriti aga selles märgitud 1. klassi keelelise «rauдvara» kindlaks omandamiseks.

Harjutus- ja vaatlusmaterjal on 1. klassi lugemikus esitatud läbimõeldult ja süsteemipäraselt. Õpetaja ülesandeks on keelealase töö otstarbekas organiseerimine, mis kindlustaks selle materjali omandamise.

Keeleõpetuse kui emakeeleõpetuse abstraktsem ning teoreetilisem osa ei tohi aga koolis muutuda igavaks ning kuivaks. 1. klassis tuleb keeleõpetust rohkesti näitlikustada

(pildid, aplikatsioonid, didaktiline materjal). Omal kohal on ka didaktilised mängud.

Keelelised harjutused.

Lugemikus esineb mitut liiki keelelisi harjutusi, mille täitmisega tuleb algust teha juba II poolaasta 1. õppenädalal. Et need on esimesed kirjalikud harjutused, ei tule õpilased nende täitmisega iseseisvalt toime. Liiati valmistab õpilastele raskusi kirjatehniline külg: alles I poolaasta lõpuks said nad selgeks väikesed kirjatähed ja suurte kirjatähtede õppimist on äsja alatud. Neil pole veel kujunenud kirjutamise vilumusi. Seetõttu tuleb harjutusi täita kollektiivselt, rohke näitlikkuse rakendamisega. Selle tööga kaasnevad keelelised vaatlused, analüüs, võrdlemine, järelduste tegemine jne. Kollektiivsel harjutuste täitmisel peab olema loov, õpilasi aktiviseeriv ja nende mõtlemist arendav iseloom. Tahvlil kollektiivselt tehtavas töös toimubki teatava keelelise küsimuse õppimine. Ühtlasi on see õpilastele eeskujuks harjutuse raamatust vihikusse kirjutamisel, mis kinnistava tööna jääb õpilastele edaspidi peamiselt koduseks ülesandeks.

Harjutuste kirjutamisel raamatust on põhiliselt ärakirjutamise iseloom. Kohe algusest peale tuleb õpetada ärakirjutamisel kasutama ratsionaalseid võtteid ja luua õigeid harjumusi. Algajad kipuvad kirjutamisel vaatama iga tähte üksikult, mis on aegaviitev ega soodusta sõna kirjapildi terviklikku omandamist. Lapsi tuleb harjutada enne kirjutamist sõna tähelepanelikult vaatlema, selle koostist ära õppima, meeles pidama ja alles siis kirjutama, mille järel selle õigsust kontrollitakse ja sõna uuesti vaadatakse. Järk-järgult tuleb püüda meelespeetavate sõnade hulka suurendada, nii et lapsed lõpuks oleksid võimelised ära õppima ja mälu järgi kirjutama kogu lühikese lause. See sunnib süvenema lause mõttesse ja sõnade koostisse ning muudab ärakirja teadlikuks tegevuseks. Raamatust ärakirjutamisel on soovitav sõna kirjutamise ajaks kinni katta.

Unustada ei tohi ka nõudeid kirjutamise kultuuri kohta. Jälgida tuleb õpilaste kehahoidu, vihiku asendit ja sulepea hoidmist.

Õpetavad etteütlused.

Õpetavad etteütlused on ortograafilised harjutused, mille eesmärgiks on anda õpilastele oskusi ja kujundada vilumusi oma mõtete keeleliselt õigeks kirjapanekuks. Harjutusmaterjal koostatakse õpilase aktiivse sõnavara baasil. Et õpilase sõnavara on võrdlemisi suur ja selle ortograafia omandamine kogu ulatuses käib 1. klassi lapsel üle jõu, tuleb teha valik, mida kirjutama õppida. Seejuures on määravaks peale keeleõpetuse programmi sõnade esinemissagedus õpilase kõnes, tema igapäevane keelepruuk. Kirjutamisele tulevate sõnade hulga piiramist tingib ka asjaolu, et soovitud tulemusi ortograafiliste oskuste ja vilumuste alal ei saavutata mitte harjutusmaterjali mahu, vaid selle materjali sagedase kordamise abil. Seepärast peaks emakeele tundides võimalikult sageli esinema õpetavaid etteütlusi, mis ei tarvitse olla pikad, piisab 1—2 lausestki. Et õpilasi aktiviseerida, on soovitav, et kirjutamisele tulevad laused koostaksid õpilased ise, muidugi õpetaja suunamisel.

1. klassis on tavalisemaks õpetavat laadi etteütluse liigiks v a a t l u s d i k t a a t, mis seisneb tahvlil esitatud (või raamatus esineva) lause vaatlemises koos keelelise analüüsiga, sõnade kirjapildi meeldejätmises ja selle üleskirjutamises mälu järgi, mida toetab kirjutatava teksti dikteerimine. Vaatlusdiktaadil on palju ühist teadliku ärakirjaga ja ta ongi üleminekuvormiks harjutuste kirjutamiselt etteütluste kirjutamisele.

Sobiv on 1. klassis kasutada ka k u u l m i s d i k t a a t i. Töö niisuguse etteütluse puhul toimub järgmiselt. Koostatud lauset korratakse. Kirjutamisele tulevaid sõnu analüüsitakse ortograafia seisukohalt, meenutatakse, milliseid keelelisi teadmisi on nende kirjutamisel tarvis rakendada. Seejärel dikteeritakse lause. Üks (või ka mitu õpilast) kirjutab selle tahvlile, teised kirjutavad samaaegselt vihikusse. Iga lause järel kontrollib klass tahvlikirja õigsust ning võrdleb seda vihikusse kirjutatuga.

Õpetava etteütluse eesmärgiks on sõna kõla- ja kirjapildi seostamine ning kirjapildi meeldejätmine. On väga oluline, et mällu sööbiks õige kirjapilt, mispärast õpetavat laadi etteütlused peaksid olema võimalikult veatud. Soodustavaks teguriks siinjuures on õpilastele selle taotletava eesmärgi teatamine, mis innustab neid kirjutamisele tule-

vate lausete õppimisel suhtuma töösse suure aktiivsuse ja tõsidusega. Mõistagi oleks siin väär saata tahvli juurde peamiselt häid kirjutajaid.

Omal kohal on 1. klassis ka kommenteeritava etteütluse kirjutamine. Kui kuulmisdiktaadi puhul toimus kirjutatava teksti keeleline vaatlus ja ortograafiline analüüs enne lause kirjutamist, siis käesoleval juhul toimub see vahetult kirjutamise käigus, millal õpilased kirjutatava teksti ortograafia selgitamiseks ja põhjendamiseks rakendavad olemasolevaid keelealaseid teadmisi. Sel puhul on õigustatud esialgu tugevamate õpilaste rakendamine.

Kontrolletteütlused.

II poolaasta lõpu poole võib 1. klassis korraldada ka mõned kontrolletteütlused, mille eesmärgiks on ülevaate saamine keeleliste harjutuste ja õpetavat laadi etteütluste kaudu omandatud ortograafilistest oskustest ja vilumustest.

Kontrolletteütluse kirjutamise eel ei toimu enam mingit ortograafilist vaatlust. Dikteeritud lause õpitakse selgeks, seda üksikult ja kooris korrates. Kirjutamisel dikteerib õpetaja klassi ees, paraja tempoga, kiirustamata ning sõnu hääldamisel moonutamata. Kontrolletteütluse ulatus 1. klassis on umbes 20 sõna. Hinnata tuleb Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt väljaantud vastava metoodilise juhendi alusel. (Metoodiline juhend õpilaste teadmiste kontrollimisest ja hindamisest eesti keeles. Tallinn 1957.)

4. KÕNEARENDUS.

1. klassi lapsed oskavad juba kooli tulles kasutada oma kõnes üsna keerukaid lauseid ja kõnelda neile hästi tuntud asjadest ning igapäevase elu teemadel. Kuid raskusi teeb seostatud jutustamine koolis õpitavatest küsimustest ja korralike lausete koostamine.

Suulise kõne arendamise eesmärgil peab õpetaja nõudma, et õpilased ei vastaks küsimustele ühesõnaliselt, vaid lausetega. Seejuures juhib õpetaja tähelepanu sõnade valikule, nende täpsusele, harjutab õpilasi kasutama õigeid grammatilisi vorme ja koostama korralikke, kauneid lauseid

Spetsiaalseks suulise kõne arendamise harjutuseks on jutustamine. Emakeele tundides jutustatakse tavaliselt ülesantud palu. Kuid jutustuse võib lasta koostada ka mõne kindla teema kohta, mille juures enamasti kasutatakse pilti või pildiseeriat. Iseenesest mõista vajavad 1. klassi õpilased niisuguse ülesande täitmisel rohket juhendamist ja ettevalmistust, mis toimub kollektiivse tööna klassis.

II poolaastal tuleb 1. klassis alustada ka suuliste jutustuste kirjapanekuga — ümberjutustuste ja kirjandite kirjutamisega. Mõlemat liiki tööd nõuavad oskuslikku ettevalmistust. Ulatuslikum suuline jutustus on kirjandi ja ümberjutustuse eelastmeks. Selle üleskirjutamine toimub 1. klassis lühikese kokkuvõttena detailse kava alusel, mis kujutab endast iga kirjutatava lause kohta esitatud küsimust. Kui jutustus koostatakse õpitud pala või loetud jutukese alusel, on meil tegemist ümberjutustusega, vastasel korral aga kirjandiga. Peale pildikirjandite tehakse 1. klassis algelisi kirjandeid ka õpilaste igapäevase elu teemal.

Mõlemat liiki kirjalike tööde jaoks leidub materjali ka 1. klassi lugemikus. Töö käik nii kirjandite kui ka ümberjutustuste kirjutamisel kujuneb küsimustele vastamiseks. Kirjutamisele peab eelnema ortograafiline analüüs, sest õpetavat laadi kirjaliku kõne harjutus eeldab mitte üksnes sisulist ja stiililist, vaid ka keelelist ettevalmistust. Normaalne on, et neis ei esineks ortograafilisi vigu.

Kõnearenduslikeks harjutusteks kasutatakse igal nädalal 1 emakeele tund, milles tehakse vaheldumisi kirjandeid ja ümberjutustusi. Õpetaja äranägemisel võib neid tunde vahetevahel sisustada ka kõnearendusalaste suuliste harjutustega.

5. TÖÖ ORGANISEERIMISEST.

Esimene lugemik on tähtis vahend aabitsaperioodil omandatud esialgse lugemisoskuse edasiarendamisel ja õpilaste teadmiste laiendamisel. Lugemine emakeele tundides peab kujunema laste tähelepanekute ja koduloolise vaatluste kinnistamiseks ja süvendamiseks, samuti laste emotsionaalseks mõjustamiseks. Lugemismaterjal on last ümbritseva elu peegelduseks, mille lastepärane selgitus peab kaasa aitama õpilastes reaalse maailmapildi tekkimi-

seks ja looma eeldusi selles valitsevate suhete ja sõltuvuste õigeks mõistmiseks.

Koduloolisest temaatikast ja lugemismaterjalist lähtutakse ka õigekeele küsimuste käsitlemisel. Sel juhul rakendatakse harjutustes õpilaste aktiivset sõnavara, mida nad igapäev kasutavad oma mõtete väljendamiseks. Nii on loodud õppetöö seos eluga, mis veenab lapsi grammatiliste ja ortograafiliste teadmiste vajalikkuses ning tõstab huvi töö vastu. See on aga oluliseks teguriks programmi materjali omandamisel. Et keelelised harjutused 1. klassis enamasti otse kasvavad välja lugemismaterjalist, siis on need antud samas lugemikus, mitte eraldi raamatuna.

H. Bachmani ja S. Vilboki koostatud lugemik 1. klassile (ERK, Tallinn 1963) sisaldab materjali nii lugemise kui ka keele õpetamiseks. Mõned keelelised harjutused on esitatud kujul, mis võimaldab neid kasutada õpilaste kirjaliku väljendusoskuse harjutuste — kirjandite ja ümberjutustuste ettevalmistamiseks.

Lugemikus on keeleõpetuslik osa lugemispaladega väga tihedasti seotud, enamik harjutusi koostatud lugemismaterjali põhjal. Nii saab tunni terviklikkust kahjustamata ka lugemistunnis üle minna keeleõpetusele. See võimaldab õigekeelsuse ja õigekirja küsimustega tegelda iga päev. Liiga pikad vaheajad keeleliste küsimuste käsitlemisel ei mõju soodsalt.

Emakeele õpetamisel rakendatakse laialdaselt koduloolist printsiipi, ja seda eriti lugemistundides, kus koduloo-line osa on lugemismaterjali baasiks. Keeleõpetuse ja kirjatehnika tundides tehtavad harjutused peavad ka välja kasvama koduloolisest teemast ja võivad olla samuti koduloolise teema kokkuvõtteks või kinnistamiseks. Sellisel juhul on loomulik, et keeleõpetuse või kirjatehnika tund ei järgne, vaid eelneb lugemistunnile.

Kokkuvõtete tegemiseks erilise koduloo vihiku kasutamine 1. klassis ei ole õpilaste vähese kirjaoskuse tõttu otstarbekas. Ka koduloo teema kohased joonistused, mida poolaasta jooksul koguneb paari-kolme ümber, teevad õpilased valgetele lehtedele, mis hiljem kinnitatakse emakeele vihikusse.

Kirjatehnika õpetamiseks on õpetajatele küllalt üksikasjalised juhendid antud R. Lahi metoodilises käsiraamatus «Kirjatehnika» (ERK, Tallinn 1956) ja algkooli programmides. Käesolevas metoodilises käsiraamatus ei ole

neid korratud. Nädala töö jaotuses on varutud aeg ka kirjatehnika õpetamiseks. Toetudes vastavate katsetuste andmetele on osutunud otstarbekaks poolaasta algul, kuni õpilased on suurtähtede kirjutamise õppimise lõpetanud, õpetada kirjatehnikat pooltundide kaupa 4 korda nädalas, seejärel võiks seda teha aga tervete õppetundidena 2 korda nädalas, sest liiga sagedane kirjatehnika osa emakeeletundi lülitamine killustab tööd.

Õppeplaanis ettenähtud aja jaotamiseks emakeele üksikutele alaosadele on antud näidis algkooli programmides.

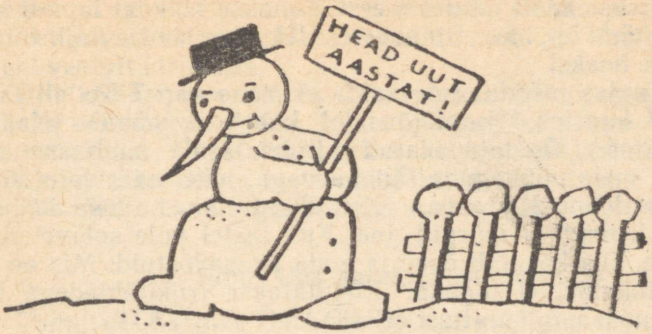
Märkus: Tunnid, milles sobib teha kirjatehnilisi harjutusi, on käsiraamatus tähistatud märgiga *.

*

Nagu eespool on öeldud, püüab käesolev metoodiline käsiraamat 1. klassi õpetajat abistada töö planeerimisel ja tundide ettevalmistamisel II poolaastal. Siin on näidatud ratsionaalsemaid võimalusi emakeele õpetamise eesmärkide saavutamiseks. Oleks aga eksitus kõike siin esitatut võtta ainulubatuna. Arvestades oma klassi koosseisu ja töötingimusi, tuleb igal õpetajal pärast selles käsiraamatus esitatud ettepanekutega tutvumist teha neist valik, siin toodud mõtteid edasi arendada, rakendada neid loovalt.

II

LUGEMIKU MATERJALI KÄSITLEMINE

1. õppenädal.

Teema: **UUS AASTA ALGAB.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Uue aasta algus annab hea võimaluse õpilaste ajamõiste süvendamiseks. Rohke näitlikustamise ja lihtsate praktiliste harjutuste kaudu saavad õpilased teadmisi kalendriaastast, selle jaotamisest kuudeks, nädalateks ja päevadeks. Samuti tehakse mõningaid harjutusi kellatundmiseks.

1. tund. **Meie lugemik.**

Tund on sissejuhatuseks tööle uuel aastal, millal võetakse kasutusele uus lugemik.

*

Vestlus. Kui lapsed said oma esimesed tunnistused ja läksid koolivaheajale, oli veel vana aasta. Kuid kooli tulid nad juba uuel aastal.

Kuidas saatsime ära vana aasta? Mille poolest oli möödunud aasta lastele tähtis? Neist said koolilapsed, oktoobrilapsed — õnnelapsed, kes kõik saavad õppida koolis, mängida pioneeridega.

Möödunud aastal on kõikjal kerkinud uusi ehitusi, koole, internaatkoole ja elamuid. Siin näeme partei ja Nõukogude

N. V. Gogoli nim.

valitsuse hoolt inimeste eest. Tehakse kõik, et lapsed saaksid hästi õppida, et inimestel oleks hea elada. Kõik inimese õnne heaks!

Kuidas möödus uue aasta esimene päev? Kellelt lapsed said kaarte? Mis oli nendel kaartidel näha? (Kaartide vaatlus.) Õpetaja peatub piltidel, mida saab ühendusse viia meie nõukogude tänapäevaga, näit. näärivana sõidab rakettlennukil, taevas viisnurksed tähed, meie kodumaa embleemid — märgid jne. Kui lastel pole sobiva sisuga pilte, siis kasutab õpetaja enda kaasavõetuid. Mis on uusaastakaartidel lugeda? Kirjutatakse trükitähtedega tahvlile uusaasta õnnitlus: HEAD UUT AASTAT!

Tutvumine lugemikuga. Enne uue lugemikuga tutvumist toimub a a b i t s a t e n ä i t u s, mille korraldamisest teatas õpetaja klassile juba aabitsat tarvitusele võttes.

Iga õpilane asetab lauale kattepaberita aabitsa, et oleks näha, kuidas keegi on hoidnud seda oma esimest kooliraamatut. Näituse puhul liiguvad lapsed klassis organiseeritult. Järgneb arutelu. Õpetaja, kellel juba eelnevalt on olemas ülevaade aabitsate olukorrast, teeb kokkuvõtte ja tõstab esile neid, kelle aabits on ka seest puhas ja korralik.

Nüüd asetatakse aabitsa kõrvale uus lugemik ja võrreldakse neid. Mida võiks uus raamat lastele öelda? Pannakse see kõrva juurde ja kuulatatakse, mida ta sosistab. Õpetaja küsitlusele antud vastustest koorub välja raamatu palve õpilasele: kattepaber olgu alati puhas ja korralik, raamatut ei tohi määrida — seda ei või kunagi puutuda mustade kätega, pilte ei tohi üle värvida, raamatusse ei tohi midagi kirjutada jne. Otsustatakse kevadel jälle korraldada näitus, et selgitada, kuidas keegi on hoidnud oma esimest lugemikku.

Avatakse lugemik, vaadeldakse kaante siseküljel olevaid pilte ning leitakse nendel tuttavaid muinasjuttude tegelasi.

Raamatut lehitsedes veendutakse, et see on imeilus. Nõukogude lastel on ilusad õpikud. Keda tuleb tänada nende eest? Kuidas tänada? Oma tänulikkust saab kõige paremini avaldada väga hea õppimisega neist õpikuist, ka sellest lugemikust.

Mida siit õpitakse? Lapsed leiavad, et siin on jutukesed ja luuletused nagu aabitsaski. Peale selle õpitakse siit ka õigesti kirjutama. Kuidas aga õppida hästi? Kollektiivsest

arutelust tehakse kokkuvõte: tuleb olla töökas ja püüdlik, nii et kevadeks kogu klass ladusalt loeks ja lihtsaid lauseid veatult kirjutaks.

Pilt «Nääripuu» (lk. 3). Tutvutakse pildi tegelastega (kaks eelkoolieelist, üks 1. kl. õpilane) ja samas leiduva salmikesega. Koostatakse (kas klassis või kodus) pildi põhjal jutuke nende laste nääriõhtust.

Mis tööd ootavad igaüht neist uuel aastal?

2. tund. **Uus aasta ja kalender.**

Tunni eesmärgiks on anda lastele esialgne mõiste aastast ja tutvustada neid kalendriga.

Kalendriga tegelikuks tutvumiseks peab vähemalt igal pingil olema kuude kaupa rebitav seinakalender. Peale selle peab olema õpetajal lastele näitamiseks veel mitmesuguseid teisi kalendreid: seina-tabelkalender (ajalehe kaasaanne), päevade kaupa rebitav seina- ja lauakalender, kalender-märkmik jt.

*

Kalendrite vaatlus.

Sissejuhatus. Lähtuda võib lk-l 3 leiduva pildi põhjal koostatud nääripäeva-teemalisest jutukesest ja värsist «Uuel aastal palju päevi . . .» Kuidas saada teada, palju neid on? Mis päev on täna ja mis oli eile? jne. Niisugustele küsimustele leiame vastuse k a l e n d r i s t.

Tutvumine lauakalendriga. Lauakalendri vaatlus. Selgitatakse, et iga kalendrileht tähendab üht päeva, õigemini ööpäeva. Meenutatakse, mida teeb õpilane ühe ööpäeva jooksul. Kalendris on palju lehti, mis kõik kokku on ühe aasta päevad. Millal aasta algab? Millal lõpeb? Ühe aasta jooksul möödub talv, kevad, suvi ja sügis.

Kalendrite mitmekesisus. Tutvutakse päevade kaupa rebitava seinakalendriga, mis sarnaneb äsjavaadeldud lauakalendriga.

Järgneb mitut liiki kalendrite vaatlus koos aruteluga, miks üht või teist kalendrit nii või teisiti nimetatakse ja kellele neid on vaja.

Lugemistehniline harjutus. Selle eesmärgiks on eelmisel tunnietapil omandatud sõnavara aktiviseerimine ja koduloo-alaste ülesannete seostamine emakeele õpetamisega.

Lugemistehniliseks harjutuseks kasutatakse klassi liikuvat aabitsat. Pärast ladumisele tulevate sõnade kollektiivset häälikulist analüüsi on soovitav klassi ette tööle saata korraga mitu õpilast, mis säästab aega ja võimaldab iseseisvamat ülesande täitmist. Klass jälgib tahvlil tehtavat tööd. Lugema õpitakse sõnale k a l e n d e r täiendsõnade (l a u a-, t a b e l- jne.) liitmise teel saadud sõnu, mida kasutatakse ka suuliselt moodustatud lauseis: «Meie kodus on seinakalender. Õpetaja laual on lauakalender» jne.

Aasta jaguneb kuudeks.

Aastas on palju päevi. Et nad segi ei läheks, on päevad jagatud kuudeks.

Õpilased loendavad oma kalendrites, mitu kuud on aastas, ja loevad kuude nimetused. Sellele lisandub süvendav vestlus: Mis kuuga algab aasta? Missugusega lõpeb? Mis kuul tulid lapsed kooli? Mis kuul lõpeb koolitöö? Mis kuudel käiakse koolis? Mitu kuud kestab koolitöö? Mitu kuud saavad lapsed suvel puhata? jne.

Keeleline vaatlus. Õpilastel tuleb koolis sageli kirjutada kuude nimetusi, milles tehakse palju vigu. Nende vältimiseks on juba siin soovitav teha kuude nimetuste keeleline vaatlus frontaalse tööna klassis.

Õpetaja esitab klassi liikuva aabitsaga eelnevalt valmislaotud või kantaval tahvlil trükitähtedega tulbana kirjutatud kuude nimetused. Leitakse vastus näiteks järgmistele küsimustele: Mis kuu nimetus on kõige lühem? Mis kuudel on väga pikad nimetused? Leida kuud, mille nimetustes on midagi ühesugust (jaanuar, veebruar, september, oktoober, november, detsember). Missuguse tähega algab aasta viimase kuu nimetus? jms.

Kokkuvõte. Aastat sümboliseerib 12 haruga puu. Sellise puu esitab õpetaja klassile tahvlil või plakatina. Ühiselt meenutatakse kuude nimetused ja asetatakse igale harule sedel kuu nimetusega.

On soovitav, et ka iga õpilane valmistaks niisuguse puu. Et lapsed ei tule nii harulise puu joonistamisega veel toime, siis antakse neile kätte leht valmisjoonistatud puuga, mille harudele nad kirjutavad trükitähtedega iseseisvalt (klassis või kodus) kuude nimetused tahvlil tehtud töö eeskujul. Vajaduse korral leitakse abi kalendrist.

3. tund. **Lugemispala «Kalender».**

Lugemispala paremaks mõistmiseks jätkatakse ka koduloolise teema «Kalender» käsitlemist. Selles tunnis tuleb vaatluse alla nädal, töö- ja puhkepäevad. Õppevahendina võib kasutada juuresoleval joonisel kujutatud kalendrilehe suurendust, kus 1. jaanuar ja pühapäevad märkida punasega.

*

Kalendrilehk.

J a a n u a r						
Esmaspäev	Teisipäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Laupäev	Pühapäev
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Vaatleme tabelkalendri jaanuarikuu lehte. Mida tähendavad numbrid ruutudes?

Päevad on kalendrisse märgitud nädalate kaupa. Mitu täit nädalat on jaanuarikuus? Mitu tööpäeva on nädalas? Mitu puhkepäeva? Miks on ka 1. jaanuar märgitud punasega? Lapsed leiavad oma kalendrist veel teisi punasega märgitud päevi, mis pole pühapäevad. Mida need tähistavad?

Lugemispala käsitlemisest.

Sissejuhatus. Vestluses jutustavad lapsed algul sellest, kuidas kodus möödub tööpäev. Kes käivad tööl? Kes koolis? Kes lasteaias? Mida tehakse kodus õhtuti? Võrreldakse tööpäeva pühapäevaga. Miks nimetatakse pühapäeva puhkepäevaks? Miks väikesed õed-vennad ootavad koju tööl ja koolis olijaid? Miks lapsed rõõmutsevad eriti puhkepäeva üle?

Lugemistehniline ettevalmistus. Vestlusse lülitada õppimisele tulevast palast sõnad, nagu: õhtul, käskis,

homse jt. ning anda nende esinedes kohe ka nende kirjapilt klassi liikuva aabitsa abil. Vestluse lõpul peatutakse laotud sõnade juures nende kirja- ja kõlapildi analüüsiks ning kõrvutamiseks (homse, õhtul jne.).

Selles palas võivad sõnad «rõõmsasti» ja «kalendrist» valmistada lugemistehnilisi raskusi. Nende sõnade koostise vaatlemiseks ja nende lugemaõppimiseks tehakse liikuva aabitsa abil harjutusi pärast vestlust.

Sõna «rõõmsasti» tuletatakse kergemini loetavast osast «rõõm», millele silpe ja tähti lisades saadakse uusi sõnu:

rõõm + u = rõõmu
rõõm + sa = rõõmsa
rõõmsa + s = rõõmsas
rõõmsas + t = rõõmsast
rõõmsast + i = **rõõmsasti**

Sõna «kalendrist» puhul lähtutakse tuttavast sõnast «kalender», millest saadakse sõna «kalendri». Viimasest moodustatakse käändelõppude lisamisega uusi sõnu, nende hulgas ka «kalendrist».

Kõiki tekkinud sõnu loetakse ja kasutatakse kohe lauseis.

Palaga tutvumine algab raamatuillustratsiooni analüüsist. Milline kalender on Atsil? Mida ta kalendri juures praegu teeb?

Mida on palas Atsist räägitud, sellest loevad õpilased iseseisvalt. Küllaldase lugemistehnilise ettevalmistuse puhul ei tee pala vaikne lugemine raskusi. Lugemise lõpul tuleb ülesande täitmise kontrolliks mõne küsimusega selgitada, kas lapsed on pala sisust üldiselt õigesti aru saanud.

Mida tähendab väljend «keerutas p a a r t i i r u kannal ringi»? Seda võib demonstreerida ja eduga kasutada harjutusena k e h a k u l t u u r i m i n u t i s.

Pala lugema õppimine. Tunni lõpposas harjutatakse pala ladusalt ja ilmekalt lugema, millega seoses toimub ka selle sisu üksikasjalikum ja põhjalikum lahtimõtestamine.

4. tund. **Aastaajad, harjutused nr. 1 ja nr. 2. Kirjatehnika, harjutus nr. 3.**

Selles keeleõpetuse tunnis jätkub koduloolise materjali süvendamine. Õpilastele antakse esialgne aastaaegade mõiste ja tutvustatakse nende nimetuste ortograafiaga.

Näitlikustamiseks pildid aastaaegade kohta või vastavate piltide suurendused lugemikust (lk. 5).

*

Vestlus. Lapsed räägivad aastaaegadest oma tähelepanekute ja kogemuste põhjal. Vestlust keskendavad pildid aastaaegadest ja õpetaja suunavad küsimused. Näiteks: Millest on näha, et siin on talv? Mida lapsed veel teevad talvel? jne.

Vestlusele pole vaja kulutada palju aega, sest see teema läbib kogu õppeaasta tööd ja seda esineb veel järgmisteski klassides. Peatuda tuleb ainult aastaaegade kõige iseloomulikumatel tunnustel. Neid aitab paremini esile tõsta aastaaegade võrdlemine.

Aastaaegade nimetused. Pildid varustatakse aastaaegade nimetustega. Need laotakse klassi liikuva aabitsa abil. Ühiselt leitakse ja laotakse ka üldpealkiri «Aastaajad». Töö lõpeb vastava lehekülje vaatlemise ja lugemisega raamatust.

Kirjatehnika. Järgneb aastaaegade nimetuste kirjutamine. Seda on soovitav teha teises järjekorras, kui raamatus on näidatud, ja alata sõnaga «Sügis». Sel juhul tuleb suurtähena kirjutada «S», mis on lihtsam kui K-tähe kirjutamine.

5. tund. **Nädalapäevad.**

Et teema «Kalender» käsitlemine kujuneks terviklikuks, siis on soovitav loobuda lugemikus esitatud materjali järjekorrast ning selles tunnis lähemalt tutvuda nädalaga ja nädalapäevade nimetuste õigekirjaga (Lugemik I, lk. 9). Ülalnimetatud koduloolline teema lõpetatakse süvendavate harjutustega kalendri kasutamises.

*

Vestlus. Vestluses lähtutakse õpitud palast «Kalender». Missugune päev tegi väikesele Atsile kõige enam rõõmu?

Mis päevadel käivad isa ja ema tööl? Mis päevadel käivad õpilased koolis? Nimetatakse järjekorras tööpäevad.

Nädalapäevade nimetused. Mõnest kalendrist nädalapäevade nimetusi lugedes märkavad lapsed, et osa neist on seal poolikud. Millised? Miks nad on lühendatud?

Poolikute nimetuste teine pool, «päev», laotakse klassi liikuva aabitsaga, mis on õpilastele abiks järgneva ülesande täitmisel. Ühtlasi peaks sellise sõna koostisosa väljatõstmine kaasa aitama ka liitsõnas ta õigeks kirjutamiseks — p-ga.

Kinnistamiseks vaadeldakse nädalapäevade leheküIge raamatust. Loetakse päevade nimetused. Mida kujutavad seal tähepoisid? Mõni klassi paremaist lugejaist esitab sel leheküljel leiduva salmikese «Seitse venda . . .» Millest siin räägitakse?

Mida kõike kalendrist teada saab? Tunni lõpul tehakse õpilastega jõukohaseid harjutusi kalendri kasutamiseks: leitakse sealt oma ja koduste sünnipäevad vms. Kalendrist leitakse ka käesolev kuupäev ning harjutatakse tahvlil ja vihikus kuupäevi kirjutama.

Kalendri teemast kokkuvõtte tegemisel võib rakendada ka mõistatust: «Üks tamm, 12 haru, igal harul 4 pesa, igas pesas 7 muna, igal munal ise nimi?»

6. tund. **Kell, meie ajanäitaja.**

Seoses päevarežiimi juurutamisega tuleb 1. klassis korduvalt kõnelda kellaaegadest. Seepärast on otstarbekas II poolaasta algul õpilase päevarežiimi nõudeid meenutades ühendada need mõningate kellaaegade õppimisega. Anda õpilastele t ä i s t u n n i mõiste (millal on kell täpselt 8, 10? jne.).

Õppevahendiks väikesed kellamudelid õpilastele, suureformaadiline õpetajal. Mitmesuguseid kelli või pilte nendest.

*

Tutvumine mitmesuguste kelladega. Kalender näitab, kuidas aasta on jaotatud. Kalendrist leiame vajalikud kuud, nädalad, päevad, leiame aja, mida tahame teada.

Ka kell näitab aega. Teda nimetataksegi a j a n ä i t a j a k s, ta näitab meile igapäev, mis aeg on parajasti käes.

Huvitavaks lähtekohaks kellaga tutvumisel on raamatus toodud mõistatus-salmike «Mis imeloom see olla võib . . .»

Ühiselt vaadeldakse mitmesuguseid kelli või pilte nendest (seinakell, käekell jt.). Millest on need kellad saanud oma nimetused?

Üksikasjalikum tutvumine mitmesuguste kelladega on ette nähtud 2. klassis, seepärast peatutakse siin põgusalt ainult kellade (torni-, seina-, taskukell) erineval käigul, millest kõneleb ka tuttav lastelaul «Kellad» (Laulik I, 1961, lk. 67). Seda on soovitav tunni elustamiseks ja puhkusminutiks õpilastega laulda koos liigutuste tegemisega.

Märkus: Et laulikus antud tekst lugemiku omast pisut erineb, siis on soovitav laulik lugemiku alusel redigeerida juba seda laulu õppima asudes.

Töö liikuva aabitsaga on selles tunnis mõeldud õpilaste sõnavara laiendamiseks. Algul laotakse liikuva aabitsaga tunni teema «Kell — ajanäitaja» ja selle alla tulbana nende kellade nimetused, millega selles tunnis tutvuti.

Harjutused kellamudeliga. Algul tutvutakse kellamudeli ehitusega: numbrilaud, suur ja väike osuti; nende otstarve.

1. klassis piisab, kui lastele saab selgeks, millal on tund täis. Kellamudelitel näidatakse ja õpitakse tundma neid kellaaegu, mis on tähtsamad päevarežiimi seisukohalt (tõusmine hommikul, magamamineku-aeg, tundide algus, tundide lõpp, millal on vaja hakata kooli tulema jne.).

Kodune ülesanne. Küsimused lugemikus pealkirja all «Kell, meie ajanäitaja» puudutavad samuti õpilase päevarežiimi. Neist kahele viimasele valmistuvad õpilased vastama kodus, vajaduse korral vanemate abiga, nii et vastused oleksid kooskõlas tegelikkusega.

7. tund *. **Kell — käsutaja.**

Tehakse kordavaid harjutusi kellatundmiseks seoses koduse ülesande kontrollimisega. Antakse päevaaegade (hommik, lõuna, õhtu, öö) mõiste. Tutvutakse koduloolise teema kohase õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga, kasutades liikuvat aabitsat.

*

Koduse ülesande kontrollimine. Õieti on see eelmises tunnis õpitu kordamine ja süvendamine. Nüüd aga tutvutakse kellaga uuest lähtekohast. Vastaja jutustab ja demonstreerib kellamudelil, kuidas kell teda käsutab hommikul ning kuidas pärast kooli kodus.

Täpse päevarežiimi täitmise tähtsust aitab esile tõsta selgitus, et kell ei käsuta üksnes õpilast, vaid kõiki koduseid. Ka emale ja isale ütleb kell, millal peab tööle minema jne. Keda käsutab koolikell?

Et kell käsutab kõiki, isegi õpetajaid ja direktorit, siis tuleb ka lastel väga täpselt kella järgi käia, mitte enam viivitada, kui ta teatab, et aeg on tõusta, magama minna vms.

Kõik kellad peavad lastele ühel ajal käske andma. Kuidas saab teada õiget kellaaega? Meie kellad peavad samal ajal käske andma kui suures Moskvaski. Raadio abil saame need ühte seada. Kui on südaöö, võime raadios Kremli torni kellade löömist kuulda.

Puhkusminutiks sobib laul «Tik-tak» (Laulik I, lk. 43).

Päevaajad.

Päevaaegade mõiste kujundamine. Lähtutakse eelmisest tunniosast, kus selgus, et näiteks mõned lapsed tõusevad kell 7, teised kell 8. Ka kodused ei tõuse kõik samaaegselt. Väikesed õed-vennad magavad kaua, kõige varem tõuseb ema. Kuid kõikide kohta võib siiski ütelda, et nad tõusevad hommikul. Samasuguse vestluse põhjal tuletatakse ka teised päevaaegade nimetused. Lõpuks tehakse üldistus, et hommik, lõuna ja õhtu on päevaajad.

Kirjatehniliseks harjutuseks kasutatakse päevaaegade nimetusi (harjutus nr. 5). Kui H-tähe kirjutamine on veel õppimata, siis võib raamatus antud järjekorda muuta ja esimesena kirjutada näiteks «Öö», sest «Ö» kirjutamine on suhteliselt lihtne.

Harjutus nr. 4 («Hommikul»).

Seostamiseks tunni eelmise etapiga jutustavad lapsed, mida nad hommikul teevad.

Aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade ladumine. Harjutuse nr. 4 juurde kuuluvad raamatupildid esitatakse klassile suurendatult, aplikatsioonidena. Liikuva aabitsa

abil laotakse iga pildi alla sellel toimuv tegevus (tõuseb, võimleb, peseb, sööb, läheb). Algul tundub siin kõige kohasem olevat kasutada 3. pööret, sest jutt on «temast», pildi tegelasest.

Et see töö liiga pikale ei veniks, on otstarbekas teha laotavate sõnade häälikuline analüüs korraga ja mitu õpilast tahvli juurde samaaegselt laduma saata. Lõpuks öeldakse pildi kohta lause, millesse kuulub ka laotud sõna. Õpilased kohtadel töötavad oma liikuvate aabitsatega.

Raamatus on harjutus antud 1. pöördes. Klassi peab suunama ise ettepanekut tegema, kuidas tahvlile 3. pöördes laotud sõnu kõige lihtsamal teel muuta, et nad oleksid 1. pöördes. Vahetatakse sõnade lõpptäht b n-iga ja loetakse neid pildi kohta öeldud lause koostisosana.

Kinnistamiseks loetakse raamatust harjutust nr. 4.

8. tund. «Igal asjal oma koht.»

Palake on illustratsiooniks süvendavale vestlusele õpilase päevaretžiimist. Pala sisu selgeks esiletoomiseks on vaja eriti ilmekat ettekannet, mille harjutamiseks tuleb tunnis varuda aega. Soovitav on lülitada tundi ka keelelist vaatlust õpilase aktiivse sõnavara baasil.

*

Vestlus. Eelmises tunnis rääkisid lapsed harjutuse «Hommikul» puhul lühidalt oma toiminguist hommikul koolituleku eel. Poiss harjutuse juurde kuuluvatel piltidel jõudis kindlasti õigel ajal kooli. Kuid mõnikord on meie klassis tulnud ette hilinemisi. Siin on koht selgitada, miks on halb, kui õpilane hilineb. Teadliku distsipliini kasvatamise seisukohalt on vajalik, et hilinemise pahede analüüsi ja kokkuvõtted teeksid õpilased ise, muidugi õpetaja suunamisel. Õpilasel endal on piinlik tülitada koolitädi eraldi oma riiete äraandmisega. Klassi tulles segab ta teiste tööd. Ise on ta tunni algul toimunust ilma jäänud.

Järgneb hilinemiste põhjuste vaatlus. Sõna tuleb võtta esmajoones hilinejail endil. Objektiivsed põhjused, nagu «kell oli taga» jne. tuuakse esile esmajoones. Ühiselt arutletakse nende kõrvaldamise võimalusi.

Kuid vahel on hilinemises süüdi ainult õpilane ise, nagu see sageli juhtus ühe väikese tüdruku Enega.

Töö lugemispalaga.

Palaga tutvumine. Pärast lookese ettekannet õpetajalt leitakse ühiselt vastus küsimusele: Miks hilines Ene kooli? Lastele vähetuntud sõna «jändab» esitatakse klassi liikuval aabitsal ja selgitatakse selle tähendus. (Ene asjad ei olnud kohal, tuli kõike otsida, ilmaaegu jännata.)

Raamatuillustratsiooni analüüsimine. Mida Ene pildil parajasti teeb? Enel on ilus ja puhas päikesepaisteline tuba, avar aken, nägusad kardinad, ilus korras laud, lilledki laual. Enel on hea ema, kes armastab puhtust ja korda. Küllap ta on kurb oma hooletu ja lohaka tütre pärast.

Miks ema Enele appi ei tule? Võib-olla pole tal aega? Ehk on ta juba tööle läinud? Lõpuks jõutakse otsusele: kes juba koolis käib, peab enese ja oma asjade eest ise hoolitsema ning oma töödega iseseisvalt toime tulema.

Vaikne lugemine. Palakese sisu on lastele tuttav. Vaikse lugemise eesmärgiks on siin teksti õppimine ilmekaks esitamiseks, seepärast lastakse pala korduvalt vaikselt lugeda.

Ilmeka ettekande harjutamine. Tähelepanu tuleb juhtida hääle liikumisele kaksikpunkti, koma ja punkti puhul, et pala mõtet selgemini esitada. Tutvutakse mõttekriipsuga. Siin käsib ta lugejal pisut peatuda, kuni «Ene jändab». Lugema harjutamisel rakendada kogu klassi, mitte ainult paremaid õpilasi.

Vestlus pala sisu süvendamiseks. Võrreldakse hoolsat õpilast Enega. Kõrvutatakse üksikasjades nende ettevalmistust koolitulekuks. Siinjuures mõtestatakse ka lahti vanasõna «Mis täna tehtud, see homme hooleta».

Koduseks ülesandeks lugeda ilmekalt raamatupala, kuid jutustada tuleb igaühel sellest, kuidas tema hoiab oma raamatuid ja kooliasju. Selline ülesanne nõuab loovamat lähenemist.

Keeleline vaatlus. On soovitav tunnis leida sobiv koht ka ortograafiliseks tööks liikuva aabitsa abil. Keelelise vaatluse materjal valitakse lugemispala ning vestluse

sõnavarast sõnade kõla- ja kirjapildi seose tugevdamiseks ja mitmuse tunnuse -**d** kinnistamiseks, näit.: **mapp-mapid, kapp-kapid, kott-kotid, king-kingad, säng-sängid.** Sõnade ladumine ja nendega lausete moodustamine toob tundi ühtlasi vaheldust.

9. ja 10. tund. **Kirjand.**

Peaeesmärgiks on siin õpilaste kõne arendamine. Harjutuse nr. 6 (lk. 11) pildimaterjalile toetudes koostatakse koolimineku-teemaline jutuke, mis lõpuks õige lühidalt, tahvlil antud eeskuju järgi vihikusse kirjutatakse.

Õppevahendid: harjutuse nr. 6 juurde kuuluvad raamatupildid suurendatult.

*

Jutukese koostamine suuliselt.

Vestlus. Algul kõnelevad lapsed oma koolitulekust vabalt. Et siin on võimalus süvendada koduloolist üldteemat, siis suunab õpetaja vestlust nii, et lapsed räägivad ka käitumisest kooliteel jms.

Kava koostamine. Esitatakse suurendatud raamatupildid (liitklassis võib need kätte anda ka didaktilise materjalina). Ühiselt arutletakse, mis on nendel piltidel kujutatud, ja seatakse pildid nende sisu põhjal õigesse järjekorda. Seejuures on sobiv leida piltidel kujutatud loole ka pealkiri: «Talvel», «Ilusal talvepäeval», «Kooliteel», «Kooliminek» vms. Pealkirja kirjutab õpetaja tahvlile.

Jutustamine kava järgi. Algul jutustavad lapsed iga pildi kohta vabalt. Siis tehakse õpetaja suunavate küsimuste abil iga pildi olulise sisu lühike kokkuvõte, millest lõpuks kujuneb näiteks selline jutuke:

Lapsed lähevad kooli. Lund sajab. Väike Vello mängib vennaga lumesõda. Urve aga läheb kooli. Varsti algavad tunnid. Lapsed lähevad klassi. Esimeses tunnis Urve loeb.

Jutukest kordavad mitu õpilast, et see hästi meelde jääks ja pärast oleks seda kergem üles kirjutada. Et lause piiride määramine teeb paljudele õpilastele raskusi, võib lasta iga uue lause ütelda eri õpilasel. Järgneb arutlus: Missuguse lause keegi ütles? Missuguse pildi kohta ta selle ütles? Missuguse sõnaga ta lauset alustas? Mis sõnaga ta lause lõpetas? Mitu sõna lauses oli?

Kirjandi teksti esitamine tahvlil. Õpilaste kirjutamisoskus on sel astmel veel väga algeline, seepärast tulevad nad kirjandi vihikusse kirjutamisega toime ainult tahvli eeskuju najal. Õpetaja kirjutab iga kavapunkti (pildi) kohta koostatud lause (laused) tahvlile pealkirja alla.

Ortograafiline analüüs. Enne kirjandi vihikusse kirjutamist toimub tahvlil tehtud töö vaatlus ja analüüs. Kuidas on paigutatud pealkiri? Tööd alatakse taandreaga. Millega algab lause? Pealkirja järele ja iga lause lõppu tuleb panna punkt.

Järgneb üksikute sõnade keeleline vaatlus. Seejuures meenutatakse juba aabitsakursuse vältel omandatud ortograafilisi teadmisi: mitmuse tunnus **-d**; **-b** tegusõna lõpul (**sajab, mängib, loeb**) jne.

Kirjandi kirjutamine vihikusse. Esimese kirjandi kirjutamine kujuneb õieti ärakirjaks tahvlilt. Siin tuleb jälgida, et lapsed omandaksid harjumuse õigesti ära kirjutada (meeles pidades korraga vähemalt ühe sõna ja vihikusse kirjutatud sõna alles pärast tahvlitekstiga võrreldes). Lapsi tuleb õhutada sõnu täpselt vaatlema ja meeles pidama ning neid veatult kirjutama. Kirjutamise ajaks võib tahvliteksti kinni katta.

Lõpuks loetakse kirjutatud jutuke oma vihikust läbi.

Märkus: 1. Kirjandi ettevalmistamise käigus lülitab õpetaja oma äranägemisel sobivasse kohta kirjatehnika osa: õpitakse kirjutama tegelaste nimesid (Urve, Vello). Need ei ühti harjutuses nr. 6 antutega. Kirjandis on nende valikul arvestatud kirjatehnika programmis soovitatud suurtähtede õppimise järjekorda.

2. Kui klassil on kirjutamisega veel suuri raskusi, võib kirjandist lasta l a d u d a liikuva aabitsa abil ainult 2—3 lauset, seejärel need vihikusse kirjutada.

11. tund. «Jäid hiljaks!»

Pala kõneleb lastest, kes ühel ilusal talvepäeval satuvad kooliteel mänguhoogu ja unustavad seetõttu oma kohustused. Käsitlemisel tuleb välja tuua pala peamine mõte: hukkamõistu väärib paljude laste halb harjumus töötamise asemel hakata mängima ja lõbutsema.

*

Vestlus. Pala käsitluse ettevalmistuseks kasutatakse lugemiku illustratsioone, seejuures silmas pidades laste vaatlusvõime ja analüüsimisoskuse arendamist.

Pala kõrval ühel pildil on tuttavad kirjandi tegelased, korralikud õpilased, kes ruttavad õigeaegselt kooli. Lehekülgede ülaserval oleval pildil näeme ka õpilasi. Kuid need on hakanud kooliteel lumesõda pidama. Kirjeldatakse nende mängupaika ja tehakse selle põhjal järeldus, et tegemist on maakooli õpilastega. Nüüd vaadeldakse lapsi lähemalt: nende riietust, tegevust jne. Miks on ühel poistest ranits alles seljas? Õpilastel endil lastakse otsustada, kes pildil leiduvatest poistest võis olla lumesõja mõtte algataja. Mida teised arvasid? Kuidas neile meenus kooliminek? Kuidas nad sinna saabusid ja klassi jõudsid? Mida nad mõtlesid ja tundsid? Mida ütles õpetaja? Mida mõtlesid kaasõpilased?

Vestluse lõpul märgitakse, millised pahad tagajärjed niisugusel lumesõjapidamisel peale hilinemise veel võivad olla (külmetamine ning haigestumine märgade kinnaste ja jalatsite tõttu).

Lugemistehniline ettevalmistus. Sellest palast vajavad lugemistehnilist ettevalmistust pikad ja vähemtuntud sõnad, nagu: h i l j a k s, s a m m u s i d, m a a n t e e d, l u m e s õ d a, l a h i n g, õ p p e t u n n i s jt.

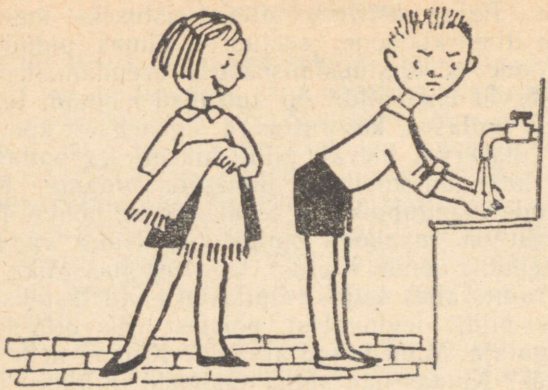
Sõnad esitatakse liikuva aabitsaga juba nende esinemisel vestluses. Nii tekib sõna kõla- ja kirjapildi vahel loomulik seos. Enne pala juurde asumist loetakse need sõnad veel kord silphaaval läbi ja meenutatakse lauseid, milles nad esinesid.

Palaga tutvumine. Et pala on nii sisuliselt kui ka lugemistehniliselt ette valmistatud, siis loevad lapsed ise, mis on raamatus räägitud nendest lumesõjapidajatest.

. Lugemine toimub algul vaikselt, osade kaupa. Kui esimene pool palast on vaikselt loetud, loetakse sama ka kohe valjusti. Samuti jätkub töö teise osaga.

Pala sisu analüüsimine. Sisu mõistmine ei peaks õpilastele enam raskusi valmistama. Sündmustiku jutustamine toimub frontaalselt. Vajaduse korral abistavad õpetaja küsimused.

Koduseks tööks jääb pala lugeda, jutustada ja valmistuda jutustama ka sellest, mida mõtlesid ja mida ütlesid lumesõjapidajaist möödujad.

2. õppenädal.

Teemad: **KOOL. ÕPILASE TERVISHOID.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Pidevalt peab algklasside õpetaja tähelepanu keskuses olema õpilaste õigete hügieeniharjumuste juurutamine (õige kehahoid kirjutamisel, käte pesemine enne ja pärast sööki, pärast rahaga kokkupuutumist jne.), milleks kasutatakse nii lugemise, keeleõpetuse kui ka kirjatehnika tunde.

Selle nädala koduloolise teema puhul saavad õpilased teadmisi ka tavalisematest nakkushaigustest ja režiimist nende põdemisel. Samuti tutvuvad nad nõukogude kooli meditsiinilise personaliga tegevusega.

Et selle teema kohta lugemikus esitatud materjalist kogu nädalaks ei piisa, on nädala lõpul lisaks tervishoiuteemalistele paladele võetud käsitlemisele õpilastele juba aabitsaeelsest perioodist tuttav lugu «Kolm karu», mida dramatiseerima asudes on hea võimalus õpilaste tutvustamiseks meie pioneeride huvitava ja mitmekülgse tegevusega. Pala dramatiseeringu puhul võetakse vaatluse alla ka õpilaste käitumine aktusel, ettekannete jälgimisel ja mujal.

Sel perioodil on kogu klass üle läinud tindiga kirjutamisele. Kuigi õpilasi on juba eelmisel poolaastal harjutatud kirjutamisel hügieeninõudeid täitma, tuleb ka praegu ja veel edaspidigi õpetajal olla järjekindel nende juurutamisel.

Allpool on üksikasjalisemalt vaadeldud mõningaid kirjatehnika ja kirjutamise hügieeni küsimusi, mida muidugi ei tarvitse kogu ulatuses käsitleda selles kirjatehnika tunnis.

*

Kirjutamisasend ja kirjutamisvahendite käsitsemine. Mitte ainult kirjatehnika tunnis, vaid igakord kirjutama asudes tuleb nõuda, et õpilasel oleks õige kirjutamisasend (tallad toetuvad maha, selg sirge, küünarnukid ulatuvad üle laua serva jne.) ja ta hoiaks õigesti sulepead käes. Kontrolliks lastakse sulepead hoidev käsi üles tõsta ja vabastada sellelt nimetissõrm.

Kirjutamisel jälgitagu, et sulehoid ja vihiku asend oleks õige. Lapsi tuleb õpetada ka kuivatuspaberit õigesti kasutama ja õigesti tinti võtma (mitte kasta sulge tindipoti põhjani, enne kirjutama asumist kontrollida, et sulel poleks liiga palju tinti jne.). Täitesulepea kasutamisel juhitakse õpilaste tähelepanu eriti sulepea hoolika hoidmise ja sule puhtuse vajadusele.

Korralikult puhastatud sule tähtsust ilusa kirja saavutamisel tuleb õpilastele otse katseliselt näidata, et nad mõistaksid sulepuhastamise vajadust. Selleks lastakse neil lehekesele kirjutada vana ja musta ning puhta, korralikult hooldatud sulega.

Tindiplekk on 1. klassi õpilasele sageli tõsise ahastuse põhjuseks. Sellepärast kõneldakse ka tindiplekkide vältimisest (lahtise ja kergesti ümbermineva tindipoti puhul kodus katta laud ettevaatuse mõttes paberiga, tindist sulge mitte paigutada hoolimatult ükskõik kuhu). Juba algusest peale tuleb jälgida, et lastel ei tekiks harjumust liigset tinti sulelt põrandale visata, nagu see mõnel õpilasel on kombeks.

Ei ole ülearune tutvustada lapsi ka puult ja riidelt tindiplekkide kõrvaldamise viiside ja vahenditega, et juba 1. klassi õpilased võiksid olla abiks «tindiõnnetuste» tagajärgede likvideerimisel.

Võiks kõnelda ka tindi omadustest (millest tinti valmistatakse, kas tint on mürgine jne.) ja tindipoti korrashoiust. Kindlasti tuleb õpetada lapsi tinti kätelt kõrvaldama kriidi, hambapulbri vms. abil.

Kirjatehnika. Ülejäänud osa tunnist kasutatakse kirjatehnika jaoks, milles tehtavad harjutused seostatakse tunni I poole teemaga. Jälgida: Kus on õpilase küünarnukk? Kuhu sihib sulepeaots? Kui kaugel on silmad vihikust?

2. tund. «Paha sulg.»

Pala on saateaineks päevakorral olevate kirjatehnika küsimuste juurde, seetõttu ei vaja ta enam erilist sissejuhatust Siin tutvustatakse sule ehitust. Ühtlasi annab pala analüüs soodsa võimaluse kirjutamishügieeni ja kirjatehniliste nõuete kordamiseks.

*

Sissejuhatavas vestluses meenutatakse eelmises tunnis käsitletud nõudeid sule ja sulepea hooldamise kohta, mis tagavad korraliku kirja. Siin vaadeldakse veel lähemalt sule ehitust. Leitakse, et sule ots on pikuti lõhki, mis teeb sule nõtkeks. Kui sulele vajutame õrnalt, tekib kirjutamisel peenike joon. Sulele tugevamini vajutamisel tekib jämedam joon. Sulele vajutamise abil saab teha ka paisjooni. Märgitakse, et täitesulepea sulg teeb paraja joone kergelt üle paberi libisedes, sellele vajutamine rikub sulge. Siin võiks klassile näidata paremate õpilaste ilusat kirja, mis on saadud «lõhkise» sulega.

Tutvumine uue palaga. Pala huumorit aitab välja tuua õpetaja hea ettekanne. Seejärel esitatakse paar üldist küsimust sisust arusaamise kontrollimiseks.

Õpetusliku sisu analüüsimine. Arutletakse, mis võis olla põhjuseks, et Antsu kiri polnud ilus. Meenutatakse kõiki tingimusi, mis tagavad ilusa kirja. Selline analüüs õpetab lapsi kriitiliselt hindama oma töö tulemusi kirjutamisel ja nägema, millest need olenevad.

Lugemistehnilist ettevalmistust vajavad selle pala puhul näiteks järgmised sõnad: v a e v l e b, p u h a s t a m a, i m e s t u s e k s, p i k u t i, s e l g e s t i, t õ s i s e l t, l õ h k i, k ü ü s - k ü ü n e. Sõnade lugema õppimisel juhitakse tähelepanu ka nende ortograafiale. Mis sõnades esineb **st**?

Pala loetakse algul tervikuna vaikselt läbi. Ilmekaks ettekandeks õpitakse seda lõikude kaupa. Lõik loetakse uuesti vaikselt läbi ja mõeldakse, kuidas esitada näiteks 1. osa nii, et kuulajad saaksid selge kujutluse Antsu vaevlemisest kirjutamisel. Ka teiste lõikude puhul tuleb eelnevalt selgitada nende peamine mõte, mida on vaja lugemisel esile tõsta. Raskuspunkt asetseb muidugi pala lõpplause viimasel sõnal: «Õpetaja, selle sulega ei saa kirjutada; see on ju l õ h k i!»

Lõppvestluses leitakse seos pala sisu ja selle järel esitatud vanasõnade vahel. Laste oma kogemuste ja ümbritsevast elust võetud näidete varal jõutakse järeldusele, et kuigi «iga algus on raske», võib «harjutamine meistriks teha». Nii Ants kui ka teised kirjatähtede õppijad 1. klassis võivad varsti väga ilusasti pikki lugusid kirjutada, kui nad püsivalt ja püüdlikult harjutavad.

Lapsed võivad omalt poolt sellel teemal nimetada veel teisi vanasõnu, mida nad teavad.

3. tund. **Lausete koostamine, harjutused nr. 7 ja nr. 8.**

Tunnis arendatakse lausete koostamise oskust, taotledes seejuures, et lapsed juba algusest peale õpiksid koostama sisukaid ja kauneid lauseid. Kirjalik harjutus on mõeldud varem õpitud teadmiste süvendamiseks (lause algab suurtähega ja lõpeb punktiga).

*

Lausete koostamine. Harjutuste juures on lausete koostamiseks antud pildid. Võib aga kasutada ka teisi pilte, esemeid, demonstreerida tegevust jne.

Õnnestunumaid lauseid tuleb esile tõsta, ära märkides nende voorused. Sellise analüüsiga konkretiseerib õpetaja oma nõudmisi, ühtlasi innustab see lapsi töös. Mõned lausedvõib lasta tahvlile kirjutada või laduda liikuva aabitsa abil. Kohtadel töötavad õpilased oma liikuva aabitsaga.

Harjutus nr. 8 («Klassis»).

Näidiste analüüsimine. See on esimene harjutus, mida 1. klassis kirjutatakse, mistõttu on vaja väga konkreetselt ja näitlikult selgitada, kuidas seda ülesannet täita. Ees-

kujuks võib kasutada vihikut (väikese klassi puhul) või plakatit, kus on harjutus niisugusel kujul, nagu õpilased selle peavad vihikusse kirjutama. Punktid ja suured algustähed võib teha värvipliiatsiga, et need paremini silma paistaksid.

Näidise ja raamatumaterjali kõrvutamine. Raamatus on pealkiri trükitud jämedamalt, et see silma paistaks. Vihikus tõmbame pealkirjale alati joone alla. Tahvlil demonstreeritakse, kuidas seda õigesti teha.

Miks on suurtähtedele lause algul joon alla tõmmatud? Ka oma töös märgime nad ära. Teeme nad värvipliiatsiga, et meil meeles püsiks igakord lauset suurtähega alata.

Harjutuse kirjutamine toimugu klassis, sest siis on õpilastel oma töös võimalik toetuda näidisele. Kirjutamine ühendatakse kirjatehniliste ülesannetega (töö paigutus, kirja kallak, seosed jne.).

4. tund. «Kolm klassikaaslast.»

Selle lugemispala käsitlemisel on vaja eriti peatuda küsimusel, milles seisneb õige sõprus.

Õppevahendiks on aplikatsioonid pala tegelastest.

*

Ettevalmistus pala sisu mõistmiseks. «Kolm klassikaaslast» on kirjutatud dialoogivormis. Et lapsed selles paremini orienteeruksid, on vajalik pala sisu eelnev selgitamine. See võib toimuda raamatuillustratsiooni või, veelgi parem, aplikatsioonide abil.

Aplikatsioonide tahvlile paigutamine toimub vestluse jooksul. Kõige enne asetatakse kohale peategelane Mikk, kes on kooliteel oma võileiva kaotanud. Temaga tulevad rääkima ta klassikaaslased Toomas ja Kaarel. Lõpuks tuleb Miku juurde ta sõber Enn. Õpetaja esitab ilmekalt kõigi klassikaaslaste osa. Kui pala sisu on selge, meenutatakse kinnistamiseks veel ühiselt iga poisi osa.

Lugemitehnilist ettevalmistust ja selgitamist vajavad selle pala puhul järgmised pikad sõnad: klassikaaslast, vahetunnil, söögivahetund, einetavad, võileib, leivatükk-leivatüki, hammustab, kooliteel, mispärast.

Sisu analüüsimine järgneb pala lugemisele. Siin püstitatakse küsimus: «Kes oli Miku õige sõber?» Selleks vaadeldakse, kuidas käitusid poisid. Mida tegi Toomas? Mida tegi Kaarel? Nad ainult uudishimutsesid ja laitsid Mikku. Mida tegi aga Enn? Ta oli Miku õige sõber. Miks? Õiget sõpra tuntakse hädas. Selle kohta toovad ka lapsed näiteid oma kogemustest.

Lõpuks selgitatakse palale järgneva vanasõna («Kus viga näed laita, seal tule ja aita») tähendus. Lastele saab see arusaadavamaks, kui sõna «viga» asendada mõne teisega, näiteks «mõnda asja», «midagi» vms.

Kes pala tegelastest seda vanasõna veel ei tundnud?

Jutustamine. Selle pala käsitlemisel on sobiv võimalus õpetada lapsi jutustama oma sõnadega, s. t. kaudses kõnes. Ka võib jutustamisel pala sisu laiendada tegelasi iseloomustades, sündmustikku lähemalt kirjeldades ja selle lõppu täiendades. Selline jutustamisharjutus tehakse klassis kollektiivselt. Samuti võib jutustada mõne pala tegelasena. See ülesanne sobib agaramale õpilasele.

5. tund: **Lausete koostamine, harjutus nr. 9. -b tegusõna lõpul, harjutus nr. 10 («Söögivahetund»).**

Harjutuse nr. 9 piltide põhjal koostatud lauseid on soovitav kirjutada vaatlusdiktaadina, mis sunnib õpilasi süvenema kirjutatava sõna koostisse ja selle ortograafiasse.

Harjutus nr. 10 kui esimene lünkharjutus 1. klassis tuleb tingimata eelnevalt läbi töötada. Selles tunnis peatutakse ühtlasi käte pesemise vajadusel enne söömist, eesmärgiga soodustada õigete hügieeniharjumuste kujunemist.

*

Sissejuhatav vestlus. Käsitledes isikliku hügieeni küsimusi, tuleb esmajoones selgitada käte pesemise vajadust enne ja pärast sööki. Vestlus peab mõjuma nii, et lapsel tekiks vastumeelsus asuda sööma pesemata kätega.

Milliseks muutub vesi ja seebivaht käte pesemisel? Millest määrduvad käed? Siin tuleb konkreetselt, laste arusaamise kohaselt selgitada, mida kõike me sööme näiteks koos võileivaga, hoides seda pesemata käes. Mida näeksime, kui seda leiba vaataksime suurekstegeva klaasiga? Pesemata kätel leidub tolmu, mustust, igasuguseid pisi-

kuid jms. Kuidas on see kõik kätele sattunud? Selgitatakse, millega saastuvad käed jalatseid vahetades, käepidemeid ja ukselinke puudutades, võidunud trepikäsipuid peoga üle libistades jne.

Lisaks sellele, m i l l a l on koolis ja kodus tingimata vaja käsi pesta, peab lastele selgeks saama, k u i d a s neid pestakse, kuidas puhastatakse ja korrastatakse küüsi. Samuti meenutatakse ja vajaduse korral isegi näidatakse, kuidas koolieinet kaasavõtmiseks pakkida. Lastekohaselt selgitatakse ka, miks ei kasutata toiduainete pakkimiseks ajalehte (trükivärv on mürgine).

Harjutuse nr. 9 täitmine.

Lausete koostamine. Harjutuses antud piltide kohta koostatakse algul lause pildi juures esitatud küsimusele. Kuid piltide kohta võib rääkida ka rohkem. Näiteks võib 1. pildi puhul jutustada: «Enn ja Mikk pesevad käsi. Vesi on kausis. Seep vahutab hästi. Vaht läheb halliks. Varsti on käed puhtad.»

Vaatlusetteütlus. Töösse toob vaheldust iga pildi kohta mõne lause üleskirjutamine õ p e t a v a t l a a d i e t t e ü t l u s e n a. Vaatlusdiktaat on neist kõige lihtsam ja sel astmel sobivaim. Töö annab paremaid tulemusi, kui õpilased on teadlikud selle eesmärgist, mida tuleb selgitada lastepäraselt: «Tänane töö näitab, kuipalju on klassis tähelepanelikke ja hea meelespidamisega lapsi. Kes oskab tahvlil vaadeldud laused etteütluse järgi v e a t u l t vihikusse kirjutada?»

Harjutuse nr. 10 täitmine.

Harjutuse täitmine kollektiivselt. Enne harjutuse vihikusse kirjutamist täidetakse see kollektiivselt. Selleks esitab õpetaja lünkharjutuse teksti valmis kirjutatuna tahvlil või plakatil, lünkadesse kuuluvad tegusõnad (algab, peseb, istub, söövad) aga sedelitel, mis klassis ühiselt õigele kohale paigutatakse. Et siin on ülesandeks peale lausete koostamise ka tegusõna tunnuse -b ortograafia kinnistamine, siis tuleb see sõnades alla kriipsutada või värviliselt kirjutada.

Iga saadud lauset loetakse kohe, seda vaadeldakse ja analüüsitakse ortograafiliselt.

Harjutusega tutvumine raamatust. Harjutust loevad nõrgemad õpilased.

Harjutuse kirjutamine vihikusse.

6. tund*. Tervise eest hoolitsemine.

Senini on vestlustes silmas peetud ainult käte puhtust. Kuid nüüd selgitatakse lastele üldse naha puhtuse tähtsust ja tutvustatakse neid kooli meditsiinilise personali tegevusega. Tunni ettevalmistamisel võtta arvesse ka vastavaid juhendeid koduloo metoodilises kirjas.

*

Vestlus naha puhtusest. Käsi peseme mitu korda päevas. Eriti puhtad peavad olema käed, kui hakkame sööma või koolitööd tegema.

Me räägime küll, et käed on puhtad või mustad, kuid õigem oleks siin käte asemel ütelda käte nahk. Inimese keha katab üleni nahk. Missugune on nahk peopesal, käeseljal, küünarnukil, põskedel, huultel? Et inimene oleks terve, peab nahk olema alati puhas.

Kõige kiiremini määrduvad käed, seepärast pestaksegi neid kõige sagedamini. Iga päev tuleb pesta nägu, kaela, kõrvu, jalgu. Ka need määrduvad kiiresti. Kui sageli tuleb end üleni pesta? Vestlust suunab õpetaja, kuid räägivad peamiselt lapsed.

Ka õpilase küüned peavad olema korras ja puhtad. Vajaduse puhul tehtagu praktilisi harjutusi küünte korrastamiseks.

Koolis kontrollitakse puhtust iga päev. Kes seda teevad? Peale oma klassi õpilaste ja õpetaja kontrollivad mõnikord puhtust ka lastevanemad, vanemate klasside õpilased jt. Miks peab aga olema puhas?

Kokkuvõttes märgitakse, et must nahk pole mitte ainult tervisele kahjulik, vaid ka väga inetu ja häbiväärne. Pesemata nahk lehkab.

Vestlus kooli meditsiinilise personali tegevusest. Vahel kontrollib õpilaste puhtust kooliarst või -õde. Milleks nad veel tulevad klassi? Kuid alles hiljuti kutsus kooliarst kõik lapsed oma kabinetti. Milleks? Lapsed jutustavad, mida nad mäletavad arstlikust läbivaatusest. Õpetaja täiendab, täpsustab ja annab lisaseletusi.

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Jõutakse järeldusele: kooli meditsiiniline personal on valvel, et õpilased ei haigestuks, ei nakataks teisi ja et nad kasvaksid terveiks ning tugevaiks.

7. ja 8. tund. **Nakkushaigused. «Telefon heliseb.»**

Just 1. klassis põevad paljud õpilased nakkushaigusi, seetõttu on siin vaja anda nendest õpilastele mõningaid teadmisi. Samuti saavad õpilased esialgseid teadmisi elanikkonna meditsiinilisest teenindamisest meie maal.

Pala «Telefon heliseb» puhul juhitakse laste tähelepanu muuhulgas ka headele kommetele telefoni kasutamisel.

*

Kui ma olin haige. Lapsed, kes on põdenud nakkushaigusi, jutustavad teemadel, nagu: «Kuidas ma olin läkaköhas», «Mul olid leetrid» jms.

Õpetaja peab hoolitsema, et jutustus ei kujuneks liiga laialivalguvaks. Esile tuleb tõsta haiguse tüüpilisi tunnuseid, selle kulgu kõige üldisemal kujul, samuti ravi ja haige käitumist.

Meie maal on arstid kõikide inimeste tervise eest valvel. Algul jutustavad lapsed lühidalt teemal «Kuidas meil käis arst». Suure kasvatusliku mõjuga on õpetaja emotsionaalne jutustus sellest, kui raskesti kättesaadav ja kui kallis oli arstiabi varem ja on seda kapitalistlikes maades veel praegugi. Aga meil, Nõukogudemaal, hoolitsetakse inimese tervise eest väga. Arst tuleb haige juurde esimesel kutsel ja täiesti ilma tasuta. Kulud kannab riik, mitte haige ise.

Kuidas kutsuda arsti? Selle kohta antakse lastele mõningaid konkreetseid teadmisi, arvestades kohalikke tingimusi.

Millal kutsutakse kiirabi? Tutvustatakse õige lühidalt ka kiirabi vastutusrikast tööd inimelude päästmiseks õnnetusjuhtumite jne. puhul. Kiirabi telefon 03 joonistatakse tahvlile ja vihikusse kettakesse.

Ka haige peab oskama olla. Mida peab haige laps meeles pidama, kui ta tahab kiiremini paraneda:

1. Arsti ja vanemate korraldused tuleb täpselt täita.
2. Ükski rohi pole nii paha, et seda ei saa võtta.
3. Voodist ei tohi liiga vara välja kippuda.
4. Haiguse ajal, eriti palavikuga, on lugemine keelatud.

5. Paraneva lapse parimad sõbrad on paber ja käärid, nad aitavad igavust peletada. Lugemikus (lk. 17) on näidatud, mida võib ajaveeteks teha paberist.

Kui sõber on haige. Missuguste haiguste puhul pole lubatud haiget külastada? Miks? Millega saab rõõmustada haiget klassikaaslast?

Lugemispala «Telefon heliseb».

Sissejuhatav vestlus. Üheks ühenduse pidamise vahendiks haige kaasõpilasega on telefon. Telefoniga oli 1. klassil kokkupuutumist juba aabitsaperioodil. Nüüd aga tuleb õpilastele anda rohkem praktilisi oskusi telefoni kasutamiseks. Peale selle, et õpetada neid ühendust saama ja vajalikku numbrit valima, tuleb lapsi õpetada ka soovitud isikut viisakalt telefoni juurde paluma jms.

Sisuline ettevalmistus. Pala koosneb dialoogist, millest paremaks arusaamiseks on vajalik sisu eelnev läbitöötamine. See seisneb vestluses, milles selgitatakse situatsioon ja tutvustatakse tegelasi ning nende osa, seejuures raamatuillustratsioone kasutades.

Lugemistehniline ettevalmistus. Tahvliteksti abil õpitakse sellest palast lugema sõnad: Feliks, telefon, heliseb, helistab, arst, voodist, varsti, tõusta, missugust, ülesannet — ülesandeid, lahendama, lahendati, aritmeetika, matemaatika, aitäh jt. Pala sõnavara tuleb kasutada ka keelelisteks vaatlusteks ja õpitud keeleliste küsimuste, eriti häälikuühendi **st** ortograafia kinnistamiseks.

Töö lugemispalaga toimub tavalisel viisil. Käsitlemise lõpul on hea pala dramatiseerida, võimaluse korral mängutelefoni abil, nii et see kujuneks ühtlasi telefoni kasutamise kohta saadud teadmiste kinnistamiseks.

9. tund. Ümberjutustus «Ülle haigus».

Ümberjutustus kirjutatakse lugemispala «Telefon heliseb» käsitlemise järel harjutuses nr. 11 antud küsimuste ja vastuste alusel, mille teemaks on lugemispala tegelase Ülle haigus. Küsimused moodustavad ümberjutustuse kava, vastused teksti. Ümberjutustuse ettevalmistamisel tuleb ka õpitud keelendeid (**-b** tegusõna lõpul, **st**-ühendi ortograafia jne.) korrata ja süvendada.

*

Ümberjutustuse teksti esitamine. Harjutuses nr. 11 toodud vastused on õpetaja juba tunni eel tahvlile (kartavale tahvlile või plakatile) kirjutanud jutukese kujul, pealkirjaks «Ülle haigus». Et jutuke ei mõjuks liiga tuimana, võib seda ka stiililt pisut muuta ja lõpetada see näiteks lausetega: «Varsti saab Ülle terveks. Siis läheb ta jälle kooli.»

Sisuline ettevalmistus. Ümberjutustuse sisu analüüsimisel esitab õpetaja iga lause kohta küsimuse. Juhul, kui harjutuses toodud vastuseid on muudetud, tuleb vastavalt kohendada ka küsimusi. Selle töö eesmärgiks on ümberjutustuse sisu omandamine, nii et õpilased oleksid võimelised seda jutustama.

Nüüd kõrvaldatakse tahvlilt tekst ja asendatakse see ümberjutustuse kavaga — küsimustega, mis peab tagama, et jutustus toimuks õiges järjekorras ja oleks täpne. Lõpuks harjutatakse ümberjutustuse teksti esitama kava järgi.

Ümberjutustuse ortograafiline ettevalmistus. Teatavasti tuleb 1. klassis anda kogu vajalik sõnavara ümberjutustuse kirjutamiseks. Enamik sõnadest leidubki juba küsimustes, mis jäävad ümberjutustuse kirjutamise ajaks tahvlile. Esimesele küsimusele vastuse kirjutamisel leiab õpilane küsimuses puuduva sõna Ülle pealkirjast. Teise küsimuse puhul on vajalik tahvlil anda sõnad lamab, voodis. Kolmanda küsimuse puhul arst jne.

Algul tehakse ortograafiline analüüs iga lause ulatuses. Kuid keelendeid, mida on selles tunnis programmi seisukohalt oluline korrata ja süvendada, vaadeldakse lõpuks veel ühiselt, näit. missugused sõnad selles jutus lõpevad **b**-ga jne.

Ümberjutustuse kirjutamine vihikusse.

10. ja 11. tund. «**Pioneeride nukuteater.**» «**Kolm karu.**»

Selle nädala lõpul toimub ühe väga aktuaalse teema, oktoobrilaste ja pioneeride tegevuse käsitlemine. Lugemispala «Pioneeride nukuteater» on saatematerjaliks selle teema juurde. Muinasjutt «Kolm karu» on ulatuslik ning pole mõeldud kogu klassile lugema õppimiseks. Küll sobib ta aga hästi dramatiseeringuks. Eriti tuleb silmas pidada, et dramatiseering arendaks õpilaste võimeid ja oskusi, nagu: tähelepanu, vaatlus-, kujutlus- ja otsustamisvõimet ning väljendus- ja esinemisoskust.

Vestlus oktoobrilaste ja pioneeride tegevusest. Sissejuhatusena toimub arutlus sellest, miks igatsevad haigestunud õpilased kooli. Eriti kahju on koolist puududa neil päevil, kui on oktoobrilaste koondus. Meenutatakse oktoobrilaste õnnestunud üritusi ja räägitakse nende tulevikuplaanidest.

Oktoobrilaste tööd juhivad vanemate klasside pioneerid. Missugused pioneeriinstruktorid on nende koondustel käinud? Mida lapsed veel teavad oma kooli pioneerimalevast? Millal saavad praegustest 1. klassi õpilastest pioneerid? Vestlust tuleb suunata nii, et see laiendaks laste teadmisi pioneeriorganisatsiooni struktuurist ja tegevusest ning ärataks huvi pioneeritöö vastu.

Lugemispala «Pioneeride nukuteater» teemat arvestades, tuleb lõpuks pikemalt peatuda pioneeride nukuteatri harrastustel. Kui oma kooli pioneerid sellega tegelevad, oleks kõige loomulikum, et mõni pioneer ise oma nukuteatrit tutvustaks. Esinejat tuleb õpetajal juhendada. Kui nukuteater omas koolis puudub, toimub selle tutvustamine kollektiivses vestluses õpetaja rohke abiga.

Mida ma nukuteatris nägin. Lapsed, kes on nukuteatris käinud, jutustavad nähtud nukunäidendeist, nende sisust, eriti meeldivaist tegelastest jne.

Et ka need lapsed, kes pole veel nukuteatris käinud, saaksid sellest kujutluse, räägitakse teatrikülastusest üksikasjalikumalt, alates pileti ostmisest kuni etenduselt lahkumiseni.

Erilise vaatluse alla võetakse publiku käitumine etenduse ajal.

Käitumisreeglid. Peamiselt õpilaste tähelepanekute põhjal teatris ja õpetaja täienduste alusel tehakse kokkuvõte, kuidas teatris viisakalt käituda. Seda võib väljendada ka lugemikus toodud käitumisreeglitena, neile vajaduse korral mõnda lisades.

Kinnistamiseks leitakse raamatuillustratsioonilt, kus lapsed istuvad teatrisaalis (lk. 27), käitumisreegli vastu eksijaid. Millise reegli on unustanud sinises kleidis tütarlaps ja tema naaber? Etendus on juba alanud, kuid mõned lapsed alles sisenevad saaliuksest. Mida öelda nende kohta?

Järgneb arutlus, kus selgitatakse, et samad käitumis-

reeglid on kehtivad ka kinos, aktusel ja koolipeol. Mida laiduväärset on seal õpilastel endil silma hakanud?

Lugemisharjutus. Peale pala «Pioneeride nukuteater» lugemiseks ettevalmistamise on siin eesmärgiks tutvustada õpilasi nende aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade kirjapildiga. Lugemaõppimiseks ja vaatlemisks valitakse sõnad, nagu: p i o n e e r i d, o k t o o b r i l a p s e d, k o o n d u s, n u k u t e a t e r, e t t e k a n n e, e e s r i i e, n a a b e r - n a a b r i g a, k o m p v e k - k o m p v e k k e, k o m p v e k i p a b e r, p r ü g i. Osaliselt laotakse need sõnad tahvlile juba vestluse käigus.

Lugemispala «Pioneeride nukuteater».

Ettevalmistus sisu mõistmiseks toimub raamatuillustratsioonide põhjal. Lapsed, kelle pilti vaatlesime juba käitumisreeglite puhul, istuvad koolisaalis. Pioneerid näitavad oktoobrilastele nukuteatrit. Pala kohal oleval pildil on näha üks tegelastest. Kes on see tegelane? Kui lapsed seda kohe ära ei tunne, leiavad nad abi raamatuillustratsioonilt (lk. 28), kus sama tütarlaps korviga ruttab kolme karu maja poole.

Palaga tutvutakse õpetaja ettelugemise kaudu.

Koduse ülesandena tuleb kogu klassil õppida lugema palake «Pioneeride nukuteater». Kuid klassi 5 paremat õpilast õpivad lisaks sellele lugema ka aabitsaeelsest perioodist tuttava muinasjutu «Kolm karu». Selle ülesande täitmiseks jaotatakse pala nende vahel osadeks.

11. tund. Muinasjutt «Kolm karu».

Ettevalmistus dramatiseeringuks on tulemusrikkam, kui õpilased on teadlikud selle otstarbest, seepärast on soovitav tööle asudes teatada õpilastele tunni teema ja eesmärk — omandada hästi muinasjutu sisu, et seda siis näidendina esitada.

Pala sisu meenutamiseks loevad õpilased, kes selleks kodus valmistusid, muinasjutu «Kolm karu» ilmekalt ette.

Raamatuillustratsioonide põhjal toimub süvendav vestlus ja tegelaste osade kordamine. Peategelane on siin tüdruk. Vaadeldakse ta pilti ja kirjeldatakse välimust. Miks tüdruk läks metsa? Missugune oli karude maja? Mida tü-

tarlaps selle juurde jõudes mõtles? Millised olid karud? Miks on karupoeg viimasel pildil nii võidurõõmus? Milline ilme on põgeneval tüdrukul? jms.

Seejärel määratakse ühiselt kindlaks lavakujundus klassis: kus on mets, maja, kus on söögi- ja magamistoad ning esemed nendes. Samuti lepitakse kokku selles, mis mida kujutab.

Lõpuks valitakse osalised ja antakse juhendid osade esitamise kohta.

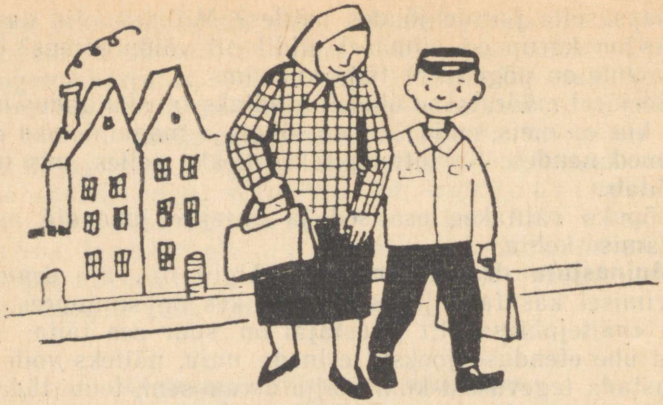
Muinasjutu dramatiseerimine. Algul on vaja dramatiseerimisel kasutada jutustaja abi, kes on siinjuures ühtlasi «näitejuhiks». Et jutustajal on suur osa täita, võib neid ühe etenduse jooksul esineda mitu, näiteks võib üks jutustada tegevusest kuni majja astumiseni, teine tüdruku viibimisest ja tegevusest söögitoas, kolmas magamistoas.

Esimeses osas tegutseb tüdruk tummalt. Ta tegevust saadab jutustus. Teises osas esinevad peamiselt kolm karu, jutustajal on siin kõrvaline koht. Kuid dramatiseeringu lõpetab jälle jutustaja.

Soovitav on lasta esineda mitmel koosseisul ja mitmel viisil, näiteks võib jutustaja asemel rääkida ka tüdruk jne.

Igale etendusele järgneb arutelu, kus esile tõstetakse erilised õnnestumised.

Kriitiliselt tuleb suhtuda publiku käitumisse. Selle hindamisel on aluseks eelmises tunnis käsitletud käitumisreeglid teatrikülastajaile.

3. õppenädal.

Teema: **KOOLITEEL JA KOOLIS.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Selle teema puhul võetakse esmajoones vaatluse alla käitumine kooliteel. Väheste kogemuste tõttu pole lastel veel täit selgust õigest käitumisest kooliteel. Seda tuleb lähemalt analüüsida, et aidata õpilasi õige käitumisviisi leidmisel ja kasvatada neis nõukogude inimese kõlbelisi omadusi — abivalmidust endast nõrgemate ja vanakeste kohtlemisel, lugupidamist vanemate inimeste vastu, ausust jne. Selle nädala eesti keele alase materjali käsitlemine võimaldab kasvatada ka õpilaste esteetilisi tundmusi ja süvendada nende korra- ning puhtusearmastust. Meenutada tuleb ka liiklusreegleid, seejuures peamiselt õpilasi endid aktiviseerides.

1. tund*. **Käitumine kooliteel.**

Tund on sissejuhatuseks tööle uuel nädalal. Süvendatakse teadmisi liiklemisest. Selgitatakse käitumist kooliteel ning kaasinimeste arvestamise nõuet. Teema käsitlus sõltub kohalikest tingimustest. Tunniks valmistumisel tuleb õpetajal kasutada ka koduloo metoodilist kirja.

Käisime klassiga teatris (nukuteatris). Eelmise nädala teemaga seostamiseks alatakse vestlust ühisest teatrisse või nukuteatrisse minekust. Kui see alles ees seisab, võib lähtuda ka ekskursioonist või ühisest kinnominekust. Meenutatakse, et niisugusel juhul käiakse paarikaupa, ei räägita valju häälega, tänavate ületamisel ollakse valvas, jälgitakse täpselt õpetaja korraldusi.

Minu koolitee. Sügisel, kui koolitee lastele veel võõras oli, käisid mõned neist koolis saatjatega — vanematega, vanaemaga, vanemate õpilastega jne. Nüüd käivad juba kõik i s e s e i s v a l t koolis. Mida on vaja tänaval liikudes meeles pidada, et ei juhtuks õnnetust?

Mõnikord juhtub nii, et üksi liikudes käitub laps tänaval laitmatult, kuid hulgakesi unustatakse kõik reeglid: joostakse, jäädes kaasinimestele jalgu; jalutatakse kõnniteel suures rühmas või jäädakse sinna seisma, mis takistab liiklemist, unustatakse mööduda õigelt poolelt, tervitada tuttavaid, käiakse või joostakse sõiduteel, seejuures isegi mängides ja kisades — see on ohtlik ning inetu. Mida mõtlevad (või ütlevad) möödujad niisuguseid lapsi nähes? Säärase käitumise hinnang?

Kokku võttes rõhutatakse, et ka koos sõpradega kooli tulles või sealt lahkudes peab tänaval olema valvas, tähelepanelik ja viisakalt käituma.

Sõitsin bussiga (trammiga). Pidevalt on vaja meenutada viisakusnõudeid ja korda sõidukite kasutamisel: siseneda tagauksest, väljuda eesuksest, mitte unustada viisakussõnu «palun» ja «tänan» pileti muretsemisel, paluda viisakalt teed väljumisel teistest möödudes, mitte unustada, et viisakas õpilane pakub oma koha täiskasvanule, eriti vanemale inimesele, kui sõidukis teisi vabu istekohti enam pole.

Paljudel liinidel liiguvad konduktorita bussid ja trammid. Õpilasi tutvustatakse ka nende kasutamise korraga. Mida tuleb teha enne sõidukisse astumist? (Veenduda, kas see liigub soovitud suunas, varuda paras raha pileti ostmiseks automaadist.)

P u h k u s m i n u t i l võib tunnis käsitletud liiklustemaatika kinnistamiseks korraldada dramatiseeringu või sisustada see sobiva lauluga (näit. G. Ernesaks, «Rongisõit» vms.).

2. tund. **Lugemispala «Aus laps».**

Selle pala puhul lahendatakse küsimus, kellele kuulub leitud asi. Aus leidja seda ei omasta. Siin konkretiseeritakse ka aususe mõistet.

*

Sissejuhatav vestlus. Lapsed räägivad õige lühidalt oma tähelepanekute, kogemuste ja kuuldu põhjal, mida kõike võib juhtuda tänaval liikudes ja kooliteel: mõni komistab, mõni kukub, mõni kaotab, mõni leiab jne.

Kuidas toimida leitud asjadega. Sissejuhatav vestlus on lähtekohaks pala sõlmküsimuse valgustamisel: kuidas toimida leitud asjadega. Kas kellelgi on midagi kadunud? Kuidas saadi kätte? Kaotatud asju tagasi saades on väga hea meel. Kuidas teha heameelt teistele kaotajatele? Selgitatakse, et leitud asja ülestõstmine ei tee leidjat veel selle omanikuks. Meenutatakse, kuidas tuleb toimida leitud asjadega koolis. Mida teha aga siis, kui asi on leitud tänavalt? Siin kõneldakse pisut ka leiubüroost, kuulutamisest jne. Õpetajal olgu varuks leiu- või kaotamise kuulutus ajalehes või näide mõnest taolisest kuulutusest, mis on välja pandud näiteks kaupluses.

Tutvumine palaga. Õpetaja loeb pala ette, mis kergendab selle sisust arusaamist, sest selle stiil pole lastele kõige omasem.

Nüüd tutvutakse Ago leitud noaga lähemalt. See oli taskunuga. Missugused osad on taskunoal? Mida taskunoaga saab teha? Missuguseid nuge lapsed veel tunnevad? Mida tehakse leivanoaga, kartulikoorimise noaga? Siin vaadeldakse ka selgitamist vajavaid väljendeid, näiteks «vaatas nagu uut asja k u n a g i» jt.

Lugemistehniline harjutus. Seekord loevad õpilased pala vaikselt ja leiavad ise sõnad, mis selles palas on raskemad lugeda. Need esitatakse klassi liikuva aabitsaga. Lugemistehnika ja ortograafia seisukohalt on vajalik järgmiste sõnade lugemine ja vaatlemine: aus, asja, ahaa, poiss, poisiks, ausaks jt.

Ilmekas lugemine. Pala «Aus laps» nõuab ilmekat ettekannet, mida õpitakse klassis. Esmajoones on vaja harjutustekst lahti mõtestada ja analüüsida, milliseid vahendeid kasutada selle sisu täpsemaks edasiandmiseks. Näiteks lauserühma: «Ahaa, nüüd ma tean! See on ju

Heino nuga! Viin talle noa kohe ära!» puhul toimub see töö järgmiselt.

Esimeses lauses tunneb Ago leitud noa korraga ära ja on seeüle väga rõõmus. Kõige tähtsamad on siin sõnad a h a a ja t e a n, neid tuleb eriti rõhutada. Sõna a h a a järel tehakse väike peatus, sest just siin tuli talle äkki meelde, kelle nuga see on. Peatust tähistab ka koma sõna a h a a järel.

Teisest lausest saame teada, et see on Heino nuga, seepärast tuleb sõna H e i n o kui lause kõige tähtsam sõna lugeda rõhutatult. Ka siin on Ago veel väga rõõmus, et ta leidis just oma sõbra Heino kadunud noa.

Kolmandast lausest kuuleme, mida Ago kavatseb leitud noaga teha. Juba lause algusest selgub, et Ago viib noa Heinole. Kuigi lauses ei järgne sellele osale mingit märki, tuleb siin ometi teha väike peatus, et anda Agole natuke mõtlemisaega. Siis alles tuleb otsus, et ta viib noa kohe ära. N o a ja k o h e ongi sõnad, mis kannavad lause mõtet ning vajavad esiletõstmist.

Kõik need laused on öeldud rõõmsalt, Ago päris hüüab neid. Seda näitab ka hüüumärk lausete lõpul.

Iga lause analüüsile järgneb kohe selle ilmeka lugemise harjutamine: vajalike sõnade rõhutamine, pauside pidamine, õige intonatsiooni ja sobivaima esitusviisi otsimine. Lõpuks harjutatakse lugema kogu lauserühma korraga.

Pala sisu ja analüüsimine. Küsimuste abil selgitatakse pala sisu. Lõpuks võib ka arutleda, kuidas oleks Ago käitunud juhul, kui ta nuga poleks tundnud. See aktiviseerib õpilasi ja arendab nende mõtlemist.

Lõppvestlus. Selgitatakse, miks on pala pealkirjaks «Aus laps». Missugune laps on aus? Kuidas oleks leitud noaga toiminud ebaaus (autu, alatu) poiss? Mida oleksime teinud meie?

Siin mõtestatakse lahti ka pala lõpul toodud vanasõna «Õige hõlma ei hakka keegi kinni». Mida tähendab sõna h õ l m a? Mida tähendab väljend õ i g e h õ l m a? Missuguseid vanasõnu on lapsed aususe kohta veel kuulnud?

3. ja 4 tund*. **Kirjand «Aus poiss».**

Kirjand koostatakse samanimelise lugemispala aineil. See töö ei pea kujunema mehhaaniliseks, kuivaks lausete konstrueerimiseks, vaid tähtis koht tuleb anda laste loo-

mingulisele osale. Õpilaste piiratud kirjaoskuse tõttu on selle kirjandi puhul peamine tähtsus suulisel jutukese koostamisel õpilaste poolt. Aluseks on raamatus leiduv pildiseeria «Aus poiss» (harjutus nr. 12). Otstarbekas on neid pilte kasutada suurendatult kas tahvlijoonistena või aplikatsioonidena.

*

Ettevalmistus kirjandi kirjutmiseks.

Sissejuhatus. Õpetaja teatab tunni teema, valides selleks huvitava ja lapsi aktiviseeriva vormi, näiteks: «Nüüd hakkame kogu klassiga kirjanikuks ja teeme üheskoos jutukese ausast poisist, kes leidis Heino noa. Raamatu lugu on liiga lühike. Agost ja Heinost tahaksime palju rohkem jutustada.

Meile kõigile meeldivad piltidega juturaamatud, ja siin on pildid valmis meiegi jutu jaoks. Need asetame tahvlile nii, nagu jutujärg nõuab.»

Sissejuhatuse lõpul kirjutab õpetaja tahvlile pealkirja «Aus poiss».

Jutukese koostamine. Pildid, mis õpetaja järjest tahvlile kinnitab, moodustavad jutukese piltkava. Nende põhjal ühiselt koostatud jutuke võiks kujuneda umbes selliseks.

1. p i l t. Ühel päeval tuleb Ago koolist. Ilm on ilus ja päike paistab heledasti.

2. p i l t. Korraga märkab Ago teel midagi läikivat. Ta kummardub ja näeb, et teel lebab ilus taskunuga.

3. p i l t. Ruttu võtab ta selle üles. Ago on juba ammugi endale niisugust nuga soovinud. Nüüd ta siis leidiski endale noa! Ago on väga rõõmus.

4. p i l t. Ta vaatleb nuga igast küljest. Nuga on valge peaga ja kahe teraga. Küll on Agol hea meel oma leiu üle!

5. p i l t. Kuid äkki tuleb talle meelde, et ta sõbral Heinol, kes elab nende majas, on ka just niisugune nuga. Heino on vahel oma nuga talle proovidagi andnud. Selle pea servas oli veel väike kriipsuke. Mis see nüüd on? Ka selle noa serval on väike kriipsuke. Täpselt niisugune nagu Heino noal. Nojah, ja suuremal teral on ka ots natuke murdunud. See on vist Heino nuga.

«Kuidas võis Heino selle küll kaotada?» mõtleb Ago.

«Vististi kukkus see tal kuidagi taskust välja. Ehk oli tal tasku katki? Või kummardus ta siin lahtiläinud kingapaelu siduma ning nuga libises taskust välja? Või kukkus see kuidagi välja ranitsast?

Mida teeb Heino praegu? Küllap ta otsib seda nüüd kodus igalt poolt ega mõista, kuhu see küll jääda võis. Võib-olla on ta suures ärevuses ja kurb, et ta nuga kuskilt ei leia.»

6. p i l t. Ago hakkab jooksujalu kodu poole minema. Kodus ei läbe ta oma tuppagi minna, vaid koputab kohe Heino uksele.

Heino on raamatud ranitsast välja võtnud, kõik oma asjad sahtlist lauale ladunud, mänguasjade kasti läbi sorinud ja katsub parajasti oma uute riiete taskuid. Ta armsat taskunuga pole kuskil. Emagi on Heinole appi otsima tulnud. Heino on peaaegu nutuelevil.

7. p i l t. «Kas see on sinu nuga, Heino?» küsib Ago ja võtab oma taskust valge peaga noa.

«Jah!» hõiskab Heino.

«Kust see sinu kätte sai?» pärib ta edasi.

Agol on hea olla, sest ta näeb, millist rõõmu ta sõbrale valmistas. Ta jutustab, kuidas ta noa leidis ja kohe ära tundis, et see on Heino oma.

8. p i l t. Heino on väga õnnelik. Ka Heino ema on rõõmus. Ta silitab Ago pead ja kiidab Agot, et see on nii hea ja aus poiss.

Ago punastab heameelest. Ka tema on rõõmus, et ta Heino noa leidis ja selle ära tuua sai. Küllap isa kingib ehk talle ka sünnipäevaks noa või annab vahest oma vana. See on ka kahe teraga ja veel korgitõmbajaga. Mis sellest, et korgitõmbaja pooleks on murdunud.

Naerunäol astub Ago oma tuppa.

Jutuke ei tarvitse olla täpselt niisugune, kuid tingimata peavad koostama selle õpilased ise. Õpetaja on siin suunajaks ja juhtijaks, et jutukese koostamine toimuks kava kohaselt ega valguks laiali. Lookesele mõjub elustavalt olukorra analüüsimine ja sündmuste motiveerimine, mis ergutab ka laste fantaasiat. Et lapsed taolise jutukese koostamisega toime tuleksid, on vaja eeltööd teha juba vastavate koduloolliste vestluste puhul.

Kirjandi teksti koostamine.

Sissejuhatuseks märgib õpetaja, et oma pikast ja huvitavast jutust kirjutavad õpilased üles kõige olulisema. Et ei ununeks, millest just on vaja kirjutada, esitab õpetaja tahvlil järgmised küsimused:

1. Kes leiab noa?
2. Kelle nuga see on?
3. Kes viib noa Heinole?
4. Missugune poiss on Ago?

Küsimused on koostatud harjutuse nr. 12 («Aus poiss») põhjal nii, et vastustest neile moodustub harjutuse tekst, mis on ühtlasi kirjandi tekstiks.

Kirjandi kirjutamine.

Kirjandi kirjutamisele asutakse pärast teksti kindlat omandamist ja selle sõnavara ortograafilist analüüsi, mis toimub tavalises korras. Ortograafilise vaatluse puhul rõhutatakse eriti -b õigekirja tegusõna lõpul, mille kindel omandamine on 1. klassis õigekirja alal üheks peaülesandeks.

K i r j a t e h n i k a harjutusteks tuleb õpetajal leida sobiv koht, nii et see tooks vaheldust kirjandi ettevalmistamisel esinevale rohkele suulisele tööle.

5. ja 6. tund. **Lugemispala «Kõnelev paberitükk».**

Koolitee teemalt põigatakse nüüd esteetilise kasvatuse valdkonda. Pala «Kõnelev paberitükk» käsitlemisel on eesmärgiks anda õpilastele teadmisi õigeks käitumiseks mitmesugustel juhtudel ning kasvatada neis korra- ja puhtusearmastust. Lapsi tuleb õpetada nägema ilu oma ümbruse korras ja puhtuses, nii et neil tekiks selle järele vajadus ning soov ilusa ümbruse loomisest ja säilitamisest aktiivselt osa võtta.

Töö mitmekesistamiseks ja vestluses kasutatud õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga tutvumiseks korraldatakse siin ka vaatlusetteütlus.

*

Mida kooliteel veel võib leida. Üleminekuks märgitakse, et seoses eelmiste eesti keele tundide materjali käsitlemisega sai õpilastele selgeks, kuidas on õige toimida leitud asjadega. Kuid asju võib kooliteelt leida ikkagi võrdlemisi harva. Tänaval, eriti koolimaja läheduses, vedeleb aga sageli mõndagi, mis sinna ei kuulu, nagu vanad sõidupiletid, puuviljakoored, paberitükid jms. Kas see on ilus? Kuhu panna mahavisatud praht, mis muudab tänava inetuks, räpaseks?

Haritud inimene ei pillu koolis, kodus ega tänaval midagi maha. See on rumal ja mõtlematu tegu, sest nagunii peab prahti keegi koristama. Kas sobib enda järel teisi koristada lasta?

Meie kool peab olema puhas ja ilus. Mõnikord kukub praht või mingi paberitükk maha, ilma et seda ise märkakski. Kes hoolitseb, et see sinna ei jääks? Meie kooli, klassi, kooliõue ja kooliümbruse korra ja puhtuse eest hoolitsemine pole ainult korrapidaja ja kooliteenija mure. Kuidas kõik õpilased saavad kaasa aidata, et meie kool oleks puhas ja ilus?

Lugemispala «Kõnelev paberitükk».

Palaga tutvumine. Mis ükskord ühes koolis juhtus, sellest jutustab lugu «Kõnelev paberitükk». Pala loetakse vaikselt. Kui klassi lugemisoskuse tasemes on suuri erinevusi ja leidub õpilasi, kes pala sisus pole võimelised a i n u l t vaikse lugemise teel orienteeruma, siis on soovitav pala õpilastel lõpuks kord ka valjusti läbi lugeda, et kõik saaksid selle arutlusest aktiivselt osa võtta.

Sisu analüüsimine. Sündmustik selles palas on lihtne, lastele lähedane ja seetõttu kergesti omandatav. Sisu analüüsi lõpul arutletakse, miks lapsed kohe ei mõistnud paberitükikese kõnet. Mõnel pool hakatakse otsima süüdlast ja viidetakse sellega asjatult aega. Mida on targem teha? Mida oleks meie klass teinud niisugusel juhul?

Koduseks lisaülesandeks on seekord järele mõtelda, mida iga õpilane kavatseb teha, et klass (kool, kooliõu) oleks alati puhas ja ilus. Valmistuda järgmisel päeval ilusate lausetega jutustama teemal «Mida teen mina?» Selline ülesanne sunnib lapsi küsimusse süvenema ja soodustab harjumuse kujunemist pidada kõikjal korda ja puhtust.

*

Lugemistehnilised harjutused. Lugemise harjutamiseks ja ortograafiliseks vaatluseks võetakse palast sõna p a b e r ja selle tuletused, nagu: p a b e r i k o r v, p a b e r i t ü k k, p a b e r i t ü k i(+k e), p a b e r i t ü k i k e(+s e), p a b e r i t ü k i k e s e(+d). (Mitu silpi?)

Samuti laotakse klassi liikuva aabitsa abil sõnad, nagu: k u u l s i n — k u u l a t a s i n; v a g u s i — v a i t, v a i d.

Kõiki vaadeldud ja laotud sõnu kasutatakse suuliselt koostatud lauseis.

Lõppvestlus. Süvendatakse ja laiendatakse koduloolist teemat. Mida keegi täna leidis klassis (jalutusruumis, õues) ja kuidas ta leitud asjade või prahiga toimis?

Teha õpilastele ülesandeks leida oma klassis asju, mis kõnelevad samuti kui paberitükike õpitud palas. Mida ütlevad kingade küljest pudenenud poritükikesed? Paberitükid ja õunasüdamed, mis lapsed on jätnud sahtlisse? Pliiatsiteritamise prügi põrandal? Lilled koristamata laual vaasis, vahetamata vees? Pühkimata tahvel?

Vestlus lõpetatakse kokkuvõttega sellest, mida tuleb teha klassist lahkumisel vahetunniks (laud tühjaks), mida enne koolist kojuminekut (oma koht korda), et klass jääks korralikuna ja puhtana maha. Sellist klassi on ilus vaadata. Ka on niisugune õpilaste käitumine kiiduväärt: nad ei lase koolitädil endi järel koristada.

Keelealane töö.

Õpetavat laadi etteütlus on mõeldud õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga tutvumiseks. Tekst on koostatud lugemispala «Kõnelev paberitükk» käsitlusel toimunud vestluse alusel ja sisaldab näiteks järgmisi lauseid:

«Tuppa tulles puhastan jalgu.
Minu sahtel on alati puhas ja korras.
Prahi viskan prügikasti.»

Töös on kõige kohasem kasutada liikuvat aabitsat. Üks õpilane laob dikteeritavad laused klassi liikuva aabitsa abil, teised töötavad oma liikuvate aabitsatega kohtadel iseseisvalt. Tahvlil tehtud töö alusel toimub etteütluse parandus ja analüüs.

Koduseks tööks on lünkharjutuse nr. 13 kirjutamine, mille eesmärgiks on õpetada lapsi lauseid koostama ja kinnistada tegusõnade ortograafiat (-b tegusõna lõpul).

Et lünkharjutuse kirjutamine on õpilastele ikkagi veel uudne ülesanne, kasutatakse selle ettevalmistamiseks samasugust moodust nagu esimese taolise harjutuse puhul («Söögivahetund»).

a) Õpetaja esitab harjutuse valmiskirjutatuna (kantaval) tahvlil või plakatil ja eraldi sedelitel lünkadesse kuuluvad sõnad (tuleb, vedeleb, tõuseb, viib), mille kohalepaigutamine toimub kollektiivse tööna. Laste kõne arendamiseks arutletakse algul, missugused sõnad võiksid üldse lüngas esineda, ja alles lõpuks jäädakse peatuma harjutuses antud sõna juurde. Näiteks võib 1. lause kõlada järgmiselt: Õpetaja (t u l e b, jõuab, astub, siseneb) klassi.

Märkus: Harjutuse 3. lauses tuleb parandada trükiviga pingilt pro pingist.

b) Harjutuse lugemine raamatust.

c) Harjutuse kirjutamisega vihikusse tehakse algust klassis, lõpetamine jääb koduseks tööks. Iga lause kirjutamise eel laovad õpilased selle oma liikuva aabitsaga, võrdlevad laotud lauset raamatutekstiga ja teevad parandused. Alles siis kirjutavad nad lause vihikusse. See sunnib lapsi süvenema sõnade tähelisse koostisse ja väldib kirjavigu.

7. ja 8. tund*. **Pala «Lihtsalt vana inimene».**

Õpilastele selgitatakse, kuidas on õige käituda teiste õnnetust nähes, ning kasvatatakse neis abivalmidust ja lugupidavat suhtumist vanematesse inimestesse.

*

Sissejuhatav vestlus. Õpilased jutustavad oma tähelepanekuist, kui tee on libe ja nad on näinud vahel kedagi kukkuvat või komistavat. Mõnikord on selline äpardus juhtunud õpilaste endiga.

Kuidas suhtuda neisse, kes on tänaval kukkunud? Rumal on teise õnnetuse üle naerda. Kukkunule ruttavad

appi kõige lähemal olijad, aitavad tal üles tõusta, riideid puhastada, tõstavad mahakukkunud asjad üles jne.

Tutvumine palaga. Pala mõtte selgemaks esiletoomiseks loeb õpetaja selle ette. Järgneb vaikne lugemine ja pala sisu analüüsimine.

Lugemistehniline ettevalmistus. Lugema õppimiseks, keeleliseks vaatluseks ja kõnearenduseks valitakse selle pala puhul järgmised sõnad: vana inimene; vanake, vanakese, vanakesele, vanaema, vanaisa; koolikott, koolikoti; imestab; sugugi mitte; lihtsalt.

Harjutusi pala ilmekaks ettekandeks. Siin tehakse harjutusi lausete õigeks intoneerimiseks, juhtides laste tähelepanu ka lause lõpumärgi tähendusele. Näiteks esitatakse tahvlil lause «See oli sinu vanaema». Algul asetada lause lõppu punkt ja lugeda seda jutustava lausena. Seejärel asetada lõppu hüüumärk, siis küsimärk ja lugeda lause lõpumärgile vastava intonatsiooniga. Õige intonatsiooni leidmiseks tuleb lasta katsetada paljudel õpilastel üksikult ja ka rühmiti.

Lõpuks lastakse see lause leida lugemispalast, kus selle esimeseks sõnaks on «kas». Juba sellest sõnast nähtub, et lause on küsimus. Nüüd leitakse palast ka teised küsimused. Harjutatakse kõigi nende küsimuste lugemist rõhutatud intonatsiooniga. Samuti toimitakse hüüdlausetega.

Pala kasvatusliku mõtte avamine. Pala ümberjutustusest üksi ei piisa õpilaste kasvatuslikuks mõjustamiseks. Lõppvestluses tuleb välja tuua ka peamised mõtted, analüüsida tegelaste käitumist ja anda selle kohta oma hinnang.

Miks läks Toomas vanakesele appi?

Näiteid õpilaste motiveeringust: Ta oli ehk ise varem kukkunud ja teda oli aidatud. Ta oli näinud, kuidas ta isa, ema või mõni inimene tänaval oli teisele appi rutanud. Vahest oli Toomal kodus väiksemaid õdesid ja vendi või vanaema, keda ta oli harjunud aitama. Toomas oli abivalmis poiss. Ta oli ka tähelepanelik: märkas kohe, et on vaja aidata.

Miks Tiiu imestas?

Õpilaste arvamusi: Ta oli noorem kui Toomas, käis ehk alles 1. klassis. Kodus polnud tal väiksemaid õdesid ja vendi, kelle eest oleks tulnud hoolitseda, ega haiglast vanaema, keda aidata. Ka tänaval oli ta veel vähe liikunud.

Kuidas käitub Tiiu edaspidi? Missugused on need inimesed, kes kohe lähevad appi?

Leitakse lahendus pala lõpul olevale mõistatusele: «Hommikul käib nelja jalaga, lõunal kahe jalaga, õhtul kolme jalaga», seostades seda lugemiku illustratsioonidega.

Samuti mõtestatakse lõppvestluses lahti pala juurde kuuluv vanasõna «Hallpead austa, kulupead kummarda».

Kes on hallpea? Kulupea? Mida nad oma elus kõik on teinud? Nad on teinud väga palju tööd. Selle eest kuulubki hallpeadele meie tänu ja austus. Eriti tähelepanelikud ja abivalmid peavad vanakeste vastu olema lapsed, kes ise on elus veel nii vähe korda saatnud.

Meie Nõukogude kodumaal võivad vanakesed muretult elada. Tänuks pika eluaja jooksul tehtud kasuliku töö eest maksab riik neile siis, kui nad enam töötada ei jõua, palka edasi. Seda palka nimetatakse pensioniks.

Keelealane töö.

Ettevalmistus harjutuse nr. 14 kirjutamiseks kodus. Enne kirjutamist tuleb harjutus selgeks õppida samal viisil, nagu seda tehti eelmise harjutuse (nr. 13) puhul, järgmiste etappide kaupa:

a) Kollektiivne töö kantaval tahvlil esitatud lünkharjutuse täitmisel.
b) Harjutuse lugemine raamatust.
c) Lausekaupa harjutuse ladumine liikuva aabitsaga, mille järel lause vihikusse kirjutatakse.

Eelmisest harjutusest on see pisut raskem, sest lünkadesse kuuluvad sõnad raamatus pole antud teksti järjekorras, vaid läbisegi.

9. tund. **Kuidas tulen kooli.**

Selles tunnis korratakse ja süvendatakse liiklemise teemat lugemikus (lk. 25) antud materjali alusel. Liiklusreeglite kordamisel toob töösse vaheldust linna- ja maaõpilase koolituleku võrdlemine. Liiklusreeglite kordamisel tutvutakse tegelikult käsklausetega ja õpitakse neid kirjutama (harjutus nr. 15). Õppevahendeiks kasutada raamatupiltide suurendusi aplikatsioonidena.

*

Kuidas tulen kooli (linnas). Sellest jutustavad õpilased ise. Kodunt tuleb lahkuda õigeaegselt, siis ei tarvitse kooliteel joosta, võib liikuda reeglite kohaselt. Lk-l 25 leiduvate piltide põhjal meenutatakse, mida tuleb tänaval käies meeles pidada. (1. Ületa tänav ülekäigu kohalt! 2. Tervita tuttavaid! 3. Liigu alati paremat kätt! 4. Ära kõnni sõiduteel!)

Kuidas tuleb kooli mu sõber (maal). Õpilased jutustavad, mida nad teavad maaõpilaste kooliteest. Piltide põhjal (lk. 25) selgitatakse lõpuks, millised liiklusreeglid on linnas ja maal ühised.

Keelealane töö.

Liiklusreeglite kirjutamine tahvlile. Linna ja maa ühised liiklusreeglid kirjutatakse tahvlile vastava pildi alla. Kirjutama saadetakse samaaegselt mitu õpilast, kellest igaüks kirjutab eri lauset, mis võimaldab maksimaalselt rakendada klassi tahvlile tehtava töö jälgimiseks.

Järgneb tahvlil tehtud töö arutlus. Kõige enne hinnatakse seda kirjatehnika seisukohalt (tähtede suurus, kallak, õige kuju jne.), seejärel parandatakse ortograafilised vead. Lõpuks analüüsitakse neid lauseid sisuliselt ja järeldatakse, et need kõik on käsud. Tõmmatakse igas lauses joon alla sõnale (t e r v i t a, l i i g u, k õ n n i), mis näitab, et tegemist on käsuga. Sellega seoses juhitakse tähelepanu ka hüüumärgile lause lõpul.

Kus tuleb täita õpilastel kõiki neid käske? Lausete kohale kirjutab õpetaja pealkirja «Kooliteel».

Harjutuse nr. 15 ja tahvlil tehtud töö võrdlemine. Leitakse erinevused: tahvlil on harjutuse pealkirjaks «Kooliteel», raamatus «Tänaval». Ka on tahvlil alguses üks käsk, mis raamatus puudub.

Harjutuse kirjutamine vihikusse. Vihikusse kirjutatakse linna- ja maaõpilaste ühised liiklusreeglid tahvlil leiduva materjali alusel. Kui klassis ei jõuta tööga valmis, kirjutavad lapsed kodus harjutuse raamatust lõpuni.

P u h k u s m i n u t i k s sobib laul «Sõiduteel sa ära ole . . .», mida lapsed õppisid sügisel esimestel koolipäevadel, esmakordselt liiklusreeglitest kõneldes.

10. tund. E. Enno luuletus «Koju!»

Luuletust kasutatakse koolitee teema meeleolukaks lõpetamiseks. Seda hoogsat marsilaulu on soovitav vahelduseks tunnis laulda. Seoses luuletuse käsitlemisega tuleb põgusalt peatuda õpilaste rühi küsimusel.

*

Tutvumine luuletusega. Luuletuse kannab ette õpetaja ja esitab mõned küsimused, et jõuda selgusele, kas sellest on põhiliselt õigesti aru saadud. Näiteks: Kus koolis käisid poisid? Miks võib arvata, et luuletuses räägitakse maakooli õpilastest? vms.

Avatakse raamat. Algul vaadeldakse ja analüüsitakse illustratsioone. Millest on näha, et poisid käivad marssides? Kust nad parajasti mööduvad? Kuidas on kukk ja kana siia sattunud? Kuidas on inimesed riides? Missugune aastaaeg on parajasti käes?

Seejärel loetakse luuletus vaikselt läbi.

Luuletuse sisu analüüsimine. 1. salmi analüüsimisel jõuavad õpilased järeldusele, et nendele poistele, kes reas marssides koolist koju tulevad, meeldib vist väga kehalise kasvatuse tund, seepärast nad mängivad seda veel kooliteelgi. Täna said nad ehk õpetajalt kiita, et nad seisavad ja käivad alati väga sirgelt. Kuidas nad kannavad sellel pildil oma raamatuid? Neid on kõigil ilus vaadata, nad astuvad sirgelt, on terved ja rõõmsad. Koolimappi käe otsas tassides käib õpilane kõveras, pikapeale rikub see ta ilusa rühi ning ta kasvabki kühmakaks. Lähemat vaatlust vajavad paar väljendit selle salmi lõpust. Luuletuses on väljend «nina püsti» mõeldud vastandina väljendile «nina maas». Mida tähendab: «sammud käivad matsudes»?

2. salmi puhul tuleb selgitada, et müra, mida siin on mainitud, ei näita, et poisid oleksid halvasti käitunud või käratsenud, siin tähendab see mütsuvaid samme, nagu lapsed seda on kuulnud mõnikord oktoobripühadel või 1. mail demonstratsiooni jälgides, kui sõjavägi kindla sammuga paraadile marsib. «Vägi» tähendabki selles salmis sõjaväge.

Arutletakse, kes võis peale pildil olevate naiste koolist tulevaid õpilasi veel näha. Miks kogu külarahvas (õuel ja põllul töötavad kolhoosnikud, vastutulijad teel jt.) neid

nii imestunult vaatas? Mida nad mõtlesid? Nad ei teadnud, et täna oli koolis tore kehalise kasvatuse tund, seepärast nad ei mõistnudki algul arvata, miks poisid nii marsivad.

3. salmist on näha, et lõpuks sai külarahvas ikkagi aru, miks poisid nii marssisid. Küllap mõni 1. klassi õpilase isa või ema seda mõistis ja teistelegi kõneles. Ainult koerad ei teadnud sellest midagi, aina haukusid, vahel mitmekesi korraga nagu kooris.

Lõpuks arutletakse veel, et lapsed tulid niiviisi koju mööda väikest külateed üle vainu, kus suvel käis kari. Miks nad ei oleks võinud maanteed mööda tulles nii mitmekesi reas marssida?

Ilmeka lugemise harjutamine. Iga salmi lahtimõtestamisega seoses harjutatakse seda ka ilmekalt ette kandma.

Luuletuse päheõppimine. Et sellel luuletusel on kergesti meeldejääv viis («Laulik» I, lk. 11), lõpetatakse luuletuse käsitlemine laulmisega, millega võib kaasneda rütmi plaksutamine või isegi marssimine. Sel teel jääb luuletus lastele ka märkamatult pähe.

11. tund. **Lausete koostamine. -b tegusõna lõpul. Harjutused nr. 16 ja 17.**

Siin tehakse kordavaid ja süvendavaid harjutusi lausete koostamiseks ja tegusõna tunnuse **-b** kinnistamiseks. Et kogu tund on määratud keeleõpetusele, tuleb rakendada mitmesuguseid võtteid töö vaheldusrikkamaks muutmiseks.

*

Harjutusi lausega.

Teksti parandamine. Harjutus on mõeldud lausetaju arendamiseks ja õpitud teadmiste (suurtäht lause algul, punkt lause lõpul) kinnistamiseks. Harjutuse tekst, mis esitatakse (kantaval) tahvlil, võib olla näiteks järgmine: «koolis on kehalise kasvatuse tund lapsed seisavad sirgelt marssides ei vaata nad maha.»

Harjutus loetakse algul vaikselt läbi, siis parandatakse ta tahvlil kollektiivselt.

Mõtlemisülesanded õpilastele: Mis on selle jutukese pealkiri? Miks on kõik jutukesed jaotatud lauseteks?

Lausete koostamine deformeeritud tekstis. Lausete koostamiseks tuleb harjutuses nr. 16 antud sõnad kirjutada suurematele sedelitele, mis tahvlil mõtte järgi õigesse järjekorda seatakse.

Vastava ettevalmistuse järel (sõnade ortograafiline analüüs, juhendused töö paigutuse kohta jms.) antakse selle harjutuse kirjutamine koduseks tööks. Soovitada tuleb iga lause kirjutamise eel selle ladumist liikuva aabitsa abil.

Lausete koostamine muinasjutu «Kolm karu» teemal. Harjutuses nr. 17 tuleb lõpetada poolikud laused, mille juures on abiks harjutusele lisatud pildid. Need laused moodustavad väikese lookese, kokkuvõtte tuntud muinasjutust «Kolm karu».

Harjutused tegusõna lõpul oleva -b kinnistamiseks.

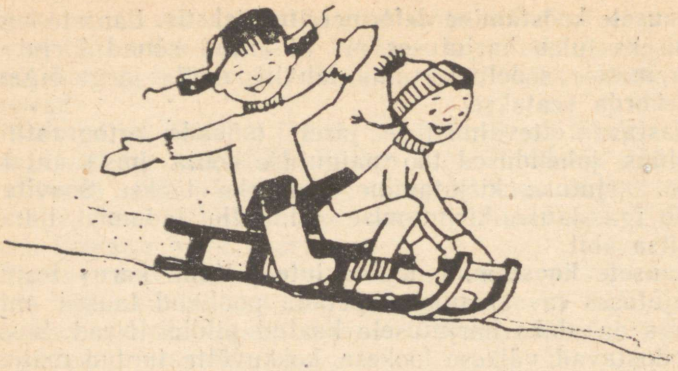
Harjutuse nr. 17 minevikuvormide asendamine olevikulistega. Korratakse minevikuvormis koostatud jutukest olevikus.

Valiketteütlus tahvlil. Harjutuse nr. 17 olevikku asetatud lausest kirjutatakse välja b-ga lõppevad tegusõnad (läheb, jõuab, kiigub, puhkab, leiab, põgeneb), kasutades selleks valiketteütluse vormi. Samaaegselt töötab tahvli juures mitu õpilast, kellest igaüks valib talle dikteeritud lausest vajaliku sõna ja kirjutab selle tahvlile. Dikteerijaks on klass.

Järgneb tahvlil tehtud töö välimuse vaatlemine ja tekkinud vigade parandamine.

Töö liikuva aabitsaga. Iga õpilane laob oma liikuva aabitsaga jutukesest «Kolm karu» ühe lause omal valikul. Töö eel teatatakse selle eesmärk: Kes oskab oma lause laduda veatult? Lause valikul võib kasutada raamatut ja vaadelda valiketteütluse ajal tahvlile kirjutatud sõnu, kuid ladumisel tuleb töötada täiesti iseseisvalt. Laotud lause õigsust kontrollivad esmajoones pinginaabrid vastamisi.

Harjutus nr. 18 sisaldab mõistatusi raamatu, vihiku, sule ja sulepea kohta. Nende lugemine ja mõistatamine on õpilaste koduseks vabatahtlikuks ülesandeks.

4. õppenädal.

Teema: **TALV.**

Ülesanded ja eesmärgid.

Talv toob laste ellu suuri muudatusi. Teema «Talv» käsitlemise eesmärgiks on talve mõiste konkretiseerimine, mis hõlmab sellele aastaajale omaste nähtuste ja talvise looduse vaatlemist ning järelduste tegemist. Lastepärases vormis tuleb siin selgitada ka nähtuste omavahelist seost ja sõltuvust, eriti selles osas, mis puudutab lapsi endid, näiteks: talve tulles ilmad jahenevad, külmad ilmad nõuavad vastavat riietust; haigustest hoidumiseks on vaja karastada tervist jms.

Lapsed on innukad talispordi harrastajad, seepärast toob talv neile palju rõõmu. Emotsionaalsed vestlused sel teemal laste kogemuste, tähelepanekute ja muljete vahetamiseks ühendatakse vastavasisulise lugemismaterjali käsitlemisega. Talveteema üksikküsimuste vaatlemine tuleb eesti keele tundidele jaotada nii, et ei esineks kordamist, vaid pidevalt esitataks uusi probleeme ja leitaks uusi lähtekohti teema läbitöötamiseks.

Teema «Talv» pakub häid võimalusi ka esteetiliseks kasvatuseks. Peale emakeele tundide tuleb selleks kasutada iga võimalust ka teiste ainete tundides. Nii tuleb jagada õpilastega muljeid äsja imeilusa härmarüü saanud puudest, silmitseda jäälilli aknal või pöörata korraks pilgud punetades tõusva talvepäikese poole, kui selle esimesed

kiired juhtuvad piidlema klassituppa. Kõik see õpetab last nägema meie põhjamaise talve karget ilu.

Märkus: E. Enno luuletuse kaudu «Kus on põrnik» tutvustatakse lumikatte tähtsust. Et aga lapsi huvitab eeskätt see, mida talv neile toob, siis tundub retk lumevaiba alla killustava ülekuhjamisena ja enneaegsena. Seda luuletust on sobivam käsitleda edaspidi, teema puhul «Linnud ja loomad talvel».

1. tund. **Lugemispala «Lund sajab».**

Palakese käsitlemine nõuab tingimata vastavat meeleolu, mispärast peab siin eelnema lumesaju otsene vaatlus. Lund võis sadada eelmisel õhtul, see puistas lapsed üle kooliteel või sajab parajasti klassiakna taga.

Juba lumesadu ise pakub esteetilist elamust. Veel enam rõõmustab silma valge puhas lumevaip, mis katab kinni nukra määrdunud ümbruse ja tõotab lastele palju lõbusid.

*

Sissejuhatava vestluse tähtsaim osa on lumesaju otsesel vaatlemisel muljete ning tähelepanekute jagamine kaasõpilastega, nii et see looks soodsa pinna lugemispalas antud lumesaju kirjelduse ilu mõistmiseks.

Elamust süvendab mingi teemakohase luuletuse ettekanne, kui mõnel õpilasel selline meenub. Samuti meenutatakse mõistatusi ja vanasõnu, mida lapsed on kuulnud talvest, lumest või lumesajust.

Lugemistehnilised harjutused. Lugemisharjutuseks valitud sõnad võetakse vaatlemisele tahvlitekstide abil juba sissejuhatavas vestluses, kasutades selleks loogilisi pause. Nii tekivad tahvlile sõnade read, mida võib ühendada lauseks, lisades neile suuliselt mõningaid sõnu. Näiteks: Lume**helbed** lendlesid, keerlesid, langesid, särasid (ja) kiirgasid. (Nad olid ilusad nagu) tähe-**ke-sed** (ja) kerged nagu sule**d**.

Nende sõnade ühendamisel lauseks tuleb aktiviseerida ja rakendada õpilasi. Samuti leitakse frontaalses töös, missuguseid keelelisi nähtusi (-**d** mitmuse lõpul jne.) vaadeldavate sõnade puhul meeles pidada.

Eraldi tunniosas, mis ei tarvitse tingimata pala lugemisele eelneda, vaid võib kujuneda ka pala keeleliseks analüüsiks, toimub töö sõnadega, mille puhul õige hääl-

damise ja lugema õppimise kõrval on oluline nende kirjapildi kinnistamine. Need sõnad kuuluvad õpilase aktiivsesse sõnavarra, mida ta hiljem ka kirjas kasutab. Näit.: «Lumi kattis põllud valge vaibaga» jt.

Ühist tööd ja harjutamist vajavad sellest palast veel liitsõnad m u u d k u i ja a i a p o s t i d e l. Selleks kasutatakse liikuvat aabitsat. Uusi vorme tuletatakse sõna algvormist, lisades sellele uusi tähti, näit. aia+post-i-d-el jne.

Klassi aktiviseerib ja distsiplineerib selle töö juures õpilaste individuaalne töölerakendamine, eriti kui õpetaja oma äranägemisel osa lauseid või sõnu laseb laduda ka õpilaste liikuva aabitsaga. Näiteks võivad õpilased sõnast «aiapost» uusi sõnu tuletada vabalt või lisada tähti õpetaja korralduse kohaselt, tekkinud sõnu lugeda ja nendega lauseid moodustada.

Tutvumine palaga ja selle sisu analüüsimine. Et palas kujutatud lumesaju kaunis kirjeldus mõjule pääseks, on vaja õpetajalt head ettekannet, millele järgneb vaikne lugemine ja pala sisu analüüsimine küsimuste abil.

Ilmeka ettekande harjutamine toimub üksikute lõikude kaupa. Seejuures tuleb aga taotleda, et pala ettekanne tervikuna annaks edasi selle meeleolu ja lumesajust rõõmutsevate laste tundmusi.

Harjutus pala kavastamiseks. Et pala jaguneb selgepiirilisteks osadeks, on ta kohane algeliseks kavastamisharjutuseks. Leitakse, et pala «Lund sajab» koosneb õieti kolmest väga lühikesest jutukesest, millele võib oma pealkirjagi panna. Need esitab siis õpetaja tahvlil: 1. Malle ja Mati akna juures. 2. Malle trepil. 3. Pärast lumesadu.

Õpilaste ülesandeks on pala uuesti läbi lugeda ja need jutukesed üles leida. Nii jaotavad nad pala osadeks antud kavapunktide järgi.

Kodune ülesanne: õppida pala «Lund sajab» ilmekalt lugema ja harjutada jutustama antud kavapunktide järgi. Lauseid võivad õpilased omalt poolt täiendada või uusi lisada, et looke tuleks huvitavam, kuid seejuures pala sisu muutmata. Selline l a i e n d a t u d jutustamine väldib päheõppimist, milleks lastel selles eas on kalduvus.

2. tund. Lauseid aastaaegadest, harjutus nr. 19. -vad tegusõna lõpul, harjutus nr. 20 («Mida lapsed talvel teevad»).

Harjutuse nr. 19. eesmärgiks peale vaadeldud keeleliste nähtuste (**-b** ja **-vad** tegusõna lõpul jt.) kinnistamise on lausetaju süvendamine, üksikute aastaaegade mõiste konkretiseerimine ja õpilaste loogilise mõtlemise arendamine. Neid eesmärke tuleb arvestada töömeetodite valikul.

Harjutuse nr. 20 tekst koostatakse raamatuillustratsiooni põhjal kollektiivselt, mis annab võimaluse ka õpilaste väljendusoskuse arendamiseks.

Õ p p e v a h e n d i d. 1. Aastaaegade kohta sedelitele kirjutatud lausedmis on antud harjutuses nr. 19.

2. Harjutuse nr. 20 juurde kuuluvad pildid suurendatult, aplikatsioonidena.

*

Harjutuse nr. 19 täitmine.

Harjutuse teksti koostamist alatakse vestlusega talvest. Millest näeme, et praegu on talv? Kui õpilased talve tunnuseid loetledes nimetavad mõne lause harjutusest, siis kinnitatakse vastav lausesedel tahvlile. Lõpuks varustatakse kogu lausete rühm talvest pealkirjaga.

Samuti toimitakse teiste aastaaegade kohta käivate lausetega.

Keeleline vaatlus toimub kollektiivse tööna. Eelmises tunniosas tahvlile paigutatud lauseist leitakse:

a) sõnad, mille lõpul on **-b**;
b) sõnad, mille lõpul on **-vad**;
c) sõnu, mille lõpul on ainult **-d**;
d) sõnad, mille lõpul on **-lt** jne.

Harjutuse lugemine raamatust. Algul loevad õpilased harjutuse läbi vaikselt, siis valjusti. Selgub, et lausedon samad, mis tahvlil, ainult aastaaegade järjekord on teine.

Koduse töö ettevalmistamine. Harjutusest kirjutatakse vihikusse lausedtalvest. Need loetakse uuesti läbi. Rõhutatakse, et kirjutama peab ilusasti ja veatult. Mis sõnad on rasked? Analüüsitakse sõnakaupa, mida nende kirjutamisel on vaja meeles pidada. Enne kirjutama hakkamist

meenutatakse sõna veel kinnisilmi ja kirjutatakse see siis vihikusse peast. Harjutuse algus tehakse klassis, lõpetamine jääb koduseks ülesandeks.

Harjutus nr. 20 («Mida lapsed talvel teevad»).

Harjutuse teksti koostamine. Algul jutustavad õpilased lühidalt, mida nemad talvel teevad. Tuleb nõuda, et õpilased väljenduksid korralike lausetega.

Õpetaja kinnitab harjutuse nr. 20 juurde kuuluvad pildid aplikatsioonidena tahvlile. Iga pildi kohta koostavad õpilased kohe laused. Lõpuks korratakse tervikuna sel viisil saadud lookest, mis sisaldab kõiki harjutuse nr. 20 lauseid ning moodustabki harjutuse teksti.

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks. Õpetaja esitab kantavale tahvlile kirjutatud lünkharjutuse ja lünkadesse kuuluvad sõnad sedelitel. Harjutus täidetakse kollektiivselt. Sellele järgneval keelelisel vaatlusel juhitakse tähelepanu eriti sõnaosale **-vad**, mis on kirjutatud värviliselt.

Tutvumine harjutusega raamatust. Leitakse, et lünkadesse kuuluvad sõnad on siin segi aetud. On vaja hoolega vaadata, millist nende hulgast valida, et lause tuleks õige.

Harjutuse kirjutamine. Lõpuks kirjutatakse harjutus raamatust vihikusse, olles enne seda veel kord vaadelnud kantaval tahvlil tehtud tööd, mis kirjutamise ajaks kõrvaldatakse.

3. tund. **Lugemispala «Kukeke ja kanake».**

Teemaks on laste liulaskmine jääl ja nõrga jää ohtlikkus, mida huvitavas ja lastele arusaadavas muinasjutuvormis on käsitletud lugemispalas «Kukeke ja kanake». Seejuures peatutakse ka tervise karastamisel.

*

Vestlus. Kui talv meid esimese lumega tervitab, mõlguvad lastel kohe meeles rõõmud, mida ta endaga kaasa toob — kelgutamine, suusatamine, uisutamine, liulaskmine jne.

Õige lühidalt räägivad uisutamisest õpilased, kes seda harrastavad. Kuidas said neist uisutajad? Miks on raske uisutama õppida?

Talv ei tee uisuteed korraga valmis. Jõgesid, järvi ja

tiike hakkab ta kalda lähedal katma jääkaanega, mis on algul õhuke. Miks on nõrk jää ohtlik?

Õpilased räägivad oma kogemuste ja loetu või kuuldu põhjal, mida nad teavad õnnetustest nõrgal jääl. Ka õpetaja toob hoiatavaid näiteid elust või kirjandusest. Ohtlik pole mitte ainult äsjatekkinud, kohati veel õhuke jää sügisel või talvel, seda on ka kevadtalvine rabe jää.

Tutvumine palaga. Pala illustratsiooni vaatlemine ja analüüsimine. Kes on tegelased? Mis sündmust on siin kujutatud? Kus ja millal tegevus toimub? Millest tunneme, et on talv? jne.

Küllaldase ettevalmistuse puhul on loomulik, et õpilased selle pala sisuga tutvuvad iseseisvalt vaikse lugemise teel.

Pala sisu analüüsimine algab küsimusega, mida said lapsed pildi kohta palast teada.

Pala analüüsimisega kaasneb ka sõnavaraline töö. Mida tähendavad väljendid õde-venda ja jäässe minema?

Õpilaste aktiviseerimiseks lastakse neil leida sõna, mida selles palas on kõige raskem lugeda (sulpsti!). See laotakse liikuva aabitsa abil. Miks järgneb sellele sõnale hüüumärk kesk lauset? Harjutatakse lauset, milles sõna sulpsti! esineb, lugema vastava intonatsiooniga.

Keeleline vaatlus. Juba aabitsaperioodil juhiti laste tähelepanu sõnaosale **-ke** ja selle ortograafiale. Pala «Kukeke ja kanake» pakub soodsa võimaluse selle kordamiseks ja süvendamiseks.

Klassi liikuval aabitsal on valmis laotud pealkiri «Kukeke ja kanake», kusjuures sõnaosa **-ke** ladumiseks on tarvitatud värvilisi tähti. Selgitatakse: **-ke** on värviline seepärast, et lastele hästi meelde jääks, kuidas seda kirjutada.

Lapsed leiavad palast sõnu, millele võib lisada silbi **-ke**. Et siin on peaülesandeks selle sõnaosa ortograafia kinnistamine, esitab õpetaja valitud sõnad klassi liikuva aabitsa abil omastavas käändes (õe, talve, jõe jt.), millele õpilased lisavad värvilise silbi **-ke** ja koostavad nende sõnadega suuliselt lauseid.

Jutustamisharjutusi. Samuti kui eelmise pala («Lund sajab») puhul kasutatakse ka siin laiendatud jutustamist. Oma teadmisi ja fantaasiat rakendades tuleb täiendada pala lõppu ja jutustada veel sellest, mis juhtus kukega

edasi. Arvesse võetakse ka teised pala lõpul olevad küsimused.

Jutustamine toimub klassis frontaalselt. See on õpilastele eeskujuks koduse ülesande täitmisel, milleks jääb igaühel mõtelda jutule oma lõpp.

4. tund. * **Lausete (jutukese) koostamine, harjutus nr. 22.**

Laused koostatakse vastusena küsimustele raamatus leiduva pildiseeria põhjal. Nii kujuneb jutuke nõrga jää teemal. Keeleliste ja ortograafiliste küsimuste käsitlemise kõrval on selle harjutuse puhul eesmärgiks ka õpilaste kõnearendus. Kirjatehnika osas kasutatakse harjutuse materjali (jutukese tegelaste nimed).

*

Harjutus nr. 22.

Jutukese koostamine. a) Raamatupiltide vaatlemine ja nende sisu avamine, mis annab jutukese koostamisel õige suuna. Kes on tegelased? Nende nimed? Mis sündmused on pildil kujutatud? b) Õpilased jutustavad piltide järgi vabalt. Piltidel kujutatud sündmustikku võib täiendada väikese eel- ja järellooga ning vahepealsete selgitustega. Kollektiivselt leitakse jutukesele pealkiri.

Küsimustele vastamine. Jutukest korratakse harjutuses antud küsimuste abil, et harjutada lausete koostamist vastusena küsimustele. Algul esitab küsimused õpetaja, klass vastab. Kordamisel esitavad üksteisele küsimusi õpilased.

5. tund. * **Lugemispala «Ott ja Jüri».**

Lugemispala «Ott ja Jüri» on lähtekohaks koduloolise teema — keha karastamine talvel — käsitlemisele, mis toimub seoses pala lõppvestlusega alles j ä r g m i s e s t u n n i s. Selle pala puhul on võimalik teha algelisi harjutusi tegelaste iseloomustamiseks.

*

Tutvumine pala tegelastega. Enne pala juurde asumist tutvutakse tegelaste Oti ja Jüriga, kas raamatupilti või, mis veelgi parem, aplikatsioone kasutades.

Mida teeb Jüri? Kuidas on ta riides? Miks hakkas ta lumme teed kaevama? Kirjeldatakse ka Otti. Lõpetatakse kokkuvõttega, et poiss pildil on nagu kubujuss. Mida see sõna tähendab?

Selle tunniosaga ühendatakse **lugemistehniline** ettevalmistus, esitades klassi liikuva aabitsa abil koos tegelaste vaatlusega raskemad ja selgitust vajavad sõnad, näit.:

Jüri	Ott
punapea	valge peaga
ümmargune	peenikesem

Tahvlitekstina esitatakse ka neid iseloomustav lause: «Nad saa**vad** hästi läbi, tülitse**vad** harva, mängi**vad** ja tali**tavad** alati koos.» Möödaminnes juhitakse siin tähelepanu lause ortograafilisele küljele, eriti sõnaosale **-vad.**

Palaga tutvumine toimub vaikse lugemise teel. Selle sisust arusaamiseks esitatakse näit. küsimus: «Mida me palast Jüri ja Oti kohta veel teada saime?»

Lugemisharjutus. Seda pala tuleb kohe algusest peale harjutada mõnuga lugema, nagu jutustaks nendest poistest mõni vanem inimene.

Ka see pala sobib kava järgi **jutustamise** harjutuseks. Frontaalses arutelus leitakse, et see pala jaguneb kaheks osaks, mille pealkirjad võiksid olla näiteks niisugused: 1. Missugused poisid olid Ott ja Jüri? 2. Mida tegid poisid ühel talvepäeval?

Tuleb jälgida, et õpilased väljendaksid oma mõtteid loogiliselt ja terviklikult, koondatuna kindla teema ümber.

6. tund. **Talvine riietus ja kehakarastamine talvel. Harjutus nr. 24 («Kubujuss»).**

Pala «Ott ja Jüri» lugemise ja jutustamise kontrollile järgnevas lõppvestluses selgitatakse, m i i l e k s on vaja keha karastada ning k u i d a s seda teha. Sisuliselt palaga väga tihedalt seotud harjutusel «Kubujuss» on kaks eesmärki: 1) lause mõiste süvendamine ja 2) riietusesemete

nimetuste kui õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade ortograafiaga tutvumine.

Õppevahendiks on aplikatsioonid harjutuse nr. 24 juurde kuuluvate riietusesemete piltidest.

*

Töö ülesantud palaga «Ott ja Jüri».

Pala lugemine ja jutustamine. Lõppvestlus. Missugune poiss oli Ott? Jüri? Kuidas sai Ott sooja? Kuidas sai Jüri sooja? Kumb tegi õigemini? Missugusel lapsel ei tule kergesti köha? nohu? gripp? Mis võis olla selle põhjuseks, et Ott oli peenike, kahvatu ja külmakartlik? Miks autor kirjutas selle loo ja miks on see võetud lugemikku?

Kokkuvõttena kõneldakse koolilapse otstarbekast talvisest riietusest ja kehakarastamisest talvel, mis suurendab vastupanuvõimet külmetushaigustele. Tuleb anda lastekohane materialistlik seletus. Liikumine värskes õhus ergutab vereringet, mis ongi karastamisel kõige tähtsam, sest siis hingatakse sügavamalt. Nii saab veri värskest õhust rohkesti hapnikku, on võitlusvalmis ja tugev ning saab haiguspisikutest võidu.

Harjutus nr. 24 («Kubujuss»).

Harjutuse teksti koostamine kollektiivselt toimub näitlike õppevahendite abil, kusjuures kasutatakse ka liikuvat aabitsat.

Esitatakse õue mineva Oti pilt. Koostatakse selle kohta lause. Üksteise järel esitatakse aplikatsioonid riietusesemeist, mis olid Otil seljas. Iga eseme nimetus laotakse klassi liikuva aabitsa abil. Samuti laovad õpilased selle oma liikuva aabitsaga. Ladumisega kaasneb sõnade keeleline vaatlus ja ortograafiline analüüs, neid vajaduse korral üksiksõnadeks ja silpideks lahutades. Mida tuleb üksikute sõnade kirjutamisel meeles pidada? Missugused nendest sõnadest lõpevad d-ga? Miks? (Neid on mitu.) Jne.

Harjutuse kirjutamise ettevalmistus. Selles harjutuses peavad õpilased kirjutama loetelu sisaldava lause. Et 1. kl. õpilastel sellise lause kirjutamise kogemused puuduvad, tuleb neile anda näidis ja teha see töö eelnevalt tahvlil. Selleks võib kasutada mitut moodust, näiteks: a) harjutus kirjutatakse tahvlile tervikuna etteütluse järgi; b) harjutu-

sest kirjutatakse etteütluse järgi tahvlile 1. lause ja 2. lause algus. Riietusesemete nimetused on kirjutatud sedelitele, mis paigutatakse tahvlile 2. lause lõppossa. See moodus on ülevaatlik ja säästab aega, kuid nõuab õpetajalt tunniks enam ettevalmistust.

Juhitakse õpilaste tähelepanu komade kasutamisele loetelu puhul ja kirjutatakse need tahvlile värviliselt.

Lõpuks toimub vaatlus: Mitu lauset on selles harjutuses? Mitu sõna on esimeses lauses? Teises lauses?

Harjutusega tutvumine raamatust.

Harjutuse kirjutamine vihikusse. Sellega jõutakse klassis teha algust, lõpetatakse kodus.

Märkus: Liitklassis rakendatakse õpilased harjutuse nr. 24 ettevalmistamiseks iseseisvalt tööle didaktilise materjali abil. Neile antakse kätte harjutuse juurde kuuluvate riietusesemete pildid, mille tagaküljel on eseme nimetus. Õpilased asetavad need enda ette lauale, pildipool peal, ja laovad nende nimetused liikuva aabitsaga. Pildi tagaküljel olevate sõnade abil saavad õpilased oma tööd kontrollida ja tekkinud vigu parandada.

7. tund. **Kirjand «Ott ja Jüri».**

See tund kasutatakse kirjandi kirjutamiseks tuttavate tegelaste Oti ja Jüri kohta, harjutuses nr. 25 antud materjali alusel.

*

Ettevalmistus kirjandi kirjutamiseks.

Sissejuhatus. Et luua kirjandi kirjutamiseks vastav meeleolu, lastakse õpilastel suunavate küsimuste abil jutustada õige lühidalt, millist rõõmu valmistab neile kelgutamine. Lõpuks lauldakse koos mõnd talvelaulu, näiteks salmi laulust «Kelgusõit» (Laulik I, lk. 30).

Kirjandi koostamine. Algul vaadeldakse raamatupilti kelgutajatest. Leitakse, et kelgul istub vist Ott, sest ta on peenikesem ja nõrgem. Kelku veab Jüri, kes on tublim ja tugevam. Ta on hobuseks, ohjadki peal. Kas ohjad on pandud õigesti peale?

Kuidas on poisid nüüd riides? Kergemini on nad seepärast riides, et ilm on ilus ja säärases riietuses on rohkem liikumisvabadust.

Järgneb kirjandi koostamine kava (harjutuses antud küsimuste) järgi. Algul esitab õpetaja küsimused sündmustiku järjekorras, millele õpilased kohe vastavad.

Õpetaja asetab need küsimused valmiskirjutatult tahvlile. Küsimuse loeb üks õpilastest valjusti ette, siis korratakse vastus. Lõpuks vaadatakse küsimus vaikselt läbi ja vastatakse sellele valjusti, nii et tekib näit. järgmine jutuke: *Ilm on ilus. Poisid lähevad kelgutama. Ott istub kelgule. Jüri hakkab hobuseks.*

Kirjandi teksti koostamisel võib kasutada ka järgmisi klassi aktiviseerivaid võtteid:

a) Üks õpilane loeb küsimuse, teine vastab, klass kordab vastust kooris.

b) Üks õpilane loeb küsimuse ja nimetab klassikaaslase, kes sellele peab vastama.

Ortograafiline ettevalmistus. Küsimustes puudub 4 sõna, mida õpilastel on kirjandis vaja kasutada. Neist 2 (Ott, Jüri) on antud pealkirjas. 1. ja 2. küsimuse puhul on vaja tahvlile kirjutada sõnad: i l u s, p o i s i d.

Et vältida kirjandis vigu, on vaja ortograafiliselt analüüsida raskemad sõnad kogu tekstis: **istub**, **hakkab**, hobu**seks**, poi**sid**, lähe**vad**, kelgutama jt.

Kirjandi kirjutamine.

Enne kirjandi kirjutamist kordab mõni õpilane veel selle teksti tervikuna. Kirjutamise ajaks jääb tahvlile kirjandi ettevalmistamisel sinna tekkinud materjal (küsimused, sõnad jne.). R a a m a t u t k i r j a n d i k i r j u t a m i s e l e i k a s u t a t a.

Valmis töö loetakse oma vihikust läbi, kontrollitakse, kas ei ole mõnes sõnas viga, ja vaadeldakse, mitmest lausest koosneb ja mitu sõna on igas lauses.

8. tund. **Talveilmad. J. Palm, «Kelgusõit».**

Meie põhjamaise talve muutlik ilmastik puudutab väga lähedalt ka lapsi. Vestluses vahetatud muljed pakaseilma, tuisu, kauni talvise looduse jms. kohta moodustavad sissejuhatuse meeleolukale luuletusele «Kelgusõit». Selles räägib kirjanik talvepäikeses sädelevaist hangedest, mis kutsuvad lapsi kelgutama.

*

Vestlus. Tujukate talveilmade kohta on kõigil lastel tähelepanekuid. Keda pakane on näpistanud ninast või kõrvast, kellel hammustanud sõrmeotsi või varbaid. Kuidas saadakse külmast võitu?

Kes väljas palju liigub (jookseb, veab kelku, uisutab, suusatab), saab sooja ja külm talle kallale ei kipu. Ainult põsed värvib ilusaks punaseks. Liikumine talvises värskes õhus on tervisele väga kasulik. See tõstab söögiisu ja karastab keha. Külmaga harjunud inimese tervis on tugev, ta ei haigestu nii kergesti. Mis haigused tulevad külmetamisest? Miks ei tohi süüa lund ega jääd?

Meenutatakse ka, milliseid vempe mängib tuisk. Tuisuga on halb kooli tulla. Tuul keerutab lund, nii et ei saa õieti silmigi avada, raputab seda krae vahele ja mõne prao kaudu isegi koolikotti. Teed tuiskab talvel sageli nii umbe, et on raske läbi pääseda.

Kui tuisk on lakanud, näevad lapsed, et ta on kuhjanud aia äärde teedele ja mäenõlvakuile kõrged hanged. Miks need lapsi rõõmustavad? Missugusest hangest on hea kelguga alla lasta? Millal on lumi eriti ilus?

Puhkushetkeks sobib selles tunnis laul «Küll on kena kelguga».

Luuletuse «Kelgusõit» käsitlemine.

Luuletusega tutvumine. Luuletuse kannab ette õpetaja. Ettekandele järgneb illustratsiooni vaatlemine, vaikne lugemine ja sõnavaraline töö luuletuse sisu sügavamaks mõistmiseks.

Peale sõna s ä d e l e v a d, mille seletus on lugemikus antud, tuleks veenduda ka, kas kõik õpilased teavad, mis on a a s, s a m e t? Mida tähendab väljend a r m s a m a m e t? Miks on öeldud s õ i t s i d t u i s u d? Kuidas mõista väljendit l a p s i l i g i m e e l i t a v a d? Meenutatakse väljendi k a n g e k ü l m tähendust, millega lapsed tutvusid eelmise pala puhul.

Vaadeldavad ja analüüsitavad sõnad ning väljendid kirjutab õpetaja tahvlile. Selgitatakse, millises seoses ja tähenduses esinevad need luuletuse tekstis. Õpilased moodustavad ka ise lauseid, milles sobib kasutada neid sõnu ja väljendeid.

Luuletuse sisu analüüsimine. Esimeses salmis saavad

lapsed teada, kuidas tekkis tore kelgutee. Selle sisu avatakse frontaalses vestluses.

Mida tegid tuuled üle aasa tormates? Mis tööd tegi kange külm hea kelgutee saamiseks? Mis paneb hanged sädelema? Missugustel päevadel need lapsi eriti kelgutama meelitavad?

Teine salm kõneleb laste kelgutamisest ilusatel valgetel hangedel, millele kange külm on tõmmanud peale õhukese, päikeses sädeleva kooriku. Äkki aga kuuleme, et lumi on pehme nagu samet. Küllap lapsedki seda äkki märkasid, kui nad kelgu ümber minnes hanges püherdasid, sest pealmise õhukese lumekooriku all oli hiljuti tekkinud hang ikkagi veel pehme.

Luuletuse ilmekat ettekannet harjutatakse klassis, taotledes selle sisu ja meeleolu täpset edasiandmist. Luuletuse algul tunneme tuisuilma ebasõbralikkust. Rea lõpul koma juures tuleb pikemalt peatuda, et anda tuisule aega möllata. Sellele järgnev külm peab olema tõesti kange. Nüüd tuleb särav päikesepaisteline talvepäev. Rõõmsa üllatusega märkavad lapsed sädelevaid hangi, mis neid kelgutama meelitavad.

Samasugust analüüsi ja intonatsiooni valiku põhjendamist vajab luuletuse teine salm.

Luuletus õpitakse pähe. Päheõppimist hõlbustab tähelepanu juhtimine sellele, et kumbki salm koosneb kahest lausest. Lauset tuleb tervikuna meeles pidada.

9. tund. * «Äpardunud koerasõit.»

Selle lõbusa sisuga palakese käsitlemine mõjub vaheldusena ja tõstab huvi lugemise vastu. Suur osa seejuures on õpetaja heal ettekandel.

Seoses palaga antakse õpilastele esialgseid teadmisi hobuse rakendamisest.

Näitlikustamisvõimalused: a) pilt kelku vedavatest koertest; b) rakkes hobuse vaatlus; c) rakkes hobuse pildi vaatlus; d) hobuse rakmete või nende makettide vaatlus.

*

Tutvumine palaga. Õpitud luuletuselt («Kelgusõit») üleminekuks uue lugemispala juurde märgitakse, et hangest alla sõita on väga tore ja lõbus.

Kaugel põhjas on maid, kus peaaegu kogu aasta katab maad lumi. Seal ei kelguta mitte ainult lapsed, vaid ka täiskasvanud sõidavad ühest kohast teise kelguga, mida veavad koerad. Näitlikustamiseks kasutab õpetaja vastavat pilti kooli pildikogust.

Õpetaja kannab ette pala «Äpardunud koerasõit», milles räägitakse kahest poisist, kes ka tahtsid teha koerasõitu.

Pala sisu analüüsimisel kasutatakse raamatuillustratsiooni. Missugused jutu tegelased on piltidel? Poisid on uperkuuti lumme kukkunud. Kumb neist on Kalju, kumb Priidu, otsustavad õpilased ise.

Vaadeldakse ka, kuidas on Pauka kelgu ette r a k e n d a t u d ja millised on need nöörist valmistatud r a k m e d. Kellel veel on rakmed? Millest on hobuse rakmed valmistatud? Vaadeldakse ja võrreldakse hobuse ja Pauka rakmeid. Milles on erinevused? Miks poisid ei saanud Paukat juhtida? Millest see tuleb, et nii ilusasti alanud koerasõit ikkagi äpardus?

Ettevalmistus pala lugemiseks. a) Õpilased loevad pala kord vaikselt läbi. Ülesandeks on leida tekstist raskemad sõnad, mida on vaja enne pala valjusti lugemist üheskoos tahvliteksti abil harjutada. Et õpilaste tööd õigesti suunata, peab õpetajal eelnevalt olema tehtud sõnade valik. Harjutamist vajavad näiteks järgmised sõnad:

äpar-du-nud	põhja-maal
rak-med (rakendab)	lume-hange
vane-malt ven-nalt (vana-emalt)	koer-te-ga
uper-kuuti (uper-palli)	kut-su-sid-ki
ki-hu-tas	ohoi!
	vilks-ti!

Kui õpilased ei leia kõiki sõnu, mis on lugemistehniliselt rasked, vajavad sisulist selgitust vms., lisab õpetaja need omalt poolt. Samuti täiendab ta neid tuletustega, sünonüümidega ja esitab sõnu võrdluseks, nagu ülal näha.

b) Süvendamiseks ja kinnistamiseks leitakse ja loetakse palast laused, milles esinevad tahvlitekstina antud sõnad.

c) Sõnad o h o i! ja v i l k s t i! esitatakse tahvlil koos hüüumärgiga. Kes oskab neid õigesti ütelda? Klassile antakse võimalus otsustada, kes ütles kõige paremini.

Pala sisu analüüsitakse küsimuste abil. Küsimused tuleks formuleerida nii, et need nõuaksid võimalikult pikki vastuseid. Näit.:

Mida kuulis Kalju vanemalt vennalt?
Missugune hea mõte tuli poistele?
Kuidas rakendati Pauka kelgu ette?
Mispärast ei osanud Pauka ilusasti sõita?
Miks poisid lõpuks lumme lendasid?

Ilmeka lugemise harjutamine toimus osaliselt juba uute sõnade lugema õppimisel tahvliteksti abil (ohoi! vilksti!). Kui tunnis jääb aega, õpitakse pala juba klassis ilmekalt ette kandma ja leitakse frontaalselt katsetades õige intonatsioon, eriti otsese kõne puhul.

10. tund. * **Suurtäht inimeste nimedes, harjutus nr. 26 («Meie pere»).**

Vaatluse teel jõutakse järeldusele, et kõigi palades esinevate laste nimede algul on suurtäht. Siin laiendatakse õpilaste teadmisi: suurtähega algavad kõik ees- ja perekonnanimed.

Kirjatehnika on selles tunnis keeleõpetusega väga tihedalt seotud, sest kirjatehnilised harjutused kujunevad ühtlasi pärisnimede ortograafia kinnistamiseks.

Õppevahend: tegelaste nimekaardid õpitud paladest.

*

Harjutus nr. 26 («Meie pere»).

Keeleline vaatlus — laste nimed õpitud palades. Õpetaja esitab tahvlil õpitud palade tegelaste nimekaarte, näit.: Ats, Ene, Ants, Mikk, Toomas, Kaarel, Enne, Ülle. Meenutatakse, missugustes palades need tegelased esinesid ja mida oli neist seal kõneldud. Kes meeldis kõige enam? Miks?

Lõpuks antakse klassile mõtlemisülesanne: mida ühist on kõigil neil nimedel? Tullakse järeldusele, et kõikide nimede algul on suurtäht. Kinnistamiseks lastakse leida kõik nimed mõnest varemõpitud palast ja loetakse laused, milles need esinevad. Veendutakse, et nimed kirjutatakse alati suure algustähega.

Harjutuse täitmine toimub liikuva aabitsa abil, lugemikus antud juhendi kohaselt. Pidada meeles, et ka perekonnanimed kirjutatakse alati suure algustähega.

Kirjatehnika. Õpetaja juhendamisel kirjutatakse harjutuses «Meie pere» laotud nimesid vihikusse sellise valikuga, et see oleks ühtlasi õpitud suurtähtede kordamisharjutuseks.

11. tund. E. Enno luuletus «Sula». Suur algustäht nimedes. Harjutused nr. 27 («Pärast tunde») ja nr. 28 («Koolis»).

Luuletuse käsitlemisega kaasnevas vestluses peatutakse sulailmadel ja vanarahva tähelepanekuil ilmade muutumise kohta talvel. Harjutuse nr. 27 kirjutamine valmistatakse klassis ette, nii et lapsed tuleksid selle täitmisega toime kodus. Harjutus nr. 28, kus muuhulgas õpitakse kirjutama oma kooli nime, täidetakse klassis.

*

Luuletuse «Sula» käsitlemine.

Sissejuhatav vestlus. Talvel on ilmad muutlikud. Kangele pakasele võib järgneda äkki tuisk, tuisule aga sula. Lastele meeldivad kõige enam sulailmad. Mispärast? Mida lapsed õues teevad, kui on sula?

Siin kasutatakse ka raamatuillustratsiooni ja kirjeldatakse toredat, lõbusailmelist lumemeest.

Luuletusega tutvumine ja selle sisu analüüsimine. Õpetaja kannab luuletuse ette, mille järel õpilased selle vaikselt läbi loevad. Luuletuse analüüsimisel esitatakse õpilastele näiteks järgmised küsimused: Mis juhtus öösel? Mida nägid lapsed hommikul? Mida tähendab luuletuse viimane rida?

Luuletuse arutluses peatutakse põgusalt ka ilmaennustamisel. Missugune asutus tegeleb praegu ilmaennustamisega? Millal kuulatakse kodus ilmateateid raadiost?

Vanasti püüti ilma ennustada oma tähelepanekute põhjal. Mida on õpilased kuulnud vanarahva arvamustest ilmade muutumise kohta? Millal on oodata külma? Millal tuisku? Millal sula?

(Kui varblased elavalt ja valjusti siutsuvad — tuleb sula, kui lumi tuiskab katuselt alla — tuleb sula; kui suits ei tõuse otse üles, vaid vajub madalal laiali — tuleb sadu; kui nõgi poti- või pannipõhja all põleb — tuleb sula; kui

varesed puuladvas istuvad — tuleb külm; kui tuul korstnas ja ümber maja ulub — tuleb sula jne.)

Nüüd selgub õpilastele ka põhjus, miks selles luuletuses on räägitud, et tuule laulmisele (ulumisele) järgnes sula.

Luuletuse päheõppimine. «Sula» on luuletus, mis õpilastele kergesti meelde jääb. See õpitakse juba klassis pähe. Töö hõlbustamiseks meenutatakse siin, et luuletus koosneb kolmest osast. Millest räägitakse luuletuse algul? Millest keskel? Millega lõpeb luuletus?

Õpetaja esitab luuletuse teksti kantaval tahvlil. Pärast paarikordset lugemist kustutab ta selles väikeste vaheaegade järel järjest sõnu, jättes sinna ainult esimese sõna ja riimuvatest sõnapaaridest ühe. Tahvlile jäänud sõnadele toetudes korratakse luuletust peast ja harjutatakse seda ilmekalt ette kandma.

Harjutus nr. 27 («Pärast tunde»).

Selle illustreeritud lünkharjutuse täitmise ettevalmistus toimub klassis frontaalse tööna. Algul moodustatakse piltide põhjal suuliselt laused, millest kujuneb harjutuse tekst. Tegelaste nimed kirjutab õpetaja ühiseks vaatlemiseks tahvlile. Järgneb harjutuse lugemine raamatust. Ühiselt arutletakse, missugune nimi mingisse lünka sobib. Õpilased võivad lünkadesse valida sõnad ka oma soovi kohaselt, tingimusega, et need oleksid kirjutatud õigesti. Harjutuse kirjutamine pärast sellist ettevalmistust jääb koduseks tööks.

Harjutus nr. 28 («Koolis»).

Ka selle harjutuse täitmine toimub frontaalse tööna klassis. Kuidas kõlab oma kooli täpne nimi? Õpetaja kirjutab selle tahvlile. Samuti kirjutab ta sinna oma nime. Korrapidajad on kõik õpilased järjest, seega võiks korrapidaja nimena igaüks kirjutada kas oma või oma naabri nime, kuigi nad just sel päeval korrapidajad pole. Muidugi võivad ka tegelikud korrapidajad kirjutada oma nimed tahvlile eelmiste nimede alla.

Lõpuks kirjutatakse harjutus nr. 28 vihikusse.

5. õppenädal.

Teema: **MIDA ANNAB MEILE METS?**

Ülesanded ja eesmärgid.

Õpilased tutvuvad üldjoontes metsatöö käiguga, saavad esialgseid teadmisi metsamaterjali transportimise kohta ja omandavad konkreetseid kujutlusi mõningatest metsatööga seotud mõistetest, nagu puuriit, raiesmik jt. Et metsa ja metsatöö teema põhjalikum käsitlemine on ette nähtud 2. ja 3. klassis, siis ei tule siin laskuda üksikasjadesse. Peaeesmärgiks on 1. klassi õpilastele selgitada, kust tulevad puud, meie vajalik kütteaine. Lastele arusaadava ülevaate annavad sellest lugemispalad, milles räägitakse, kuidas Andu käis isaga metsast puid toomas («Andu sõidab metsa» ja «Puukoormaga kodu poole»).

Väär oleks aga teemakohaste teadmiste ammutamine ainult raamatu põhjal. Ükski seletus ega mingi näitlikustamine ei asenda oma silmaga nähtut, isiklikke muljeid ja elamusi. Kui kohalikud olud lubavad, tuleb organiseerida õppekäik metsa raielangile (laoplatsile, puuhoovi vm.), mis ei tarvitse toimuda eesti keele tundide arvel. Selle teema puhul korraldatud ekskursioonide kohta annab lähemaid juhendeid koduloo metoodiline kiri.

Elustavalt mõjub seoses selle teemaga muinasjutu «Rebane, kukk ja kass» käsitlemine, milles kõneldakse

nende lastele tuttavate tegelaste juhtumustest metsas.

Sel nädalal kasutatakse üks emakeele tund klassivälise lugemiseks, kus analüüsitakse mõnd lasteraamatut, mille õpilased on õpetaja ülesandel eelnevalt läbi lugenud.

Märkus: Palu «Lapsed annavad linnukestele toitu», «Jänes ja konn» ning luuletust «Aitäh, Toomas!» käsitletakse järgmisel nädalal koduloolise teema puhul «Linnud ja loomad talvel».

1. tund.* «Andu sõidab metsa.»

Talv on aastaaeg, millal eluruumid vajavad kütmist. Enamikus kodudes kasutatakse kütmiseks puid. Kust saadakse küttepuid?

Lugemispala «Andu sõidab metsa» on õieti saatematerjaliks koduloolise vestluse juurde tubade talvisest kütmisest ja kütteveost. Selle pala puhul kasutatakse ka võimalust tutvumiseks hobusega kui inimese abilisega vedudel.

*

Vestlus. Hea on viibida soojas toas, kui väljas paugub pakane. Ahi levitab mõnusat soojust. Millega köetakse ahju? Mis puud ahjus praksuvad? Millised puud ajavad ahju hästi kuumaks? Mitu halgu kulub ühekordseks ahjukütmiseks? Kus hoitakse küttepuude tagavara? Kust saadakse puid? Kuidas neid kohale veetakse?

Kui toas on ahju asemel radiaator ja kohalik kütteaine on turvas, brikett, põlevkivi või kivisüsi, siis räägitakse ka sellest, kust neid saadakse.

Lugemispala «Andu sõidab metsa» käsitlemine.

Sissejuhatav vestlus koos raamatuillustratsioonide kasutamisega.

Sügava lumega ei pääse auto metsas puuriitade lähedale, seepärast veetakse puud hobuste või traktoritega metsast välja suurema tee äärde. Kui mets pole väga kaugel, siis veetakse mõnikord puud metsast hobusega kojugi. Seda tegi ka väikese Andu isa.

Avatakse raamat ja vaadeldakse piltidelt, kuidas käis Andu isaga metsast puid toomas. Kuidas nad on riides? Kuidas nad reel istuvad? Kuidas on hobune ree ette raken-

datud? Mille abil isa juhib hobust? Milleks on aisad? Iook? rangid? ohjad? Millest on näha, et esimesel pildil hobune jookseb? Võrreldakse teda järgmisel pildil koormat vedava hobusega.

Vaadeldakse, kuidas piltidel on kujutatud talvist metsa. Selle kirjeldamisel kasutatakse ka palas esinevaid väljendeid, nagu «väikesed kuused seisavad kui lumememmed», «regi libises kergesti siledal teel», «puude otsast patsatas lund alla», mida seoses pildi vaatlemisega on hõlpsam selgitada.

Tutvumine palaga. Selle ilmekat ja emotsionaalset ettekannet nõudva pala loeb algul õpetaja, sellele järgneb õpilaste vaikne lugemine. Pala sisust arusaamise kontrollimiseks esitatakse küsimused: Miks sõidab Andu metsa? Mida on palas metsast räägitud?

Sõnavaraline töö ja keeleline vaatlus. a) Selgitust vajavad väljendid, nagu: n u r u s, m u r e t s e s (mure-t-ses), p a t s a t a s, s a e s u r i n, r a i e s m i k. Need esitatakse ka tahvlil ja neid kasutatakse lauseis.

b) Palas «Andu sõidab metsa» esineb rohkesti häälikuühendit **st** sisaldavaid sõnu, mis annab võimaluse selle keelendi kinnistamiseks. Need sõnad leiavad õpilased ise, kusjuures neil tuleb pala mitu korda vaikselt läbi lugeda, mis on ühtlasi lugemisharjutuseks. Nimetatud sõnad ja õpilaste endi toodud näited esitatakse ka tahvlitekstina ning moodustatakse nendega suuliselt lauseid. Lõpuks loetakse pala valjusti läbi.

2. tund. «Andu sõidab metsa.» Lausete koostamine, harjutus nr. 29 («Talvel»).

Selles tunnis viimistletakse pala «Andu sõidab metsa» ilmekat ettekannet ja jutustatakse tegelastena.

Keeleõpetusele määratud tunniosas toimub harjutuses nr. 29 deformeeritult antud lausete korrastamine, sõnasedeleid kasutades. Eesmärgiks on õpilasi ette valmistada nende lausete kirjutamiseks kodus.

Pala «Andu sõidab metsa» sõnavara baasil korraldatakse keeleline vaatlus ja kommenteeritav etteütlus (liikuva aabitsa abil) tegusõna lõpul esineva **-b** ortograafia kinnistamiseks.

*

Ilmeka ettekande viimistlemine Esmajoones harjutatakse ilmekalt lugema palas esinevat otsest kõnet. Frontaalses töös selgitatakse, kuidas tuleb lausuda emana, kes poja pärast on mures: «Sa külmad ju ära.» Ema nõusolek peab kostma lausest: «Eks siis sõida.» Võrdlemise abil selgitatakse ka, kuidas lugeda pala esimest lauset nurumise varjundiga. Missuguseid sõnu võib siin kasutada sõna n u r u m a asemel. Sõna n̮ u r u s asendatakse sõnadega p a l u s, ü t l e s ja loetakse lauset ka muudetud sõnale vastava intonatsiooniga.

Pärast pala niisugust osade kaupa harjutamist loetakse seda lõpuks tervikuna.

Pala jutustamine. Lisaks pala jutustamisele tavalisel viisil lastakse seda jutustada ka Andu (isa, ema) seisukohalt. Mida jutustab Andu? isa? ema? Pala sisu täiendamine ja ümberkujundamine selle ülesande puhul arendab õpilaste fantaasiat ja nende loovaid võimeid.

Harjutus nr. 29 («Talvel»).

Lausete koostamiseks vajalikud sõnad on kirjutatud sedelitele, mis paigutatakse tahvlil vastavale alusele deformeeritult nagu lugemikus. Kollektiivses töös koostab klass algul lause suuliselt, siis seatakse sõnad tahvlil õigesse järjekorda ja loetakse tekkinud lauset korduvalt. Harjutuse kirjutamise ettevalmistamisel lisandub lausete koostamisele sõnade ortograafiline analüüs: mida tuleb meeles pidada iga sõna kirjutamisel, et ei tekiks vigu? Näiteks harjutuse teises lauses peatutakse järgmisel: **Sajab** pehmet **lund.** Kuidas kõlaksid need sõnad siis, kui näiteks esimeses sõnas **j** asendada **i**-ga? **b** asendada **d**-ga või **p**-ga? Kui teises sõnas **t** asendada **d**-ga? Kui kolmandas sõnas **d** asendada **t**-ga? jne.

Harjutus täidetakse kodus.

Õpetav etteütlus. Etteütluse kirjutamisele eelneb suuline töö kogu klassiga. Ühiselt leitakse palast need sõnad, mis võiksid olla vastuseks küsimusele: «Mida teeb Andu?» (nurub, tuleb, sööb, paneb, sõidab, jõuab, kuuleb). Neid sõnu kasutatakse lauses ja meenutatakse, et nende lõpul tuleb kirjutada **-b** («teeb-täht»).

Osa nendest lausetest kirjutatakse õpetava etteütlusena, näit.: «Andu sööb. Ta paneb soojad riided selga. Täna sõidab ta isaga metsa. Seal aitab ta isa.»

Etteütluse sõnavara, mis baseerub õpitud lugemispalal, on õpilastele hästi tuttav, mistõttu on sobiv korraldada hoiatav etteütlus. Õpilane, kes töötab tahvli juures, kommenteerib seda, mida ta tahvlile kirjutab, ning põhjendab, miks tuleb kirjutada nii. Näiteks lause «Andu sööb» kirjutamisel räägib õpilane tahvli juures: Andu — A (see on poisi nimi ja suurtäht lause algul), n, d (tugeva t-ga tuleks see nimi lugeda Antu), u; sööb — s, öö (kostab pikalt), b («teeb-täht»). Võrdlemiseks ja laste kuulmise teritamiseks võib lõpuks hääldada sõna sööb nii, kuidas ta kõlaks siis, kui see sõna oleks kirjutatud ühe ö-ga või p-ga sõna lõpul (söb, söp, sööp).

Dikteeritud lause kirjutatakse samaaegselt tahvlile ja vihikuisse. Vajaduse korral on vihikusse tehtud tööd tahvli põhjal võimalik kontrollida ja parandada.

3. tund. «Puukoormaga kodu poole.»

Pala sisaldab lühikese kokkuvõtte küttepuude töötlemise käigust. Selle käsitlemisega seoses tutvustatakse õpilasi metsaga kui küttepuude andjaga kõige üldisemal kujul, mida tuleb arvestada ka õppevahendina kasutatava metsatööde pildi vaatlemisel, kus ei hakata kirjeldama kõiki seal kujutatud tööprotsesse.

*

Kuidas saame küttepuid? Õppekäigul tehtud vaatluste või pildi põhjal tehakse sissejuhatavas vestluses kokkuvõte küttepuude töötlemise käigust, kirjeldatakse, kuidas toimub puude langetamine, nende laasimine, küttepuudeks saagimine ning lõhkumine ja puude riita ladumine.

Sõnavaraline töö. Mõned sõnad ja väljendid, nagu laasima, langetama, haohunnik tuleb selgitada vestluse käigus pildi abil, kui seda pole tehtud juba ekskursioonil. Selles tunniosas peatutakse veel teistel metsatööga seotud mõistetel ja terminitel (halg, puuriit jt.). Nende selgitamine ühendatakse lugemistehnilise harjutusega. Selleks esitab õpetaja klassi liikuva

aabitsa abil sõnad, mida üheskoos vaadeldakse, analüüsitakse ja millest uusi sõnu tuletatakse. Näiteks laotakse ja loetakse algul sõna k o o r e m, see muudetakse sõnaks k o o r m a, millest saadakse k o o r m a g a ja lõpuks p u u k o o r m a g a.

Järgmisena harjutatakse lugema sõna p u u abil moodustatud teisi liitsõnu, nagu: p u u r i i t, p u u h a l g, p u u k u u r, k ü t t e p u u, k a s e p u u, m ä n n i p u u jne.

Samuti tehakse harjutusi liitsõnadega, mille koostisosaks on sõnad h a l g või r i i t, nagu: p u u h a l g, k a s e h a l g, m ä n n i h a l g; h a o r i i t, p u u r i i t.

Selles töös aktiviseeritakse õpilasi: nad nimetavad vajalikke liitsõnu, millest õpetaja teeb valiku ladumiseks, õpilased loevad uusi, tekkinud sõnu, koostavad nendega lauseid jne.

Harjutus õpitud sõnade ortograafia kinnistamiseks. Mõned koostatud lauseist, näit.: «Kasehalud kütavad ahju soojaks. Isa seob puukoorma köiega kinni», laotakse liikuva aabitsa abil õpetavat laadi etteütlusena. Tahvli juures, kus töö läheb aeglasemalt, võivad tempo ühtlustamiseks sama lause ladumisel töötada kaks õpilast. Üks õpilastest laob sõnu ja seletab, mis tähed ta ladumiseks võtab ja miks ta just need valib, seejuures sõna korduvalt hääldades ja kõlapilte võrreldes. Teine õpilane abistab teda tähtede leidmisel, mis kiirendab tööd. Järgmise lause ladumisel osad vahetuvad.

Pala lugemine ja analüüsimine. Peaosa selles tunnis kuulub tööle lugemispalaga «Puukoormaga kodu poole». Seda kui ainealast pala tuleb algul lugeda ja analüüsida osade kaupa. Iga osa analüüsimisel lähtutakse sellest, m i d a siin s a a b t e a d a u u t.

Ilmeka ja ladusa ettekande harjutamine nii osade kaupa kui ka tervikuna toimub klassis.

Selle pala puhul on sobiv kasutada osade kaupa, s. t. kava järgi jutustamist, mis õpetab lapsi kõnelema kindla teema kohaselt. Jutustamiseks annab õpetaja näit. järgmised osade pealkirjad: 1. Mida tegid kolhoosnikud metsas? 2. Kuidas saadakse küttepuid? 3. Mida tegid isa ja Andu metsas? 4. Koduteel.

4. tund.* **Metsatöö teema süvendamine ja kordamine.**

Kokku võttes peatutakse kolmel küsimusel: 1) Mida metsast saadakse? 2) Millega metsa töödeldakse? 3) Kuidas metsamaterjali transporditakse?

Metsatöö teema kordamine ja süvendamine kujuneb lõppvestluseks, milleks tuleb leida huvitav lähtekoht. Näiteks lastakse klassil frontaalselt jutustada, mida võiks rääkida puukuuris üks Andu toodud halgudest.

«Alles hiljuti haljendasin metsas kõrge kuusena (kasena või männina). Eemalt kostsid kirvehoobid ja saevihin, mis päev-päevalt lähenesid. Lõpuks olidki töömehed minuni jõudnud. Elektrisaag lõikas mu nii kiiresti läbi, et langesin enne, kui taipasingi, mis on juhtunud. Nüüd asusid minu juurde laasijad ja tükeldajad. Praegu lamab tüve jämedam osa palgina metsas ja ootab traktorit, mis selle laoplatsile lohistaks. Metsa jäid ka laasitud oksad — haohunnikuna. Ning ümberringi on rohkesti puuriitu ootamas, millal sõidetakse neile järele.»

Andu tõi metsast puid hobusega. Kuidas veetakse kütust koolile? Kinnistamiseks võib õpilastel lasta halgude järgi otsustada, mis puudena on need kord kasvanud metsas: kasehalg, männihalg, kuusehalg jt.

Märkus: Selles tunnis nagu teisteski metsatöö teemaga seotud tundides on soovitav kehakultuurihetk ühendada lauluga, kasutades näiteks vastavaid salme laulust «Töömäng» või Z. Aleksandrova laulu «Kuusepuuke» (Laulik I, lk. 31).

5. tund. **Suurtäht pärisnimedes, harjutus nr. 30 («Soe tuba»). Tegusõna lõpul -vad.**

Sisuliselt seostub harjutus nr. 30 Andu paladega, sest soojas toas jutustab lastele muinasjuttu sama Andu ema. Harjutus on mõeldud peamiselt õpitud keelendite (**-b** ja **-vad** tegusõna lõpul, suurtäht pärisnimedes jt.) kordamiseks ning kinnistamiseks.

Harjutusele nr. 30 järgnevat pildiseeriat, millel on kujutatud kolhoosnike tegevust talvel, kasutatakse keeleõpetuslike eesmärkide taotlemise kõrval ka õpilaste väljendusoskuse arendamiseks (piltide põhjal lausete ja neist jutukese koostamine).

Milline ahi oli Andul? Metsatöö teema lõpetuseks tuleb põgusalt peatuda ka kütuse kasutamisel. See toimub vestluse vormis.

Klassis on ahi soe. Milline on klassiahi? Pottkiviahi, nagu see on klassis, püsib kaua soe. Millal seda köetakse? Kes kütab? Milline ahi on õpilastel kodus?

Järgneb raamatupiltidel kujutatud ahjude vaatlemine (võib kasutada ka teisi pilte või aplikatsioone). Millised ahjud on siin kujutatud? Kes leiab siit oma kodu ahju? Kas mujal on lapsed niisuguseid ahje näinud?

Iga ahju puhul antakse lühike kirjeldus või iseloomustus (pottkiviahi püsib kaua soe, plekkahi soojeneb ja jahtub kiiresti jne.). Ahjudest rääkides peatutakse lühidalt ka kütmisega seotud ohtudel (tulekahju, vingumürgitus) ja nende vältimisel.

Lõpuks valitakse välja ahi, mis õpilaste arvates võis olla Andu toas.

Harjutus õpilaste sõnavara laiendamiseks. Vestluses kasutatud küttekollete nimetused (pottkiviahi, plekkahi, raudahi, kamin) laotakse ja loetakse liikuva aabitsa abil (sõna a h i ei tule muidugi igas nimetuses tähthaaval laduda, see esitatakse korraga). Ladumisega kaasneb sõnade keeleline vaatlus (pottkiviahi, koosneb kolmest sõnast jne.) ning nende kasutamine lauses.

Harjutus nr. 30.

Tutvumine tekstiga ja selle ortograafiline analüüs. Harjutus loetakse läbi. Järgneb selle keeleline vaatlus ja arutlus suunavate küsimuste abil näiteks järgmiselt:

Mitu lauset on selles harjutuses? Missuguse tähega algab lause? Missugused sõnad algavad ka lause keskel suurtähega? Miks? Sõna k ü l m puhul tuleb meeles pidada, et kuigi siin hääldatakse **l** pikalt, kirjutatakse ta siiski ühekordselt. Missugustes sõnades on kaks ühesugust tähte kõrvuti? Miks? Missuguste sõnade lõpul esineb **-b, -vad?**

Soovitav on lasta klassil tuua vaadeldavatele keelenditele analoogilisi näiteid, mis nõuab veelgi suuremat süvenemist.

Harjutuse täitmine. Harjutus on mõeldud ära kirjutada. Klassi tuleb juhendada selle ülesande õigeks täitmiseks.

(Vt. ptk. «Keeleõpetus» lk. 21.) Harjutuse kirjutamist alatakse klassis, lõpetada jääb see kodus. Kirjutamise juures on vaja meenutada, miks tuleb sõna kirjutada just nii, et õpilased järgmises tunnis harjutuse täitmise kontrollimisel oskaksid sõnade ortograafiat põhjendada selles tunnis tehtud töö eeskujul.

Pildiseeria «Milliseid töid teevad kolhoosnikud talvel».

Piltide kohta lausete koostamine. Lugemispalas «Puukoormaga kodu poole» kuulsid lapsed, et kolhoosnikud on talvel metsatööl. Nüüd vesteldakse sellest, mida nad talvel veel teevad. Et hoiduda laiali valgumast, kasutatakse lugemikus leiduvaid pilte. Iga pildi kohta koostatakse lause. Lõpuks korratakse kõiki ülemise pildirea kohta koostatud lauseid, mis moodustavadki jutukese kolhoosnike töödest talvel. Alumise rea piltide põhjal jutustatakse kolhoosirahva vaba aja veetmisest.

Ortograafiline harjutus. Piltide põhjal koostatud lauseis on kasutatud õpilaste akiivset sõnavara. Õpilasi on vaja tutvustada ka selle ortograafiaga, milleks korraldatakse harjutus liikuva aabitsa abil. Et kogu teksti ladumine oleks liiga ulatuslik ülesanne, tuleb siin teha valik. Kolhoosnike vaba aja veetmise kohta koostatud lauseist laotakse sõnad: r a a m a t u k o g u, (r a a m a t u k o k k u), s a a n i s õ i t, r a h v a t a n t s. Laused kolhoosnike töö kohta laotakse tervikuna, näit.: «Talvel teevad kolhoosnikud metsatööd. Traktoristid parandavad traktoreid. Lüpsjad lüpsavad lehmi.»

Ladumisega kaasneb keeleline vaatlus tahvlile laotud teksti põhjal. Esile tõstetakse sõnu, mida õpilastel on vaja meeles pidada, näit. k o l h o o s n i k, t r a k t o r — tervikuna, tööd (mida?), s-i järel on **-t** jms. Peatähelepanu pööratakse sõnaosa **-vad** ortograafiale. Leitakse sõnad, mille lõpul on **-vad.**

Kinnistamiseks toovad õpilased veel lauseid, milles esineb tegusõna mitmuse 3. pöördes, jutustades sellest, kuidas veedavad talve kolhoosilapsed.

6. tund. Muinasjutt «Rebane, kukk ja kass», I ja II osa.

See lastele tuttavate tegelastega muinasjutt, mille sündmustik toimub metsas, mõjub elustavalt ja toob töösse vaheldust. Et pala on pikk, jaotatakse ta mitmele tunnile. Kogu pala käsitluse ulatuses tuleb silmas pidada muinasjutu kasvatuslikku eesmärki ja peamõtet — õpetada lapsi kriitiliselt suhtuma sõprade ettepanekuisse, et nad ei satuks halbade kaaslaste mõju alla.

* * *

Sissejuhatus. Üleminekuks meenutatakse harjutust, milles Andu ema jutustas lastele muinasjuttu. Millist muinasjuttu ta võis jutustada? Missuguseid muinasjutte on õpilased lugenud? kuulnud?

Ka lugemikus leidub huvitavaid muinasjutte. Üht nendest hakatakse nüüd õppima. Raamatupiltide põhjal tutvutakse muinasjutu tegelaste — kassi, kuke ja rebasega.

Muinasjutu I osa käsitlemine.

Tutvumine sisuga toimub vaikse lugemise teel, millele järgneb kohe valjusti lugemine.

Loetud lõigu sisu analüüsimisel lähtutakse küsimusest, mida selles saadi teada kassist ja kukest. Õpilased annavad sellele ammendava vastuse frontaalselt, üksteist täiendades ja seejuures vajaduse korral raamatu abi kasutades. Analüüsimisel vaadeldakse lähemalt ka I osa juurde kuuluvat pilti. Missugust kohta jutust on pildil kujutatud? Kass astub julgelt ees tühja majakese poole. Mida ta parajasti kukele räägib? Millest on näha, et kukk kassile kartlikult järgneb? Miks on kukel nii nukker nägu? Küllap talle meenus kodune taadi õu, kanakari, kes sinna maha jäi, ja eit, kes teda lahkel häälel kutsus, kui teri puistas. Tal hakkas vist kahju, et tuli kodunt koos kassiga tundmatusse metsa. Kuid miks ta küll tegi sellise rumaluse, et tuli kassiga kaasa?

Pala loetakse uuesti, seejuures ka **ilmekust** taotledes.

Nüüd leitakse **I osale pealkiri**, näit. «Kass ja kukk asuvad metsa elama». Pealkiri laotakse liikuva aabitsa abil. Nii kujuneb see töö ühtlasi **ortograafiliseks harjutuseks** ja õpitud keelendite kinnistamiseks (**-vad** tegusõna lõpul, **t** s-i järel jne.).

See toimub analoogiliselt I osa käsitlemisega. Rebase meelitussalmi ja kuke appihüüdu on soovitav mõnel hästi lihtsal tuttaval viisikesel lastega laulda. Kuke salmikest harjutatakse ette kandma kuke kokutamist imiteeriva intonatsiooniga, nii et kass seda eemalt kuuldes juba toonist kohe aru saaks, kes teda hädas appi kutsub.

II osa pealkirja «Rebane meelitab kuke õue» ladumise ja ortograafilise analüüsi järel tehakse väike harjutus klusiili **kk — k** kõla- ja kirjapildi seostamiseks. Selleks loevad õpilased pala I ja II osa uuesti vaikselt läbi ja leiavad laused, milles esineb sõna k u k k või selle eri vormid — k u k e, k u k e k e, k u k e k e n e. Need sõnad kirjutatakse tahvlile, võrreldakse nende välist kuju ja tähendust ning moodustatakse nendega uusi lauseid. Lõpuks jäetakse tahvlile ainult kaks esimest sõna: k u k k ja **k u k e**, millele õpetaja omalt poolt lisab sõna k u k k e. Kuidas hääldatakse neid sõnu? Miks tuleb sõna k u k e kirjutada ühe, sõna k u k k e aga kahe **k**-ga? Moodustatakse nende sõnadega lauseid.

Mäng «Üks — või kaks?» Selle mängu puhul on kehakultuuriminut ühendatud keeleõpetusliku ülesandega, klusiili **k** ortograafia kinnistamisega.

Õpetaja ütleb lause. Kui selles klusiili k sisaldav sõna esineb tugevas astmes, nii et **k** tuleb kirjutada kahekordselt, tõstavad õpilased üles kaks kätt, nõrga astme puhul, kui **k** tuleb kirjutada ühekordselt, tõstetakse üles ainult parem käsi. Näit.: «Taadil oli kukk.» (Kaks kätt.) «Kuke sõber oli kass.» (Parem käsi.)

Mängida on parem seistes. Laused peavad kiiresti üksteisele järgnema. Seda mängu võib kasutada ka teiste klusiilide (**pp—p, tt—t**) puhul.

7. tund.* **Muinasjutt «Rebane, kukk ja kass», III osa.**

Kodutöö kontrollimine. Lugemise hindamiseks ja pala sisu meenutamiseks loetakse I ja II osa kord läbi. Pala sisu omandamise kontrolliks sobib siin kasutada dramatiseeringut ja frontaalset jutustamist. Tegelastena esinevad 3 õpilast — rebane, kukk ja kass. Nende tegevust kom-

menteeritakse ja nende mõtisklusi antakse edasi frontaalse jutustamise teel, kus õpilased kindlas järjekorras, näiteks pingiridade kaupa, ütlevad ainult 1—2 lauset.

Muinasjutu III osa käsitlemine.

Selles osas kuuleme, kuidas rebane tuleb uuesti kukke õue meelitama. III osa käsitletakse üldiselt samuti kui eelmisi. Osa käsitlemine lõpeb selle kasvatusliku sisu avamisega. Kukk ei avanud akent endise laulu peale, milles rebane kutsub teda teri ja leivaraasukesi sööma. Tal oli veel väga hästi meeles eilne kurb lugu. Aga rebasel oli veel teine laul varuks, et aga kukke kätte saada (ta oli väga kaval). Rebane teadis, et kukk on mõtlematu ja usub kergesti kõike, mis talle räägitakse. Kukk on rumal, ta ei saa aru, et ta rebase kutset kuuldes satub jälle õnnetusse, eilse õpetuse unustab ta kiiresti. Ka rebase uut laulu võib õpilastega laulda, mis toob tundi vaheldust. Huvipakkuv on laulus kirjeldatud muinasjutulaeva joonistamine, millele eelneb tavalise laeva pildi või maketi põgus vaatlus.

8. tund. Muinasjutt «Rebane, kukk ja kass», IV osa. Suurtäht pärisnimedes, harjutus nr. 35 («Taat, kukk ja kass»).

Muinasjutu IV osa käsitlemine.

Selle osa käsitlemine toimub eelmiste eeskujul. Lõppvestluses lähtutakse küsimusest: Kas rebane arvas õigesti, mida kukk ta laulu kuuldes teeb? Selgub, et kukk oli uudishimulik, tõesti mõtlematu, ta ei saanud vastu panna soovile laeva vaadata ning tegi suure rumaluse — avas ukse. Eilsest õnnetusest ei olnud ta midagi õppinud. Kuigi ta tark sõber kass oli teda hoiatanud, kuulas ta ometi õelat ja kavalat rebast ja tegi ta nõuande järgi, ning õnnetus oli käes.

Suurtäht pärisnimedes, harjutus nr. 35.

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks. Seda harjutust kasutatakse õpetavat laadi etteütluseks, mis rakendab õpilased akiivselt tööle ja soodustab nende igapäevase

sõnavara ortograafia omandamist. Harjutus on koostatud õpitud muinasjutu «Rebane, kukk ja kass» teemal. Selles esinevad nimed Ott, Petu ja Kiss on lastele rasked, nad pole varem niisuguste sõnadega kokku puutunud, seepärast tuleb need sõnad enne harjutuse kirjutamist laduda ja nende koostist tundma õppida liikuva aabitsa abil.

Harjutuse kirjutamine õpetavat laadi etteütlusena. Õpetaja dikteerib lause, mis õpitakse selgeks kooris korrates. Järgneb selle ortograafiline analüüs, mis toimub esimese lause «Taadil olid kukk ja kass» puhul näiteks järgmiselt:

Taadil — algul suurtäht, sest lause algab suurtähega, 2 a-d, sest **a** kuuleme pikalt, d — nõrk **d**, sest kostab nõrgalt, olid — lõpul nõrk **d**, sest mitu; k u k k ja k a s s on sõnad, mille lõpul kirjutatakse kaks ühesugust tähte.

Lõpuks korratakse lauset uuesti. Üks õpilastest kirjutab selle tahvlile, teised vihikusse. Et vältida ebaõigete sõnakujude nägemismällu sattumist ja nende kirjutamist, mõtleb tahvli juures töötav õpilane valjusti, meenutades kirjutamisel iga sõna puhul kirjutamise eel toimunud ortograafilist analüüsi. Lause kirjutamise järel kontrollib iga õpilane selle õigsust tahvliteksti järgi.

Kinnistamine. Õpilased ütlevad oma kassi nime või kui neil kassi pole, siis mõne kassi nime, mida nad on kuulnud või mis neile meeldib. Öeldud nimesid saadetakse samaaegselt tahvlile kirjutama mitu õpilast. Klass jälgib tahvlil tehtavat tööd. Lõpuks parandatakse ortograafilised vead, kui neid esineb, ja hinnatakse ka töö välimust. Tehakse kokkuvõte: kõik kasside nimed kirjutatakse suure algustähega.

9. tund.* **Muinasjutu «Rebane, kukk ja kass» kordamine ja süvendamine.**

Muinasjutu käsitlemisel toodi iga osa puhul lõppvestluses esile kasvatuslik mõte. Selles tunnis toimub kokkuvõte ja üldistus, kõrvutatakse muinasjutu tegelasi inimestega, tuuakse näiteid laste elust, et õpetada neid muinasjutu sündmustiku põhjal kriitilisemalt suhtuma sõprade soovitusse teha üht või teist.

*

Kordamiseks kasutatakse kogu muinasjutu dramatiseeringut kollektiivse jutustuse saatel, nagu seda tehti I ja II osa puhul.

Mida õppida sellest muinasjutust? Lõppvestluses analüüsitakse peategelase kuke käitumise motiive ja selle tagajärgi, lähtudes küsimusest: «Miks hukkus kukk?»

Kass läks metsa sellepärast, et tal oli taadi juures igav elada. Miks läks sinna aga kukk? Ainult sellepärast, et ta sõber kass kutsus kaasa. Aga mis temaga metsas juhtus? Mispärast?

Kas ainult kukel võib minna nii halvasti, kui ta ilma pikemalt mõtlemata läheb sõbra kutse peale kaasa? Lapsed jutustavad oma kogemustest ja tähelepanekutest või loetu põhjal juhtudest, kus sõbra kutse on liiga kergesti vastu võetud ja pärast on tulnud seda kahetseda. Kokku võttes tehakse järeldus, et ei või alati sõbraga mõtlematult kaasa minna, kui sõber kutsub.

Kukk oleks ju ka metsas võinud elada, kuid miks ta hukkus? Analüüsi põhjal tehakse järeldus, et enne kui kaaslaste ettepanekuid kuulda võtta, peab ise järele mõtlema, kas võib teha nende soovituste järgi.

10. tund. Ümberjutustus «Rebane, kukk ja kass».

Kokkuvõtlik ümberjutustus õpitud muinasjutust «Rebane, kukk ja kass» tehakse harjutuses nr. 34 antud küsimuste ja piltide põhjal. Küsimustes, mis esitatakse kantaval tahvlil, kasutatakse aga olevikuvormi, et oleks võimalik kinnistada tegusõnade ainsuse 3. pöörde ortograafiat. Need küsimused moodustavad ümberjutustuse kava. Harjutuse juurde kuuluvad pildid on abiks küsimustele vastamisel, s. t. ümberjutustuse teksti koostamisel. Pilte on soovitav kasutada suurendatud aplikatsioonidena.

*

Ümberjutustuse teksti koostamine. Küsimused vaadatakse vaikselt läbi. Siis esitab õpetaja need üksteise järel, õpilased vastavad.Seejuures asetatakse tahvlile ka vastav aplikatsioon, näit. kuke ja kassi aplikatsioon küsimuse korral: «Kes lähevad metsa?»

Korratakse jutukest, kuid küsimused esitab klassile õpilane.

Et jutukesest jääks terviklikum mulje, loevad õpilased õpetaja viitamise järgi küsimust vaikselt ja vastavad sellele valjusti.

Ortograafiline ettevalmistus. Vigade ennetamiseks on kollektiivses töös vajalik vaadelda kõigi raskemate sõnade ortograafiat ja õpitud keeleliste teadmiste ulatuses seda ka põhjendada, näit. **-b** tegusõna lõpul, s-tähele järgneb **t** (valmistab) jne.

Lõpuks arutletakse, kuidas kirjutada töö vihikusse. Kuidas paigutada pealkiri? Mitu lauset on selles jutukeses? Meenutatakse, et lause algab suurtähega, lõpeb punktiga jms.

Eeskuju vaatlemine. Enne töö vihikusse kirjutamist vaadeldakse kantaval tahvlil valmis kirjutatud ümberjutustust, mis on ülesande täitmisel õpilastele eeskujuks. Seejuures püstitatakse klassi aktiviseeriv ülesanne: selgitada, kas esitatud töö vastab nõudeile nii paigutuse kui ka ortograafia poolest. Eriti tähelepanelikult kontrollitakse, kas kõik raskemad sõnad (näit. o t s i m a s, m u r r a b jt.) on kirjutatud õigesti, ning arutletakse, mis vigu nendes väga kergesti võib esineda, kuidas see muudaks sõnade kõlapilti, tähendust vm.

Ümberjutustuse kirjutamine vihikusse. Kirjutamise ajaks kõrvaldatakse eeskujuna vaadeldud valmis töö. Tahvlile jäävad küsimused (kava) ja aplikatsioonid, mille abil õpilased kirjutavad ümberjutustuse iseseisvalt. Aktiviseerivalt mõjub siin püstitatud eesmärk — kirjutada ümberjutustus vigadeta.

Ümberjutustuse parandamine. Kui kirjutamine on lõpetatud, kontrollivad pinginaabrid vastastikku teineteise tööd eeskujuna vaadeldud tahvliteksti põhjal, sest naabri vihikus paistavad vead paremini silma kui omas töös. Arvesse võetakse ka kirjatehnilised puudused.

Tehtud tööst ülevaate saamiseks tuleb õpetajal lõpuks kõik vihikud läbi vaadata.

11. tund. **Klassivälise lugemise tund.**

Juba aegsasti on õpilastele antud korraldus selleks tunniks läbi lugeda mõni kättesaadav käesoleva või mõne eelmise nädala koduloolise teemaga seotud lasteraamat, nagu muinasjutt «Hunt ja kitsetalled», F. Kotta «Tublid loomad», E. Raua «Nii või naa», «Kubujuss» või mõni

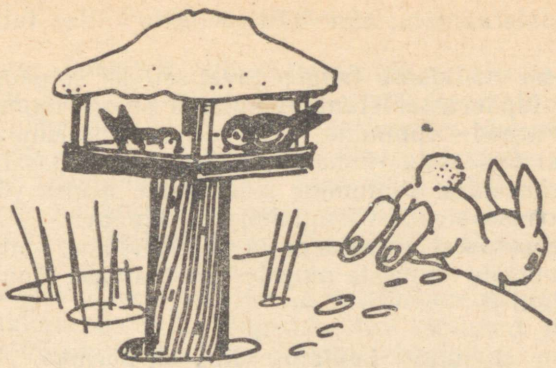
teine. Kui kõigil pole võimalik lugeda sama raamatut, võib klassi rühmitada pingiridade järgi ja analüüsida selles tunnis ka mitut loetud raamatut.

Loetud raamatu (raamatute) arutlus toimub tavalises korras, mida käsiraamatu metoodilises osas on üksikasjalisemalt puudutatud. (Vt. lk. 19.)

Kui klassis pole lugemispäevikud seni kasutusel olnud, siis alatakse nende täitmist käesolevas tunnis. Ühiselt arutletakse, kuidas seda teha, nii et päevikut lehitsedes loetud raamatud, mis sageli on laenatud raamatukogust, jälle selgesti meelde tuleksid.

1. klassile on jõukohane kirjutada lugemispäevikusse värvipliiatsite abil suurte trükitähtedega raamatu pealkiri ja joonistada selle kohta mõni pilt, mahutades kogu töö poolele vihiku leheküljele. Parema kujutluse ülesande kohta saavad õpilased muidugi siis, kui õpetajal on võimalik mõnd lugemispäevikut demonstreerida.

Sissekannet tunnis analüüsitud raamatu kohta alatakse klassis.

6. õppenädal.

Teemad: **LINNUD JA LOOMAD TALVEL. NÕUKOGUDE ARMEE AASTAPÄEV.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Käes on kõige külmem talvekuu — veebruar. See kujuneb eriti raskeks väikestele sulissõpradele, siia talvituma jäänud lindudele. Laste arusaamise kohaselt selgitatakse põhjusi, millest on tingitud linnukeste talvine toidupuudus, ning vaadeldakse, millised võimalused on lastel nende abistamiseks. Et teema «Linnud talvel» tuleb põhjalikumale käsitlemisele 2. klassis, siis piisab siin põgusast tutvumisest selle küsimusega. Pearõhk langeb seejuures õpilaste materialistliku maailmavaate arendamisele. Siin toimub luuletuste «Kus on põrnik» ja «Aitäh, Toomas!» ning lugemispala «Lapsed annavad linnukestele toitu» käsitlemine ühise tsüklina.

Käesoleva nädala koduloolise teema puhul tuleb möödaminnes peatuda ka sellel, kuidas elavad talvel loomad metsas. Ka teema «Loomad talvel» üksikasjalik käsitlemine toimub 2. klassis, mistõttu on 1. klassis seda lugemismaterjali üsna kasinalt. Piirdutakse ainult jänest tutvustava lõbusa muinasjutuga «Jänes ja konn».

Loomade teemat täiendab ja laiendab palake «Loomaaias», mida tuleb seostada klassivälise lugemisega ja

mõne lasteraamatu, näit. «Tulge meile külla» tutvustamisega.

Sellesse nädalasse langeb tavaliselt ka Nõukogude armee aastapäeva tähistamine, millega seoses toimub luuletuse «Paraad» õppimine. Selle teema käsitlemine annab 1. klassi õpilastele võimaluse huvitavateks klassivälisteks üritusteks, nagu kohtumine Nõukogude armee võitlejaga, teemakohase stendi või albumi koostamine.

Keeleõpetusest korratakse ja süvendatakse õpitud teadmisi: suurtäht inimeste nimedes, **-d** mitmuse lõpul, **k, p, t** sõna algul jt.

1. tund*. **Luuletus «Kus on põrnik».**

Selgitatakse lumikatte tähtsust ja vaadeldakse, keda see kaitseb talvise pakase eest. Kuid lumi matab ka linnukeste toidu ja teeb nende elu raskeks.

Nälg ajab talvel linnud inimelamute lähedale. Peale tavaliselt kohatavate — varblase, varese ja tuvi võib seal nüüd näha ka leevikest ja tihast. Viimastega tutvutakse selles tunnis kas otseste vaatluste, topiste või piltide abil.

*

Vestlus. Lumikatte tähtsuse selgitamisele asumisel tuleb valida elamuslik, lapsi haarav lähtekoht. Näiteks võib selle teema käsitlemist alata pekitükke nokkima lennanud tihaste vaatlemisega klassiaknast, leevikeste jälgimisega sirelipõõsal, lindude seiramisega toidulaual. Nende lindude kohta võib olla tehtud varemgi tähelepanekuid, mida nüüd meenutatakse.

Omal kohal on siin mõne teemale vastava meeleoluka luuletuse ettekanne õpetaja esituses, või ühine laul, näit. «Linnukene oksa peal...» (Laulik II, 1961, lk. 19.)

Lapsed ja täiskasvanud rõõmustavad nende ilusate ja armsate väikeste külaliste, tihaste ja leevikeste üle. Miks on neid majade läheduses näha ainult talvel? Kust leiavad nad suvel toitu? Kuhu on jäänud nende toit nüüd?

Lapsed jutustavad, kus nad on juhtunud talvel nägema mõnd peitupugenud putukat, kärbest või tõuku.

Ettekanne õpetajalt. Illustratsioonide vaatlemine. Luuletuses on juttu näljastest linnukestest. Raamatu ülaservalt ongi näha tihased ja leevikesed lumises metsas. Neid õpitakse eraldama iseloomulike väliste tunnuste, kollase ja punase rinnaaluse põhjal. Samuti vaadeldakse luuletuse juurde kuuluvat humoristlikku illustratsiooni magavast põrnikast. Milline võiks olla põrnika tõeline magamisase?

Luuletuse vaikne lugemine ja analüüsimine. Kui lapsed on luuletusega vaikse lugemise teel tutvunud, järgneb selle analüüsimine. Luuletuse algul räägitakse nälgivatest linnukestest, kellest lapsed kuulsid juba vestluses. Lähemat analüüsi vajab aga see osa luuletusest, mis räägib põrnikast. Eesmärgiks on selgitada lastele lumikatte tähtsust. Kus on põrnikas talvel? Miks on ta tuba soe?

Kontrollitakse, missuguseid põrnikaid lapsed tunnevad. Millisest põrnikast kõneleb see luuletus?

Luuletuse ilmeka ettekande harjutamine ja päheõppimine. Ilmekas ettekandmisviis leitakse nagu tavaliselt kollektiivse katsetamise teel, mis ühendatakse ilmeka ettekande harjutamisega. Sellega kaasneb luuletuse mõtestatud päheõppimine. Laste tähelepanu juhitakse sellele, et esimese salmi esimene pool räägib linnukestest talvel, salmi teisest poolest saame teada, miks on linnukestel talvel nälg. Teises salmis kuuleme, millest põrnikas talvel magades mõtleb. Sellise luuletuse struktuuri analüüs avab selle sisu loogilise seose ja hõlbustab luuletuse meeldejäämist.

Süvendav harjutus «Kes ootavad kevadet?»

Vestlus raamatuillustratsiooni kasutamisega. Luuletusest kuulsid lapsed, et põrnikas magab talvel lume all mullas ega külmu ära. Milliseid teisi kevadeootajaid peaks veel lume all leiduma? Ühises arutluses meenutatakse tuttavaid taimi, lilli, mis kevadel meid esimesena tervitavad. Need on: rukkioras, märtsikelluke, lumikelluke, sinilill jt. Ka seemned ootavad praegu lume all mullas.

Lõpuks leitakse raamatupiltide hulgast taimede pildid, millest vestluses räägiti. (Alumises reas vasakult teisel pildil on kujutatud seemned.)

Samuti toimub töö sambla ja mätta all (siil, rästik) ning tiigi ja järve põhjas (konn, kala) talvitajate puhul.

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks. Otstarbekas on kõik talvitajate nimed kohe vestluse käigus asetada tahvlile ja lugeda neid koos. Aja säästmiseks laob sõnad tahvlile õpetaja, pikemad võiks lugemise hõlbustamiseks laduda järgukaupa, näit. lumi-kell-u-ke-se-d jne.

Nimetuste ladumisel paigutatakse need juba algul rühmiti. Lõpuks varustatakse iga rühm raamatu eeskujul pealkirja ja loetelu sissejuhatava lausega, mis on õpetajal tunni ettevalmistamisel kirjutatud paberiribadele. Nii annab tahvlile tehtud töö õpilastele kujutluse, kuidas on vaja kirjutada harjutus vihikusse.

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks lõpeb ortograafilise analüüsiga. Vigade vältimiseks leitakse ühiselt sõnadel need kohad, kus võib kergesti eksida, näit. sambla, rukkioras jne.

Harjutuse kirjutamine. Harjutuse kirjutamisega alatakse klassis, see lõpetatakse kodus. Õpitu kinnistamiseks on harjutuse kirjutamisel klassis soovitav kasutada kommenteerimist.

2. tund. «Lapsed annavad linnukestele toitu.»

Eelmine tund moodustas õieti sissejuhatuse käsitlusele tulevale palale: õpilastele sai selgeks, miks on linnukesed talvel näljas. Nüüd süvendatakse lindude talvise elu teemat ja kõneldakse nende teisest vaenlasest — külmast — ning selgitatakse, kuidas hoolitseda talvel lindude eest.

*

Vestlus. Sissejuhatuseks meenutatakse, kus lapsed olid talvel putukaid, tõuke ja kärbseid näinud. Vajaduse korral märgib õpetaja siin täienduseks, et paljud tõugud ja putukad on talveks peitunud ka puukoore alla, kust näljased linnukesed nad üles otsivad.

Talvised tuisud aga puhuvad praod puukoores lund täis ja panevad niimoodi lindude toidukambri ukse kinni. Linnukesed ei pääse oma lühikese nokaga toidu juurde. Kui aga siis veel tuleb sula, millele järgneb pakane, kattub puu jääkorraga ja linnukeste toidukambri uks on päris

lukkus. Nüüd nad tulevadki majade lähedusse inimestelt abi otsima. Suures toidupuuduses usaldavad need metsalinnukesed, tihased ja leevikesed, tulla külla isegi linnalastele.

Kuidas võtame neid külalisi vastu?

Lastel on selle kohta palju kõnelda. Õpetaja tutvustab õpilasi lindude toiduretseptide ja nende maiusroogadega. Hoiatada tuleb lindudele soola sisaldavat toitu andmast (leib!).

Milline on lindude toidulaud? Teiste näitlikustamisvahendite kõrval võiks siin kasutada ka raamatuillustratsiooni lindude toidulauast Aare ja Tooma aias (lk. 53). Milleks on lindude toidulauale vaja katust?

Töö lugemispalaga.

Tutvumine tihase lauluga. Kes on kuulnud tihase häälitsemist talvel? Mida ta tahab ütelda oma nukra tiu-tiuga?

Palas esineva tihase laulu kannab ette õpetaja või selleks ettevalmistunud õpilane. Mida kaebab tihane?

Lugemistehniline harjutus. Õpetaja valikul õpitakse klassi liikuva aabitsa abil lugema pikemaid ja raskemaid sõnu, nagu: linnukestele, lõdisedes, puuoksal, peotäis tanguteri, toidulauale, toidukambrisse jt. Liitsõna osi vaadeldakse algul lihtsõnadena. Sõnades toidulauale ja toidukambrisse on ühine (täiend)sõna toidu. Palas esinevate vähetuntud sõnade (lõdisedes, tanguteri jt.) puhul tuleb seletada ka nende tähendust.

Tutvumine palaga. Esmakordselt loetakse pala vaikselt. Eelnevalt selgitab õpetaja, et siin on kolm tegelast. Lugemisel tuleb tähele panna ja meeles pidada, mida on palas nende kohta öeldud. Selline ülesanne sunnib õpilasi rohkem süvenema loetava sisusse. Lugemisele järgneb kohe ülesande täitmise kontrollimine ja pala sisu arutlemine küsimuste abil. Kes on pala tegelased? Kus istus Helle? jne. Arutluse ajal on õpilastel raamatud avatud, et anda neile esialgseid kogemusi tööks raamatuga, õpetada neid vastuste täpsust raamatu põhjal kontrollima ja sealt vajaduse korral abi otsima.

Ilmeka ettekande harjutamine. Tihase laulu päheõppimine. Päheõppimise eel analüüsitakse luuletuse sisu. Mil-

lest räägib salmikese esimene pool, millest teine pool? Luuletus loetakse raamatust tähelepanelikult läbi ja püütakse seda meelde jätta. Päheõppimise hõlbustamiseks võiks õpetaja tahvlil anda igast reast mõne sõna.

Pala jutustamine. Siin on sobiv sisu lühike, kokkuvõtlik jutustamine, mida tuleb klassis harjutada. Tihase laul esitatakse peast.

3. tund. Suur algustäht pärisnimedes, harjutus nr. 31 («Toidame linde») ja harjutus nr. 32 («Lindude söögimaja»).

Keeleõpetuslikuks ülesandeks selles tunnis on kordamine: suur algustäht pärisnimedes. Harjutust nr. 31 on otstarbekas kirjutada klassis v a a t l u s d i k t a a d i n a, et rakendada õpilasi tööle suurema aktiivsusega, kui see sünnib tavalise ärakirja puhul raamatust.

Ühenduses harjutuse nr. 32 täitmisega tutvuvad õpilased klassikaaslaste nimede ortograafiaga, mis võrreldes muu tekstiga on kaunis keerukas. Selleks on iga õpilane õpetaja juhendamisel kodus valmistanud oma nimekaardid (5—10 tk.), mida ta tunnis õpetaja organiseerimisel oma klassikaaslastega vahetab. Kaardike võib olla joonistuspaberist ristkülik (10×2,5 cm), millele õpilane k i r j u t a b oma nime tavalises järjekorras, s. t. enne ees- ja siis perekonnanimi.

Harjutus nr. 32 («Lindude söögimaja»).

Nimekaartide vahetamine. Õpetaja korraldusel vahetavad õpilased oma nimekaardid naabritega (pinginaabriga ning klassikaaslastega ees ja taga asetsevates pinkides).

Õpilased asetavad nimekaardid enda ette lauale ja loevad need vaikselt läbi. Järgneb tüüpilisemate nimede ortograafiline analüüs, näit. M a d i s kirjutatakse **d**-ga, M a i t aga **t**-ga jne. Peetakse meeles, et suurtäht on nii ees- kui ka perekonnanime algul.

Harjutuse täitmine kantaval tahvlil. Lünkharjutus (nr. 32) esitatakse kantaval tahvlil. Ühiselt täidetakse lüngad õpilaste nimedega, kes viivad lindudele toitu. Seejuures kasutatakse ka nimekaartide abi.

Harjutuse tekstiga tutvumine raamatust. Harjutus loetakse läbi. Nimed lünkadesse valivad õpilased oma nimekaartide kogust. Harjutus kirjutatakse vihikusse kodus.

Harjutus nr. 31 («Toidame linde»).

Harjutuse täitmine kantaval tahvlil. Lünkharjutus esitatakse kantaval tahvlil. Lünkadesse kuuluvad liikuva aabitsa tähed HMRT on asetatud tahvli äärele.

Kes lastest leiab põgenenud tähtedele õige koha? Selleks loetakse harjutus läbi ja asetatakse liikuva aabitsa tähed õigesse kohta. Töö selliste liikuvate tähtedega elustab ja aktiviseerib õpilasi.

Harjutuse kirjutamine vaatlusdiktaadina. Etteütluse kirjutamise eel vaadeldakse korraga ainult ühte, kirjutamisele tulevat lauset (muu tekst võib olla kinni kaetud) ja tehakse selle ortograafiline analüüs, mis lause «Linnukesed on näljas» puhul kujuneb näiteks järgmiseks:

«Lause algab suurtähega, selle lõpul on punkt. «Linnukesed» kirjutatakse kahe **n**-iga, muidu kõlaks see sõna **linu**kesed». Miks kirjutatakse siin tugev **-ke**? (Seda keelendit vaadeldi juba aabitsaperioodil.) Miks on sõna lõpul **-d**? Pidada meeles, et sõna n ä l j a s kirjutatakse **j**-iga.»

Kirjutamise ajal tahvlile ei vaadata. Tahvliteksti põhjal kontrollitakse alles kirjutamise järel, kas kõigil õnnestus lause veatult vihikusse kirjutada.

Et kirja- ja kõlapildi seost tugevdada ja vältida vigase kirja harjumuse kujunemist, võib kirjutamise ajal õpetaja või selleks määratud õpilane kirjutatavat teksti k o m m e n t e e r i d a, korrates kirjutamise eel diktaadi ettevalmistuseks ortograafilise analüüsi puhul räägitut.

4. tund *. «Aitäh, Toomas!»

Luuletuse «Aitäh, Toomas!» käsitlemisel vesteldakse sellest, kuidas linnud tasuvad talvise hoolitsuse eest ja millist kasu nad inimesele toovad.

*

Vestlus. Kui aias on palju linde, siis on seal vähe ussitanud õunu, herneid jne. Millest see tuleb? Missuguseid aia kaitsjaid ja aiakahjurite hävitajaid lapsed tunnevad? Peale tihase tutvustatakse siin piltide või topiste abil ka

mõnd teist lindu, kes meie aedadele putukate ja röövikute hävitamisega kasu toob.

Linnud rõõmustavad meid oma lauluga, nad on armsad ja ilusad. Kõik lapsed on lindude sõbrad. Selgitatakse ka, milles see sõbralikkus väljendub. Hoidke linnupesi! Linnuke jätab pesa maha, kui sellele liiga lähedal on käidud. Talvel, millal lindude elu muutub raskeks, annavad lapsed neile toitu.

Luuletuse käsitlemisest.

Selle luuletuse käsitlemisel on soovitav sõnavaraline töö ja lugemistehniline harjutus ühendada vestlusega. Sellest luuletusest vajavad seletamist ja vaatlemist sõnad ja väljendid, nagu: kahjur — kahjurite; maias — maiad (võrreldakse sõnadega majas — majad); asu andma.

Luuletuse analüüsimisel juhitakse laste tähelepanu sellele, et siin linnud ei täna mitte toidu, vaid toidukese eest. Miks? Kuidas mõista lindude lubadust «peame sind meeles»?

Sõna aitäh kuulub laste igapäevasesse sõnavarra. Selle ortograafia ja kirjapildi omandamiseks tuleb ka see sõna tingimata esitada kirjatehniliseks harjutuseks koos mõnede pärisnimedega.

5. tund. **Kirjand «Tihane talvel».**

Kokkuvõtteks lindude elust talvel koostavad õpilased kõneharjutusena tihasest lookese, milles see jutustab oma raskest elust talvel. Näitlikustamiseks kasutada meeleolukat pilti või aplikatsiooni — tihane lumise puu oksal. Samuti on hea jutu koostamine siduda mõne linnu vaatlemisega klassiaknast.

Jutukese sisu. Õpetaja juhtimisel kollektiivselt koostatud jutukeses kõneleb tihane, kui raskeks muutus ta elu talvel metsas. Viimaks sattus ta Tooma õue. Jutustatakse ka sellest, mida tihane mõtles Hellet akna taga nähes. Laste õuetulek aga päris kohutas väikest näljast tihast ja ta lendas algul pisut eemale. Kuid uudishimu sundis teda siiski varsti tagasi tulema, et näha, mida lapsed riputasid

posti otsa kinnitatud lauakesele. Nüüd oli tihane üllatatud ja tänas lapsi. Jutukese lõpul võiks kõnelda tihase ja laste edaspidisest sõprusest.

Kirjandi kava. Laste vähese kirjaoskuse tõttu tuleb see jutuke üles kirjutada väga kokkuvõtlikult näiteks järgmise küsilausetena esitatud kava põhjal:

1. Kes oli metsas külmal talvel näljas?
2. Kuhu ta lendas?
3. Kes katsid tihasele toidulaua?

Töö käik kirjandi kirjutamisel on sama, mis oli eelmiste kirjalike tööde puhul.

6. tund. **Muinasjutt «Jänes ja konn».**

Raske elu on talvel ka metsloomadel. Selle pala käsitlemisel tutvustatakse õpilasi jänese ja tema eluga Näitlikustamiseks kasutatakse jänese pilti või topist. Tunni ettevalmistamisel tuleb kasutada koduloo metoodilist kirja.

*

Vestlus. Tunni sissejuhatuseks ja meeleolu loomiseks võib kasutada näit. laulu «Mutionu pidu» algust, milles räägitakse ka jänesest. Samuti meenutatakse aabitsast õpitud laulukest jänkust. Siit on kerge üle minna vestlusele jänesest.

Mida lapsed jänesest teavad? Mida nad on temast kuulnud? Kus jänes elab? Kes lastest on jänest näinud? Miks on jänesel palju nimesid? Vaadeldakse jänese välimust. Laste tähelepanu tuleb juhtida jänese pikkadele kõrvadele (kuuleb hästi), jalgadele (tagumised jalad on esimestest pikemad, seetõttu on jänesel kerge vastu mäge joosta ja hüpata), ta lõhkisele mokale, jänese «kasukale».

Sõnavaraline töö ja lugemistehniline harjutus. Õpilastel lastakse nimetada kõik palas leiduvad liitsõnad (h a l l i v a t i m e e s, m a a i l m a s, h e a m e e l e s t, t ä n a p ä e v a l g i), mida õpetaja klassi liikuva aabitsaga kohe laob, et neid koos lugeda ja vaadelda (muutevormides esinevad sõnad laotakse tagasi, kuni jääb järele algvorm, näit. m a a i l m a s — m a a i l m, h e a m e e l e s t — h e a m e e l, t ä n a p ä e v a l g i — t ä n a p ä e v).

Jänesel on palju nimesid. Peale palas esineva sõna h a l l i v a t i m e e s on tuttavamad p i k k - k õ r v, n u d i s a b a, h a a v i k u e m a n d. Neid nimesid kasutatakse juba tunni

sissejuhatuses. Ka neid sõnu laotakse ja loetakse klassi liikuva aabitsa abil ning moodustatakse nendega lauseid.

Sisuliselt tuleks vaadelda väljendeid p a r a j a s t i, s u l p s a t a s, m u r e t s e s. Neid sõnu klassi liikuva aabitsa abil lugema õppides kasutatakse järk-järgult ladumise võtet, mis sunnib rohkem süvenema sõna koostisse. Sõna m u r e t s e s laotakse näit järgmiselt: mure-t-ses.

Muinasjutu sisu arutlus Sisu arutlemisel loetakse mõningaid kohti uuesti valjusti. Näit. muinasjutu juurde kuuluva illustratsiooni vaatlemisel loetakse palast uuesti see osa, mis on pildil kujutatud.

Pala lugema õppimine. Tunni lõpul toimub pala ilmeka ja ladusa lugemise harjutamine.

7. tund. **k, p, t sõna algul, harjutus nr. 33 «(Väle jänes»).**

Tunni algul toimub koduloolise teema süvendamine ja laiendamine. Seoses muinasjutu «Jänes ja konn» lõppvestlusega antakse lastele teadmisi peamiselt jänese, aga ka teiste metsloomade raskest elust talvel ja nende eest hoolitsemisest.

Tunni teises osas käsitletakse uut keelelist küsimust — tugev klusiil sõna algul.

*

Lõppvestluses räägitakse sellest, kuidas jänes talvel elab. Kust leiab ta toitu?? Millised ohud varitsevad teda? Miks on ta elu talvel raske?

Liigutavas, lapsepärases vormis räägib salmike pala lõpul sellest, kuidas suhtuda jänestesse, kes talveöödel tulevad elamute, kuid eriti tallide juurde toitu otsima. Salmike õpitakse pärast selle lahtimõtestamist pähe.

Lõpuks kõneldakse, kuidas hoolitsevad inimesed (metsavahid jt.) talvel nälgivate metskitsede jt. metsloomade eest (toidulavad, vihad jne.).

k, p t sõna algul.

a) Õpilased nimetavad esemeid klassis, mille nimetuse algul on:

k (klass, kriit, klaas, kleit, kingad, kumm jne.);

p (pink, põrand, pliiats, paber jne.);
t (tahvel, tool, tint, tunniplaan jne.).

b) Tahvel jagatakse kolme ossa ja õpilased kirjutavad sinna valiku nimetatud sõnadest kolme rühmana. Sõnade algustäht **k, p, t** kriipsutatakse alla, et seda esile tõsta.

c) Lõpuks tehakse järeldus, et eesti keeles on sõna algul tavaliselt **k, p, t**, mitte **g, b, d**. Seda tuleb meeles pidada.

Harjutus nr. 33 («Väle jänes»).

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks.

a) Harjutus esitatakse kantaval tahvlil lünktekstina raamatu eeskujul. Lünkadesse kuuluvad sõnade algustähed **k, p, t** on kirjutatud sedelitele, mis õpilased pärast harjutuse läbilugemist ja arutelu õigele kohale paigutavad.

Sellisel eeltööl harjutuse kirjutamiseks on ka keelelisi teadmisi kinnistav ülesanne. Sedelite abil on **k, p, t** sõnade algul esile tõstetud. Töö käigus tuleb pidevalt meenutada, et sõna algul on **k, p, t.**

b) Harjutust loetakse raamatust lausekaupa, algul vaikselt, siis valjusti.

Harjutuse kirjutamine vihikusse jääb koduseks ülesandeks.

8. tund *. **Metsloomad loomaaias. Lugemispala «Loomaaias».**

9. tund. **R. Parve lasteraamat «Tulge meile külla». Harjutus nr. 36 («Kes elavad metsas?») ja nr. 37 («Missugused on loomad?»).**

Metsloomade teema huvitab lapsi väga. Selleteemalise materjali raamiks lugemikus on kahe poisi loomaaias käimine. Seal vaatlevad nad mitmesuguseid loomi (karu, lõvi, elevanti jt.), kellega ka õpilasi põgusalt tutvustatakse. Lisaks lugemiku materjalile kasutatakse siin R. Parve lasteraamatut «Tulge meile külla», andes seejuures juhendusi ka klassiväliseks lugemiseks.

Õppevahendina kasutatakse pilte või aplikatsioone loomadest.

Nendes tundides ettenähtud keelelised harjutused on

mõeldud metsloomade nimetuste ortograafia kinnistamiseks. Selle ülesande täitmine on ühendatud õpilaste sõnavara laiendamisega: loomade välimust kirjeldavate või neid iseloomustavate omadussõnade mõiste süvendamisega ning ortograafia tutvustamisega.

8. tund.

Vestlus. Metsloomi juhtuvad maalapsedki üsna harva nägema, kuid linnalastel on selleks veel vähem võimalusi. Suurtes linnades on aga loomaaiad, kuhu loomad lapsi külla kutsuvad. Ka Tallinnas on loomaaed. Lapsed, kes metsloomi on näinud, jutustavad neist.

Õpilastel lastakse algul kõnelda vabalt, kuid soovitav on neid suunata pikemalt kõnelema loomadest, kellest on juttu lugemispalas (karu, lõvid, orav, ilves, põder). Ka elevandist tuleks kõnelda, kuigi seda Tallinna loomaaias pole.

Vestluse käigus vaadeldakse vastava looma pilti, kirjeldatakse teda pildi järgi ja märgitakse ära, mis on iga looma välimuses iseloomulikku.

Lõpuks võib korraldada ka mängu «Millest tunned?», kus õpilased tuttavate loomade kohta esitavad üksteisele küsimusi.

Töö lugemispalaga «Loomaaias».

Tutvumine palaga. Et sisus paremini orienteeruda, on vajalik pala ilmekas ettekanne kas õpetajalt või esitus kahekõnena klassi paremailt lugejailt, kes õpetaja korraldusel on selleks kodus ette valmistunud.

Pala sisu analüüsimine. Küsimuste abil pala sisu arutlus, mis järgneb vaiksele lugemisele. seostatakse sõnavaralise tööga. Selle eesmärgiks on õpilaste sõnavara laiendamine, neil olemasolevate mõistete süvendamine koos sõnade tähendusliku ja ortograafilise vaatlusega, nii et see soodustaks õpilaste lugemis- ja õigekirjaoskuse omandamist.

Karupoegade huvitavad nimed kirjutatakse tahvlile. Missugustest sõnadest on need nimed tulnud? Kumb raamatupildil olevatest karupoegadest võiks olla Urik? Kumb Mõmmik? Õpilastel tuleb oma arvamust põhjendada.

Ka sõna m ö i r g a b esitatakse tahvlitekstina ja seleta-

takse selle tähendus. Miks ei öelda kassi kohta, et ta möirgab? Lapsed toovad selle sõnaga näidislauseid.

Sõna m ö i r g a b ortograafiat vaadeldes arutletakse, kuidas kõlaks see sõna siis, kui **g** asemel esineks **k**. Sel puhul meenutatakse juba aabitsaperioodil õpitut sõna kirja- ja kõlapildi seose kohta ning tehakse järeldus, et sõnas m ö i r g a b peab olema **g**, sest see häälik kostab siin n õ r g a l t.

Vaatlemist vajavad veel sõnad l ä k i (tähendus), e l e v a n t (võrrelda sõnade e l e v a n t ja e l e v a n d i ortograafiat), m ü r a k a s jt.

Mida oleks võinud Toomas ütelda sõna m ü r a k a s asemel? Tahvlil antakse kõrvuti sõnad m ü r a k a ja m ü r a g a, Viimane on lastele tuttav. Nende kirjapildist sõltub tähenduslik erinevus. Rõhutatakse, et sõnade õigeks kirjutamiseks on vaja neid väga teraselt kuulata.

Samuti juhitakse õpilaste tähelepanu sõna «loomaaed» kirjapildile. Neil lastakse leida liitsõnu põhisõnaga «aed» (marjaaed, õunaaed, kapsaaed, karjaaed jne.), mida kasutatakse lausetes nagu eespool vaadeldud sõnugi.

Salmikesed pala lõpul.

Õpetaja soovitusel on osa õpilasi lugemikus leiduvad salmikesed orava, ilvese ja põdra kohta vabal valikul juba kodus pähe õppinud. Kui pala lõppvestluses räägitakse ülalnimetatud loomadest, keda Ain ja Toomas loomaaias veel nägid, lastakse neid loomi iseloomustavad salmikesed parajas kohas ilmekalt ette kanda.

9. tund. Klassiväline lugemine.

Lugemispäevikute vaatlus. Õpetaja on eelnevalt läbi vaadanud õpilaste lugemispäevikud, mille kohta ta nüüd teeb väikese kokkuvõtte. Ühiselt analüüsitakse eeskujulike päevikute voorusi ja korraldatakse lõpuks nende vaatlus, asetades seks avatud päevikud vastavale riiulikesele, puhastatud tahvliservale või laudadele.

Lasteraamatu «Tulge meile külla» tutvustamine. Lasteraamatu «Tulge meile külla» on peale õpetaja toonud kaasa ka õpilased, kellel see on olemas. Tutvumist raamatuga alatakse välimuse vaatlusest. Raamatu kaanekujun-

duse analüüsimisel ja pealkirja lahtimõtestamisel rakendatakse õpilasi, kes raamatut on varem lugenud.

Raamatu sisu tutvustamiseks kannab õpetaja sellest ette värss-lookesi klassis käsitletud loomade ja teiste huvitavate loomaaia elanike ning nende kommete kohta. Ühiselt analüüsitakse raamatu illustratsioone.

Lõpuks soovitatakse raamat kõigil kodus läbi lugeda ja täita selle kohta lugemispäevik.

Keeleõpetus.

Harjutused nr. 36 («Kes elavad metsas?») ja nr. 37 («Missugused on loomad?») on otstarbekas ühendada. Nende harjutuste puhul tuttavaid metsloomi iseloomustades tuleb silmas pidada õpilaste sõnavara rikastamist väljenditega, mis on neile edaspidi vajalikud käsitletavate lugemispalade tegelaste karakteriseerimisel jne. Selle harjutuse puhul on kollektiivne töö klassis esmajärgulise tähtsusega, oleks ebaõige selle asendamine üksnes harjutuse kirjutamisega raamatu järgi. Õppevahendina kasutatakse loomade (karu, hunt, siil, jänes, rebane, orav) aplikatsioone. Harjutuses nr. 37 antud omadussõnad on rühmiti üksteise alla valmis kirjutatud kantavale tahvlile.

Vestlus. Õige põgus kordav vestlus tuttavatest loomadest on ettevalmistuseks lugemikus antud harjutuse nr. 37 täitmisel.

Vestluse käigus loomade iseloomustamisel ja kirjeldamisel asetatakse nende aplikatsioonid kantavale tahvlile vastava omadussõnade rühma kohale, mis esialgu on kinni kaetud.

Missugused on loomad? Vestluses selgus juba, missugused on loomad. Sellel tunniosal on kinnistav ülesanne. Järjest avatakse tahvlil olevaid omadussõnade rühmi ja valitakse sealt iga looma kohta välja kõige iseloomulikum, mis jäetakse tahvlile, teised sõnad kustutatakse. Nii jääb rebase pildi juurde sõna k a v a l jne. Kokkuvõtteks korratakse tahvlimaterjali järgi, missugused loomad on.

Tutvumine harjutusega raamatust.

Harjutuse kirjutamine võib jääda ka koduseks ülesandeks.

10. tund.* **Nõukogude armee aastapäev.**

11. tund. **Luuletus «Paraad». -d mitmuse lõpul, harjutus nr. 45 («Paraad»).**

Nõukogude armee aastapäeva puhul toimub emakeele tunnis vestlus, mille ettevalmistamisel suunab õpetajat ka sellekohane metoodiline kiri. (Vt. A. Vallner, Koduloo printsiibi rakendamisest I ja II klassis, 1961, lk., 44/45.)

N ä i t l i k u s t a m i s e k s kasutatakse Nõukogude armeed tutvustavaid pilte ja plakateid.

Kui selle teema puhul korraldatakse ka ekskursioon ja lillede viimine Suures Isamaasõjas langenud Nõukogude armee võitlejate kalmule või mälestussamba juurde, siis tuleks seda teha p ä r a s t vestlust klassis. Eelteadmistega varustatud õpilased saavad sellest käigust sügavama elamuse.

Luuletuse «Paraad» käsitlemisel tuleb arvestada kohalikke tingimusi. Linnalastega, kel on olnud võimalus paraadi jälgida, kujuneb sissejuhatav vestlus sõjaväe paraadist muljete vahetamiseks ja nähtu analüüsiks. Töötades aga klassis, kus õpilased paraadi pole näinud, on vestluse eesmärgiks anda neile sellest konkreetne kujutlus. Mõlemal juhul on näitlikustamiseks ja vestluse keskendamiseks vajalikud pildid või film.

10. tund. Vestlus Nõukogude armeest.

Vestluses tutvustatakse lapsi Nõukogude armeega kui meie kodumaa kaitsjaga, kes on valvel, et võiksime rahus elada. Meie maal ei taha keegi sõda, sest sõda hävitab inimesi, linnu, tehaseid. Peatutakse järgmistel küsimustel:

a) K e s k u u l u v a d N õ u k o g u d e a r m e e s s e ?

Peamiselt õpilaste endi jutustuste kaudu, kelle isad või sugulased teenivad või on teeninud Nõukogude armees, tutvutakse üksikute väeliikide esindajatega ja nende ülesannetega. Vestluse käigus kasutatakse näitlikustamiseks pilte (plakateid) Nõukogude armee sõdureist, mereväelastest, lendureist jne.

b) Nõukogude armee Suures Isamaasõjas. Selgema kujutluse saavad õpilased laastavast sõjast ja Nõukogude armee osast meie kodumaa kaitsmisel, kui seda käsitletakse 7—8-aastaste laste arusaamisele vastava lihtsusega, tuues sündmustest ja olukordadest esile kõige iseloomulikuma ja peamise. Teema pidev süvendamine ja laiendamine toimub järgmistes klassides. Suure Isamaasõja sündmused muutuvad lastele veelgi mõistetavamaiks, kui need seostada mõne lapsele lähedase isikuga, näiteks isaga (onuga), kes sellest osa võttis.

c) Nõukogude armee aastapäev — 23. veebruar.

Nõukogude armee sünnipäeval, 23. veebruaril, mõtleb kogu meie maa tänutundega sellele, kuidas meie armastatud ja võimas armee seisab valvel, et meie maal ikka kestaks rahu, et võiksime koolis käia ja õppida ning meie isad ja emad võiksid töötada selleks, et elu me maal muutuks veelgi paremaks.

Armee aastapäeval mõeldakse ka nendele, kes jätsid oma elu Suures Isamaasõjas, võideldes meie kodumaale tunginud fašistide vastu. Meil on kauniks kombeks asetada armee aastapäeval tänutäheks lilli ja pärgi langenud kangelaste kalmudele ja mälestusmärkide jalameile. Ka õpilased teevad seda.

Kui võimalik, külastatakse 1. klassi õpilastega Suures Isamaasõjas langenute vennashauda või mälestuspaika. Kes on need langenud, kes siin puhkavad? Mida lapsed on neist kuulnud? Kes jäid neid koju ootama ja leinama?

Lugemisharjutused tahvliteksti abil. Lugemisharjutuste materjal koostatakse tunnis toimunud vestluse põhjal, silmas pidades õpilaste aktiivse sõnavara laiendamist, samuti uute teadmiste kinnistamist. Ühtlasi toob see tundi vaheldust, eriti juhul, kui õpetaja kogu klassi aktiivselt tööle rakendab. Sõnade ladumine, lugemine ja kasutamine suuliselt koostatud lauseis võib tunni jooksul toimuda mitmel korral, näiteks vestluse terviklike osade järel. Nii laotakse esimese osa puhul liikuva aabitsa abil sõnad, nagu: sõdur — sõjamees, lendur, meremees, piirivalvur. Teise osa puhul: laheng, tank — tankist, lennuk — teraslind jt. Kolmanda osa puhul on soovitav valida ladumiseks ka sõnu järgmises tunnis käsitletavast luuletusest «Paraad», nii et see töö oleks ühtlasi luuletuse lugemise ettevalmistuseks.

Ettevalmistus luuletuse käsitlemiseks. Alatakse vestlusega järgmisel päeval toimuvast Nõukogude armee paraadist, mille juures kasutatakse vastavat plakatit või pilti. Lapsed, kes on varem Nõukogude armee paraadi näinud, jutustavad sellest.

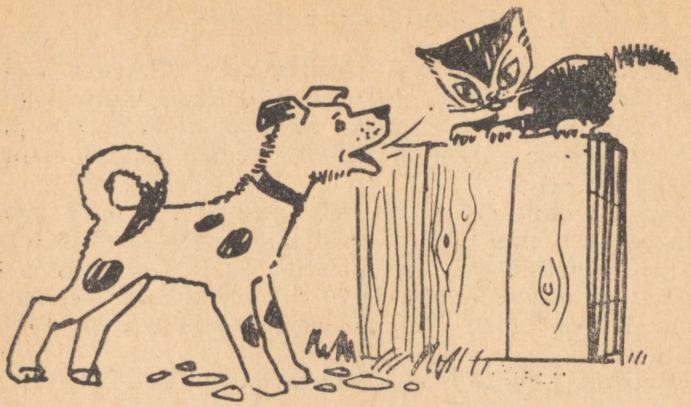
Vestlust juhitagu nii, et selle käigus selguksid lastele kõik selles tunnis käsitletavas luuletuses esinevad terminid ja mõisted, nagu: p a r a a d, t e r a s k i i v e r, v õ i d u l i p u d, v i i s n u r k i k a n d v a d t i i v a d jm. Nende selgitus tuleks siduda lugemisharjutusega klassi liikuva aabitsa abil.

Luuletuse «Paraad» käsitlemine toimub tavalises korras.

Harjutus nr. 45 («Paraad»).

Antud lauseid on sobiv kasutada etteütluseks. Õpilaste vähese kirjutamisvilumuse tõttu on kirjutamine soovitav asendada ladumisega liikuva aabitsa abil tahvli juures ja kohtadel. Ladumisele eelneb lause kooris kordamine ja iga sõna ortograafiline analüüs. Ladumisega kaasneb kommenteerimine: tahvli juures töötaja peab nimetama kriitilised tähed ja põhjendama nende valikut, mis on õieti sõnade analüüsimisel saadud ortograafiliste teadmiste kordamine ja kinnistamine. Klassi liikuva aabitsaga töötajat hinnatakse.

Nende lausete ladumist võib jaotada mitmele tunnile.

7. õppenädal.

Teema: **LOOMADEST KODUS.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Koduloomadest — koerast, kassist, lehmast ja hobusest on klassis juttu olnud juba aabitsakursuse ajal. Nüüd süveneb laste tutvus nendega. Peamine on siin kasvatada lastes *huvi ja armastust koduloomade vastu*, arendada neis tahet *hoolitseda loomade eest*. See toimub seoses mõningate teadmiste andmisega loomade elust, nende välimusest, käitumisest, inimese ja koduloomade suhetest. Seejuures on määrav tähtsus näitlikul õppeviisil ja tegelikul kokkupuutel loomadega. Tutvumine loomadega toimub loomaliigi üksiku esindaja kaudu, milleks lugemik pakub huvitavat, lapsepärast materjali.

Kui olud veidigi lubavad, on soovitav korraldada ekskursioon sovhoosi (kolhoosi) loomafarmi. Suurt huvi ja elamust pakub eriti linnalastele näha oma silmaga laudas siga, lehma jt. koduloomi, tutvuda nende elamistingimustega, vestelda loomatalitajatega. Saadud teadmised ja muljed annavad konkreetset materjali koduloomade teema käsitlemisel ka edaspidi.

Klassiväliseks lugemiseks määratud tunnis sobib sel nädalal kasutada K. Ušinski «Lugusid koduloomadest»,

S. Belõševi raamatut «Tõrges kassipoeg», «Tähekese» materjale vms.

Keeleõpetuse teemaks on suurtäht loomade nimedes ning **-b** ja **-vad** tegusõna lõpul.

Kõnearendusalase harjutusena koostatakse jutuke koduloolisele teemale vastava pildi põhjal.

1. tund. * «Meie loomad.»

Salmike «Meie loomad» sisaldab kokkuvõtte sellest, mille poolest on koduloomad inimesele kasulikud. Salmikest käsitletakse koduloolise vestluse lõpul — kinnistamiseks. Tundi elustavad vestluse puhul kasutatavad filmid, pildid või aplikatsioonid koduloomadest.

*

Mis kasu on inimesele koduloomadest? Õpetaja esitab salmikestes nimetatud loomade kohta pildi või aplikatsioonid. Igaühe puhul öeldakse, mis kasu on temast inimesele.

Kuidas inimesed koduloomade eest hoolitsevad?

Metsloomadele kujuneb elu talvel raskeks — nad tunnevad sageli külma ja nälga. Teisiti on lugu koduloomadega, inimese abilistega, kellest on palju kasu. Laste tähelepanekuid ekskursioonilt või filmi vaatamiselt saadud teadmisi rakendades vesteldakse selle üle, miks ei hirmuta koduloomi talvine pakane. Miks pole neil talvel toidupuudust? Millega neid söödetakse? Vestluse puhul tuleb arvestada, et lehmast räägitakse pikemalt lugemispala «Lehm» käsitlemisel.

Salmikeste «Mida hobune ütleb» ja «Mida kana ütleb» lahtimõtestamine.

Seoses vastava salmikesega vesteldakse algul hobusega sõitmisest. Viimaseks on praegu üsna vähe võimalusi. Õpilased jutustavad oma sõidust. Kuidas juhitakse hobust sõidul? (Ohjad.) Ta on väga tark loom ja saab aru ka inimese käsklustest. Miks ei tohi kihutada, eriti mäest üles ja alla sõites? Missugust tööd teeb hobune? Hobusel on väga tugev jõud, kuid õrn tervis. Ta võib kergesti haigestuda. Kuidas hoolitsetakse hobuse eest, et ta ei külmetaks ega haigestuks? Oma töö ja abi eest pälvib hobune hoolitsust ja tänu. Millega hobuseid söödetakse? Kuidas hobuseid puhastatakse? Kui hobune on hästi hooldatud ja toidetud,

on ta tugev ja terve ning traavib lausa lusti pärast. Milleks kasutatakse piitsa? Hobust ei tohi asjata lüüa. Kokkuvõtte vestlusest moodustab raamatus leiduv salmike, mille esitab õpetaja.

Kui vestlus hobusest lõppes, siis vestlus kanast algab vastava salmikese ettekandega. Vestlus peab välja viima selleni, et mida paremini ja õigemini kanu söödetakse, seda rohkem saab mune. Ega vanasõna asjata ütle — kana muneb nokast.

Seoses vestlusega võib anda õpilastele ka süvendavaid küsimusi ja ülesandeid, nagu: Meenutada mõistatusi kana või hobuse kohta! Millal kana kaagutab? Missuguseid töid tehakse maal hobustega?

Salmike «Meie loomad». Salmi kannab ette õpetaja. Korratakse loomi iseloomustavaid nimetusi, nii jääb salmike pähe juba klassis. Salmi harjutatakse ilmekalt esitama.

2. tund. **Lugemispala «Lehm».**

Lähem tutvumine lehmaga algab ta välimuse kirjeldamisest, siis vesteldakse ta eluviisidest, ta söötmisest ja lüpsmisest.

Oleks loomulik, et selle pala käsitlemisele eelneks ekskursioon kolhoosi või sovhoosi karjafarmi. Tunnis tuleb näitlikustamiseks kasutada pilte ja aplikatsioone.

*

Milline on lehm? Vestlust lehma välimuse kohta alatakse Kirjakust, kellega lapsed tutvusid aabitsaperioodil. Kirjak on kirju lehm. Mis värvi lehmi on õpilased veel näinud? Missuguseid lehma nimesid kuulnud? Milline võiks olla lehm, kelle nimi on Mustik? Tähik? Kui suur on lehm? (Võrrelda ta kõrgust õpilase omaga, võrrelda lehma ja koera, lehma ja hobuse kõrgust.) Lehma pea on suur. Peas on sarved — kaitseabinõud. Kes on näinud, kuidas lehm sarvedega tõrjub ta peale haukuvat koera? Lehmal on huvitavad kõrvad. Ta saab neid liigutada. Ka koer, kass ja hobune saavad kõrvu liigutada. (Ajavad kõrvad kikki.) Milleks on see vajalik? (Katsetatakse käe kõrvalesta juurde asetamisega, kuidas kuulmise teravust saab tõsta.) Millega lehm tüütavaid kärbseid ja parme tõrjub? Miks nimetatakse lehma saba parmupiitsaks?

Mida lehmad söövad? Mida söövad lehmad suvel? Mida talvel? Kuidas valmistatakse silo? Silotegemisest jutustavad lapsed, kes seda on näinud. Peale silo on lehmadel maiusroaks sool ja jahu. Seda tahavad nad kuivalt keelega limpsida ja joovad vett peale. Vanasti segati jahu vee sisse — tehti rokka. Jahu on jõutoit. Seda süües muutub lehm rammusaks, ilusaks, läikiva-karvaliseks ja ta annab palju piima. Mida tähendab vanasõna «Lehm lüpsab suust?»

Kuidas lehmi hooldada? Lehmad tahavad sooja, valget ja puhast lauta. Nad on väga korraarmastajad. Lehma peab iga päev samal kellaajal söötma, lüpsma ja puhastama. Kui teda hästi toidetakse ja hooldatakse ning ta vastu lahke ja hea ollakse, siis annab ta ka rohkem piima. Kui talitaja hilineb, kutsub lehm teda a m m u m i s e g a söötma või lüpsma.

Kuidas lehma lüpstakse? Kõneldakse lühidalt lüpsmise protseduurist ja tutvutakse seejuures vajalike vahenditega: lehma lüpsiks ettevalmistamine — pesemine, lüpsmise tehnika, lüpsik, lüpsipink, piima kurnamine jne. Märgitakse ka, et enamikus kolhoosi- ja sovhoosilautades tehakse seda väga rasket tööd elektri abil — lüpsimasinatega. Masinlüpsi üksikasjadest kõneldakse koduloomade teema käsitlemisel järgmistes klassides. Siin aga võib õpetaja jutustada maatööliste raskest elust varematel aegadel rikaste taluperemeeste, kulakute juures, kus talu teenijatüdrukud lisaks muule rängale tööle pidid 3 korda päevas käsitsi lüpsma suurt karja.

Lugemispala «Lehm» käsitlemisest.

Tutvumine palaga. Tegemist on küll koduloolise palaga, kuid oma stiili tõttu mõjub see väga emotsionaalselt, mispärast on soovitav pala h e a e t t e k a n n e õ p e t a j a l t. Järgneb õpilaste v a i k n e l u g e m i n e õpetaja poolt määratud osade kaupa, ülesandega pealkirjastada iga osa. Pala võiks jagada kolmeks osaks: a) lehma välimus, b) mida lehm sööb, c) mida lehm lüpsjale ütleb.

Pala analüüsimine. Seoses pealkirjade esitamisega toimub iga osa lugemise järel selle arutelu ja pealkirja valiku põhjendus. Lahtimõtestamist ja täpsustamist vajab eriti pala lõpupool.

Kuidas oleks lehm võinud öelda sõna «perenaisuke» ase-

mel? Miks lehm just lapsi kutsub piima jooma? Miks ta piima nimetab koorekeseks?

Stiili vaatlus ja sõnavaraline töö. Selles palas on rohkesti selgitamist vajavaid sõnu ja väljendeid, nagu: p a r m, p a r m u d e l e a r m u a n d m a, r o k k, r a m m u s, l a u p, t a r e. Osa neist rakendatakse ja selgitatakse juba eelnevas vestluses lehmast, ülejäänud seletatakse pala arutlemisel.

Lapsed märkavad kohe pala omapärast stiili. Mis teeb selle lookese huvitavaks, teistest erinevaks? Õpilastel lastakse lauseist leida riimuvad sõnad. Tehakse ka harjutusi õpetaja poolt määratud sõnade asendamiseks teistega ja võrreldakse tekkinud lausete sisu raamatutekstiga. See õpetab lapsi mõistma sõnavaliku tähtsust mõtete täpseks edasiandmiseks.

3. tund. **Harjutus nr. 38 («Karjas»).**

Selles tunnis õpitakse kasutama suurt algustähte loomade nimedes. Harjutuse järel oleva kodulooteemalise illustratsiooni põhjal moodustavad õpilased suuliselt lauseid, mida kasutatakse õpetavaks etteütluseks. Selle eesmärgiks on õpitud keelendite (pika hääliku, st-ühendi jt.) kinnistamine.

*

Sissejuhatavas vestluses ei tohi korrata lugemispala puhul räägitut. Palast «Lehm» lähtudes jõutakse paari lausega lehmade karjatamise juurde.

Kolhoosidel on väga suured lehmakarjad. Mõnikord on need nii suured, et nendega ei saa karjased enam teisiti hakkama kui ratsahobusel loomade keskel liikudes. Sel teemal kõnelevad tingimata ka õpilased, kel on karjasekogemusi, kes lehmade karjatamist on näinud või sellest kuulnud. Kes on karjase abilised?

Vestluses juhitakse muuhulgas tähelepanu ka sellele, et koduloomadel — koertel, hobustel jt. on oma nimed. Kolhoosides ja sovhoosides, kus lehmi on nii palju, et neile kõigile üldse nimesid ei piisa, on lehmad mõnikord nimeta, selle asemel on neil ainult number.

Loomade nimede kirjutamine. Õpilased nimetavad koerte ja siis lehmade nimesid. Tahvel jagatakse pooleks. Ühele poolele kirjutab osa klassi koerte nimed, teisele poolele

ülejäänud osa klassist lehmade nimed. Huvitav on seejuures võistluse organiseerimine. Hindamisel võetakse arvesse töö välimus tahvlil, nimede hulk ja õigsus.

Tahvlile tehtud töö põhjal jõutakse lõpuks järeldusele — ka kõikidele loomadele antud nimed, nagu inimestegi omad, kirjutatakse suure algustähega

Koduse harjutuse ettevalmistamine. Õpetaja esitab kantavale tahvlile valmiskirjutatud lünkharjutuse nr. 38, mis töötatakse klassis suuliselt läbi. Lünkadesse vajalikud nimed valitakse eelmisel tunnietapil tahvlile kirjutatute hulgast.

Harjutuse kirjutamist alustatakse klassis, selle lõpetamine jääb koduseks ülesandeks.

Õpetav etteütlus. Vaadeldakse harjutuse nr. 38 järel leiduvaid illustratsioone. Mida need pildid tähendavad? Õpilased moodustavad piltide kohta lauseid.

Õnnestunumad laused kirjutatakse õpetava etteütlusena. See võiks kujuneda näiteks järgmiseks: *«Piimast saab juustu. Koor on pudelis. Eedile meeldib võileib.»*

4. tund. **Lugemispala «Muri».**

«Muri» on nagu kokkuvõtteks sellele, mida klassis varem on koertest räägitud. See on ühtlasi lähtekohaks süvendavale vestlusele koerte tööst ja tarkusest.

*

Sissejuhatus. Teema vastu huvi äratamiseks võib tundi alata mõistatusega koerast: «Neli teevad aset, kaks näitavad tuld, üks heidab magama?» Seejärel vaadeldakse raamatust magavat koera, samuti eelmisel leheküljel leiduvaid illustratsioone. Lapsed avaldavad oma mõtteid selle kohta, mis võiks olla kujutatud lugemispala kohal oleval pildil.

Tutvumine tekstiga. Kuigi lugemispala on sisult lastele arusaadav ja tundub esimesel pilgul ka lugemistehniliselt lihtne olevat, vajavad ühist lugema õppimist sellest siiski sõnad, nagu: k i r j u t a t u d, r a a m a t u t, p e l e t a n, s e l l e s t k i. Pärast lugemistehnilist ettevalmistust asutakse pala lugemisele — algul vaikselt, siis korduvalt valjusti.

Sisu analüüsimine. Raamatupala tutvustab koera kar-

jase abilisena ja öövahina. Õpilastel endil tuleb lasta jutustada, mida nad on näinud, kuulnud või lugenud sellest, mida koerad kõik ära õpivad. Kuidas koer veel inimest teenib? On miilitsakoeri, tuletõrjekoeri, sanitaarkoeri, vetelpäästjaid, koeri, kes päästavad mägedes lumme mattunud inimesi jm.

Salmikest pala lõpus, mis jutustab, kuidas koer karjas käib, kasutatakse pärast selle lahtimõtestamist tunnis sobival kohal puhkusminutiks, ühendades sellega ka liigutused.

5. tund. **Harjutus nr. 39 («Kes kuidas häälitseb»).**

Harjutuse eesmärgiks on õpilaste tutvustamine nende aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade ortograafiaga, seejuures süvendades ja korrates varemõpitut — suurtäht loomade nimedes ja **-b** tegusõna lõpul. Sama tuleb selles tunnis silmas pidada ka õpetava etteütluse puhul.

*

Ka loomadel on nimed. Õpetaja kinnitab üksteise järel tahvlile kassi, koera, hobuse ja lehma aplikatsiooni või teeb neist sinna visandi. Õpilased ütlevad nende loomade nimesid.

Loomade nimede kirjutamine tahvlile. Õpilased kirjutavad loomade aplikatsioonide alla tulpa vastava looma nimesid. Soovitav on sel puhul rakendada võistlust.

Keeleline vaatlus. Loetakse tahvlile kirjutatud nimed üle, suurele algustähele tõmmatakse joon alla. Järgneb arutelu. Õpilased ise leiavad vastuse küsimusele, miks tõmmati kõigile suurtähtedele joon alla. Tehakse kokkuvõte — kasside, koerte, hobuste, lehmade ja üldse kõikide loomade nimed kirjutatakse alati suure algustähega.

Õpitu rakendamine. Nüüd koostatakse kirjutatud nimesid kasutades suuliselt lauseid, vaheldumisi iga loomaliigi kohta, näit.: «Meie kass Nurri näub. Must hobune Miira hirnub.» Mõni lauseist kirjutatakse tahvlile näidiseks, mille eeskujul tuleb kirjutada kodune harjutus nr. 39. Ka siin võib pärisnimedes suure algustähe alla kriipsutada.

Kodune ülesanne. Kodus täitmisele tuleva harjutusega tuleb tutvuda klassis. Raamatus antud nimede asemele võib õpilane valida ka nimesid tahvlile kirjutatute hulgast.

Õpetava etteütlusena sobib kirjutada lühike kokkuvõte

õpitud lugemispalast «Muri». Teksti koostamisel arvestatakse, et selles esineksid käsilolevad keelendid (**-b** tegusõna lõpul, **st**-ühend jt.). Kirjutada võiks näit. järgmised laused: «Päeval käib Muri karjas. Seal hoiab ta loomi. Öösel valvab Muri maja.»

6. tund *. Lugemispala «Kellel on vurrud? Kes lööb nurru?»

Lugemispalake on koduloolise vaatluse ja vestluse kokkuvõte. Kui aabitsaperioodil kõneldi kiisust kui laste sõbrast ja mängukaaslasest, siis selles tunnis tutvutakse kassi kui hiirekütiga. Vestlus seostatakse kas kassi eelnenud vaatlusega kodus või kasutatakse näitlikustamiseks aplikatsiooni või pilti kassist.

*

Sissejuhatusena on soovitav kasutada mõnd mõistatust, näiteks lugemispala pealkirja. Ka õpilased ütlevad mõistatusi kassi kohta.

Meie kass püüab hiiri. Algul jutustavad lapsed sel teemal vabalt. Kuidas kass aga hiired kätte saab? Nüüd vaadeldakse pildil kassi välimust ja ta kehaehitust — silmi, kõrvu, käppi, küüniseid jne. —, mis on kohased hiirepüüdmiseks.

Ka pala juurde kuuluv laul «Kiis, kiis . . .» tuleb lülitada vestlusse, kasutades seda ühtlasi puhkusminutiks.

Siin selgitatakse ja rakendatakse ka palakeses leiduvaid sõnu, nagu: l e s i b, h i i l i b, m õ n u s a s t i, h a r i (h a r i m a).

Tutvumine palaga. Kuigi see on ainealane pala, tuleks seda lasta õpilastel enne valjusti lugemist kord vaikselt üle vaadata, sest laused on siin üsna pikad, laste lugemisvilumus aga veel vähene.

Pala analüüsimisel lähtutakse küsimusest: Mida me siit saime teada kassi kohta?

Sõnavaraline töö. Selles tunnis peaks piisama aega ka sõnavaraalaseks harjutuseks. Lisaks käsitletavas palas leiduvaile on soovitav korrata vähetuntud sõnu ka eelmistest paladest, esitades kas nende tähenduse, millele lapsed leiavad vaste, või ümberpöördult. Näit. meenutada sõna, mis

tähendab «hirmutama, eemale ajama» (= peletama, palast «Muri») jne.

Kelle kohta see käib? Käsitluse lõpul esitab õpetaja palale järgneva mõistatuse hiire kohta («Neli tipijalga, kaks kikikõrva, taga pikk tolu-lolu?») Mõistatamisel kasutatakse ka raamatuillustratsiooni hiirest.

7. tund. **Harjutus nr. 40 («Mis kellelegi meeldib?»). Harjutus nr. 41 («Koduloomad»).**

Mõlema harjutuse puhul on tegemist lausete koostamisega. Esimeses harjutuses tuleb lauset täiendada lünka kuuluva sõnaga, teises on lause esitatud deformeerituna. Viimase harjutuse eesmärgiks on ka anda õpilastele koduloomade nimetuste kirjapilt ja kinnistada **b**-ga lõppevate tegusõnade ortograafiat.

Harjutus nr. 40 («Mis kellelegi meeldib?»).

Lausete koostamine suuliselt. Õpetaja esitab tahvlil harjutuse juurde kuuluvad raamatupildid suurendatult, aplikatsioonidena. Nende abil koostavad õpilased ise harjutuse nr. 40 teksti. Töö võiks toimuda järgmiselt.

Õpetaja esitab koera pildi. Koerale pannakse nimi. Mida Pauka teeb? Kont rõõmustab koera, sest see maitseb talle väga. Kui Pauka oskaks rääkida, kuidas ta siis konti kiidaks?

Miisu aga näub tühja taldriku juures. Mida ta tahab öelda?

Mida hüüab Kirjak?

Lõpuks loetakse harjutus nr. 40 raamatust läbi.

Lausete kirjutamine. Harjutus on antud suuliseks tööks, kirjutamiseks on ta liiga keeruline. Selle asemel võiks samal teemal koostatud lihtsamaid lauseid kirjutada (või laduda) õpetavat laadi etteütlusena, näit.: Tooge mulle heinu! Tahan piima juua. Mind rõõmustab kont.

Harjutus nr. 41 («Koduloomad»).

Harjutuse koostamine tahvliteksti abil. Harjutuse lausesed esitab õpetaja (kantaval) tahvlil. Aluse kohale on jäetud lünk. Lünkadesse kuuluvad loomade nimetused (kass,

koer jne.) on antud lahtistel sedelitel, mis kollektiivses töös kohale paigutatakse.

Ortograafiline analüüs. Tahvlile kujunenud harjutust analüüsitakse ortograafia seisukohalt sõna-sõnalt. Mida on vaja pidada meeles sõnade kirjutamisel? Eriti rõhutatakse neid kohti, kus võib kergesti eksida. Näit. **Kass püüab hiiri.** Vaadeldakse ka sõnade hääldamise ja tähenduse muutumist sõltuvalt sõna kirjapildi muutumisest, näit. kaas—kass; lamas—lammas jt.

Harjutuse lugemine raamatust. Algul loetakse harjutus vaikselt läbi deformeeritud lausetega, nagu on raamatus antud. See tekitab õpilastele palju nalja. Nüüd teeb õpetaja ettepaneku seada asi korda. Õpilased loevad harjutust lause-lauselt, kuid nüüd juba õigesti.

Harjutuse kirjutamine. Harjutuse kirjutamist alatakse klassis, lõpetatakse kodus. «Vanale tuttavale» **b**-le tegusõna lõpul tuleb joon alla tõmmata.

8. tund. * Pildi järgi jutukese koostamine.

Tund on mõeldud õpilaste väljendusoskuse arendamiseks. Pildi põhjal jutustamine on ettevalmistuseks edaspidistele kirjanditele. Jutukese koostamiseks võib kasutada mõnda kooli pildikogus leiduvat süžeelist pilti, näit. «Что здесь случилось?» Pildil on näha eesel tema turjale hüpanud kassiga. Ümberringi hauguvad koerad.

*

Pildi esitamine. Õpetaja teatab sissejuhatuseks, et selles tunnis on lapsed ise kirjanikud ja teevad üheskoos ühe jutu pildi järgi, mille õpetaja kohe üles riputab.

Ühiselt vaadeldakse pilti ja leitakse, kes oleksid jutu tegelased. Need on: koerad, kass ja eesel. Kui eeslist pole klassis varem räägitud, siis tuleks seda looma õpilastele lühidalt tutvustada.

Pildi põhjal selgitatakse, mis aastaajal võis see lugu juhtuda. Jõutakse otsusele, et on varakevad, rohi on veel madal jne.

Jutukese teksti koostamine. Kui on selge, kes on jutu tegelased, mis ajal ja kus tegevus toimub, tuleks jutu koostamisega alata.

Õpilased teevad ettepanekuid esimese lause kohta, näit.: «Kord elasid kass ja koerad» või «Kord kevadhommikul läks kiisu jalutama» jne. Paremini õnnestunud ja õpetaja kavatsusele vastavaid lauseid tõstetakse töö käigus esile. Sellised laused tuleb nende autoritel hästi meeles pidada, et neid kogu jutukese tervikuna esitamisel uuesti korrata.

Õpetaja õhutab lapsi tööst aktiivselt osa võtma, pöördudes klassi poole näiteks selliste ergutustega: Mis juhtus edasi? Kuidas jätkata seda toredat lugu? Ehk saaks öelda veel natuke põnevamalt? Kellest peame nüüd rääkima?

Õpetaja abistab ka täpsema ja ilmekama sõnastuse valikul. Näiteks, kui koerad tundsid kassi lõhna, siis nad lihtsalt ei j o o k s n u d talle kallale, vaid t o r m a s i d, s ö ö s t s i d jne.

Ka see seik vajab selgitust, miks kass ei jooksnud koerte eest peitu puu otsa, nagu ta seda tavaliselt teeb, vaid valis väga ebatavalise pelgupaiga ja hüppas viimast jõudu kokku võttes eesli turjale. Õpetaja juhib siin laste tähelepanu sellele, et ümberringi oli lage, puud olid kaugemal. Mida kass-vaeseke pidi nüüd tegema? Kes sai ta päästjaks?

Töö pealkirjastamine. Enne kui jutukest korrata, tuleb sellele leida sobiv pealkiri. Õpilased esitavad näiteks niisugused pealkirjad: «Eesel, kass ja kolm koera», «Kevadhommikul», «Eesel päästis kiisu», «Kassi ehmatus». Kuid ükski neist pole eriti tabav. Pealkiri olgu lühike, kuid ta peab palju ütlema. Õpetajal tuleb lapsi juhendada sellist pealkirja leidma. Selleks võiks uuesti vaadelda pilti, mille põhjal jutuke koostati, ja pöörata seejuures tähelepanu kassi hirmunud, ahastavatele silmadele. Selle tulemusel leiavad õpilased ehk sobivaks pealkirjaks «Hirmunud kass». Veelgi parem oleks «Hirm» või «Päästja». Tuleb aga hoiduda õpilastele pealkirju ette ütlemast.

Valitud pealkiri kirjutatakse tahvlile ning selle alla autorina 1. klass, mis tähistab kõiki klassi õpilasi, sest igaühel on jutukese loomisel olnud oma osa.

Kokkuvõte. Nüüd «loetakse» jutuke veel kord läbi. Selle esitavad parimate lausete autorid järjekorras. Jutuke võiks kõlada umbes selliselt:

«Kord kevadhommikul läks kiisu jalutama. Ta nägi eemal eeslit. See sõi rahulikult aasal. Kaugemal mängisid koerad. Tuul viis nendeni kassi lõhna. Kõik kolm koera tormasid kassi kallale. Aas oli lage, puid ta seal lähedal ei

märganud. Kiisul polnud kuhugi peitu pugeda. Ta võttis viimase jõu kokku ja hüppas eesli selga. Koerad aga jäid haukuma eesli ümber.»

9. tund. **Lugemispala «Hiirepojake».**

Palakeses esinevad lastele juba tuttavad tegelased — kukk ja kass, keda siin on nähtud hiirepoja pilguga. Pala analüüsimisel tuleb avada selles peituv mõte: välimus on sageli petlik.

*

Sissejuhatus. Enne pala juurde asumist vaadeldakse jutukese tegelasi kassi ja kukke, kas raamatupilti või sellest suurendatud aplikatsioone kasutades, ning kirjeldatakse kassi ja kuke välimust. Siin on sobiv võimalus ka palas esineva sõna l e b a s selgitamiseks.

Tutvumine palaga. Et pala sisu hästi mõjule pääseks, on vajalik selle ilmekas ettekanne õpetajalt või ettevalmistunud õpilaselt. Järgneb vaikne lugemine ja korduv valjusti lugemine.

Sisu analüüsimine. Algul analüüsitakse lühidalt pala sündmustikku. Pikemalt peatutakse sellel, millisena näis hiirepojale kass, millisena kukk. Miks meeldis hiirepojale kass? Kumb neist märkas hiirt? Miks liigutas kass tasakesi sabaotsa? Mis oleks juhtunud, kui hiirepojake veel kauaks oleks jäänud teda vaatlema?

Lõppvestlus. Pala käsitlemine lõpeb vastuse leidmisega küsimusele, milleks on see pala kirjutatud. Siin tuuakse veel näiteid selle kohta, kus mõni inimene niisama rumalana nagu siin see hiirepojake on lasknud end petta meeldivast välimusest või libedast keelest.

10. tund. **Harjutus nr. 42 («Kes hüppavad?»).**

Keelelise küsimusena tuleb vaatlemisele **-d** mitmuse nimetava lõpul ja **-vad** tegusõna lõpul.

Harjutuse iseseisev kirjutamine käib lastele üle jõu, seepärast on vajalik selle ettevalmistus klassis liikuva aabitsa abil.

*

Harjutuse teksti koostamine suuliselt. Sissejuhatavas osas lähtutakse palast «Hiirepojake». Üleminekuks võiks õpitud loole mõelda lõpp. Mida võis teha hiirepojake, kui ta sai aru, et oli pääsenud kurja kassi käest? Küllap ta hüppas rõõmu pärast, nagu rõõmsad lapsedki vahel hüppavad. Kindlasti hüppasid teisedki hiirepojad temaga koos. Noored loomad armastavad ikka vallatleda ja hüpata. Keda lapsed on näinud hüppamas? Tekivad laused, nagu: Kassipojad mängivad ja hüppavad. Koerad hüppavad. Oravad hüppavad. Varblased hüppavad. Jänesed hüppavad.

Harjutuse kirjutamise ettevalmistamine. Esimene koostatud lause «Hiirepojad hüppavad» kirjutatakse kohe ka tahvlile. Teistest lausetest laotakse liikuva aabitsaga ainult esimene, erinev sõna (kassipojad, koerad, oravad, jänesed, varblased, lapsed). Iga lauset täiendatakse suuliselt sõnaga h ü p p a v a d.

Sõnu laotakse tahvlil ja kohtadel liikuva aabitsaga rohkem kui neid on otseselt vaja harjutuse kirjutamiseks. Selle eesmärgiks on tutvustada õpilasi nende aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade ortograafiaga, juhtides eriti tähelepanu **d**-le nimisõnade mitmuse lõpul ja sõnaosale **-vad** tegusõnade lõpul.

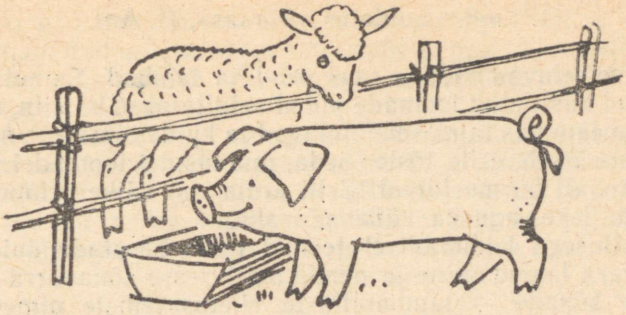
Kodune ülesanne. Vaadeldakse raamatust harjutuse illustratsioone ja korratakse nende põhjal koostatud lauseid.

Vaadeldakse õpetaja poolt kantavale tahvlile valmiskirjutatud harjutust, mis on õpilastele eeskujuks töö vihikusse kirjutamisel. Kirjutamise ajaks eeskuju kõrvaldatakse. Enne tööle asumist juhitakse õpilaste tähelepanu veel kord sellele, mida on vaja kirjutamisel meeles pidada.

Harjutuse kirjutamine, millega alustatakse klassis, lõpetatakse kodus. Õpilased, kes soovivad, võivad harjutust jätkata ja lisada sellele ka klassis läbitöötatud lauseid.

11. tund *. **Tund klassiväliseks lugemiseks.**

Tundi kasutatakse «Tähekese» järjekordse numbriga tutvumiseks ja selle materjalide aruteluks. Samuti võib selles tunnis vestelda koduloo teema kohaseist lasteraamatuist, nagu: K. Ušinski, «Lugusid koduloomadest», J. Belõšev, «Tõrges kassipoeg», Ch. Perrault, «Saabastega kass».

8. õppenädal.

Teemad: **LOOMADEST KODUS. (Järg.)**

EMAKENE, HELLAKENE.

Eesmärgid ja ülesanded.

Koduloomade teema jätkub. Nendest käsitletakse nüüd siga ja lammast. Teemat süvendab lugemispalake «Lahendamatu küsimus», kuna aga «Imelik õhtueine» annab võimaluse teema huvitavaks kordamiseks.

Sel nädalal alatakse ka uue koduloolise teemaga, milleks on laste kodune elu ja omaksed. Läheneva rahvusvahelise naistepäeva tõttu käsitletakse sellega seotud materjale. Eesmärgiks on laste emotsionaalne mõjutamine, nende tundmuste arendamine. Ühtlasi tuleb lapsi õpetada hindama ema tööd kodus ja väljaspool kodu ning kasvatada lugupidavalt suhtuma ka vanaemasse, kõikide teiste laste emadesse ja oma naisõpetajaisse. Keeleõpetuses jätkuvad harjutused lausete koostamiseks, korratakse tegusõnade ortograafiat (**-b** ja **-vad** tegusõnade lõpul) ning alatakse uue teemaga: sõnade silbitamine ja poolitamine.

Kõnearenduseks toimub sel nädalal suuline harjutus teemal «Meie pere töötab», lähtudes vastavast harjutusmaterjalist ja pildiseeriast lugemikus. Lisaks sellele õpitakse kirjutama naistepäeva õnnitluskaarti emale.

1. tund.* **Luuletus «Põrsas», H. Ant.**

Talvel elavad laudas veel sead ja lambad. Samuti kui eespool käsitletud loomade puhul selgitatakse ka siin, mida siga ja lammas inimesele annavad ja kuidas inimene nende eest hoolitseb, esile tõstes seda, mis nendel loomadel laste seisukohalt on meeldivat. Eriti armas on väike pehme villaga talleke, aga ka väike põrsake.

Vestlusega koduloolisel teemal tuleb seostada õpilaste sõnavara laiendamine ja nende aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade — lambavillaste riietusesemete nimetuste ortograafia vaatlus.

*

Mida annab meile lammas? Vestluses selgitatakse, et lammas annab meile villa soojade kinnaste, sokkide, kampsuni, mütsi, salli ja muu jaoks. Ka soe koolikleidi- ning kooliülikonnariie on vabrikutelgedel kootud villasest lõngast. Vestluse lõpul võiks lasta püsti tõusta õpilastel, kel on midagi lambavillast tehtut seljas.

Kinnistamiseks ja ühtlasi ortograafiliseks harjutuseks laotakse liikuva aabitsa abil esemete nimetused, mida tehakse lambavillast.

Kuidas inimene hoolitseb lamba eest? Lammas ei nõua inimeselt palju. Talvel lepib ta kuiva heinaga ja joob vett peale. Toored kartulid või isegi kartulikoored on talle maiusroaks. Ning ta on väga tänulik, kui talle vahetevahel antakse natuke soola, sellele on lammas väga maias.

Suvel sööb lammas karjamaal värsket rohtu.

Juba varakevadel, kui rohi alles tärkab, palub lammas haleda määgimisega, et teda lastaks laudast välja. Siis armastab lammas väljadel pisut ringi uidata ja rohunutte otsida.

Mida teame seast? Kui teised loomad laudas on võrdlemisi vaiksed, siis siga teatab tingimata, kui ta kõht on tühi. Meenutatakse, et lehm a m m u b, lammas m ä ä g i b. Kuid mida teeb siga? Siga r u i g a b. Kui seal on aga väga mõnus olla, siis ta ei ruiga, vaid röhib: röh, röh, röh.

Vesteldakse sellest, mida siga sööb talvel, mida suvel. Siga armastab väga mullas t u h n i d a, maad s o n g i d a. Rahvalaul ütleb ka, et «siga k ü n d i s palju maada». Mida ta mullast otsib? Ta leiab sealt mitmesuguseid taimejuuri, mõnikord, kui ta satub parajasse paika, võib ta mullast

leida isegi kartuleid või mõne teise juurvilja. Sellise koha, kust siga midagi maitsvat on leidnud, peab ta meeles ja nagu ta välja pääseb, nii sõrgib ta kohe sinna uuesti tuhnima ja maiustama.

Lugemistehnilise ja ortograafilise harjutusena laotakse liikuva aabitsa abil lühilauseid loomade häälitsemise kohta, mis kujuneb osalt harjutuse nr. 39 kordamiseks. Siin tuleb kasutada ka selles tunnis käsitlusele tulevas luuletuses esinevaid sõnu p õ r s a k e n e ja l a m b a k e n e.

Luuletus «Põrsas».

Sissejuhatav vestlus. Salmikese «Põrsas» sisu tuleb selle lugemise eel lahti mõtestada raamatupildi põhjal. Algul vaadeldakse tegelasi, lammast ja põrsast ning tehakse oletusi nende arvatava tegevuse ja jutuajamise kohta. Õpetaja ülesandeks on vestlust suunata ja täiendada luuletuse sisule vastavalt. Muuhulgas leitakse vastus ka küsimusele, miks on linnud siia juurde lennanud. (Võib-olla paljast uudishimust, sest nad kuulsid lambakese ja põrsakese jutuajamist. Kuid vahest ka lootuses, et ehk notsu nendegi jaoks mullast mõne tõugu välja tuhnib.)

Pildil on tammelehed detailselt välja joonistatud. Siin tuleks juhtida laste tähelepanu võimalusele puid ära tunda nende lehtede järgi.

Töö luuletuse tekstiga. Salmike loetakse algul vaikselt läbi, sellele järgneb sõnavaraline töö. Tuleb selgitada, miks on siin tarvitatud sõna p u u r i b. (Kuidas puuritakse auku?) Mida siga leiab tamme alt? Miks siga uurib? Millega ta uurib? Samuti selgitatakse, mis vahe on sõnadel v a a t a b mulda ja u u r i b mulda.

Luuletuse ilmekat esitamist on vaja harjutada klassis, kusjuures tuleb laste tähelepanu juhtida kirjavahemärkidele lause lõpul ja ütte puhul. Seda salmikest on soovitav ette kanda dialoogina.

2. tund. **Harjutus nr. 43 («Kes teevad vallatust?»).**

Õpilased koostavad lauseid, kordamisele tuleb **-d** mitmuse nimetava lõpul ja **-vad** tegusõna lõpul. Harjutuse teksti puhul on peale koduloolise teema silmas peetud ka

vajadust tutvustada õpilasi nende aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade ortograafiaga.

*

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks. a) Alatakse sissejuhatusega, mille eesmärgiks on luua keeleõpetusliku osa seos eelmises lugemistunnis tehtud tööga ja valmistada harjutus sisuliselt ette.

Noort väikest siga nimetati eelmises luuletuses põrsakeseks. Ka noorel lambal on eriline nimetus. Pärast sõna t a l l e k e hääldamist ja häälikulist analüüsi laotakse sõna tall-e-ke. Õpilastel, kellel on teadmisi ja tähelepanekuid, lastakse kõnelda tallekestest. Kui tallekesed on väga rõõmsad ja vallatud, siis nad hüppavad-kepsutavad. Klassile peab selgeks saama sõna k e p s u t a v a d tähendus.

Kuidas vallatlevad aga põrsakesed? Ka siin tuleb anda võimalus kõnelda sellest lastel. Algul jäävad põrsad nagu kuulama ja vaatama, pea püsti, siis äkki hüppavad nad esijalgadega maast üles, nagu millestki ehmudes, ja siis pistavad jooksma.

b) Laotakse laused «Tallekesed kepsutavad» ja «Põrsakesed ehmatavad». Viimast lauset võib laduda ka seoses eelmisega, eraldades neid teineteisest komaga, sest seekord ehmusid põrsakesed ja sattusid mänguhoogu vist tallekeste kepsutamise pärast.

c) Vestluses sellest, kuidas vallatlevad ja mängivad väikesed kiisud ja kutsud, kasutatakse illustratsioonide suurendatud aplikatsioone. Harjutuse täitmisel vajalikud sõnad k i i s u d ja k u t s u d võiks vahelduseks esitada sõnasedelitena, mis vestluse käigus vastava aplikatsiooni alla paigutatakse, või kirjutab õpetaja need tahvlile vajalikule kohale. Võib katsetada klassiga kollektiivselt raamatu eeskujul teha vestlusest kokkuvõte salmikestena.

d) Õpetaja esitab harjutuses antud salmikesed kiisude ja kutsude kohta lünktekstina kantaval tahvlil. Lünk täidetakse kollektiivses töös esialgu aplikatsioonide alla paigutatud sedelitega ja korraldatakse teksti ortograafiline analüüs.

e) Harjutusega tutvumine raamatust — lugemine lausete kaupa.

Harjutuse kirjutamine. Harjutuse kirjutamist alatakse klassis. Lõpetada jääb see kodus.

3. tund.* **Lugemispala «Lahendamatu küsimus».**

Selle pala käsitlemisel korratakse ja süvendatakse teadmisi koduloomadest uuelt seisukohalt — võrreldakse nende toitumist. Juurde tuleb uus koduloomade esindaja kits.

Näitlikustamiseks on vajalikud aplikatsioonid pala tegelastest.

*

Kes on pala tegelased? Õpetaja asetab tahvlile kassi, kuke, koera ja kitse aplikatsioonid. Need pala tegelased on õhtul kogunenud õuele juttu ajama ja oma asju arutama. Aplikatsioonide alla kirjutavad õpilased loomade nimed. Viimasena kohale paigutatud kitsest pole varem klassis kõneldud. Nüüd saadakse teada, et kits annab samuti piima nagu lehm. Ka kits elab talvel laudas, kus ta krõmpsutab (Kohe laduda!) kuivi heinu ja joob vett.

Lehmast on kits aga väiksem. Ka karv on tal sellest erinev. Ja ta sarvedki on teistsugused kui lehmal. Hea oleks lehma ja kitse pilt vaatlemiseks kõrvutada.

Millest rääkisid loomad? Nüüd, millal klass on kõikide loomadega tuttav, arutletakse, millest need loomad seal trepi juures küll võiksid juttu ajada. Võib-olla sellest, kuidas head lapsed loomi kohtlevad ja kuidas täiskasvanud loomade eest hoolitsevad. Kuid märkida võiks ka seda, kuidas mõni laps, vahest teadmatusest, loomadele haiget teeb (lööb koera, kes talle usaldavalt läheneb, rebib kassi sabast).

Kuid kõige sagedamini kõnelevad loomad õhtuti trepi juures siiski toidust. Iga looma puhul arutletakse klassiga, missugune toit võiks talle kõige enam maitseda, sest õpilastel on selle kohta juba teadmisi, samuti abistab siin see, et iga looma aplikatsiooni juures leidub ka ta maiusroog.

Pala lugemine. Lugemispalaga tutvutakse tavalises korras. Ettekande ilmekust tõstab loomade jutu esitamine nende häälitsemist imiteerides: kass räägib näugudes, koer haukudes, kukk kokutades, kits aga mökitades.

Pala analüüsimine. Selgitatakse palas esinevad vähetuntud sõnad, väljendid ja mõisted (veljed jt.). Mis on värske hein? Missugust väljendit võib kasutada tänapäevani asemel?

Pala analüüsimisel teevad õpilased selle sisu põhjal

järeldusi tegelaste iseloomu kohta. Kiisu on küll maias, kuid laisk. Kukk on aga upsakas. Koer peab ennast teistest targemaks. Kits on aga tagasihoidlik, ei laida kellegi maiusrooga ega uhkusta omaga.

Kes nendest loomadest meeldib kõige enam? Miks?

Analüüsimisel tuleb lahti mõtestada pala pealkiri. Missugusele küsimusele vastasid kõik loomad omamoodi? Kellel oli õigus? Kuidas vastaksid õpilased sellele küsimusele?

4. tund. «Imelik õhtueine.»

Tund on mõeldud käsitletud kodu- ja metsloomade teema lõbusaks kokkuvõtteks. Sellega seoses jätkatakse laste aktiivse sõnavara kirjapildiga tutvumist.

*

Materjali esitamine. Väga huvitava kordamismaterjali käsitletud teema kohta moodustab hundiema külalistelaud. Näitlikustamiseks kasutatakse raamatuillustratsiooni suurendust või projekteeritakse see seinale. Kes istuvad lauas? Mida pakutakse neile toiduks?

Kuidas juhtus eksitus? Miks toidud on nii võõriti serveeritud, selle kohta tuleb kõige enne õpilastel endil lasta teha oletusi. Seletus võiks olla näiteks järgmine.

Hunt (pilt järgmisel leheküljel) oli kutsunud loomad enda juurde võõrsile. Hundiema kattis laua, asetades sinna iga külalise jaoks taldriku ta lemmikroaga. Hundiisa palus lauda istuda ja juhatas kõigile kohad kätte. Kuid seejuures ta vist eksis. Suur oli külaliste üllatus, kui nad leidsid taldrikult toidu, mis nende arvates ei kõlvanud üldse süüa. Karu oli võtnud meelimpsimiseks lusikagi kaasa, kuid taldrikult leidis ta rästiku. Rebane arvas, et kana söömiseks on vaja ka kahvlit, kuid taldrikul olid hoopis pähklid. Jne.

Nagu pildil näha, on kõikide külaliste näod imestunud, kuid ühtlasi nukrad, et toit on olemas, aga süüa ei kõlba.

Kas siis laua juures kedagi pole, kellele need toidud maitseksid? Orav oleks ju tahtnud pähkleid, tütarlaps kompvekke, mis olid kassile antud.

Mida nüüd teha? Õpetaja kannab ilmekalt ette salmikese «Imelik õhtueine», kus on nõu antud asja parandamiseks. Kui ka õpilased on harjutanud salmikest korralikult

lugema, siis arutletakse, kuidas tuleks taldrikuid vahetada, et iga loom leiaks sealt oma maiusroa.

Loomade toidukaart. Et hundiisa teinekord teaks, mis loomadele maitseb, ja külaliste lauda juhatamisega enam ei eksiks, teevad õpilased tema jaoks järgmise loomade toidukaardi, kirjutades selle tahvlile ja vihikusse või ladudes liikuva aabitsa abil.

Rebane — kanapraad	konn — rohutirts
siga — naerid	karu — mesi
kurg — rästik	kass — hiir
orav — pähklid	jänes — porgandid
tütarlaps — kompvekid	

5. tund. **Harjutus nr. 44 («Koduloomad»).**

Toimub loomade nimetuste ortograafia kinnistamine, kasutades selleks huvitavat mõistatusmängu. Tunni teisel poolel kirjutatakse õpetavat etteütlust.

Harjutus nr. 44.

Mõistata, kes on need loomad! Tahvlil antakse loomade nimetusest algus- ja lõpptäht, puuduvate tähtede asemele tõmmatakse kriipsud. Nimed esitatakse rühmadena. Näiteks:

| | | |

taat, mõni muud liiki õpetavat laadi etteütlus või ka kirjutamine kommenteerimisega. Etteütluse tekst koostatakse koduloolisel teemal, näiteks:

MEIE LOOMAD.

Koerad hauguvad õues. Siga tuhnib maad. Lammas annab villa. Villased sokid on soojad. Lehm annab piima. Piimast saab võid ja juustu.

Kui aga eelnevates tundides on küllalt tehtud õpetavat laadi etteütlusi, võib nüüd teha ka kontrolldiktaadi. Selleks peab aga olema kergem tekst, näiteks:

MEIE LOOMAD.

Lehm annab piima. Kass püüab hiiri. Hobune sõidab teel. Meie Sulli valvab maja. Lammas ja siga elavad laudas.

6. tund*. **Luuletus «Emale», A. Otto.**

Läheneb rahvusvaheline naistepäev. Selle tunniga algab uue teema «Emakene, hellakene!» käsitlemine. Emast on räägitud juba aabitsa õppimisel. Siin tuleks hoiduda kordamisest ja leida vestluseks uus lähtekoht, näit. lapse kui õpilase ja ema vahekord.

*

Vestlus. Olenevalt kohalikest tingimustest on soovitav õpetajal leida uue teema juurde asumiseks sujuv üleminek, kas lähtudes ema tööst loomade eest hoolitsemisel kolhoosi farmides vms.

Minu kooliskäimine tõi emale tööd juurde. Mida isa ja ema muretsesid õpilastele koolitulekuks? Eriti rõõmsad on lapsed uute raamatute, riietusesemete ja jalatsite üle. Kuidas neid tuleb korras hoida? Kuigi laps on väga hoolikas, ei suuda ta oma riietust vajalikult korrastada. Ema peseb, triigib, nõelub, õmbleb kleidile puhta krae jne. Kes aitab kooliasju korrastada: teritab pliiatsi, tõmbab vihikutele äärjooned, aitab panna vihikutele ja raamatutele paberi ümber jne.? Kes kontrollib kooliülesannete täitmist? Kes paneb koolieine kaasa? Enamasti teeb seda kõike ema. Jõutakse järeldusele, et lapse kooliskäimine on emale palju tööd juurde toonud.

Kuidas vähendada ema vaeva? Ema on hea ja lapsele armas. Emal on palju tööd kodus ja ka töökohal — kolhoosis, vabrikus või mujal. Kus kellegi ema tööl käib, millal läheb tööle, millal tuleb töölt? Vahel on ta väga väsinud, kuid ikkagi leiab ta aega ja jõudu laste eest hoolitsemiseks.

Olete juba õpilased, seega üsnagi suured. Missuguseid töid võiksid lapsed juba ise ema asemel teha ja seega ta vaeva vähendada? Siin tuleks jääda reaalsuse piiridesse ning mitte koos õpilastega hakata fantaseerima 7-aastastele lastele üle jõu käivate või võimatute ülesannete täitmisest, nagu puude lõhkumine ja saagimine, veetoomine jne. Lastele saagu selgeks, et kui nad korratust ei tee ja hoolega püüavad enda eest ise hoolitseda ning oma koolikülesannetega toime tulla, siis ei suurenda nad ema tööd ja vaeva.

Lapsed jutustavad oma töödest kodus, õpetaja annab omalt poolt soovitusi. Siin võiks õpetaja mainida, et järjekordsel vanematega kohtumisel ta vestleb nendega ka sellest, kuidas lapsed ema või vanaema abistavad ja iseteenindamisega toime tulevad. Elu näitab, et klassis antud informatsioon ei vasta sageli tegelikkusele, vaid on õpilaste kujutluse vili.

Mu ema oli kurb. Ema on rõõmus, kui lastel koolis hästi läheb. Millega oleme aga koolis käies ema kurvastanud? Lapsed ise jutustavad ebaõnnestumistest koolitöös: unustasid õppimata, kiirustasid kirjutamisel ning töö sai lohakas ja vigane. Analüüsitakse, mida teha, et seesuguseid kurbi päevi vältida.

Ema on kurb ja murelik ka laste haiguse puhul. Miks? Lapsed jutustavad, kuidas ema nende eest haiguse ajal hoolitseb ja mida ta kõik teeb, et haigust kergendada.

Ema soovib meile alati head. Mõned lapsed jonnivad ja ei taha ema sõna kuulata, ei taha rohtu võtta, kui nad on haiged, ei taha õigel ajal magama minna, käsi pesta, oma nurka korrastada jne. Vestluses õpilastega peaks selguma, et ka siis, kui ema nõudmised tunduvad ranged olevat, on nad õiged. Ema on vanem ja targem, ta teab paremini, mis on lapsele hea.

Missugune on hea laps? Head lapsed täidavad alati kõik oma ülesanded. Nad täidavad vanemate korraldusi. Nad märkavad sageli juba ise, mida teha, kus on vaja ema või vanaema aidata, ja teevad seda ilma igasuguse meenutu-

seta. Niisugused tähelepanelikud lapsed teevad kõigile rõõmu. Järeldused ja üldistused tehakse konkreetsete näidete põhjal.

Luuletus «Emale».

Mõned kirjanikud on emast väga ilusaid luuletusi loonud. Üks niisugune on ka meie raamatus. Luuletuse «Emale» kannab ette õpetaja või mõni kodus selleks valmistunud õpilane.

Luuletus peaks olema lastele arusaadav. Selgitust vajavad ehk teise salmi esimene ja teine rida, mis viitavad ema pikale tööpäevale, sest enamasti on ema peres see, kes esimesena tõuseb ja viimasena voodisse pääseb.

Luuletuse ilmeka ning südamliku ettekande harjutamisele tuleb kindlasti aega leida tunnis.

7. tund. **Harjutus nr. 46 («Kes töötavad?»).**

Harjutuse kirjutamise ettevalmistamine annab võimaluse õpilaste väljendusoskuse arendamiseks. Selleks suunatakse õpilased jutustama oma vanemate tööst. Keeleõpetuse teemaks on siin **-d** nimisõna mitmuse tunnusena ja **-b**, **-vad** tegusõna lõpul.

*

Meie pere töötab. Õpilased jutustavad, kus kellegi vanemad ja teised perekonnaliikmed töötavad. Mida lapsed veel teavad nende tööst? Siin tuleb välja tuua töö ühiskondlikult kasulik iseloom. Näiteks vestluses emade tööst räägitakse, mida teevad õpilaste emad. Milleks on nende töö vajalik? Töö tuleb teha hästi! Kooliskäimine ja õppimine on õpilase töö ja õppima peab ka hästi. Siis rõõmustab emagi.

Õhtuti on kogu pere kodus. Sõbralikult kõneldakse üksteisega päeva muljeist ja toiminguist, peetakse ühiselt nõu.

Vestlus harjutuse juurde kuuluva pildiseeria põhjal. Raamatus leiduvaid pilte teemal «Kes töötavad?» on soovitav kasutada suurendatud aplikatsioonidena.

Kui vestlus algul kulges vabalt, siis nüüd toimub see piltide põhjal. Iga pildi kohta tuleks anda pikem, mitmest lausest koosnev seletus. Näiteks esimese pildi kohta: «Isa töötab kolhoosis. Ta on brigadir. Sageli peab ta nõu trak-

toristidega. Need remondivad (parandavad) nüüd, talvel, masinaid. Varsti on kevad käes ja traktorid peavad sõitma põllule.» Vestluse käigus jälgib õpetaja, et lapsed k a s u t a k s i d k o r r a l i k k e, t ä p s e l t s õ n a s t a t u d l a u s e i d. (Nende hulgas esinevad ka harjutuse nr. 46 laused.)

Tutvumine harjutusega raamatust. Loetakse läbi harjutus nr. 46 ja juhendatakse selle täitmist kodus.

Lühietteütlus. Tunnis tuleb leida sobiv koht ka mõne lause etteütlusena kirjutamiseks või ladumiseks liikuva aabitsa abil. Laused valitakse nende hulgast, mis õpilased piltide põhjal koostasid. Etteütlus peaks tingimata sisaldama ka harjutuses nr. 46 esinevaid raskemaid sõnu, nagu: k o l h o o s i s, ü k s m e e l s e l t, t a l i t a b.

8. tund. **Lugemispala «Kõigist parem».**

Palakese «Kõigist parem» käsitlemine lisandub luuletuse «Emale» kontrollimisel lõppvestlusse põimituna kui üks näidis ema headusest, mis on väikelapse arvates teda kõige iseloomustavam tunnus.

Palakest harjutatakse ladusalt ja ilmekalt lugema tunnis. Siin tuleks kollektiivselt jutustades lisada palakesele puuduv lõpp, milles kõneldakse sellest, kuidas ema varsti nutva tütre juurde ilmus, sest ta oli ju ka ise Maie kadumist märganud. Nüüd läksid nad mõlemad rõõmsalt koju.

9. tund. **Luuletus «Vanaema», A. Jõgar. Harjutus nr. 49 («Kes aitavad vanaema?»).**

Rahvusvahelise naistepäeva teema käsitlemisel tuleb vaatluse alla ka vanaema töö ja tegevus, et õpetada lapsi nägema ja hindama vanaema osa perekonna eest hoolitsemisel ning kasvatada lastes austust ja lugupidamist vanaema vastu.

Õpilastele pakub huvi vanaema lastelaste nimede koostamine silpidest didaktilise materjali abil.

*

Minu vanaema. Õpetaja suunamisel jutustavad lapsed oma vanaemast, kes neid ema tööl olles kooli saadab, koolist tulnud lapsi vastu võtab ja igati nende eest hoolitseb.

Vanaema töödest. Kuigi vanaema on juba vana, on tal vahetpidamata talitamist või toimetamist. Mida teeb vanaema köögis?

Kui vanaema tervis aga kuidagi lubab ja toimetused köögis talle pisut mahti annavad, siis parandab ja korrastab vanaema laste riideid, nõelub sukki või klõbisevad ta käes vardad.

Sellest, mida vanaema kellelegi on kudunud, samuti kui vestluses vanaemast üldse kõnelevad esmajoones lapsed ise, õpetaja ainult suunab vestlust.

Olen vanaemale hea. Vanaema on elus väga palju töötanud ja vaeva näinud, ta tervis pole enam nii hea kui noortel inimestel. Tihti valutavad tal jalad või selg. Kui ta siis mõnikord enam teisiti ei jõua ja peab pisut lebama, siis tähelepanelikud head lapsed kunagi ei käratse, ei tee müra ega sega sellega vanaema rahu.

Vestluses tuuakse ka konkreetseid näiteid selle kohta, kuidas vanaema abistada ja talle rõõmu valmistada. Kudumise juures näiteks võiks tal aidata lõnga kerida, keerduläinud lõngu harutada, mahakukkunud kera või varras üles tõsta.

Lõpuks kujutletakse pilti õdusast kodusest toast talveõhtul, kus vanaema koob sõbraliku lastepere keskel. See loob vastava meeleolu luuletuse «Vanaema» käsitlemiseks.

Luuletus «Vanaema». Õpetaja kannab luuletuse ette. Pärast vaikset lugemist asutakse selle sisu lahtimõtestamisele, kusjuures vaadeldakse väljendeid, nagu: k i i s u n i u t s, s i l m a t e r a, p i s i p o j a k e, ü k s k o r d ü k s.

Harjutus nr. 49 («Kes aitavad vanaema?»).

Kuduva vanaema pildi ümber (lk. 89) on antud hulk silpe. Need on vanaema tütarde ja poegade ning väikeste lastelaste nimed. Et kergem oleks ära arvata, mis nimed siin leiduvad, tuleks õpilastel samad silbid kätteantud sedelitele kirjutada või anda need silbid juba sedelitele kirjutatuna, didaktilise materjalina, millest õpilased siis nimed kokku seavad. See töö võiks olla ka koduseks ülesandeks. Lõpuks kirjutatakse nimed vihikusse.

Sellele tööle lisandub tekkinud nimedega lausete lugemine või isegi jutukese koostamine.

10. tund. **Rahvusvaheline naistepäev.**

Tund on pühendatud peamiselt vestlusele rahvusvahelisest naistepäevast. Tunnis õpitakse kirjutama naistepäeva õnnitluskaarti. Tehakse ka praktilisi harjutusi toalillede hooldamiseks.

* *

Läheneb naiste aupäev — rahvusvaheline naistepäev. Igal aastal on üks päev — 8. märts — pidupäevaks kõigile naistele, kes töötavad, ning kõigile emadele ja vanaemadele. Lapsed jutustavad, kuidas tähistati naistepäeva lasteaias. Mida nad on kuulnud naistepäeva tähistamisest vanemate töökohas? Mida kõneldakse sellest raadios? Mida kirjutatakse «Tähekeses» ja mujal?

Kuidas õnnitlen naistepäeva puhul oma ema? Lapsed räägivad oma kavatsustest. Joonistamise tunnis on nad valmistanud ema jaoks naistepäeva-teemalise kaardi. Nüüd asutakse seda täitma. Õpetajal peab olema demonstreerimiseks suureformaadiline täidetud kaardi tagakülg, mille põhjal toimub töö selgitus ja juhendamine. Koolis saadud teadmisi ja oskusi rakendades soovitatakse naistepäeval vanaemagi rõõmustada omavalmistatud kaardiga. Lõpuks peetakse nõu, kuidas kaarti üle anda, nii et see emale või vanaemale oleks üllatuseks (asetada salaja lauale vms.).

Naistepäeva hommikul võib tervitada ema ka mõne salmiga. Üks sellistest («Tänu», J. Palm) leidub lugemikus. Salmikest õpitakse klassis korralikult lugema ja ette kandma. Samuti võib seda kasutada kirjatehniliseks harjutuseks.

Millega võib naistepäeval veel ema rõõmustada? Ema rõõmustavad alati lilled. Lastel aga pole raha emale naistepäevaks lillede kinkimiseks, pealegi on neid talvel vähe saada. Veel suuremat rõõmu kui ostetud lilled teeb emale see, kui ta märkab, et keegi on toalilled väga ilusasti korrastanud ja puhastanud.

Seoses sellega on siin sobiv koht vestelda toalilledest üldse, kõnelda nende kasvutingimustest ja hooldamisest, arvesse võttes ka lugemikus toalillede leheküljel antud küsimusi.

Kokku võttes tuleb rõhutada, et toalill on ruumile ehteks, kaunistuseks. Seda on ta aga ainult siis, kui ta lehtedel pole tolmukübetki, kui mullapind potis on alati värskelt kobestatud (seda võib teha tikuotsaga) ning kui lillepott ja alus on täiesti puhtad.

Jõutakse otsusele, et lillede korrastamise ja hooldamisega tuleb kindlasti iga 1. klassi poiss ja tüdruk toime. Kui võimalik, tuleks üks toalill ühiselt puhastada ja korrastada klassis, sest selles töös õpetab ja veenab eeskuju enam kui pikk seletus.

11. tund. **Lugemispala «Ühel nõul».**

Selles palas on kirjeldatud, kuidas ühe pere lapsed naistepäeva puhul emale sellega rõõmu valmistasid, et omal jõul kogu korteri korrastasid. Palakese käsitlemise eesmärgiks on anda lastele eeskuju ja panna neid otsima võimalusi ema rõõmustamiseks.

Kordamiseks ja süvendamiseks lülitatakse tundi ka lugemistehnilisi harjutusi ja keelelist vaatlust.

*

Sissejuhatuseks kõnelevad lapsed naistepäeva traditsioonidest oma kodus. Siis märgib õpetaja, et ka lugemikus on pala naistepäeva kohta ühes kodus. Isa ja ema selles peres käivad tööl. Tutvustatakse lühidalt selle pere lapsi. Need on Aili, Malle, Sirje ja Tõnu. Mida lapsed tegid naistepäeval, sellest loevad õpilased juba ise.

Algul loetakse vaikselt, siis valjusti ja lõpuks osalistega. Järgneb tegelaste iseloomustamine ja nende käitumise analüüsimine.

Kui pala sisu on omandatud, valmistutakse selle dramatiseeringuks, mis toimub kas samas või järgmises tunnis.

Kordamine ja süvendamine. Vahel, näiteks emotsionaalselt mõjuva luuletuse käsitlemisel, ei ole kerge leida sobivat kohta lugemistehniliseks harjutuseks ja keeleliseks vaatluseks, mis on väga vajalikud. Seepärast võiks vahetevahel lülitada lugemistundi kordamiseks ja süvendamiseks selliseid harjutusi ka varemkäsitletud materjalist. Näiteks võib selles tunnis lasta leida ja laduda luuletusest «Vanaema» liitsõnad (v a n a e m a, t u u l e h o o d, l õ n g a k e r a, k i i s u n i u t s, s i l m a t e r a). Luuletusest «Emale» võiks

välja otsida sõnad, milles **s**-tähele järgneb **t** (vastu, ostan, tulepaistel), luuletusest «Vanaema» **b**-ga lõppevad tegusõnad (k o o b, v e e r l e b, k e e r l e b, s a a b) jne. Palast «Ühel nõul» võiks vaadelda tegusõnu, mille lõpul on **-vad** (a s k e l d a v a d, p e s e v a d, k u i v a t a v a d, j o o k s e v a d, k a l l i s t a v a d, s o o v i v a d).

Kõiki neid sõnu tuleb kasutada õpetavas etteütluses, seejuures kommenteerimist rakendades.

9. õppenädal.

Teema: **LAPSED KODUS.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Laste kodune elu on keskseks teemaks 1. klassi töös. Juba aabitsaperioodist alates tullakse selle juurde korduvalt tagasi. Et vältida igavat kordamist, lähenetakse küsimusele iga kord eri aspektist. Sellel nädalal vaadeldakse vanemate ja laste vahekorda, laste omavahelisi suhteid ja analüüsitakse laste käitumist, et juurutada neis nõukogu-liku moraali tõekspidamisi. Peatudes laste mängudel, selgitatakse tuletikkudega mängimise ohtlikkust.

Keeleõpetuses vaadeldakse peamiselt sõnade silbitamist ja poolitamist, minnes kergemailt juhtudelt keerulisemaile ja õpetades lapsi raskuste puhul orienteeruma tugisõnade järgi. Süvendamisele tuleb kaasaütleva käände lõpp -ga, mille ortograafiat vaadeldi juba aabitsa õppimisel.

Kõnearendusalaseks harjutuseks on sel nädalal ümberjutustus, mis on sisuliselt seotud koduloolise teemaga.

1. tund. **Lugemispala «Ühel nõul». Silbitamine, harjutused nr. 47 ja nr. 48.**

Tund on ette nähtud pärast rahvusvahelist naistepäeva, seepärast alatakse seda vestlusega möödunud naistepäevast. Vestlusega seostatakse õpitud pala «Ühel nõul» kontrollimine — dramatiseering. Keeleõpetuses toimub sõnade silpideks jaotamine ja antud silpidest sõnade koostamine, mis on ettevalmistuseks sõnade õige poolitamise õppimisele.

*

Kuidas möödus naistepäev? Klassis tehti ühiselt plaane naistepäeva tähistamiseks. Nüüd vahetatakse muljeid, kuidas see päev möödus. Mida tõi see päev emale kodus? töökohas? Miks oleme oma emale uhked? Milles võtame temast eeskuju? Lõppkokkuvõttes meenutatakse, millega väike 1. klassi poiss või tüdruk saab ema rõõmustada. Seda tuleks teha alati, mitte ainult naistepäeval.

Koduse ülesande kontrollimine. Meenutatakse, kes olid pala «Ühel nõul» tegelased. Arutletakse, kuidas võis neil tekkida mõte kodu korrastada. Millest tuli, et nad kõike teha oskasid? Kus ema käis, et lapsed alles päeval (õhtul) teda õnnitlesid?

Lugemispala drmatiseerimine.

Sõnu saame jagada silpideks, harjutus nr. 47. Pärast paarilauselist sissejuhatust, mis loob seose eelmise tunniosaga, lauldakse puhkusminutiks «Mu koduke on tilluke».

Korratakse laulu algust kooris silbitades. Õpetaja esitab siis harjutuse nr. 47 eeskujul (kantavale) tahvlile joonistatud silbimajakesed, mis esialgu on tühjad. Silbid aga on kirjutatud sedelitele. Laulu põhjal leitakse, kus on nende kodu, ja paigutatakse nad laulu saatel õigesse majja.

Tehakse järeldus: me laulsime silpide kaupa.

Silpidest saame sõnu, harjutus nr. 48. Ülesande vastu huvi äratamiseks esitab õpetaja harjutuse materjali mõistatusena. Tahvlile kinnitatakse harjutuse illustratsioonide eeskujul valmistatud aplikatsioonid. Siin on vaja selgitada, et piltidel on väike Aino, kes käis emaga turul, ja need asjad, millest ta jutustab. Mida Aino jutustab? Õpetaja suunamisel koostavad õpilased näiteks järgmise jutukese:

Mina elan linnas. Täna käisime emaga turul. Tõime sealt liha ja mune. Praetud muna maitseb mulle hästi. Isa aga armastab kanaliha. Ta mõtles, et meil on võrgus hani.

Õpetaja annab harjutuse nr. 48 sõnade moodustamiseks kätte silbid. Õpilased otsustavad ise, milliseid jutukeses kasutatud sõnu saab nendest silpidest koostada, ja asetavad saadud sõnad ladumisalusele. Töö täitmisel rakendatakse võistlust.

Tutvumine harjutusega raamatust. Selle kirjutamine jääb koduseks ülesandeks.

2. tund. Ümberjutustus «Jüri ema».

Ümberjutustuseks valib või koostab õpetaja ise sobiva teksti. Näidisena toodud ümberjutustuse «Jüri ema» puhul on silmas peetud ka keeleõpetuse kordamist (-b ja -vad tegusõna lõpul, suurtäht loomade nimedes jne.).

*

Töö ümberjutustuse tekstiga. Väikese sissejuhatuse järel esitab õpetaja plakatile või (kantavale) tahvlile kirjutatud järgmise ümberjutustuse teksti:

JÜRI EMA.

Jüri ema töötab kolhoosis. Ta tõuseb hommikul väga vara. Laudas ootavad teda juba Lehik, Mooni, Maasik ja teised lehmad. Ema söödab, joodab ja puhastab neid. Lehmad annavad palju piima.

Tekst loetakse läbi ja õpitakse siis täpselt jutustama, milleks õpetaja esitab iga lause kohta küsimuse.

Ettevalmistus ümberjutustuse kirjutamiseks. Pärast teksti suulist läbitöötamist esitab õpetaja (kantaval) tahvlil järgmised küsimused:

1. Kelle ema töötab kolhoosis?
2. Millal ta tõuseb hommikul?
3. Kes ootavad teda juba laudas?
4. Kes söödab, joodab ja puhastab neid?
5. Mida annavad lehmad?

Nende küsimuste abil meenutatakse ümberjutustatava palakese sisu, ilma et selle tekst enam silme ees oleks.

Ümberjutustuse ortograafiline ettevalmistus ja selle kirjutamine toimub samas tunnis.

3. tund. Lugemispala «Katkine kruus».

Eesmärgiks on näidata, et õigesti käitub see, kes alati jääb ausaks ja julgeb tõtt rääkida.

*

Sissejuhatus. Eelmises tunnis tehtud tööga seostamiseks võib märkida, et ümberjutustuse kirjutasid lapsed Jüri emast, kes töötab kolhoosi karjalaudas. Täna tutvuvad õpilased aga Jüri enda ja ta isaga.

Rahvusvaheline naistepäev on igas peres pidupäevaks. Seda oli ta ka Jüri kodus. Väike Jüri oli sel päeval väga rõõmus, ta hüppas ja vallatles. Miks? Kuid korraga juhtus õnnetus.

Vaadatakse raamatupildilt õnnetut väikest Jürit isa ees katkise kruusi tükkide juures. Arutletakse, kuidas ta võis kruusi katki teha.

Töö palaga. Kuidas see tõepoolest juhtus, sellest loevad lapsed palast «Katkine kruus» ise. Algul loetakse vaikselt, siis valjusti ning asutakse kohe selle sisu analüüsimisele. Selgitatakse, miks isa väikest poega tänas. Et kedagi polnud pealt nägemas, kuidas kruus katki läks, siis mõni laps oleks ehk hakanud salgama, valetama ja süüd kassile või kellelegi teisele ajama. Jüri oli aga aus ja õiglane poiss.

Vestluses klassiga tehakse järeldus: isal oli väga hea meel, et ta väike poeg oli aus: ta ei hakanud valetama, süüd teistele veeretama. Jüri oli ka julge, ta julges tõtt rääkida ja tunnistada, et ta on süüdi, kuigi teadis, et oma ettevaatamatusest põhjustatud õnnetuse tõttu on ta karistuse väärt. Ühiselt arutletakse ka, mida võis Jüri nüüd teha, kui isa karistamise asemel teda tänas. Lõpuks toovad õpilased analoogilisi näiteid oma kogemustest, mis illustreerivad palale järgnevat vanasõna «Hooletus ees, õnnetus taga», samuti pala analüüsimisel väljatoodud vanasõna: «Ausus kiidab igameest.»

Õpetavat laadi etteütlus. Selle eesmärgiks on õpilaste aktiivse sõnavara sõnade (k o g e m a t a, a i t ä h, e t t e v a a t l i k jt.) ortograafia omandamine. Õpetavat laadi etteütlusena võib pala «Katkine kruus» puhul kirjutada või liikuva aabitsa abil laduda näiteks järgmised laused: «Väike Jüri tegi kogemata kruusi katki. Aitäh, et tõtt ütlesid! Teinekord ole ettevaatlikum!»

4. tund. **Kahesilbiliste sõnade poolitamine, harjutused nr. 50 ja nr. 51.**

Selles tunnis on ette nähtud niisuguste kahesilbiliste sõnade poolitamine, mille esimeses silbis esineb pikk täishäälik. Ühenduses sellega tuleb tunnis tähelepanu pöörata õpilaste suulise väljendusoskuse arendamisele ja leida koht ortograafiliseks harjutuseks.

Lausete koostamine raamatupiltide põhjal. Vaadeldakse harjutuses nr. 50 leiduvaid pilte lastest, kes korrastavad kööki, et aidata ema rahvusvahelisel naistepäeval ja sellega ta tööd vähendada. Piltide all on laste nimed. Iga pildi kohta koostatakse lause.

Lausete kirjutamine (ladumine). Koostatud laused kirjutatakse (laotakse) õpetavat laadi etteütlusena. Kujuneb järgmine tekst:

Meeri peseb nõusid. Jaanus kuivatab neid. Siiri pühib lauda. Toomas küürib kraanikaussi. Liisi puhastab pliiti. Kuulo paneb kruusid riiulile.

Kõik laused jäetakse tahvlile.

Kuidas poolitada jutukese tegelaste nimesid? Nüüd vaadeldakse lauseis leiduvaid laste nimesid, häälдatakse neid silbiti ja arutletakse, kuidas oleks neid õige vajaduse korral poolitada. Need nimed kirjutatakse uuesti silbitatult välja, paigutatuna üksteise alla, silbikriips-kohakuti.

Keeleline vaatlus. Lõpuks toimub tahvlil silbitatud nimede põhjal keeleline vaatlus. Mitu silpi on igas nimes? Mille poolest on kõik nimed veel sarnased? (1. silbis esineb pikk häälik.) Kus on selliste nimede õige poolitamiskoht? Arutlusega kaasnevad rohked suulised silbitamisharjutused.

Õpilased esitavad tahvlil olevatega sarnanevaid nimesid ja sõnu, mida nad silbitavad ning milles nad leiavad õige poolitamiskoha.

Harjutus nr. 51.

Õpetaja annab mõne kahesilbilise nime lõppsilbi, näit. **-na.** Õpilased moodustavad neist esimese silbi lisamisega uusi pika täishäälikuga nimesid (L e e n a, R i i n a, M i i n a, T i i n a jne.), mis pärast nende mitmekordset häälдamist silbitatult tahvlile kirjutatakse või liikuva aabitsaga laotakse.

Sellele tööle lisandub k e e l e l i n e v a a t l u s. Kus on nende nimede õige poolitamiskoht?

Tutvumine harjutusega, mille kirjutamine jääb koduseks ülesandeks.

Kokkuvõte. Tunnis vaadeldud keelelisest küsimusest meenutatakse, et sõnu poolitame silpide vahekohtadelt.

Kirjutamisel tuleb sõnu õigesti poolitada, selleks peabki oskama silbitada. Õpitud teadmiste meelespidamist ja rakendamist hõlbustavad tugisõnad, milleks seekord võiks olla nimi Toomas.

5. tund*. Lugemispala «Kaks kaebajat».

Lugemispala tegelaste, kassi ja koera käitumist analüüsides õpetatakse lapsi kriitiliselt suhtuma omavahelistesse tülidesse ja üksteise peale kaebamisse.

*

Sissejuhatav vestlus. Nii õpetaja kui ka õpilased toovad näiteid kaebamise kohta. Sageli on see, kes kaebama läheb, ka ise süüdi, tihti tüli algatajagi. Niisugusel puhul öeldakse teineteise peale kaebajate kohta: «Pada sõimab katelt, ühed mustad mõlemad» või «Pada naerab potti, ühed mustad mõlemad.» Ka lugemikus on üks niisugune jutuke kahest kaebajast.

Raamatuillustratsioonide kasutamine. Raamat avatud, tutvutakse algul tegelastega, kes on kujutatud illustratsioonidel.

Mida teevad kass ja koer esimesel pildil? Õpilased jutustavad, et siin nad parajasti kaebavad: ilme on neil tige, suu laiali lahti, vehivad käppadega.

Teisel pildil on huvitav vaadelda peremehe vanaaegset riietust — pastlaid, jalarätte jm.

Pala lugemine ja analüüsimine. Õpetaja loeb pala ilmekalt ette, seejärel loetakse vaikselt. Siis analüüsitakse selle sisu. Kass ja koer olid teineteisega kakelnud, kaebamisel hakkasid nad aga veel vanu asju meenutama, millest selgus, et mõlemad olid ühesugused pahategijad. Sellepärast ei tahtnudki peremees neid enam kuulata.

Miks ta ukse lahti lükkas ja luua haaras? Mis nüüd juhtus?

Seda illustreerib teine pilt, kus kaks kaebajat häbiga lahkuvad. Eriti häbi on koeral, kes läheb, saba sorus.

Pala analüüsimine lõpeb seisukohavõtuga kassi ja koera käitumise kohta. Leitakse, et nad on siin, nagu alati, vaenujalal. Kuidas oleksid nende asemel toiminud õiged sõbrad?

Sõnavaraline töö. Selles palas esinevaid sõnu, mis tavaliselt lapse sõnavarra ei kuulu, tuleks ühiselt vaadelda ja

selgitada (näit.: p u r e m a, n ä p p a m a, s ä h v a m a). Need sõnad kirjutab õpetaja tahvlile. Lapsed moodustavad nendega suuliselt lauseid. Vaatlemist vajavad veel mõned palas leiduvad väljendid: k ä u n u s, p a h v a t a s jt.

Kordame keeleõpetust. Eelmises tunnis õpitud teadmiste kinnistamiseks silbitamise kohta lastakse õpilastel otsida palast kahesilbilisi sõnu, mille esimeses silbis on pikk täishäälik (j u u r - d e, k ö ö - g i s t, k l a a - s i s t, h a a - r a s).

Ka harjutus nr. 52 on mõeldud silbitamise kordamiseks. ja kinnistamiseks. Töö vastu huvi tõstmiseks võib sellele anda mõistatamise vormi. Õpetaja esitab harjutuses antud sõnde lõppsilbi **-rab.** Õpilased mõistatavad, millised sõnad on kaotanud selle «saba». Teada on veel, et nende sõnade esimeses silbis on pikk täishäälik. Leitud sõnad kirjutatakse tahvlile.

Samuti toimub töö sõnadega, mille lõppsilbiks on **-ned.**

Järgneb harjutusega tutvumine raamatust. Selle kirjutamise võib seostada kirjatehniliste ülesannete täitmisega.

6. tund*. Lugemispala «Kes läheb?»

Palake on lähtekohaks klassis toimuvale arutlusele, mille eesmärgiks on konkreetsete näidete varal selgitada, milline on hea ja kuulekas laps, kes valmistab oma käitumisega alati kõikidele rõõmu.

*

Sissejuhatus. Õpetaja märgib, et asutakse lugema lookest sellest, kuidas käitusid ühe pere lapsed. Raamatupildi põhjal tutvutakse ka pala tegelastega. Kõik nad mängivad. Toomas sõidab hobusega. Aino mängib nukuga. Ta on nuku just riidesse pannud. Sirje nukk on alles pesuväel. Parajasti astub ema tuppa.

Töö palaga. Loetakse palakest «Kes läheb?» raamatust ja analüüsitakse selle sisu.

Algul arvavad õpilased, et selles jutus olid kõik head lapsed, sest ükski ei rääkinud emale vastu, kõik lubasid ta käsku täita. Kuid nende hulgas oli ainult üks tõesti hea laps. Kes? Tuleb rõhutada, et tõeliselt hea laps on see, kes ruttab ema või isa soovi täitma ka siis, kui teda veel pole kästudki, kui ta ainult teab, mida on vaja teha.

Kellest eeskuju võtta? Edasises arutluses vaadeldakse,

kuidas käitub õpilane kodus siis, kui ta on väga hea laps. Selline laps ei oota hommikul käsku voodi korrastamiseks, ta peseb end alati korralikult ega unusta ka kaela ja kõrvu, õhtuti peseb ta jalgu, ta ei tule kunagi pesemata kätega sööma. Ta pakub vanematele inimestele istet, tõstab üles mahakukkunud asjad ja ulatab need kätte omanikule. Päris head last pole vaja käskida, ta teab juba ise oma kohustusi ja paneb hästi tähele, mida ta võiks veel teha.

Pahad pole ka need lapsed, kes küll mõnikord unustavad, mis neil teha on, kuid täidavad otsekohe kõik käsud, kui neile nende töid meenutatakse. Need on sõnakuulelikud lapsed.

Halb on aga see, kui laps pole kuulekas, vaid teda peab alati sundima. Niisuguste lastega on kodus palju muret, koolis on nendega pahandusi ja neil endilgi on paha olla. Sääraseist ei maksaks kellelgi eeskuju võtta ega neist rääkidagi.

7. tund. **Silbitamine, harjutused nr. 53 ja nr. 54.**

Tutvutakse kahesilbilise sõna poolitamise uue juhuga, kus sõna keskel kuuluvad lahutamisele kahekordsed kaashäälikud **ll, mm, nn, rr.**

*

Kordamisele tulevad kahesilbiliste sõnade seni vaadeldud poolitamise juhud (Ju-ku, Too-mas). Sobiv on see töö ühendada õpetavat laadi etteütlusega, mille teksti koostamisel võiks lähtuda äsjaõpitud lugemispalast «Kes läheb?», ja kirjutada näiteks järgmised laused:

«Toomas söödab hobust. Ma mängin nüüd nukuga. Juku läheb kirja viima.»

Hääldatakse etteütluses esinevaid sõnu, mida lapsed on juba õppinud õigesti poolitama (Too-mas, söö-dab, hobust, Ju-ku, lä-heb, vii-ma).

Need sõnad kirjutatakse uuesti tahvlile silbitatult. Sõnad paigutatakse kahte tulpa üksteise alla. Tulbad pealkirjastatakse tugisõnadega Ju-ku ja vii-ma.

Lisaks etteütluse sõnadele esitavad õpilased rohkesti näidissõnu, neid silbikaupa hääldades. Kõiki sõnu tuleb kohe kasutada suuliselt lausete koostamiseks.

Otstarbekas on lasta tahvli juures samaaegselt töötada kahel õpilasel, kes valivad ja kirjutavad üles nende tulpa kuuluvad sõnad, mis poolitatakse tugisõnade sarnaselt.

Materjali esitamine. Õpetaja esitab harjutuse nr. 54 juurde kuuluvad pildid aplikatsioonidena. Need kujutavad lugemispala «Kes läheb?» tegelaste mänguasju ja nende kodus leiduvaid esemeid. Mis asjad need on? Mitmesilbilised on nende nimetused?

Kahesilbilisi sõnu poolitatakse ka teisiti. Õpetaja teatab, et nüüd õpitakse neid sõnu silbitama (poolitama). Tugisõnaks valitakse sõna len-nuk, mis kirjutatakse tahvlile pealkirjade Ju-ku ja vii-ma kõrvale kolmanda tulba pealkirjaks. Selle alla kirjutatakse klassi poolt toodud näited, nende hulgas ka harjutuses nr. 54 esinevad sõnad.

Järeldus. Tahvlile tehtud töö vaatluse põhjal tehakse järeldus: kahesilbilistes sõnades, mille keskel on: **ll, mm, nn, rr**, jääb sõnade poolitamisel üks **l (m, n, r)** ühte silpi, teine **l (m n, r)** teise silpi, sidekriips pannakse nende vahele.

Kinnistamiseks vaadeldakse ja loetakse lugemikust harjutust nr. 53. Missuguseis lauseis võiksid need sõnad esineda? Mille poolest sarnanevad need sõnad tahvlile kolmandasse posti (pealkiri len-nuk) kirjutatud sõnadega?

Koduseks tööks jääb harjutuse nr. 54 kirjutamine, mis juba tahvlinäidiste abil on ette valmistatud.

8. tund. **Lugemispala «Tuletikud».**

Käsitlemise eesmärgiks on hoiatada lapsi tikkudega mängimast ja selgitada, kui suuri õnnetusi võib põhjustada väike tikuke. Samuti antakse õpilastele teadmisi õigeks käitumiseks tuleõnnetuste puhul.

*

Parem karta kui kahetseda. Üleminekuks eelmiste tundide teemalt lastakse mõnel õpilasel lühidalt kõnelda oma mängudest ja mänguasjadest. Lõpuks märgib õpetaja, et on lapsi, kes mängivad kas rumalusest või ulakusest tulega. See on väga ohtlik ja kardetav. Õpilastel lastakse jutustada, mida nad selle kohta on kuulnud või lugenud. Seejuures tuuakse välja ka vanasõnad «Hooletus ees, õnnetus taga» ning «Parem karta kui kahetseda». Lõpuks tehakse kokkuvõte ja korratakse, mida ei tohi teha, et vältida tuleõnnetusi.

Mida teha, kui tuli on lahti? Vestluses selgitatakse ka seda, kuidas tuleõnnetuse puhul käituda: mida teha, kui on süttinud seljariided või juuksed, kuidas kutsuda abi, kui tuli on toas lahti pääsenud jne. Lastele tutvustatakse siin tuletõrjujate ennastsalgavat tööd.

Lugemispala käsitlemisest.

Lugemispala on nagu illustratsiooniks eelnenud vestlusele. Et see looke oleks lastele jõukohane lugeda ja hästi arusaadav, vajab ta lugemistehnilist ja sõnavaralist ettevalmistust, mis toimub nii vestluse käigus kui ka selleks eraldi ettenähtud tunniosas. Vaatlemist vajavad sõnad ja väljendid, nagu: üksinda, kardetav mäng, ei hoolinud keelust, nipsutas toosi küljelt minema, hädakisa, majaelanikud, vaevaga kustutada.

Keeleline vaatlus. Pala «Tuletikud» sõnade valik pakub võimalusi kinnistada käsitletavat keelelist küsimust — silbitamist. Tahvlile kirjutatakse pealkirjadena eelmise tunni tugisõnad (Ju-ku, vii-ma, len-nuk). Ühiselt leitakse palast sõnu, mis näidiste eeskujul silbitatakse ja kirjutatakse tahvlile pealkirjade alla. Tahvlile tekivad järgmised postid:

Ju-ku	vii-ma	len-nuk
ti-ku	kee-lust	sel-le
tu-li	too-si	am-mu
vä-ga	pää-ses	hak-kas
tu-lid	suu-re	kuk-kus
tu-le		ap-pi

Töö kiirendamiseks saadetakse tahvli juurde samaaegselt kolm õpilast, kes kirjutavad sõnade hulgast, mida õpilased kohalt nimetavad, ainult oma posti kuuluvad sõnad.

Harjutuses nr. 55 antud lauseid on soovitav kirjutada klassis kas selles või mõnes järgnevas tunnis kommenteeritava etteütlusena, mille eesmärgiks on õpitud keeleliste teadmiste, eriti viimase silbitamisjuhu kordamine ja kinnistamine.

9. tund*. **Lugemispala «Ma aitan sind».**

Palakeses on esitatud konkreetne näide sellest, kuidas käitub hea laps. Väikese tegelase Aino lapselik arusaamine ema abistamisest tekitab õpilastel lõbusa meeleolu.

*

Tutvumine palaga. Sissejuhatuseks märgib õpetaja, et tänases lugemispalas räägitakse ühest väikesest, aga väga heast tütrest. Et pala nõuab head, ilmekat ettekannet, loeb selle ette õpetaja.

Sõnavaraline töö ja lugemistehniline ettevalmistus. Sellest palast vajab selgitust sõna p a l i. Vaadeldakse, millisena on seda kujutatud raamatupildil. Lastakse õpilastel jutustada, milline kolmjalg ehk pali on nende kodus. Milliseid nõusid vajab ema veel pesupesemiseks? Sõna v a b i s e s aitavad selgitada demonstreerimine ja sünonüümid l i i k u s, v ä r i s e s, r a p p u s. Vaatlusele võetakse ka sõna v a h e t e v a h e l.

Pala analüüsimine. Kui lapsed on pala lugenud, analüüsitakse selle sisu ja selgitatakse, m i k s on väike Aino väga hea laps. (Ta nägi, et ema on vaja aidata, ja läks talle appi ise, ilma käskimata.)

Arutletakse ka, kui vana võis Aino olla ja kas ta jõudis pali kinni hoida. Kui aga ema ütles, et tal on nüüd kergem, siis oli see ometi õige. Miks? Ema nägi, et ta väike tütar soovis abiks olla, see rõõmustas ema nii, et talle tunduski olevat kergem töötada. Sobival kohal loetakse salmikest pala lõpust:

«Abiks olen emal,
hea meel siis temal.»

Samuti võib seda laulu kasutada puhkusminutiks (A. Karindi, «Abiks olen emal», Laulik II, lk. 48).

10. tund. **Vestlus puhtusest. Kaasaütleva käände õigekiri, harjutus nr. 56.**

Vestluses, mis järgneb lugemispala «Ma aitan sind» kontrollimisele, minnakse pesupesemise teemalt edasi õpilase isikliku hügieeni ja puhtuse küsimuste juurde. Siin

antakse konkreetsed juhendused õpilasele puhtusnõuete täitmiseks.

Samas tunnis toimuv kaasaütleva käände ortograafia vaatlus seostatakse sisuliselt koduloolise teemaga.

*

Kuidas mina aitan emal pesu pesta? Hea on panna selga puhtad riided ja puhas pesu. Pesemine on aga raske töö. Kuidas saavad lapsed ema selle töö juures abistada? (Nad toovad seepi, sinet, pesupulki, ulatavad pesu kuivama panekul emale kätte pesutükke jne.) Kuidas sina oled oma ema pesupesemisel abistanud?

Küll on hea puhas olla! Sellel, kes on harjunud puhtusega, on halb tunne, kui tal on käed, jalad või nägu mustad ja riided määrdunud. Lapsed, kes puhtust armastavad, ei haigestu nii kergesti, neil endil on hea olla ja ka teistel on puhast ja korralikku last hea vaadata.

Kuidas puhas laps enese eest hoolitseb, sellest jutustavad õpilased algul vabalt. Siis esitab õpetaja sel teemal küsimusi, millele vastamisel tuleb õpilastel kasutada kaasaütlevat käänet näiteks järgmistes lausetes: «Hommikul pesen end jaheda veega. Jalgu pesen õhtul sooja veega. Kuivatan end kareda käterätikuga. Hambaid pesen pulbri ja harjaga.»

Kaasaütlev kääne.

Ma täidan laeva — millega? Mäng on mõeldud kaasaütleva käände ortograafia vaatlemise ettevalmistuseks, seda korraldatakse nii, et õpilane, kes viskab rätiku kaasmängijale, esitab talle küsimuse: «Ma täidan laeva — millega?» Rätiku saaja vastab küsimusele vabalt valitud sõnaga kaasaütlevas käändes ja viskab rätiku edasi. Järgmine mängija esitab jälle küsimuse.

Millega? Õpetaja valikul kirjutatakse tahvlile osa sõnu, mida õpilased eelnenud mängus kasutasid, silmas pidades, et nende hulgas esineksid ka harjutuses nr. 56 kaasaütlevas käändes antud sõnad, nii et tahvlile tehtav töö oleks ühtlasi koduse ülesande ettevalmistuseks. Aja säästmiseks töötavad samaaegselt tahvli juures mitu õpilast, kes nimetatud sõnad kirjutavad tulpadesse. Sõna lõpule **-ga** tõmmatakse joon alla. Pärast tahvlile tehtud töö parandamist

ja analüüsimist tehakse kokkuvõte: kui sõna kohta saab küsida millega?, siis tuleb selle sõna lõppu kirjutada -ga.

Harjutus nr. 56 («Millega?»).

Harjutuse teksti koostamine. Vaadeldakse, mida teevad lapsed harjutuse juures olevatel piltidel. Nende asemel võib kasutada ka tahvlijooniseid või aplikatsioone. Iga pildi kohta koostatakse lause, kaasaütlevat käänet kasutades. Õpetaja suunab tööd nii, et lausete hulgas, mis õpilased ütlevad, esineksid ka harjutuse nr. 56 laused.

Harjutuse tekstiga tutvumine raamatust. Õpilased loevad harjutuse vaikselt läbi ning leiavad, et harjutuses on laused poolikud ja osa sõnu on sattunud ebaõigele reale. Millised oleksid õiged laused?

Harjutuse kirjutamist alustatakse klassis, see lõpetatakse kodus.

11. tund*. **Luuletus «Abimees», U. Leies. Harjutus nr. 57 («Millega?»).**

Tunni teemaks on vanemate abistamine majapidamistöödel. Vahel kujuneb selline abistamine vanematele üsna tülikaks laste oskamatuse, saamatuse ning vähese nõudlikkuse tõttu oma töö kvaliteedi suhtes. Tunnis käsitletava luuletuse «Abimees» põhjal selgitatakse õpilastele, kuidas ema kodustel töödel, eriti toa koristamisel abistada, nii et teistel ja ka tegijal endal oleks oma tööst heameel.

Selles tunnis ettenähtud keelelise harjutuse eesmärgiks on kaasaütleva käände ortograafia süvendamine. Harjutuse kirjutamine ühendatakse kirjatehnika õpetamisega.

•

Mul on ka kodus tööd. Algul jutustavad lapsed, mida kodus pärast tööd või koolist tulekut tehakse. Mida teeb isa, ema, õde, vend? Kodus on palju töid ja toimetusi. Igaühel on oma ülesanded ja kohustused, mille eest ta peab vastutama.

Nüüd jutustavad lapsed pikemalt sellest, mis ülesanded on neil endil koduses majapidamises täita. Tähelepanu pööratakse eneseteenindamisele. Rõhutada tuleb, et hea laps mitte ainult ei kirjuta ilusasti ja puhtalt, vaid ta teeb

kõik tööd hoolikalt. Et ta armastab puhtust ja korda, sellest räägivad peale kooliasjade ka tema mängu- ja õppimisnurk. Ta ei jäta oma asju kunagi kuhugi vedelema ega viska oma riideid hooletult toolile. Lohakus on inetu.

Kui meil tuba koristatakse. Ilus on elada puhtas toas, kus kõik on korras ja asjad omal kohal. Tubade korrashoid nõuab palju tööd ja aega. Kuidas korrastatakse hommikuti tuba? Millised on sealjuures laste ülesanded?

Igas peres toimub aga peale selle mõnel kindlal nädalapäeval tubade põhjalikum koristamine. Mida siis tehakse? Mida teevad seejuures lapsed?

Luuletuse käsitlemine.

Nagu tavaliselt, esitab ka luuletuse «Abimees» õpetaja. Sisu analüüsimisel selgitatakse, kas see viis, kuidas Kalju tuba koristas, oli õige. Kuidas ema oleks teinud? Miks Kalju nii toimis? Kui vana võis Kalju olla? Mida tähendavad read 2. salmi algul («Harjal vars on pikem mehest, kühvel labidana näib»)?

Samuti mõtestatakse lahti luuletuse lõpul esitatud vanasõna «Töö kiidab tegijat».

Harjutus nr. 57.

Lausete koostamine antud materjali põhjal. Harjutuse juurde kuuluvad pildid raamatus esitatakse tahvlil suurendatud aplikatsioonidena. Nende põhjal moodustavad õpilased suuliselt lauseid.

Lõpuks asetatakse iga aplikatsioonide rühma juurde lause, milleks kasutatakse sõnasedeleid raamatus (harjutuses nr. 57) antud sõnadega.

Lauseid võib tahvlile kirjutada ka õpetavat laadi ettekütlusena. Et tahvlile kirjutamine läheb õpilastel veel väga aeglaselt, on otstarbekas pärast suulist lausete koostamist saata tahvli juurde tööle korraga 3 õpilast, neist igaüks kirjutab eri lauset. Iga pingirida laob kohtadel oma liikuvate aabitsatega samaaegselt selle lause, mille kirjutab tahvlile nende rea esindaja.

Harjutuse tekstiga tutvumine raamatust. Korrastatakse deformeeritult antud sõnad lauseteks. Miks on harjutusel pealkiri «Millega?»? Sõnad lauses, mille kohta see küsi-

mus käib, tuleb alla kriipsutada. Mida on vaja meeles pidada nende sõnade lõpu kirjutamisel?

Koduseks tööks on peale harjutuse vihikusse kirjutamise mõtelda oma tööst kodus veel lauseid, milles mõne sõna kohta saab küsida m i l l e g a?

10. õppenädal.

Teema: **LAPSED KODUS.** (Järg.)

Eesmärgid ja ülesanded.

Ka sellel nädalal on emakeele tundides käsitletav materjal oma temaatikalt seotud laste koduse eluga. Nõukogude perekonnas töötavad kõik oma tööalal, seepärast on loomulik ka kõikide perekonnaliikmete osavõtt kodustest majapidamistöödest. Siin on lastelgi oma ülesanded, millest juba eelmistel nädalatel on emakeele tundides olnud juttu. Laste kohustuseks on sageli kauplusest leiva, piima jt. toiduainete toomine. Vastavate palade käsitlemisel võetakse vaatluse alla ka viisakas käitumine, samuti laste tähelepanelik ja abivalmis suhtumine vanemaisse.

Nagu teame, ei saa viisakas käitumine kõigile lastele sugugi kergesti omaseks. Koolis tuleb aeg-ajalt jälle sellel teemal kõnelda ja organiseerida isegi vastavaid harjutusi.

Sellel nädalal tullakse seoses päevarežiimi ja eneseteenindamisega jällę ka puhtuse ja tervishoiu küsimuste juurde. Siin antakse õpilastele praktilisi näpunäiteid oma riiete ja jalatsite korrashoiuks.

Põgusalt peatutakse ka laste mängudel, millel on oluline osa nooremate klasside õpilaste elus.

Selle nädala lugemistundide materjal pakub võimaluse algeliseks kavastamise harjutuseks ja kava kasutamiseks jutustamisel.

Keeleõpetusest korratakse järgmist: **-d** mitmuse tunnusena ja **-b** tegusõna lõpul. Uuesti vaadeldakse aabitsaperioodist tuttavat **st-** ühendit ja **k, p, t** esinemist sõna algul. Seoses õppeveerandi lõpuga korraldatakse mõnelauseline kontrolletteütlus.

Kõnearendusalased harjutused on sel nädalal suulised. Peamiselt raamatus leiduvat pildimaterjali kasutades koostatakse jutuke päevaretiimi teemal. Samuti vestlevad ja jutustavad õpilased sel nädalal ettenähtud klassivälise lugemise tunnis loetud raamatutest.

Märkus: Teise poolaasta esimesel veerandil on tegelikult 10,5 õppenädalat. Poolik nädal satub mõnikord õppeveerandi algusse, mõnikord selle lõppu. Käesoleval juhul on arvestatud viimast võimalust ja liidetud poolik nädal III õppeveerandi viimase nädalaga.

1. tund. **Lugemispala «Tere!»**

Juba aabitsaeelsel perioodil oli juttu kaupluses käimisest ja koolitarvete ostmisest. Üha sagedamini tuleb lapsel poes käia mõnd majapidamises vajalikku väikest ostu tegemas. Selgitatakse, kuidas käitub viisakas laps poes, ning kasutatakse seejuures ka dramatiseeringut.

Palakese analüüsimisel tuleb silmas pidada ka selle kasvatuslikku eesmärki: õpetada lapsi kriitikat taluma ja sellele õigesti reageerima.

*

Kuidas ma poes käin. Lapsed jutustavad oma kogemustest. See osa tunnist ei tohi aga kujuneda liiga ulatuslikuks. Õpetaja juhib tähelepanu jäljendamist väärivale, analüüsitakse puudusi käitumises. Selgitada tuleb ka kohalikest oludest tingitud erinevusi. Linnades, kus kaupluses on alati palju ostjaid, ei ole muidugi võimalik kauplusse sisenedes müüjat tervitada nagu maal, kus on vähe rahvast ja müüjagi sageli ostja tuttavate hulgast.

Lõpuks korratakse, kuidas viisakas ostja poes käitub ja mida ta räägib.

Mängime poodi. Õpilased jaotatakse rühmadeks (pingiridade kaupa). Igale rühmale määratakse erinev kauplus, näiteks 1. rühmale leivakauplus, 2. rühmale piima- ja 3. rühmale juurviljakauplus. Kaupluses käimise mängimiseks tuleb õpilastel juba kodus (vanemate abiga) ette valmis-

tuda, järele mõeldes, kuidas kaupluses käituda, mida ja kuipalju sealt osta.

Õpetaja on hoolitsenud ka selle eest, et vastavast kauplusest parema kujutluse loomiseks oleks olemas aplikatsioone, mänguasju jms.

Poeskäimise dramatiseerimisel lastakse igast rühmast poes käia esialgu ainult ühel õpilasel, müüjaks määratud õpilase töökoht on õpetajalaua juures.

Igale poeskäimise voorule järgneb kriitika ja hinnang. Esiletoodud puudusi ei tohiks järgmised osatäitjad enam korrata.

Dramatiseeringu lõpul arutletakse, kes oli kõige meeldivam poeskäija. Miks?

Lugemispala käsitlemisest.

Sõnavara käsitlus võib toimuda juba seoses dramatiseeringuga. Vaadeldakse sõnu ja väljendeid, nagu: l ä v i, k i t t e l, p e a r ä t t, v a n g u t a b, e t t e h e i t v a l t.

Kuidas Einar poes käis. Pala lugemisele järgneb selle sisu analüüsimine ja kasvatusliku mõtte avamine.

Arutletakse, missuguses kaupluses käis Einar. Siinjuures kasutatakse ka raamatuillustratsiooni. Kus see kauplus võis asuda? Missuguseid vigu tegi Einar kauplusse minnes? Kuidas käitus Einar aga pärast müüja märkust?

Seejärel arutletakse, miks Einar viisakusnõuete vastu eksis. Lapsed esitavad selle kohta oma arvamusi. (Einar ei olnud veel harjunud kaupluses käima, seepärast ta unustaski viisakuse. Einar tahtis väga kiiresti ema käsku täita. Võib-olla oli Einaril mõni mäng või õppimine pooleli, ta tahtis väga ruttu tagasi jõuda, et seda siis jätkata vms.)

Kokku võttes analüüsitakse, missugune poiss oli Einar. Palast loeme, et tal oli väga häbi oma ebaviisakuse pärast. Millest näeme, et väike Einar on mehine poiss? Kuidas oleks tema asemel käitunud mõni teine poiss, kes poleks olnud nii tubli? Missugune nendest poistest meeldib õpilastele rohkem? Mida tähendab lause «Mees saab nii mõnestki asjast üle»? Nii lapsed kui ka õpetaja toovad näiteid igapäevasest elust, kus õpilastel on olnud võimalus neile tehtud märkuste puhul oma mehisust näidata.

Töö tahvlitekstiga. Lugemispala «Tere!» käsitlemisel on kohane vaadelda ka mõningaid õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate tegusõnade vorme, kasutades selleks tahvli-

teksti. Lähtudes sõnast müüja (-tädi) võiks vaadelda peale tegijanime (müüja) ka selle sõna teisi vorme, nagu **ma**-tegevusnime ja oleviku ainsuse 3. pööret. Siin juhitakse laste tähelepanu sõna tüvele, mis ei muutu, selles jääb püsima pikk täishäälik, näiteks:

Müüja müüb leiba. Ta hakkas seda juba hommikul **müüma**.

Hüüdja hüüab: «Kes peab mind **püüdma**?»

Tulge **sööma**! **Sööja sööb** vaikselt.

Tahvlile on laotud vaadeldavad sõnad, mida õpilased kasutavad suuliselt moodustatud lauseis.

2. tund*. **Mitmuse tunnus -d, harjutus nr. 58. Tervitused ja soovid.**

Mitmuse tunnuse **-d** vaatlemine seostatakse kauplusteemaga.

Äsjaõpitud lugemispala «Tere!» lõppvestluses vaadeldakse peale palas käsitletute veel mõningaid õpikus esitatud viisakusväljendeid, mida inimesed üksteisega suhtlemisel kasutavad.

*

Harjutus nr. 58.

Harjutuse materjali esitamine. Mitmuse tunnuse **-d** vaatlemisel on otstarbekas lähtuda müügilolevate kaupade nimestikust, mis mõnedes kauplustes on välja pandud. Lapsed meenutavad, missuguseid toidukaupade nimetusi on nad poeakendel, siltidel ja väljapandud kaupade nimestikest lugenud.

Õpetajal on valmistatud kogu kaupade nimesilte mitmuse nimetavas käändes. Kuid mitmuse tunnuse **-d** esiletõstmiseks on algul selle tähe kohale jäetud lünk.

Õpetaja andku siia juurde näiteks järgmine lapsepärane seletus: ühe maja lapsed tahtsid mängida kauplust: Anne (Reinu) vanem vend (õde) oli valmistanud kauplustele toredad sildid. Üks väike võrukael oli aga pärast sildid ära lõhkunud, lõiganud need üksikuteks nimetusteks ning needki on poolikud.

Mis on neil siltidel kirjutatud? Mis täht puudub lõpust? Missugust kauplust tahtsid lapsed mängida?

Parandame sildid. Leitakse, et kaupade nimetused kuuluvad leiva-, kala- ja aedviljakauplustele, mida lapsed tahtsid mängida. Vastavad kaupluste nimetused kirjutatakse tahvlile ja nende alla paigutatakse neis müüdavate kaupade nimetused järgmiselt:

Leivakauplus	**Kalakauplus**	**Aedviljakauplus**
leiva-	kilu-	rosina-
saia-	heeringa-	ploomi-
küpsise-	räime-	õuna-
tordi-	tursa-	pirni-
kompveki-	lutsu-	sibula-
makaroni-	ahvena-	kurgi-
nuudli-	lesta-	tomati-
tangu-	latika-	porgandi-

Puuduv -d kirjutatakse igale nimetusele kriidiga juurde.

Kokkuvõte. Lõplikult koostatud kaupluste sildid loetakse läbi. Juhitakse veel kord tähelepanu nimetuste lõpul olevale **d**-tähele. Meeles pidada: kui asju on palju, siis on nimetuste lõpul alati **-d.**

Tunnis õpitu kinnistamiseks on harjutus nr. 58, mis vaadatakse klassis läbi. Harjutus kirjutatakse kodus.

Tervitused ja soovid. Lugemispala «Tere!» lõppvestluselt siirdutakse väljendite juurde, mida kasutavad viisakad inimesed. Arutatakse lk-l 103 toodud väljendeid «Kuidas öeldakse? Kuidas vastatakse?» ja parandatakse siin ka trükivead (Õige on: Tere hommikust! ja Tere õhtust!) Neid tervitusi ja soove õpitakse lugema ja harjutatakse nende kasutamist.

Kirjatehnika harjutusmaterjaliks valitakse samu lauseid ja väljendeid.

3. tund*. **Luuletus «Poisid on tublid», M. Kesamaa.**

Luuletus jutustab kahest väikesest poisist, kes emaga turul käisid. Luuletuse käsitlemisel selgitatakse, milles seisneb nende poiste tublidus.

*

Käisin isaga (emaga) turul. Lapsed jutustavad oma turulkäigust vanematega. Millal nad seal käisid? Mida turul müüdi? Mida turult osteti? Turult ostetakse enamasti toiduaineid. Need kaaluvad palju ja on rasked koju tuua.

Kuidas saavad lapsed seejuures abiks olla? Tehakse kokkuvõte: kuigi laps on alles väike, saab ta hea tahtmise juures siiski jõudumööda aidata ja mõne kergema kandami — piimanõu vms. koju tuua. Kui luuletust käsitletakse koolis, kus turgu läheduses pole, ja lastel seetõttu turulkäimise kogemused puuduvad, vaadeldakse vanemate aitamise võimalusi kohalikke tingimusi arvestades. Kuid enne luuletuse juurde asumist on õpilastele siiski vaja anda illustratsiooni abil ka kujutlus turust. Ühtlasi kõrvutatakse laste elu linnas ja maal ning jõutakse järeldusele, et lapsed võivad kõikjal olla vanematele tublideks abilisteks.

Luuletuse käsitlemisest.

Luuletuse «Poisid on tublid» kannab ette õpetaja.

Sisu analüüsimisel vajavad selgitust ja vaatlemist sõnad, nagu: n u r u m a, l e e k i m a, l e t t, j a k s a b, t u b l i, t r a g i. Analüüs lõpeb arutlusega, missugused on tublid lapsed ja miks on luuletusel selline pealkiri.

Ilmeka ettekande harjutamiseks tuleb aega leida klassis. Soovitav on seda luuletust õppida esitama ka osalistega (poisid — mina, ema, hääl rahva hulgast, kirjanik).

4. tund. **Harjutus nr. 60 («Toiduained...»).**

Harjutuse nr. 60 põhjal laiendatakse ja süvendatakse mitmesuguste toiduainete, marjade, puu- ja aedviljade nimetuste ortograafia tundmist. Seoses sellega tuleb kordamisele juba aabitsaperioodist tuttav keeleline küsimus — **k, p, t** sõna algul.

*

Harjutus nr. 60.

Töö harjutuse juurde kuuluva pildimaterjaliga. Vaadeldakse pilte ja nimetatakse, mis on neil kujutatud.

Arutletakse, kuidas võiks neid toiduaineid rühmitada, näit. pirnid — puuvili, kapsas — köögivili, piim — toiduaine jne.

Harjutuse täitmine tahvlil. Enne tahvlile kirjutamist korratakse eelmises tunniosas piltide abil õpitut ja tehakse suulisi harjutusi toiduainete rühmitamiseks raamatus an-

tud liigituse järgi. Siin nimetab õpetaja peale piltidel kujutatute ka teisi toiduaineid, marju jne.

Õpetaja annab tahvlil toiduainete rühmade nimetused pealkirjadena, mille alla õpilased kirjutavad vastavate toiduainete nimetused. Tahvlile tekivad järgmised rühmad:

Marjad ja puuviljad	**Köögiviljad**	**Toiduained**
Pohlad	Kartul	Piim
ploomid	porgand	liha
pirnid	kapsas	mesi
mustikad	kaalikas jt.	jahu
õunad		tangud jt.
jõhvikad jt.		

Pealkirjade alla valitud sõnade tahvlile kirjutamisel sobib kasutada ka võistlust pingiridade vahel. Ühtlasi kiirendab see ülesande täitmist, kui tahvli juures töötab samaaegselt iga pingirea esindaja. Töö lõpul vaadeldakse, kes õpilastest tuli toime sõna laitmatu kirjutamisega, millise pingirea töö on kokku võttes kõige ilusam jne.

Lõpuks täidetakse harjutuse ülesanne, tõmmatakse joon alla tähtedele **k, p, t** sõna algul, et õpilastele jääks meelde: sõna algul kirjutatakse **k, p, t.**

Tutvutakse harjutusega nr. 60 raamatust. Selle vihikusse kirjutamine jääb koduseks ülesandeks. Harjutus paigutatakse vihikusse raamatu eeskujul.

Õpetavat laadi etteütlus. Õpetaja võib siin kasutada kas nägemis- või kuulmisdiktaati või rakendada kommenteerimist. Etteütluse sisu määrab koduloolline teema. Sõnavara valikul ja teksti koostamisel peetakse silmas käsitletud lugemispalu ja vaadeldud keelelisi küsimusi (pikk ja lühike täishäälik, **-b** tegusõna lõpul, mitmuse tunnus **-d** jne.).

Etteütluseks võib kasutada näiteks järgmisi lauseid:

«Väi**k**e **K**alju j**oo**b p**i**ima. Malle s**öö**b võileiba. Tubli**d** poisi**d** koori**vad** kartuleid. Porgan**deid** tule**b** pesta. Ema paneb kapsa**d** ke**e**ma.»

5. tund*. **Lugemispala «Väike saapapuhastaja». Harjutus nr. 61 («Jüri saapad»).**

Tunni teemaks on laste eneseteenindamine riiete ja jalatsite korrashoidmisel, milleks tuleb õpilastele anda teadmisi ja näpunäiteid. Et lugemispala «Väike saapapuhastaja» sõnastus pakub võimalusi õpitud keelendite kordamiseks, siis tehakse selle põhjal ka keelelisi vaatlusi. Harjutuse nr. 61 puhul korratakse ja kinnistatakse lisaks peaküsimusele (**p, t, k** sõna algul) ka teisi õpitud keelendeid.

*

Vestlus. Õpilased jutustavad, kuidas nad oma riideid hoiavad ja puhastavad (kooliriiete vahetamine kodus, kuidas hoiduda plekkidest riietel, kuidas ja kus harjatakse riideid jne.). Selgitatakse, et mitte ainult tolmused ja plekitatud riided pole inetud, vaid näotud on nad ka siis, kui neil ripub juukseid, niidiotsi vms.

Samuti kõneldakse, kuidas puhastada saapaid ja kingi, kuidas pesta kalosse, botikuid, kummisäärikuid.

Selle teema käsitlemine lõpeb kokkuvõttega: oma riiete ja jalatsite korrashoidmiseks võivad juba 1. klassi õpilased palju ise ära teha ja sellega ema vaeva vähendada, keda kodus ootavad nagunii toimetused majapidamises.

Jüri puhastab saapaid. Vestluses omandatu kinnistamiseks ja ühtlasi lugemispala «Väike saapapuhastaja» ettevalmistamiseks jutustavad lapsed raamatupildi järgi valmistatud aplikatsioonide põhjal, kuidas Jüri saapaid puhastab. Õpetaja võib omalt poolt märkida, et tavaliselt on Jüril saapaid puhastades põll ees (sellest räägitakse ka lugemispalas).

Õpetaja jälgib, et õpilased kõneleksid korralike lausetega, ja suunab vestlust nii, et nad kasutaksid ka palas esinevaid lugemistehnilist ettevalmistust nõudvaid sõnu, nagu: s a a p a p u h a s t a j a, p u h a s t u s k a s t, m ä ä r d e k a r p. Neid õpitakse lugema tahvliteksti abil. Samuti on siin soovitav tahvliteksti najal vaadelda ka teiste palas esinevate õpilaste aktiivsesse sõnavarasse kuuluvate sõnade kirjapilti: s a a b a s — s a a p a, p e e g e l, m ä ä r i b, h õ õ r u b jt.

Pala lugemine ja analüüsimine, mis järgneb sissejuhatavale osale, toimub nagu tavaliselt. Käsitlemiseks on see pala sünnis jagada 3 ossa.

Mida Jüri teeb? Lugemispala «Väike saapapuhastaja» tekst annab võimaluse keeleliste teadmiste süvendamiseks ja kordamiseks. Õpilased otsivad lugemispalast sõnu, mis näitavad, mida Jüri teeb (**-b** tegusõna lõpul). Mitu sõna lapsed leidsid? Missuguses lauses sõna esineb? Missuguse tähega lõpevad kõik need sõnad (puhastab, seob, toob, kopsib, keerab, määrib, hõõrub)?

Õpetavat laadi etteütlus. Korratakse veel palas esinevaid sõnu, mis näitavad, mida Jüri teeb, ja koostatakse nendega lauseid, näiteks: *Jüri toob põlle. Ta seob selle ette. Jüri kopsib ja keerab määrdekarpi. Viimaks saab ta selle lahti. Nüüd puhastab poiss saapaid.*

Õpetaja valikul kirjutatakse osa lauseid mingit liiki õpetavat laadi etteütlusena. Samuti võib neid lauseid kasutada kirjatehniliseks harjutuseks.

Harjutus nr. 61 («Jüri saapad»). Eesmärgiks on teema **k, p, t** sõna algul kordamine. Harjutuse kirjutamine jääb koduseks tööks. Klassis kasutatakse selle ettevalmistamiseks (kantavat) tahvlit või plakatit, kuhu on kirjutatud raamatus leiduv lünkharjutus. Lüngad täidetakse ühiselt, soovitav tähekaardikeste abil.

6. tund. **Lugemispala «Kes seal krabistab?» Harjutus nr. 62 («Kersti»).**

Tutvutakse eelmise pala tööka Jüri väikese mänguhimulise õe Kerstiga. Pala on kirjutatud erilises stiilis ega ole seetõttu kõigile õpilastele kergesti arusaadav. Sissejuhatavas vestluses tuleb olukorda hästi selgitada.

Ka selle lühipalakese tekst võimaldab õpitud keelendite (**-b** tegusõna lõpul, täheühend **st**) kordamist ja süvendamist.

*

Sissejuhatus uuele palale. Üleminekuks eelmiselt palalt («Väike saapapuhastaja») uuele märgib õpetaja, et 7-aastane Jüri oli tõesti tubli ja töökas poiss, sest ta puhastas ise oma saapad ja küllap ta mõnikord ema-isagi omi puhastas.

Jüril oli väiksem õde Kersti. Sageli mängis Jüri õega. Kord, kui Jüri puhastas saapaid, oli Kersti lipsanud tasakesi isa tuppa. Isa luges laua juures ajalehte ega märganudki Kerstit. Väike tüdruk puges vaikselt laua alla. Ta tahtis isaga mängida ja temale sülle pugeda. Mida Kersti

laua all tegi, sellest jutustatakse palas «Kes seal krabistab?»

Tööst uue palaga. Et selles palas puuduvad jutumärgid ja otsest kõnet selgitavad sõnad, siis on pala sisust arusaamiseks vajalik selle väga ilmekas ettekanne õpetajalt.

Selgitamist ja vaatlemist vajavad sõnad: k r i b i m a, k e l m, k r õ b i s t a b, k r a b i s t a b, v i l k s t i!, k r a p s t i!

Pala analüüsimisel juhitakse õpilaste tähelepanu ka sellele, et ajal, millal vanemad töötavad või õed-vennad õpivad ja neil on vaja mõtteid koondada, peab valitsema majas vaikus, töötajaid ei tohi segada.

Keeleline vaatlus: -b tegusõna lõpul. Õpitud keeleliste teadmiste kordamiseks on soovitav ka selle palakese puhul korraldada keelelist vaatlust, lastes õpilastel tekstist lugeda ja loendada kõik **b**-ga lõppevad tegusõnad (istub, loeb, kribib, krõbistab, krabistab, paneb, kummardub) nagu eelmisegi pala puhul.

Kuidas jäi meelde? Keelelise vaatlusega võib ühendada ka vaadeldud sõnade kirjutamise harjutuse, seejuures õpilasi sõnade kirjapildi omandamisel võimalikult aktiivselt rakendades.

Õpilastel lastakse paladest «Kersti» ja «Väike saapapuhastaja» veel kord välja otsida kõik **b**-ga lõppevad tegusõnad ja vaadelda neid nii tähelepanelikult, et jääks meelde, kuidas neid kirjutada.

Vaadeldud sõnade kirjutamisel kasutatakse võistlust. Tahvli juures kirjutab korraga 3 õpilast (igast pingireast üks). Igaühele neist dikteeritakse erinevad sõnad, valides need nii, et võistlevate rühmade töö oleks raskuselt võrdne. Klassi ülesandeks on tahvlile tehtavat tööd jälgida, parandada ja mõtelda lauseid, kasutades kirjutatud sõnu.

Sõnu, milles esineb st. Leitakse eelmise ülesande täitmisel tahvlile kirjutatud sõnade hulgast kõik need, milles esineb lastele tuttav häälikuühend **st**, ja märgitakse see ära allakriipsutamisega.

Kinnistamiseks otsivad õpilased palast «Kersti» välja kõik sõnad, milles esineb häälikuühend **st**. Nad loevad ja loendavad neid sõnu ning kasutavad neid omakoostatud lauseis.

Õpilased esitavad omalt poolt näidissõnu selle häälikuühendiga.

Lõpuks loetakse ja vaadeldakse sama häälikuühendiga

sõnu harjutuses nr. 62 («Kersti»), milles korduvad valitud laused lugemispalast.

Harjutuse nr. 62 kirjutamist alatakse klassis raamatus antud juhendi kohaselt.

7. tund. **Luuletus «Aha ai, aha pai», E. Enno.**

See populaarne lastelaul toob töösse vaheldust. Asja teeb huvitavamaks, kui juhtida laste tähelepanu sellele, et pildi järgi otsustades kõneleb see laul samast väikesest Kerstist, kellega lapsed tutvusid eelmises lugemispalas.

Luuletuse elamuslikku mõju suurendab õpetaja ilmekas ettekanne. Et see luuletus on viisistatud, tuleks seda tunnis ka laulda.

Luuletus «Aha ai, aha pai» on sobiv kavastamisharjutuseks. Arutletakse iga salmi sisu ja leitakse ühiselt igaühele neist sobiv pealkiri (1. Kust sai laps sukad? 2. Kust sai laps kingad? 3. Mida teeb laps nüüd?). Pealkirjastamine arendab laste loogilist mõtlemist ja soodustab luuletuse õiges järjekorras päheõppimist.

8. tund. **Harjutus nr. 63 («K, p, t, sõna alguses»).**

Selles tunnis tutvutakse palades harva esinevate, kuid õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade — riietusesemete nimetuste ortograafiaga, kusjuures juhitakse õpilaste tähelepanu **k, p, t** esinemisele sõna algul.

*

Kui Kersti ja Jüri riietuvad. Et harjutuse täitmist mõtestada, võiksid riietusesemed, mille nimetusi lapsed kirjutama õpivad, kuuluda lugemispaladest tuttavatele tegelastele Kerstile ja Jürile või nende kodustele. Raamatu eeskujul valmistatud aplikatsioonid kinnitatakse vestluse käigus järjest tahvlile, nimetades ka vastavat riietuseset.

Kuidas neid sõnu kirjutada? «Kas oskame õigesti kirjutada, mis meil on seljas?» küsib õpetaja lastelt. Algul loetakse selleks harjutust nr. 63 raamatust ja arutletakse, mida tuleb iga sõna puhul meeles pidada, et kirjutamisel mitte eksida. Näiteks: sukk — lõpul kaks **k**-d; kleit — lõpul **t** jne.

Mis täht on igas sõnas esimene? Mis tähega algab kõige rohkem sõnu? Missugust sõna on kõige raskem kirjutada?

Võistleme! Õpetaja teatab võistluse tingimused ja laseb kogu harjutuse tähelepanelikult läbi vaadata, et kirjutamisel mitte eksida.

Tahvlile rühmiti paigutatud riietusesemete aplikatsioonide alla nimede kirjutamine toimub võistlusena. Tahvli juurde saadetakse korraga kirjutama esindaja igast pingireast.

Pärast kokkuvõtet võistlusest kriipsutatakse alla **k, p, t** tahvlil leiduvate sõnade algul, loetakse neid sõnu uuesti ja meenutatakse juba aabitsaperioodil tuttavat reeglit: eesti keeles on sõnade algul tavaliselt **k, p, t,** mitte **g, b, d.**

Harjutuse nr. 63 kirjutamist võib alata juba klassis, lõpetamine jääb koduseks tööks.

9. tund. **«Mis on hea ja mis on halb», V. Majakovski.**

Luuletus annab huvitava lähtekoha riietuse teemaga seotud eneseteenindamise ja puhtuse ning isikliku hügieeni küsimuste meenutamiseks.

*

Kellest räägib luuletus? Mitmes tunnis järjest on kõneldud väikesest Kerstist. Nüüd tutvutakse aga väikese kahupäise poisiga, kes ajab isaga juttu.

Sellisele väikesele sissejuhatusele järgneb luuletuse «Mis on hea ja mis on halb» juurde kuuluvate illustratsioonide vaatlemine. Esimesel pildil vestleb poiss isaga. Arutletakse, kui vana võiks ta olla kasvu järgi otsustades. Koolis ta arvatavasti veel ei käi. Teisel pildil on näha, et ta on juba tubli poiss — peseb kalosse.

Sõnavaraline töö ja lugemistehnilised harjutused. Vaatlemist, selgitamist ja lugemistehnilist ettevalmistust vajavad sellest luuletusest paljud sõnad ja väljendid: kahupea, niiskus, tahmane, harib ennast, poju, hullab, näonahk, hambahari, väikemees jt.

Luuletuse sisu analüüsimine ja kavastamine. Luuletuse sisu arutletakse salmide kaupa, tõstes igaühes neist esile olulist. Hästi sobib see luuletus kavastamisharjutuseks, mis võiks kujuneda näiteks järgmiseks:

1. Mida küsib väike poju isalt?
2. Nägu ja nina ei tohi olla must.
3. Tubli poiss peseb end ja puhastab ka hambaid.
4. Halb poiss määrib end poriseks.
5. Hea poiss peseb oma kalossidki puhtaks.

10. tund *. «Mis on hea ja mis on halb», V. Majakovski. Puhtuse käsud.

«Mis on hea ja mis on halb.»

Luuletus oli kodus õppida ilmekalt esitamiseks. Selle kontrollimisel tuleb õpetajal silmas pidada klassi aktiviseerimist, kasutades vastamisel mitmesuguseid mooduseid, mis võimaldavad rohke arvu õpilaste rakendamist: vastamine dialoogina, kus osalisteks on üksikud õpilased või õpilaste rühmad, vastamine salmide kaupa — üksikult või rühmiti jne.

Puhtuse käsud.

Väikesest kahupeast, kellest räägib luuletus, on 1. klassi õpilased juba palju suuremad, sellepärast peaksid nad ka küllalt hästi teadma, mis on hea, mis halb. Meenutatakse, mida luuletuses on öeldud hea, puhtustarmastava poisi kohta. Mida sellise lapse kohta veel võiks öelda? Millal peseb ta alati käsi? Millal hambaid? Kuidas ta valmistub õhtul magama minema?

Sellised probleemidena esitatud küsimused sunnivad õpilasi arutlusest suurema aktiivsusega osa võtma ja annavad võimaluse õigete arvamuste ning tõekspidamiste esitamiseks. See soodustab aga hügieeninõuete täitmise harjumuseks ja vajaduseks muutumist.

Õpetaja suunab vestlust nii, et selles oleksid eriti esile tõstetud lugemikus antud puhtusekäsud, nii et vestluses käte pesemisest jääks eriti kõlama nõue: «Pese alati enne sööki käed puhtaks!» Vestluses sellest, kuidas korralik õpilane valmistub õhtul magama minema, peaks selguma, et on õige õhtul voodi magamaminekuks valmis seada, siis avada aken ja tuba seniks tuulduma jätta, kui laps käib pesemas. Pesta tuleb toasooja leige veega. Jalgu võib pesta ka sooja veega. Igaõhtuseks viimaseks tööks on hammaste

pesemine. See on vajalik, kui tahetakse, et hambad püsiksid terved.

Selliselt lahtimõtestatud puhtuse käske, mis leiduvad ka lugemikus, kasutatakse selles tunnis kirjatehniliseks harjutusmaterjaliks.

11. tund. **Kontrolleteütlus. Jutukese koostamine pildiseeria põhjal «Mida teen hommikul».**

Kontrolleteütlus. Läheneb veerandi lõpp. Seljataga on juba peaaegu 10 nädalat tööd uue lugemikuga. Nüüd on huvitav saada pilti sellest, mida on õpilased selle aja jooksul ortograafia alal omandanud. Sellise ülevaate annab meile kontrolleteütlus, mis koostatakse õpitud materjali alusel tunnis vaadeldud ja analüüsitud ning õpetavates eteütlustes harjutatud sõnu kasutades. Kontrolleteütlus sisaldab umbes 20 sõna.

Jutukese «Mida teen hommikul» koostamine. Eelmises tunnis vesteldi sellest, mida teeb korralik laps õhtul. Selles tunnis jutustavad lapsed, kuidas nad hommikul tõusevad. Algul kõneldakse ärkamisest, siis hommikuvõimlemisest, pesemisest jne. Õpetaja jälgib siinjuures, et kasutataks korralikke ja ilmekaid lauseid, et sündmusi kirjeldataks õiges, loogilises järjestuses.

Hommikuvõimlemisest kõneldes võiks lasta isegi mõningaid harjutusi teha. Kui klassis leidub vähe õpilasi, kes hommikul võimlevad, tuleb seda propageerida. Õpetaja võib neile anda ka mingi hommikuvõimlemise harjutusvara, kasutades selliseid harjutusi pidevalt tundides kehakultuuriminuteis.

Alles sellise vestluse järel avatakse raamat ja tutvutakse jutukese kava kujutava pildiseeriaga (lk. 116). Nüüd koostatakse iga pildi kohta sobiv lause, näiteks:

1. Hommikul tõusen ma kell 8.
2. Avan akna ja võimlen.
3. Siis pesen end jaheda veega.
4. Ma riietun.
5. Varsti ma juba einetan.

Laused kokku moodustavadki jutukese «Mida teen hommikul». Jutukest korratakse.

Et jutukeses on kasutatud õpilaste aktiivset sõnavara, on neid lauseid soovitav harjutada kirjutama õpitavat laadi etteütlusena kas selles või mõnes järgnevas tunnis.

12. tund. **Harjutus nr. 64 («Kusti»).**

Puhtuse ja tervishoiu küsimuste käsitlemine lõpeb nagu kokkuvõttena harjutusega nr. 64. Keeleõpetuslikuks teemaks on selles tunnis häälikuühendi st ortograafia.

*

Harjutus nr. 64.

Harjutuse tekst koostatakse piltide ja aplikatsioonide abil, seejuures klassi aktiivselt tööle rakendades.

Millest peab Kusti lugu? Algul esitatakse tahvlil pilt või aplikatsioon Kustist. Kusti on tubli ja kena poiss, ta armastab puhtust. Millest peab lugu laps, kes armastab puhtust? Õpilased loetlevad oma teadmistele ja kogemustele tuginedes kõik, millest puhtustarmastav Kusti võiks lugu pidada. Näitlikustamiseks kasutatakse aplikatsioone.

Lõpuks lastakse tahvlile kirjutada, millest Kusti lugu peab. Nii tekivad sinna sõnad: seebist, veest, harjast, saunast, puhtusest jne. Neist lause moodustamiseks lisab õpetaja omalt poolt sedelile valmiskirjutatuna lause alguse: «Kusti peab lugu . . .»

Kes veel armastavad puhtust? Ka loomad armastavad puhtust. Kuidas nad end pesevad ja harivad, näevad lapsed raamatuillustratsioonidelt. See osa tunnist pakub lastele lõbusat vaheldust.

Mida Kusti harrastab? Kusti pole mitte ainult puhtustarmastav poiss, vaid ta harrastab ka sporti ja karastab nii oma tervist. Kusti spordiharrastuse kohta esitab õpetaja aplikatsioonid, mille põhjal koostatud laused («Kusti harrastab ujumist, kelgutamist, suusatamist» ja «Hommikuti ei unusta ta võimlemist») tahvlile kirjutatakse, seejuures võimalikult palju õpilasi rakendades.

Leiame üles oma vana tuttava st. Häälikuühendiga st ja selle ortograafiaga on 1. klassis juba korduvalt tegemist olnud. Seekordne töö on õpitu süvendamiseks ja kinnistamiseks.

Meenutatakse, mida on lapsed selle häälikuühendi kirjutamise kohta õppinud. Leitakse tahvlile kirjutatud teks-

tist igalt poolt st ja kontrollitakse veel kord, kas see on õigesti kirjutatud. Häälikuühendile st tõmmatakse joon alla. Õpilased toovad veel näidissõnu selle häälikuühendiga.

Tutvumine harjutuse tekstiga raamatust. Harjutus, mis eespool kirjeldatud viisil on klassis juba ette valmistatud, loetakse raamatust läbi ja selgitatakse, missugune täht peab olema kriipsu asemel.

Harjutuse kirjutamine vihikusse jääb koduseks ülesandeks, algust sellega võib teha juba klassis.

Märkus: Tunnis tuleb varuda aega kontrolletеütluse analüüsimiseks ja parandamiseks.

13. tund*. «Väike ema», M. Nurme.

1. klassi õpilase elus on tõelisus ja mäng teineteisega läbi põimunud. Oma ema matkides hoolitsevad väikesed tüdrukud nukupere eest. Intiimses luuletuses «Väike ema» kõneldakse küll nukuemast, kuid siin kujutatud ema ja laste südamlikku ning hella vahekorda tuleks kasutada laste tundmuste arendamiseks.

*

Millega Saima mängib? Et luuletus pääseks mõjule, on vaja sissejuhatust, mis selle sisu õpilastele mõistetavaks teeb. Olukorra selgitamiseks vesteldakse väikesest nukuemast ja ta mängudest. Nukuemale on siin soovitav anda ka nimi, näit. Saima.

Luuletuse «Väike ema» juurde kuuluvad illustratsioonid kujutavad Saima mänguasju. Ühiselt klassiga vaadeldakse neid ja vesteldakse Saima mängudest. Silmas pidades luuletuse teemat, peatutakse pikemalt mängul nukkudega, eriti aga sellel, kuidas pildil olev Saima õhtul oma nukke magama paneb. Samas on soovitav selgitada vähetuntud sõnu. Näiteks rääkides v o o d i s t, antakse kohe viimase sünonüüm s ä n g. Saima on nuku katnud t e k i g a. Tekki nimetatakse ka v a i b a k s. On juba õhtu, päike on l o o j u n u d ja väike mängust väsinud nukuema, läheb ka ise magama. Enne aga suudleb ta veel oma l e m m i k u i d, nagu seda teeb pärisemagi, kui laps ütleb «Head ööd!»

Luuletusega tutvumine. Mida luuletaja räägib väikesest nukuemast, kannab ette õpetaja. See ettekanne peab klassi emotsionaalselt mõjustama.

Kui õpilased on teksti ka ise vaikselt läbi lugenud, järgneb sõnavaraline töö ja luuletuse stiili vaatlus. Missuguse sõna võib ütelda puhkama asemel? Saima pani nukud magama õhtul. Kuidas on aga see öeldud luuletuses? (Siis, kui «päike (on) loojas».) Kuidas võiks teisiti öelda lause «väikesed varjan vaibaga»? (Katan nukkudele teki peale.) Kumb lause enam meeldib? Miks? Missugused olid Saima nukud, kui nende kohta on luuletuses öeldud «sinisilmi», «punasuid»? Kuidas võiks öelda «magus on magada» asemel? Mida tähendab «äiu-li ja äiula»? Miks see igas salmis kordub?

Ilmeka ettekande harjutamine toimub tingimata klassis, taotledes seejuures südamliku, hella alatooni edasiandmist.

Puhkusminutiks lauldakse selles tunnis kas sedasama või mõnd teist laulu nukkudest, näit. «Nukumäng» (Laulik I, lk. 35).

14 tund. **Harjutus nr. 65 («Maira asjad»).**

Selle tunni eesmärgiks on mööbliesemete nimetuste kui õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade kirjapildiga tutvumine. Tunni näitlikustamiseks kasutatakse nukumööblit.

*

Harjutuse nr. 65 käsitlemine.

Sissejuhatav osa. Meeleolukaks sissejuhatuseks tunnile on teemakohane laul. Samuti võib tunni sissejuhatuseks ja eelmisel päeval tehtud tööga seostamiseks kasutada õppida antud luuletuse «Väike ema» ettekannet.

Missugused asjad on Maira toas. Saimal, kellega õpilased tutvusid luuletuse käsitlemisel, oli nukk Maira. Nukutoas oli palju asju, selliseid, mis õpilasedki on kaasa toonud. Nende hulgast valib õpetaja Maira asjadeks välja niisugused, mille nimetusi tuleb tunnis kirjutama õppida. Siin ei tarvitse piirduda ainult harjutuse täitmiseks vajalike, lünkadesse kuuluvate sõnadega.

Teeme Maira asjadest nimekirja. Vaadeldakse ühiselt õpetaja poolt valitud asju, mis kuuluvad Maira nukutuppa. Õpetaja suunamisel otsustatakse koostada tahvlil Maira asjadest nimekiri. Kuidas aga nimetusi kirjutada? Peatutakse iga nimetuse juures ja analüüsitakse selle ortograa-

fiat, juhtides tähelepanu sellele, mida on iga sõna kirjutamisel eriti vaja meeles pidada. Siin tuleb meenutada esemete nimetuste kirjutamist v ä i k e s e algustähega.

Klassi aktiviseerimiseks ja aja kokkuhoiuks jaotatakse klass tahvlile kirjutamisel võistlusrühmadeks, milleks ka Maira asjad rühmitatakse. Õpetaja poolt määratud järjekorras töötavad pingiridade esindajad tahvli juures samaaegselt.

Kokkuvõtte puhul võistlusest võetakse tingimata arvesse käekirja ja töö üldilmet.

Tutvumine harjutusega raamatust. Tahvlile kirjutatud sõnade hulgast laseb õpetaja, lähemat seletust andmata, alla kriipsutada sõnad: v o o d i, t o o l, k a p p, l a u d.

Klassile tehakse ülesandeks lugeda harjutus vaikselt läbi ja vastata siis küsimusele, miks tõmmati ülalnimetatud sõnadele tahvlil joon alla. (Need sõnad kuuluvad harjutuses olevatesse lünkadesse.) Selline võte soodustab laste mõtlemise arengut ja tõstab kriitiliste sõnade kirjapildi rohkem esile. Ka harjutuse pealkiri on raamatus poolik. Klassiga arutletakse, milline võiks olla harjutuse täielik pealkiri, ja kirjutatakse see tahvlile.

Harjutuse kirjutamine vihikusse jääb koduseks ülesandeks, millega alatakse juba klassis.

15. tund. **Muinasjutt «Unevanamees». Harjutus nr. 66 («Unevanamees»).**

Seoses tunnis käsitletava muinasjutu teemaga peatutakse taas päevarežiimil, eriti korraliku puhkuse ja une vajadusel.

Muinasjutu tekst pakub hea võimaluse häälikuühendi st ortograafia kordamiseks, milleks kirjutatakse muinasjutu «Unevanamees» põhjal koostatud küllaldaselt õpitavat ortogrammi st sisaldavaid lauseid, mis on antud harjutuses nr. 66, õpetavat laadi etteütlusena.

*

Muinasjutu «Unevanamees» käsitlemisest.

Sissejuhatav vestlus. Üleminekuks tunni teema juurde märgib õpetaja, et eelmistes lugemistundides on klassis juttu olnud enese korrastamisest ja tervishoiunõuete täit-

misest hommikul ja õhtul. Tänases tunnis aga räägitakse sellest, kuidas ja kui kaua magab õpilane.

Lapsed jutustavad, millal nad magama lähevad, kuidas uinuvad, millal ärkavad jne. Vestluse põhjal rõhutab õpetaja, et magama heita tuleb igal õhtul ühel ja samal, kindlal kellaajal. Sama nõue kehtib ka tõusmise kohta hommikul. Tervisele on kasulik minna õhtul varem magama. 1. klassi õpilane peab juba kell 9 voodis olema. Millal on paras aeg tõusta? Mitu tundi peab 1. klassi õpilane magama?

Vestluse seostamiseks uue palaga kõnelevad õpilased ka sellest, kuidas uni tuleb. Eriti huvitavad on lood uinumisest erilistes tingimustes, nagu sõidul bussis, rongis, uinumine pärast väsitavat jalutuskäiku. Tehakse järeldus — uni tuleb väsimusest, magades inimene puhkab ja kogub uut jõudu. Väikestele lastele aga seletatakse seda mõnikord teisiti, nagu muinasjuttu. Lapsed jutustavad ka sellest, mida neile on kõneldud unevanast. Mis nendes lugudes vastab tõele, mis on muinasjutulist?

Tutvume uue lugemispalaga. Et muinasjutt paremini mõjule pääseks, on vajalik selle hea ettekanne õpetajalt.

Pala illustratsioonide vaatlemine ja analüüsimine. Millest on näha, et veski parajasti jahvatab? Mille poolest unevanamees sarnaneb näärivanaga? Mis on erinevat? Jutus oli öeldud, et unevanamees võttis suure koti uneliivaga. Kuid pildil on näha, et see kott on näärivana kingikotist ikkagi palju väiksem. Miks? Millega Karli põrandal mängis? Kui vana ta võiks olla? jne.

Lugemistehniline ettevalmistus. Tööks tahvlitekstiga valitakse sellest palast sõnad, nagu: unevanamees — unevanameest — unevanamehe; uneliiv — uneliiva; jahvatama — jahvatati; silmalaug — silmalaud; silmanurk — silmanurkades; kamalutäis; peotäis; rühkima — rühkis.

Pala lugemine. Pärast pala vaikset lugemist ja sisu analüüsimist toimub muinasjutu ilmeka ettekande ühine õppimine, milleks õpetaja selle jagab väikesteks mõttelt seotud lõikudeks. Iga osa loetakse ja harjutatakse seni, kuni ettekanne on laitmatu. Lõpuks loetakse pala ka terviklikult ja analüüsitakse ettekannet, et õpilased oskaksid kodus seda järgmiseks tunniks ette valmistades võimalikest vigadest hoiduda.

Tunnis tuleks leida sobiv koht (näit. lugemistehnilise ettevalmistuse jätkuna) ka õpetavat laadi etteütluse kirjutamiseks, nii et see ei kahjustaks tunni terviklust ja mõjuks ühtlasi elustavalt. Etteütluseks on kohane kasutada harjutuses nr. 66 antud lauseid, mis sisaldavad rohkesti sõnu häälikuühendiga st.

16. tund. «Hällilaul», L. Koidula. Klassiväline lugemine.

Rahvalaulu eeskujul kirjutatud «Hällilaulu» käsitlemisel laiendatakse laste teadmisi, tutvustades neid eale vastaval lihtsal viisil rahvalaulu omapäraga ning luuletuse autori Lydia Koidulaga. (Portree vaatlemine!) Näitlikustamiseks kasutatakse aplikatsioone või pilte mitmesuguseist kiikedest.

Et see on õppeveerandi viimane tund, tuleb siin teha kokkuvõtteid ka klassivälise lugemise kohta.

*

Luuletuse «Hällilaul» käsitlemisest.

Vestlus. Õpilased, kel kodus on tilluke õde või vend, jutustavad, kus ja kuidas ta magab. Praegu magavad ka õige väikesed lapsed voodikeses. Kuid varematel aegadel arvati, et lapsel on kõige parem magada kiiges. Vaadeldakse mitmesuguste kiikede pilte või aplikatsioone ja arutletakse, kuidas seal last kiigutati. Miks arvati, et lapsel on kiiges hea olla. Miks pole hea liiga kaua kiikuda? Miks nüüd enam pole lapsed kiiges? Siin antakse ka sõna k i i k sünonüüm h ä l l.

Kui last voodis uinutatakse, laulab ema või vanaema talle hällilaulu. Missuguseid hällilaule lapsed on kuulnud? Mõni neist lauldakse üheskoos, näit. «Äiu, tudu, karupoega!» (Laulik I, lk. 42.)

Töö luuletusega «Hällilaul». Luuletuse esitab õpetaja, nagu tavaliselt. Kui õpilased avavad raamatu, siis vaadeldakse kõige enne luuletuse illustratsiooni, millel on näha laps kiiges. Kuidas last siin kiigutatakse? Kes teda kiigutab? Kus kiigutaja istub? Kuidas ta on riides?

Kõigest on näha, et sellel pildil on kujutatud lapsehoid-

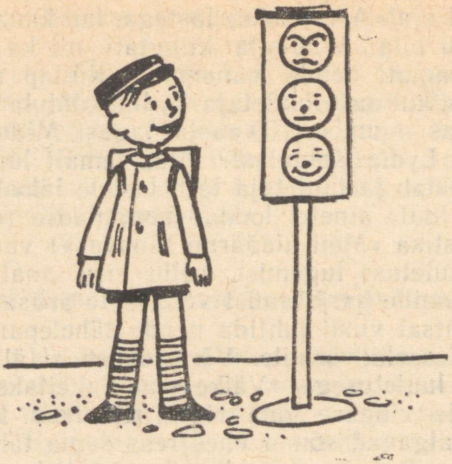
mist endisel ajal. Arutletakse lastega, kui kaua aega võiks sinna tagasi olla. Võib-olla kiigutati nii ka vanaisa ja vanaema, samuti nende vanemaid. Küllap nii kiigutati lapsi ka siis, kui meie luuletaja Lydia Koidula elas ja selle laulu kirjutas — umbes 100 aastat tagasi. Mida lapsed veel on kuulnud Lydia Koidulast? Mida temalt lugenud?

Tundi elustab ja luuletaja teeb lastele lähedaseks mõne L. Koidula luule ainetel loodud kunstiteose (näit. E. Piipuu pisiplastika «Meil aiaäärne tänavas») vaatlemine.

Pärast luuletuse lugemist, selle sisu analüüsimist ja ilmeka ettekande harjutamist võib laste arusaamise kohaselt õige lihtsal viisil juhtida nende tähelepanu ka luuletuse omapärasele vormile. Võrreldakse «Hällilaulu» viimatiõpitud luuletusega «Väike ema». Leitakse, et mõlemates ridade viimase sõna lõpud riimuvad. Kuid «Hällilaulus» ka algavad sõnad ühes reas sama tähega (hääliku kuga). Siin piisab vaatlusest ja laste tähelepanu juhtimisest sellele rahvalaulu omapärale, mingisuguseid definitsioone ega termineid pole vaja anda.

Klassiväline lugemine.

Soovitav on ülejäänud aeg selles tunnis (või kui õpetajal on aega reservis, siis ka kogu tund) kasutada klassivälisele lugemisele. Esmajärjekorras kasutatakse see aeg lugemispäevikute näitusele koos aruteluga. Esijoones vaadeldakse L. Koidula lasteraamatut «Meil aiaäärne tänavas». Tutvuda tuleb ka vahepeal ilmunud «Tähekese» ja uute lasteraamatutega, seejuures õpilasi aktiivselt rakendades. Väär oleks muidugi õppeveerandi lõpul õpilastele tundide kaupa ainult jutte ette lugeda.

11. õppenädal.

Teema: **LIIKLEMINE.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Liiklemisküsimustega tuleb 1. klassis pidevalt tegelda. Et tagada ohutut liiklemist, on vaja liiklusreegleid hästi tunda ja osata neid täita. Seepärast peatutakse nendel nii vestlustes vastava teemaga kokku puutudes kui ka ekskursioonide jms. puhul.

Selle teema käsitlemisel meenutatakse reegleid tänaval liikluse kohta, tutvutakse mõningate tähtsamate liiklusmärkidega ja laiendatakse laste teadmisi veokite ja sõidukite ning nende kasutamise alal. Muidugi tuleb siin taas peatuda õpilaste õigel ja viisakal käitumisel nii tänaval kui ka sõidukeis.

Lisaks vestlustele liiklemisest on soovitav võimaluse korral kasutada klassiga sõidukit (omnibussi, trammi) ekskursioonide, oktoobrilastega korraldatavate luuremängude jms. puhul, et lapsed klassis õpitut oskaksid rakendada tegelikus elus. Sellisele sõidule peab kindlasti järgnema arutelu õpilaste käitumise kohta.

Liiklemise teema peab olema tihedasti seotud otseste tähelepanekutega. Seda tuleb õpetajal õppeaasta vältel sil-

mas pidada, liikudes klassiga tänaval. Kus see on võimalik, tuleb käesoleva nädala teema puhul korraldada ekskursioon raudtee- või bussijaama.

Keeleõpetusest korratakse häälikuühendi st ortograafiat, tehakse harjutusi lühikese ja pika täishääliku eraldamiseks kuulmise teel ja vaadeldakse nende märkimist kirjas. Tutvutakse ka arvsõnade 1—10 kirjapildiga ja õpitakse kirjutama sõidukite ning veokite nimetusi.

Kõnearendusalaseks harjutuseks tehakse kirjand, mis kujuneb kokkuvõtteks klassis toimunud vestlusest koolivaheaja veetmise kohta.

1. tund. **Vestlus kevadise koolitöö vaheaja veetmisest. Kirjand samal teemal.**

Vestlus. Esimeses tunnis pärast kevadist koolitöö vaheaega vesteldakse selle veetmisest. Vestluses peatutakse järgmistel küsimustel: a) kodused tööd ja mängud; b) üritused koolis; c) kino, teater; d) külaskäigud; e) lõpetame edukalt IV õppeveerandi! Et nädala koduloolliseks teemaks on liiklemine, siis lastakse kõnelda peamiselt nendel õpilastel, kes vaheajal on kuhugi sõitnud. Huvi keskuseks peaks olema sõit ise (omnibussis, rongis) piletiostmisest peale kuni sõidukist väljumiseni. Vestlusse tuleb kaasa tõmmata ka teised õpilased, kes on varem kuhugi sõitnud.

Kirjand. Kokkuvõte vestlusest kirjutatakse üles väikese jutukesena tahvlil antud küsimuste põhjal. Kirjutamisele peab tingimata eelnema ortograafiline vaatlus ja analüüs. Küsimused võiksid olla näiteks järgmised:

1. Kes ärkab hommikul vara?
2. Kuhu sõidab isa täna?
3. Kelle võtab ta kaasa?
4. Kus istuvad nad varsti?
5. Millal olid nad juba linnas?

Sihtkoht oleneb muidugi kohalikest tingimustest. Võib sõita ka maale. Samuti võib sihtkoha märkida konkreetse nimega.

2. tund. **Lugemispala «Uno linnas» (I pool).**

Seoses lugemispala käsitlemisega toimub liiklusreeglite kordamine uuest aspektist: isa seletab väikesele Unole, kelle ta on linna kaasa võtnud, mida on vaja teada liiku-

des tänaval, kus kihutavad sõiduautod, trammid ja veerevad mürisedes rasked veoautod.

Palast «Uno linnas» õpitakse selles tunnis lugema ainult esimene pool, kuni sõnadeni: «Satud kohe mõne sõiduki alla.»

*

Sissejuhatav vestlus. Käsitlusele tuleva pala puhul räägitakse sissejuhatavas vestluses liiklemisest linnas, kasutades seejuures pilti «Tänaval». Vestlus algab pildi kohta esitatud küsimusest: «Missuguseid liiklusreegleid on siin tänaval liikujatel vaja hästi tunda?» Linnakoolides, kus tänavaliiklusest juba aabitsaeelsest perioodist alates on korduvalt juttu olnud, tuleks kõnelda eriti ohtudest liiklusreeglite ignoreerimise tõttu ja tuua selle kohta näiteid elust. Vestlust tuleb suunata nii, et kokkuvõttes õpilaste ja õpetaja jutustustest kogetu, nähtu ja kuuldu üle jõutaks järeldusele: «Ettevaatus on tarkuse ema.»

Tutvumine palaga ja lugemistehniline ettevalmistus. Palas esineb rohkesti lugemistehniliselt raskeid sõnu, seepärast on soovitav see õpilastele ette lugeda. Ühist vaatlust ja harjutamist vajavad sõnad, nagu: sõiduautod, veoautod, trammid, rahvahulk, sõiduk jt. Maakoolides vajavad selgitamist ka sõnad kõnnitee, vaateaken ja tramm. Trammi tutvustamiseks võib kasutada raamatus (lk. 125) leiduvat pilti.

Kavastamine. «Uno linnas» on pala, kus sündmuste järgnevus on selgepiiriline, seepärast sobib see kavastamiseks. Õpetaja jagab pala osadeks, millele leitakse ühiselt pealkirjad, näit.: 1. Unol on hea meel. 2. Mida Uno linnas nägi. 3. Uno käib isaga tänaval. Nende kavapunktide järgi jutustamist harjutatakse juba klassis.

3. tund*. **Lugemispala «Uno linnas» (II pool).**

Palakese II osa teemaks on — valgusfoor liikluse reguleerijana. Kõige paremini aitab seda näitlikustada vaatlus ekskursioonil valgusfoori juurde. Klassis kasutatakse valgusfoori selgitamiseks pilte või maketti.

Puhkusminutil sobib selles, nagu eelmiseski tunnis, kasutada tuttavat salmikest «Tahad minna üle tee...»

*

Mida valgusfoor teatab. Enne pala lugemisele asumist on selle sisust arusaamiseks vaja õpilastele selgitada, milline ülesanne on valgusfooril.

Ühiselt vaadeldakse ja arutletakse, mida valgusfoor oma värviliste tuledega ütleb. Iga erivärvilise tule juurde tuleks kinnitada ka plakat vastava tekstiga.

Punane tuli: «Seis!»
Kollane tuli: «Ole valmis!»
Roheline tuli: «Tee on vaba.»

Selles tunnis võib harjutada ka liikumist valgusfoori märgutulede järgi, mis oleks ühtlasi puhkuseks õpilastele.

Kuidas isa ja Uno ületasid tänava. Algul vaadeldakse pala juurde kuuluvat raamatuillustratsiooni. Et panna lapsi mõtlema ja olemasolevaid teadmisi rakendama, võiks siinjuures püstitada probleemi: Kuidas isa ja Uno tänava ületavad? Selle lahendamisel abistavad ja suunavad õpetaja küsimused, nagu: Mida ütleb valgusfoor parajasti isale ja Unole? Mida see teatab autodele? Missugune tuli süttib varsti valgusfooris? Mida see tähendab? Millal astuvad isa ja Uno sõiduteele? Kuidas ületavad nad tänava?

Alles sellise ettevalmistuse järel võib asuda pala «Uno linnas» II osa lugemisele, milles samuti räägitakse sellest, kuidas isa ja Uno tänava ületasid.

Palakese analüüsimisel arutletakse pikemalt, miks isa ja Uno kõnniteele astudes vasakule, keset tänavat aga paremale vaatasid. Et lapsed sellest õige kujutluse saaksid, on ka siin vajalik demonstratsioon ja liikumisharjutused klassis.

Lõpuks võiks arutleda, miks on vaja liiklusreegleid täpselt täita. Mis juhtub siis, kui nendest kinni ei peeta?

Kirjatehnika. Valgusfoori teateid kasutatakse ka kirjatehnika harjutusteks. Et neil teateil on mõtet ainult koos teatavat värvi tulega, kleebitakse või värvitakse juurde ka vastav ketas.

Märkus: Muidugi on ka mõeldav, et see töö tehakse emakeele vihikusse koos valgusfoori lihtsustatud joonistega, nagu need on antud lugemikus.

4. tund. **Harjutus nr. 67 («Kuidas liigud tänaval»).**

Keeleõpetuslikuks ülesandeks selles harjutuses on häälikuühendi **st** ortograafia kinnistamine ja vaatlused lühikeselt või pikalt ning tugevalt või nõrgalt kostva hääliku märkimise kohta kirjas. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida hüüumärgi kasutamisele käsklausete puhul.

*

Harjutuse nr. 67 teksti koostamine. Lähtudes palast «Uno linnas» korratakse liiklusreegleid. Ühtlasi peetakse silmas, et see oleks ka harjutuse nr. 67 ettevalmistamiseks. Liiklusreeglid tuleb sõnastada käskude ja keeldudena, mille hulgas esinevad ka harjutuse nr. 67 teksti moodustavad laused.

Harjutuse kirjutamine tahvlile. Harjutuses nr. 67 esinevad laused, mis õpilased eelmises tunniosas koostasid, kirjutatakse etteütluse järgi tahvlile.

Et töö klassile oleks huvitavam ja elavam, on tahvli juures kirjutamas mitu õpilast korraga.

Keeleline vaatlus. Kui kõik laused on tahvlile kirjutatud, toimub keeleline vaatlus. Leitakse üles tuttav häälikuühend **st**. Mitmes sõnas see esineb? Kontrollitakse, kas järgneb igal pool **s**-tähele **t**.

Leitakse sõnad, milles esinevad pikad ja lühikesed, tugevad ja nõrgad häälikud. Võrreldakse kõla- ja kirjapilti. Juhitakse tähelepanu hüüumärgile lausete lõpul. Mis laused need on? Tuuakse veel näiteid käskude ja keeldude kohta.

Tutvumine harjutusega raamatust. Pärast eespoolkirjeldatud ettevalmistavat tööd loetakse ning vaadeldakse harjutust raamatust ja juhendatakse selle täitmiseks kodus.

Õpetavat laadi etteütluse kirjutamisel rakendatakse õpitud pala «Uno linnas» ja liiklusteemalist õpilaste aktiivset sõnavara.

5. ja 6. tund. **Ekskursioon.**

Ekskursioon on soovitav korraldada raudteejaama (bussijaama või -peatusse). Lisaks sellele tehtagu tähelepanekuid liiklemise kohta tänavatel ja teedel.

7. tund*. Sõidukid ja veokid.

Tund kujuneb kokkuvõtteks toimunud ekskursioonist. Seletusi ja uusi teadmisi sõidukite, veokite, liiklusmärkide jms. kohta said õpilased küll juba ekskursioonil, nüüd toimub nende kordamine ja süstematiseerimine, kusjuures näitlikustamiseks kasutatakse raamatus (lk. 124/125) antud pildimaterjali.

*

Mida tänaval nägime? Õpilaste kollektiivne jutustus ekskursioonil nähtust.

Mida saime ekskursioonil teada? Kuhu sõidavad teel nähtud omnibussid? Kui palju mahutavad nad sõitjaid? Kui kiiresti nad liiguvad?

Mis oli koormaks veoautodel? Kui rasked on veoautode koormad?

Mis nimelised sõiduautod on meie teedel ja tänavail? Millised neist on kõige suuremad? väiksemad? Mitmele sõitjale on nendes ruumi? Kui palju maksab 1 km sõit taksoga?

Jaamas oli näha reisironge ja kaubaronge. Missugused eri vagunid on reisirongil? Kui palju neid on? Kui palju inimesi mahub ühte vagunisse? Kuhu saab rongiga jaamast sõita? Kui palju maksab täiskasvanu ja lapse pilet lähemą jaamani? Missugust kaupa veavad kaubarongid? jne.

Millega saab veel sõita ja kraami vedada? Lugemikus (lk. 124/125) on esitatud rohkesti sõidukite ja veokite pilte. Algul leitakse nende hulgast sellised, mida nähti ekskursioonil. Seejärel vaadeldakse aga neid, millest tunnis veel juttu pole olnud. Vestluses peatutakse lühidalt igaühe juures ja räägitakse, kus ja milleks neid kasutatakse.

Õpime kirjutama sõidukite ja veokite nimetusi. Et sõidukite ja veokite nimetused kuuluvad õpilaste igapäevasesse kõnekeelde, on vaja osata õigesti kirjutada neid sõnu, mida õpitakse selles tunnis. Tahvlil antud pealkirja «Sõidukid ja veokid» alla kirjutavad väljakutsutud õpilased omal valikul ühe sõiduki või veoki nimetuse. Tahvli juures töötab mitu õpilast korraga.

Järgneb tahvlile tehtud töö vaatlus, parandamine ja ortograafiline analüüs. Mida iga sõna kirjutamisel tuleb meeles pidada?

Kinnitamiseks kirjutatakse sama töö etteütluse järgi

vihikusse. Iga sõna kirjutamise eel vaadeldakse seda veel tahvlilt ja meenutatakse kinnisilmi. Kirjutamise ajal pole tahvlile vaatamine enam lubatud.

Mida ütlevad liiklusmärgid? Viimaks vaadeldakse ja õpitakse tundma tavalisemaid, lugemikus antud liiklusmärke ja nende tähendust. Et liiklusmärkidega tuleb tegemist teha kogu algkooli ulatuses nii õppetundides kui ka klassivälises töös, on soovitav koolile soetada komplekt liiklusmärkide papist makette, mida ka selles tunnis võib näitlikustamiseks kasutada.

8. tund. * **Lugemispala «Mida Uno omnibussis nägi».**

Käitumisreegleist sõidukite kasutamisel on klassis juba korduvalt juttu olnud. Nüüd meenutatakse neid uuest lähtekohast — seoses selle nädala palade tegelase Uno tähelepanekutega omnibussis.

*

Lugemispala käsitlusest.

Pala sisuga tutvumine toimub vaikse lugemise teel. Lisaülesandeks lugemisel on jutustada, mida on kujutatud pala juurde kuuluval illustratsioonil.

Pala sisu analüüsimisel kasutatakse illustratsiooni. Missugune osa omnibussist on siin kujutatud? Seda on näha juba sellest, et siin istuvad ema väikese lapsega ja üks vanem inimene. Missuguseid silte on lapsed märganud omnibussis esimeste pinkide kohal? Kuidas need kaks koolipoissi on sattunud omnibussi esimesse ossa? Millal võivad ka õpilased bussis istuda? Pildil on viisakas koolipoiss, kes oma koha on vabastanud ja loovutanud selle emale lapsega. Teisel poisil on halb olla. Millest võib seda näha? Mida teevad bussis või trammis inimesed, kes peaksid koha loovutama, kuid ei taha seda teha? Neil on piinlik olla, nad teesklevad, nagu ei märkakski nad midagi, loevad ajalehte, vaatavad aknast välja jne.

Laste tähelepanu juhitakse ka palas esinevate koolipoiste oluliste tunnuste «pikk» ja «lühike» sisulisele tähendusele, neid väljendeid võiks sisuliselt võttes asendada ka sõnadega «noorem» ja «vanem». Nii saab lastele selgemaks, miks oli pikemal poisil nii häbi oma käitumise pärast.

Kavastamine. Pärast pala lugema õppimist ja selle ilmeka ettekande harjutamist klassis võiks kasutada seda kavastamise harjutamiseks. Õpetaja esitab sedelitele valmiskirjutatud kava klassitahvlile, kuid mitte õiges järjekorras, vaid segamini, näiteks järgmisel kujul:

1. Kaks koolipoissi tulid bussi.
2. Isa ja Uno astusid bussi.
3. Tubli poiss.
4. Ema lapsega tuli bussi.

Pala sisu põhjal järjestatakse kavapunktid õigesti, tahvlil paigutatakse sedelid õigesse järjekorda.

Jutustamine. Nüüd harjutatakse kava järgi jutustama. Jutustus igast osast peab olema terviklik, kuid seejuures ei tule nõuda täpset raamatu sõnastust.

Pealkirjad peavad õpilased meeles, nende järgi valmistuvad nad järgmiseks tunniks jutustama.

9. tund. Lühike ja pikk häälik, harjutused nr. 68 ja 69.

Jätkuvad harjutused pika ja lühikese täishääliku eraldamiseks kuulmise teel ja nende märkimiseks kirjas.

*

Harjutus nr. 68.

Mis sõna ma valin? Harjutus pika ja lühikese hääliku eraldamiseks korraldatakse mängulises vormis. Rakendatakse ka võistlust.

Tahvel, samuti kui klasski, jaotatakse kahte ossa. Õpetaja dikteerib lauseid, milles esineb nii lühikese kui ka pika täishäälikuga sõnu. Kokkuleppe kohaselt valib esimene rühm sellest ainult lühikese, teine ainult pika häälikuga sõnad. Rühma esindaja kirjutab need tahvlile, nii et sinna tekivad samad sõnatulbad, mis on raamatus harjutuses nr. 68. Dikteerida võib näiteks järgmised laused: Sina, Siina, loe valjemini! Miina ja mina oleme korrapidajad. Liina pani valge lina lauale. Meeri aknast paistis meri.

Lühikesi ja pikki häälikuid märkivaile tähtedele tõmmatakse joon alla või kirjutatakse need värviliselt. Pidevalt jälgitakse ka õiget häädlust.

Mida siit meeles pidada? Pärast tahvlile tehtud töö vaatlust, analüüsi ja sellele hinnangu andmist tehakse järel-

dus: kui sõnas on **i** või **e** kuulda lühidalt, kirjutatakse see ühe tähega, kui pikalt, siis kahe tähega. Seda tuleb kirjutamisel alati meeles pidada.

On see alati nii? Eespool vaadeldu kinnistamiseks on soovitav harjutuse II osa laused («Irma ostab iiriseid» jt.) kirjutada õpetava etteütlusena tahvlile ja vihikuisse. Iga lause kirjutamise eel toimub suuliselt selle ortograafiline analüüs. Tahvli juures töötab 2 õpilast korraga. Ka siin märgitakse vaadeldavad lühikesed ja pikad häälikud, kas allakriipsutamisega või värviliste kriitide kasutamisega. Sellega kaasneb sõnade hääldamine, et selgitada, kas siingi peab paika reegel — lühike häälik kirjutatakse ühe tähega, pikk häälik kahega.

Harjutus nr. 69.

Leiame pikad häälikud! Ühiseks vaatluseks esitatakse klassile harjutuse nr. 69 tekst kantaval tahvlil. Kui eelmise harjutuse puhul lähtuti pika ja lühikese hääliku määramisel sõna kõlapildist, siis selle harjutuse juures toimitakse vahelduse loomiseks ja õpitud teadmiste rakendamiseks just vastupidi: leitakse kohe pärast teksti vaikset lugemist pikad häälikud, sõna kirjapildile toetudes. Missugustes sõnades esineb pikk häälik? Missugused häälikud on siin pikad? Mitu sõna selles harjutuses on pika häälikuga?

Kuigi lähtutakse sõnade kirjapildist, on siin ka hääldamisharjutused vältimatud. Võrdluseks hääldatakse pikka häälikut sisaldavat sõna lühidalt — sõna kaotas oma tähenduse.

Loetakse ja analüüsitakse kogu harjutus lausekaupa ja kriipsutatakse alla pikki häälikuid märkivad tähed.

Järgneb harjutusega tutvumine raamatust. Selle kirjutamine jääb koduseks ülesandeks.

10. tund. **Lugemispala «Tõkkepuu taga».**

Hea oleks, kui õpilased oleksid tõkkepuuga tutvunud ekskursioonil. Vastasel korral tuleb pala käsitlemise eel näitlike õppevahendite abil (tõkkepuu makett) anda selge kujutlus tõkkepuu otstarbest ja kasutamisviisist.

*

Pala vajab head ettekannet, seepärast loeb selle esmakordselt õpetaja.

Lugemistehnilist ühist harjutamist tahvliteksti abil vajavad sellest palast sõnad, nagu: mispärast, tõkkepuu, kaubarong, ähkides, raudtee, huilgab.

Mõistatussalmike pala lõpul õpitakse pähe.

Vaheldusena sobib kasutada ka laulumängu «Rongisõit».

11. tund. **Harjutus nr. 70 («Vagunid»).**

Selles tunnis jätkatakse pika hääliku vaatlemist ja õpitakse kirjutama arvsõnu 1—10. Siin on otstarbekas silmas pidada numbri ja seda märgistava sõna seostamist.

*

Üleminekuks lugemispalalt «Tõkkepuu taga» keeleliste küsimuste juurde meenutatakse klassile tuttavat tegelast Unot, kes tõkkepuu juures loendas möödaruttavaid vaguneid. Muidugi võib üleminek toimuda ka vastaval ekskursioonil nähtut rakendades.

Harjutuse nr. 70 puhul on hea kasutada näitlikustamiseks aplikatsiooni rongist ja vagunite juurde kuuluvaid numbrilipikuid. Loendatakse vaguneid, mida on kümme.

Tahvlile asetatud, samuti vihikusse joonistatud numbrilipikute alla kirjutatakse vastav arvsõna. Töö kujuneb järgmiseks:

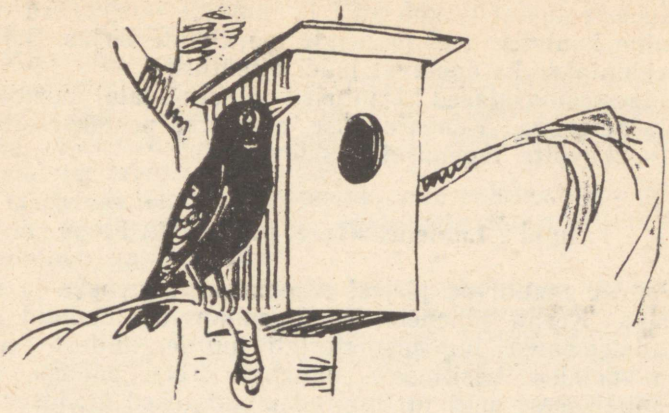
1	2	3	4	5
üks	kaks	kolm	neli	viis
6	7	8	9	10
kuus	seitse	kaheksa	üheksa	kümme

Iga sõna kirjutamisele eelneb ortograafiline analüüs kuulmise järgi. Arvsõnade kirjapildi kinnistamiseks toimub töö lõpul aga keeleline vaatlus: mida on vaja meeles pidada arvude kirjutamisel? Erilist tähelepanu juhtida sõ-

nadele seitse, kaheksa, üheksa. Et keeleõpetuslikuks peateemaks selles tunnis on pikkade täishäälikute eristamine, kriipsutatakse neile vastavad tähed sõnades alla.

Leiame veel sõnu pika häälikuga! Dikteeritakse lauseid, millest ainult pikka täishäälikut sisaldavad sõnad välja valitakse ja kirjutatakse. Harjutuse nr. 70 ettevalmistuseks peab siin rakendama ka selle harjutuse sõnavara. Dikteerida võivad nii õpetaja kui ka õpilased. Valiketteütluse tahvlile kirjutamine võib toimuda ka rühmade-vahelise võistlusena.

Enne harjutuse nr. 70 vihikusse kirjutamist töötatakse see veel kord suuliselt tervikuna läbi, selle kirjutamine jääb koduseks ülesandeks.

12. õppenädal.

Teema: **KEVAD LÄHENEB.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Talv on juba ammu hakanud taganema ja iga uus päev kuulutab kevade suuremat võitu, millele nii noor kui ka vana kaasa elab. Huviga jälgivad lapsed muudatusi looduses, seda tuleb algklasside õpetajal arvestada. Otseseid vaatlusi ja tähelepanekuid looduses süvendatakse ja kinnistatakse emakeele lugemiku materjali kasutades. Siin kohtavad õpilased vaatlusest tuttavaid esimesi kevadekuulutajaid: vulisevaid ojakesi, pajuurbi, vastsaabunud kuldnokka ja lõokest, äsjatärganud sinililli.

Selle nädala koduloolline teema annab häid võimalusi selgitada õpilastele looduses valitsevaid seaduspärasusi ja sõltuvusi ning luua seega eeldused materialistliku maailmavaate kujunemiseks. Päike saadab maale rohkem soojust, selle mõjul hakkab lumi sulama. Kevadlilled puhkevad väga varakult, sest juba sügisel on neil juurikasse toidutagavara kogunenud. Rändlinnud saabuvad tagasi, sest nad leiavad nüüd jälle siit toitu. Kevadeootajad, kellest oli juttu seoses talve ja lumikatte teemaga, pole enam külmavangistuses, soe päike lubab neil üksteise järel peidust välja tulla.

Keeleõpetusest jätkub pika ja lühikese täishääliku eraldamine kuulmise teel ja nende märkimine kirjas. Selleks korraldatakse ka õpetavat laadi etteütlusi.

Kõnearendusalased harjutused on sel nädalal ühendatud keeleõpetusega. Kõnearenduse eesmärke peetakse silmas ka kokkuvõtte tegemisel ekskursioonist.

1. tund*. **Luuletus «Tere, päike!», R. Parve.**

Päevad muutuvad järjest pikemaks, valgemaks ja soojemaks. Kevad läheneb. Ka lugemikus on jõudnud järg kevadeteemalise lugemismaterjali juurde, millest esimesena võetakse käsitlusele luuletus «Tere, päike!», sest kevadpäikesest ongi ju tingitud muudatused looduses. Et luuletus oleks lastele arusaadav ja pääseks mõjule oma kunstilise sõnaga, on tarvis vastavat ettevalmistust, laste tähelepanekute ja kogemuste analüüsi.

*

Luuletuse «Tere, päike!» käsitlemisest.

Vestlus. Kas on juba kevad?

Päikesepaistelisel kevadpäeval, millal see luuletus käsitlusele võetakse, lastakse õpilastel sissejuhatuseks jutustada, mida nad kooliteel ilma suhtes tähele panid. Mida nad mõtlesid? Paljude mõtted kanduvad juba kevadele. Arutletakse, kas on ikka juba kevad, sest vahel on ka talvel päikesepaistelisi päevi.

Mis on nüüd teisiti kui talvel?

Talvel kustutati tuli alles keskpäeval ja varsti pärast lõunat süüdati see uuesti, nii pimedad olid päevad. Nüüd on hommikul tuba valge, isegi õhtul, kui koolist koju minnakse, on veel valge. Päev on palju pikemaks läinud. Päike paistab ka palju soojemalt. Mõnikord on päikesepaistel juba nii soe käia, et tee või mantlihõlmad lahti.

Miks selline päikesepaisteline ilm teeb kõiki rõõmsaks?

See kuulutab ju kevadet. Kui päike särab, siis talv taganeb. Päikesesoojus sulatab lume ja jää, paneb rohu haljendama ja lilled õitsema. Varsti ongi käes suur kevad, sooja maheda tuuleõhuga, lõbusate mängudega päikesepaistelisel murul. Meenutatakse, et mõni aeg tagasi, kui rääkisime talvest, meeldis õpilastele ka talv. Lõpuks jõu-

takse ühisele otsusele: muidugi, ka talv on hea, kuid kevad — veelgi parem.

Miks mina ootan kevadet?

Vestlusest kokkuvõtte tegemisel rakendatakse klass aktiivselt tööle ja lastakse võimalikult paljudel õpilastel vastata, miks nad kevadet ootavad, ja põhjendada väidet, et kevad on talvest veelgi parem.

Luuletuse tekstiga tutvumine, selle analüüsimine ja ettekande harjutamine toimub analoogiliselt eespool esitatud luuletuste käsitlemisega.

Märkus: Selles tunnis võiks kirjatehnika osas teha harjutuse nr. 71 («Pikk häälik»), kirjutades raamatus antud pealkirja alla luuletusest «Tere, päike!» valitud pikka häälikut sisaldavad sõnad (neid võib valida ka varemõpitud paladest). Eesmärgiks on võistelda töö laitmatus kujundamises. Arvesse võetakse peale kirjatehniliste nõuete täitmise ka töö üldilme: paigutus, pealkirja koht (kas see asetseb töö keskel, kas teksti ja pealkirja vahele on jäetud tühi rida), kuidas on pealkiri esile tõstetud jne.

2. ja 3. tund. **Lugemispala «Kevadekuulutajad». Ekskursioon varakevadisse loodusse.**

Lugemispala käsitlus kujuneb kokkuvõtteks varakevadet kuulutavate nähtuste kohta, millele eelnevad otsesed vaatlused looduses. Selleks tuleb korraldada ekskursioon kooli lähimasse ümbrusse — kooliõue, -aeda, parki, metsa või aasale.

*

Ekskursioon varakevadisse loodusse.

Eesmärk ja ülesanded. Ekskursioon korraldatakse vahetult enne lugemispala «Kevadekuulutajad» käsitlemist, et asuda selle juurde värskete muljetega.

Selle lühikese ekskursiooni eesmärgiks on avastada Antsu ja Kaiega samad kevadekuulutajad. Ekskursiooni organiseerimisel tuleb aga peale «Kevadekuulutajate» silmas pidada ka järgnevat varakevade-teemalist lugemismaterjali ning kasutada ekskursiooni ühtlasi tähelepanekute tegemiseks lindude ja loomade kohta.

Ülesanded õpilastele. Eelmises tunnis oli juttu soojast päikesepaistest kui kevadekuulutajast. Väljas leidub neid teisigi. Ühiselt minnakse neid sinna otsima. Aktiviseerimise eesmärgil lastakse õpilastel endil avastada kevade-

kuulutajad. Peale tilkuvate jääpurikate katuseräästas, urbades pajude ja lume sulamisel tekkinud veenirekeste leitakse ehk ka märtsikellukesi, kohtutakse äsjasaabunud kuldnokkadega või kuuldakse isegi lõolaulu. Võimaluse korral oleks huvitav vaadelda ka mõne kuldnokkade pesakasti ülespanekut. Hiljem on tore vaadelda sellesse elama asunud kuldnokapere elu.

Mida ekskursioonilt kaasa tuua? Õpetaja toob kaasa kimbu urbades või pungades oksi, et õpilastega nende arengut klassis jälgida ja seda aeg-ajalt võrrelda looduse arenguga väljas. Kaasavõetud oksad peab õpetaja tingimata lõikama, mitte murdma.

Lugemispala «Kevadekuulutajad» käsitlemisest.

Sissejuhatav vestlus. Tunni algul tehakse lühike süstematiseeriv kokkuvõte ekskursioonist, kus käidi kevadekuulutajaid otsimas. Missuguseid neist lapsed leidsid? Mida uut toob kevad? Mida lapsed nägid päikese töö kohta, mida taimede, lindude, loomade, putukate kohta? Klassis aga märkisid nad juba ammu, muidugi õpetaja ettenägelikul suunamisel, esimest kevadekuulutajat — talveunest ärganud kärbest.

Miks rõõmustavad lapsed kevadekuulutajate üle?

Tutvumine uue palaga. Lookese sellest, kuidas väike Ants ja Kai käisid kevadekuulutajaid otsimas, loeb esmakordselt ette õpetaja, sest siin esineb rohkesti pikki ja lugemistehniliselt raskeid sõnu.

Ühist vaatlemist ja lugemise harjutamist liikuva aabitsa abil või tahvlil vajavad järgmised palas esinevad sõnad:

kevadekuulutaja(d)	veenireke
talveunest	kolhoosiaiast
jääpurikad	pajupõõsas
katuseräästas	pajutibukesed
keldrimägi	

Lugemistehnilise harjutusega kaasneb vähetuntud sõnade seletamine, seejuures ka pilte või tahvlijoonist kasutades, näit. k e l d r i m ä g i jt. puhul.

Pala lugemisele asudes vaadeldakse algul selle juurde kuuluvat illustratsiooni, mis paikneb eelmisel leheküljel.

*

Käisime kevadekuulutajaid otsimas. Tunni lõpul joonistavad õpilased oma vihikuisse pildid kevadekuulutajaist, keda (mida) nad ekskursioonil kohtasid, ja kirjutavad neile nimetuse juurde. Vigade vältimiseks tuleb õpilastele soovitada abi otsida lugemispalast, kus enamik vajalikest nimetustest esineb. Sõnade puhul, mida seal ei leidu, pöörduda aga õpetaja poole.

Töö kujuneb kokkuvõtteks ekskursioonist. Samuti taotletakse sellega õpilaste aktiivse sõnavara ortograafia omandamist.

4. tund. **Kavastamisharjutus. Harjutus nr. 72 («Pikk häälik»).**

Lugemispalake «Kevadekuulutajad» sisaldab üksteisele järgnevat sündmustikku, mistõttu on seda sobiv kasutada kavastamisharjutuseks.

Keeleõpetuses jätkub teema pikkade täishäälikute märkimine kirjas käsitletud lugemispala sõnavara alusel.

*

Kavastamine. Pala «Kevadekuulutajad» lugemise kontrollimisele järgneb selle kavastamine, mille eesmärgiks on õpilaste loogilise mõtlemise arendamine ja neile esialgsete oskuste andmine tööks raamatuga.

Selleks esitab õpetaja tahvlil näiteks järgmise kava:

1. Kärbes.
2. Jääpurikad.
3. Veenirekesed.
4. Pajutibud.

Õpilased leiavad palast kavapunktidele vastavad lõigud. Seejärel harjutatakse pala kava järgi jutustama.

Harjutus nr. 72.

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks toimub tahvlil esitatud lünkteksti abil, mis on koostatud pala «Kevadekuulutajad» sõnavara alusel ja sisaldab järgmisi pika täishäälikuga sõnu: kevadekuulutajad, tiibu, vaadake, vaatlesid, tiirlemist, siia, jääpurikad, katuseräästas, need, veel, mööda, jooksis, veenire, kolhoos, voolasid, poole, suur, pajupõõsas, roosad.

Pika täishääliku kohal on kriips, mille asemele kirjutavad õpilased vajalikud tähed värviliste kriitidega. Tekkinud sõnadega moodustatakse suuliselt lauseid.

Lünkteksti täitmise võib jaotada pingiridade vahel ning rakendada võistlust.

Tutvumine harjutusega raamatust. Tahvlil lünkharjutusena antud sõnade hulgas leiduvad ka kogu harjutuse nr. 72 sõnad, nii et selle täitmine kujuneb õpitu kinnistamiseks. Enne kirjutama asumist loetakse harjutus läbi ja arutletakse, mis tähed peaksid kuuluma lünka kriipsu asemele.

Harjutuse kirjutamine lõpetatakse kodus.

5. tund*. Lugemispala «Kuldnokk».

Lugemispala käsitlemisel peaks õpilastele selguma, milline on korralik kuldnoka pesakast ning kuidas seda üles seada. Samuti peatutakse põgusalt kuldnoka eluviisidel ja ta kasulikkusel.

Õppevahendina kasutatakse siin kuldnoka pesakasti ja kuldnoka pilti või topist.

*

Lugemispala käsitlemisest.

Vestluse lähtekohaks on lugemiku illustratsioon, kus eelmisest palast tuttavad väikesed kevadekuulutajate otsijad Ants ja Kai on parajasti märganud äsjasaabunud kuldnokka oma pesakasti ees. Millal õpilased esimesi kuldnokki nägid? Kuidas nad neid märkasid?

Missugune on kuldnokk?

Õpilased kirjeldavad kuldnoka välimust, seejuures ka õppevahendit — pilti või topist kasutades. Kuidas kuldnokk laulab? Kus ta toitu leiab? Miks nimetatakse kuldnokka mõnikord aiakaitsjaks?

Missugune on kuldnoka majake?

Õpilased jutustavad, missugused kuldnoka pesakastid on neil kodus ja kuhu need on üles pandud. Siis vaadeldakse klassi toodud uut kuldnoka pesakasti ja arutletakse, miks kuldnokkadele just selline majake meeldib. Katus on kallak, et vihmavesi alla voolaks; avaus on küllalt kõrgel ja mitte liiga suur, et kassid ei pääseks linnupojakeste kal-

lale. Seda silmas pidades ei tehta viimasel ajal kuldnoka pesakastile enam lennupulkagi.

Lõpuks arutletakse, kuidas kuldnoka pesakasti üles seatakse. Miks paigutatakse see kõrgele? Miks paigutatakse pesakasti avaus alati vastu hommikut või lõunat?

Kuidas kuldnokapere oma majakeses elab?

Algul jutustavad õpilased oma seniseist tähelepanekuist, kuuldust ja nähtust, mida õpetaja omalt poolt täiendab ja täpsustab. Kuldnokkade elu jälgimiseks võiks anda ka mõned lastele jõukohased vaatlusülesanded, nagu: Millal ja kus kuldnokk armastab laulda? Kuidas kuldnokad poegadele toitu toovad?

Tööst lugemispalaga. Käsitletav lugemispala vajab head ettekannet õpetajalt.

Kuigi pala on lühike, leidub siin küllalt sõnu, mis on lugemistehniliselt rasked ja vajavad vaatlemist ning harjutamist, näiteks: kuldnokk — kuldnoka — nokake, kõrreke, pesakast, kaselatv — kaseladvas, kukkus, lippas — lippasid, vurrdi!

Pala harjutatakse klassis osade kaupa ilmekalt lugema. Salmikest kuldnokast «Kes on see tore laulumees . . .» võib kasutada kirjatehniliseks harjutuseks kas selles või mõnes järgnevas tunnis.

6. tund. **Harjutus nr. 73 («Kuldnokad»).**

Harjutuse eesmärgiks on õpilaste sõnavara laiendamine ja nende üksluise stiili ravimine. Raamatus oleva harjutuse kirjutamine vihikusse toimub kollektiivselt tahvlile tehtud eeltöö põhjal.

*

Harjutuse sisuline ettevalmistus. Meenutatakse lühidalt, mida eelmises tunnis kuldnoka kohta saadi teada. Lähemalt räägitakse siin kuldnokast kui aia kaitsjast. Kelle eest kuldnokk aeda kaitseb? Kuidas ta seda teeb? Missuguseid aiakahjureid lapsed tunnevad? Kes õpilastest on näinud harjutuse juurde kuuluvatel piltidel kujutatud aiakahjureid? Mida nad teavad nendest jutustada?

Harjutuse ettevalmistus tahvlil toimub kollektiivselt. Õpetaja on juba enne tundi harjutuse teksti küllalt laiade vahemaadega valmis kirjutanud (kantavale) tahvlile. Raamatus jämedamalt trükitud sõnad on kirjutatud värviliselt.

Klassis ühiselt leitud sünonüümid märgivad õpilased värviliselt kirjutatud sõnade alla.

Lõpuks võib kujuneda töö tahvlil näiteks selliseks:

Kuldnokad.

Isa teeb kuldnokkadele maja. Tulevad kuldnokad.
valmistab Saabuvad
meisterdab Ilmuvad

Nad lähevad majakesse elama.
asuvad
hakkavad (majakeses)
Jne.

Lõpuks loetakse harjutus raamatust ja seletatakse, kuidas seda täita. Harjutuse kirjutamist alatakse klassis, koduseks ülesandeks jääb selle lõpetamine.

7. tund. «**Liiri, lõõri, lõoke**», E. Enno.

Koos varakevadega on lõokesed siia jõudnud, nende laul on liigutavalt kaunis. Niisugust emotsionaalsust tuleb taotleda ka selle luuletuse käsitlemisel.

Õpilastel on väga huvitav tutvuda lauliku endaga, sest isegi maalapsed kohtavad seda tagasihoidlikku linnukest üsna harva. Näitlikustamiseks kasutatakse lõokese pilti või topist.

Kui tunnis leidub aega, tehakse õpilaste kevadeteemalise aktiivse sõnavara ortograafia omandamiseks mõni sellekohane harjutus.

*

Ettevalmistus luuletuse käsitlemiseks. Luuletuse juurde asumisel on vaja luua soodne pind selle vastuvõtmiseks, nii et luuletuse kunstiline sõna paremini mõjule pääseks ja laste tundmustemaailma tungiks. Olenevalt kohalikest tingimustest korraldatakse selleks lühiekskursioon. Kesk päikesepaistelist ärkavat kevadloodust kuulatakse rohetava orasepõllu kohal siniõhus lõõritavat lõokest.

Kasutada võib ka vastavateemalist pilti. Hästi sobib selleks luuletuse juurde kuuluva raamatuillustratsiooni suurendus. Samuti sobib sellesse tundi meeleolukas lastelaul «Lõoke» (Laulik I, lk. 49) või lõolaulu kuulamine helilindilt (-plaadilt).

Luuletuse ettekanne. Luuletuse esitab õpetaja, millele võib kohe järgneda selle lugemine ja ilmeka ettekande harjutamine. Luuletus oma lihtsa sisu tõttu on lastele arusaadav, seda ei tule hakata lahkama ja ümber jutustama.

Luuletuse päheõppimine. Ilmekat ettekannet soodustab luuletuse esitamine vabalt, peast. Et luuletus hõlpsamini pähe jääks, võiks selle õppimine toimuda tahvlile valmiskirjutatud teksti põhjal, millest sõnu järk-järgult kustutatakse.

Laulik-lõoke. Et laiendada laste teadmisi, tutvutakse selle luuletuse käsitlemisel lõpuks ka lõokese ja ta eluga.

Algul jutustavad lõokesest õpilased, kes teda on näinud. Siis vaadeldakse lõokese pilti või topist ja kirjeldatakse ta välimust.

Kus lõoke laulab? Siin võiks vaadelda ka pilti laulvast lõokesest.

Kus on lõokese pesa? Ohud, mis varitsevad lõokest ja ta poegi. Kuidas hoida ja kaitsta linnukesi, kes meid oma lauluga rõõmustavad?

Vaatlusülesanded õpilastele.

Jälgida, kuidas lõoke tõuseb õhku. Kuidas laskub? Katsuda ta laulu matkida.

Vaatlusdiktaat. Tunni lõpul kirjutatakse õpitu kordamiseks vaatlusdiktaadina viimatikäsitletud palade sõnavara alusel koostatud lauseid, milles esineb rohkesti sõnu pika ja lühikese täishäälikuga, näiteks:

Puudel puhkevad pungad.
Lastel kulub terve päev kevadekuulutajaid otsides.
Tibu saputab tiibu.
Varsti tuli suur tuul.

8. tund*. Vihikute näitus ja arutelu.

Tund on pühendatud peamiselt kirjatehnikale ja sel alal saavutatud tulemuste analüüsile, milleks õpilased algul täidavad kirjatehnika ülesande. Seejärel toimub tunnis tehtud töö ja ka vihikutes varem tehtud tööde vaatlus ja arutelu.

*

Kirjatehnika ülesanne. Kirjutatakse üks salm õpitud luuletusest «Liiri, lõõri, lõoke» kirjatehnika vihikusse võimalikult peast, ainult vajaduse korral abi otsides raamatust. Kirjutamisele peab eelnema õpetaja poolt tehtud näi-

distöö (suure klassi puhul plakatil, väikese korral vihikus) vaatlus ja analüüs.

Kirjutamise lõpul toimub vihikusse tehtud töö näitus.

Kirjatehnika ja keeleõpetuse vihikute näitus ja arutelu. Vaadeldakse vihikute puhtust, korda, tööde paigutust, käekirja jne. Eriti tuleb esile tõsta õnnestumisi, mis pakuvad head eeskuju ja rõõmustavad nii tegijat kui ka vaatajat.

9. tund. **Esimesed kevadlilled.**

Tunni eesmärgiks on laste teadmiste laiendamine kevadise looduse ärkamisega seotud nähtuste kohta. Tutvutakse varakevadiste lilledega, mis ehivad loodust ja rõõmustavad silma. Seejuures tuleb selgitada põhjusi, miks osa taimi nii varakult õitsele puhkeb.

Õppevahendina kasutatakse juurega klassi toodud kevadlilli, mis hiljem mulda istutatakse.

*

Esimesed sinililled. Lapsed jutustavad, kus ja millal nad esimesi sinililli on näinud ja noppinud.

Vaadeldakse sinilille õit, lehte, nõtket vart, mis on kaetud pehmete hallikate karvakestega. Milleks viimased on sinilillele vajalikud?

Millest see tuleb, et sinilill nii varakult, varsti pärast maa sulamist, õitsele puhkeb? Vaadeldakse sinilille juurikat, kuhu juba möödunud suvel toidutagavara kogunes. See oli ta juurikas ka talvel olemas. Miks ta siis õitsele ei puhkenud? Siin on lastele vaja selgitada soojuse mõju, mis paneb kevadel sinilille uuesti kasvama ja õitsema.

Salmike sinililledest (H. Mänd). Kevadel rõõmustab sinilill oma ilusa puhta sinise õiekesega kõiki, ka kirjanikke, kes on kirjutanud sinilillest ilusaid jutte ja luuletusi. Neid leidub meie lugemikuski. Tutvutakse pala «Sinililled ärkavad» moto-salmiga (H. Mänd) ja õpitakse seda korralikult esitama.

Teisi kevadlilli. Selles tunnis tutvutakse ka teiste varakevadel õitsevate lilledega, nagu lumikelluke ja märtsikelluke, vaadeldakse nende sibulataolist toidutagavara kambrit ja õpitakse neid õite järgi eristama.

Kokkuvõtteks tunnis käsitletust joonistavad õpilased eraldi lehele, mis pannakse eesti keele vihiku vahele, vaa-

deldud kevadlilli ja kirjutavad nende nimetused juurde. Nimetused on eelnevalt tahvlile kirjutatud ja ortograafiliselt analüüsitud.

10. tund. **Lugemispala «Sinililled ärkavad».**

Eelmine tund, kus tutvuti varakevadiste lilledega, moodustas nagu sissejuhatuse lugemispalale «Sinililled ärkavad» ja valmistas õpilasi ette selle sisu paremaks mõistmiseks.

See meeleolukas looke kirjeldab sinilillede elu muinasjutuliselt, mis teeb nad lastele lähedasteks ja armsateks ning pidurdab neid lilli hoolimatult ja tarbetult kitkumast.

*

Lugemispala käsitlemisest.

Tutvumine palaga. Pala on võrdlemisi pikk ja raskevõitu, seepärast loeb õpetaja selle ilmekalt ette. Hea ettekanne soodustab selle pala mõistmist ja mõjutab lapsi emotsionaalselt.

Ettevalmistus lugemiseks. Enne, kui õpilased pala lugema hakkavad, tuleb ühiselt vaadelda, vajaduse korral seletada ja ka lugema õppida järgmisi palas leiduvaid raskemaid sõnu:

sinililled-sinilillede-sinililleke	üheaegselt
kevadpäeval	üksteise
päikesekiired	virgusidki
unimüts — unimütsid	suurustas jt.
tagavara — tagavaraks	

Lugemise harjutamine. Algul loevad õpilased pala vaikselt, millele järgneb selle korduv lugemine konkreetsete ülesannetega, nagu: Leida palast meeldivaim koht. Leida palast lõigud, mille juurde kuuluvad illustratsioonid.

Kavastamisharjutus. Pala jaotatakse osadeks ja leitakse ühiselt neile sobivad pealkirjad, mille juures tuleb silmas pidada ka pala illustratsioone. Pealkirjad võivad kujuneda näiteks sellisteks:

1. Päikesekiired äratavad sinililled.
2. Sinililled löövad õitsema.
3. Päike soojendab järjest.

Harjutatakse kava järgi jutustamist, tuues iga kavapunkti puhul välja ainult kõige olulisem.

11. tund. Pala «Sinililled ärkavad» dramatiseering. Harjutus nr. 75 («Kevadel»).

Et dramatiseering täidaks oma ülesande — aitaks omandatut kinnistada ning süvendada ja tooks õppetöösse elevust, on seda tarvis hästi organiseerida.

Harjutusele nr. 75 on soovitav anda loovat laadi töökese iseloom, mis võimaldab õpilaste suuremat aktiviseerimist ja nende mõtlemise arendamist. Harjutuse eesmärgiks on kevadeteemaga seoses oleva sõnavara ortograafia omandamine ja kinnistamine.

*

Lugemispala «Sinililled ärkavad» dramatiseering.

Dramatiseeringus tuleks rakendada võimalikult palju õpilasi — sinililled, päikesekiired, päike, vahetekstide jutustajad. Enne dramatiseeringut tuleb tegelastele anda aega oma osa ettevalmistamiseks, seejuures ka raamatut kasutades. See dramatiseering koos vastavate rekvisiitidega sobib ka ettekandeks koolipeol.

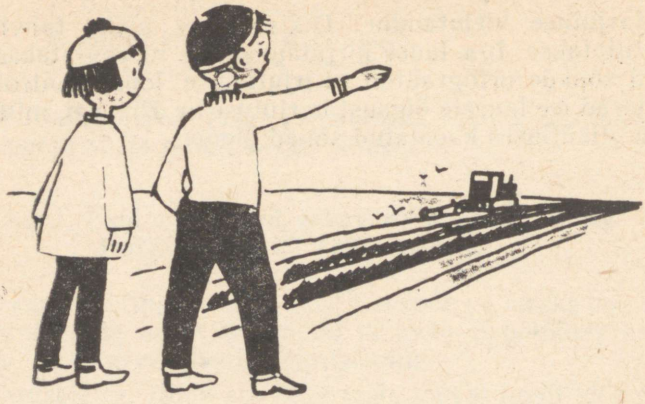
Harjutus nr. 75.

Harjutuse teksti koostamine. Harjutuse juures sulgudes olevad sõnad (soojalt, voolavad, laguneb, puhkevad, lõõritavad, õitsevad) on kirjutatud tahvlile. Õpilased moodustavad neid kasutades lauseid ja leiavad ühiselt nendest lausetest tekkinud jutukese pealkirja.

Harjutuse ortograafiline analüüs. Nüüd teatab õpetaja: see jutuke kirjutatakse etteütlusena, mispärast on vaja tähelepanelikult vaadelda, kuidas tuleb kirjutada.

Ortograafilise analüüsi puhul kirjutatakse tahvlile vaatlemiseks ka lausetesse kuuluvad ülejäänud sõnad, mis lapsed tahvlil leiduvatele suuliselt lisasid.

Harjutuse kirjutamine. Dikteerimise ajaks tahvlitekst kustutatakse. Iga lause kirjutamise eel meenutatakse veel kord sõnade ortograafiat. Kirjutamise lõpul kontrollivad õpilased ise lausete õigsust harjutuse nr. 75 järgi, milles on kõik etteütluses kasutatud sõnad olemas.

13. õppenädal.

Teemad: **KEVAD PÕLLUL.**

V. I. LENINI SÜNNIPÄEV.

Eesmärgid ja ülesanded.

Niipea kui maa on sulanud ja põld juba kannab, algavad seal kevadised tööd. Traktorimürin saadab maalapsi kooliteel ja kostab mõnikord klassituppagi, köites nende tähelepanu. Õppetöö eluga seostamise nõuet arvestades on aeg ka emakeele tundides asuda vastavateemalise õppematerjali käsitlemisele. Sellele peaks eelnema ekskursioon, kui olud vähegi lubavad.

Lugemikus leiduva palakese «Kevad põllul» puhul tutvustatakse õpilasi traktoriga, mis valmistab põldu ette suvivilja külviks. Kuid peale lakkamatu traktorimürina on põllul teisigi kevade tunnuseid. Silma rõõmustavad erkrohelised rukkiorase väljad. Seal kasvab leib. Juba aabitsa õppimisel oli juttu leivast kui meie igapäevasest toidust. Nüüd peatutakse põgusalt jällegi sama teema juures, kuid seekord on eesmärgiks anda kõige üldisem ülevaade tööst, mis on vajalik selleks, et meie laual oleks maitsev, lõhnav leib.

J. Bergmanni luuletuse «Vihma ajal» käsitlemine annab võimaluse õpilastele looduses valitsevate seoste ja sõltu-

vuste selgitamiseks ning materialistliku maailmavaate aluste rajamiseks.

Kahe põlluharija vahekord muinasjutus «Talumees ja karu» on heaks lähtekohaks kapitalistliku korra tingimustes valitseva ekspluateerimise lastepärasel selgitamisel ja moodustab hea üleminekuvõimaluse V. I. Leniniga seotud palade käsitlemisele ta sünnipäeva tähistamise puhul, mis langeb sellesse perioodi.

Keeleõpetuses jätkub lühikeste ja pikkade häälikute eristamine kuulmise teel ning nende märkimine kirjas. Silbitamise alal tehakse kordavaid ja süvendavaid harjutusi.

Kõnearenduse ülsannete täitmine toimub töös M. Kesamaa lasteraamatuga «Keda kiita leiva eest?» Selleks otstarbeks on mõeldud ka palakese «Kevad põllul» laiendatud jutustamine.

1. ja 2. tund*. **Lugemispala «Kevad põllul».**

Pala käsitlemisele peaks eelnema võimaluse korral ekskursioon, milleks kulub 2—3 tundi, sealhulgas 1 eesti keele tund. Kuigi maalapsed traktorit tunnevad, on neil siiski huvitav jälgida põllul töötavat traktorit. Ekskursioonil vaadeldakse kolhoosi põllutööriistade kuuris ka äkkeid, atru, rulli, külvimasinat jt. ning vesteldakse nende otstarbest.

Selle teema käsitlemisel on soovitav kasvatada orast ka klassis (külvikastis, lillepotis). Sobivaim on selleks külvata kaera, mis kõige kiiremini idaneb.

Lugemispala «Kevad põllul» on üsna konspektiivne, seepärast on soovitav õpilaste tähelepanekuid ja ekskursioonil ning vestluses saadud teadmisi rakendades kasutada palakese laiendatud jutustamist. Et see oleks õpilastele jõukohane ja ühtlasi kujuneks kõnearendusalaseks harjutuseks, on seejuures vajalik küllaldane õpetajapoolne juhendamine klassis.

*

Kevadel algab põllul töö. Vestluse eesmärgiks on süstematiseerida õpilaste teadmisi maaharimisest. Et põllul vili hästi kasvaks, on tarvis põldu harida, maa hästi ette valmistada. Maaharimine algab künniga, mis peab toimuma juba sügisel. Maad küntakse adraga. Traktor künnab korraga mitme adraga.

Enne kui kevadel põllule viljaseemet külvata, on mulda vaja peenestada ja kobestada, selleks kinnitatakse traktori taha kultivaator ja äkked.

Järgneb külv. Külvimasin puistab seemned mulda ja katab nad mullaga. Pehmes, niiskes ja soojas mullas hakkavad seemned idanema. Mõnikord, väga kuival kevadel, on seemendatud põld vaja lõpuks veel üle rullida, et viljaterad paremini idanema hakkaksid.

Vestluses kasutatakse näitlikustamiseks pilte traktorist, adrast, äkkest, külvimasinast ja rullist.

Ettevalmistus pala lugemiseks. Lugemisharjutust ja selgitamist vajavad palast järgmised sõnad ja väljendid: kolhoos, traktor, ader, adra, atra; künnab, äke, äkke; äestab.

Pala jutustamine. Jutustamise harjutamiseks jaotatakse pala 3 ossa, mida võiks pealkirjastada järgmiselt:

1. Lapsed aias.
2. Mida nad nägid põllul?
3. Mis juhtus õhtul?

Lugemispala sisu laiendaval ja täiendaval jutustamisel tuleks 1. osa («Lapsed aias») puhul lasta õpilastel kõnelda ka sellest, millal olid lapsed aias, miks nad läksid sinna, milline oli siis ilm, mida lapsed aias tegid jne.

2. osas kõneldakse algul laste teekonnast põllule. Tee kulges kas mööda osjadest roosatavat kesa või mööda varsakapjadest palistatud kraavikallast, pea kohal sinitaevas lõõritamas lõokesed. Nii tekib meeleolukas pilt varakevadisest loodusest täis päikesepaistet.

Selle osa analüüsimisel ja jutustamisel tuleb aga peamõõk asetada eelnenud vestluses maaharimistööde kohta saadud teadmiste kinnistamisele ja süvendamisele. Siin tuleks anda ka põhjendatud vastuseid küsimustele *milleks? mispärast?* Näiteks: Missuguse vilja külviks traktor maad ette valmistab? Milleks üldse vilja külvatakse, ehk oleks lihtsam minna poodi ja võtta sealt kõik, mis vaja?

3. osa puhul jutustatakse ka laste sõidust traktoril ning sellest, mida nad koju jõudnult vanematele jutustasid.

Kodune ülesanne. Klassis jutustatakse pala ülalkirjeldatud viisil kollektiivselt, et õpilased kodus selle eeskujul valmistuksid jutustama.

3. tund. **Harjutus nr. 76 («Traktor künnab»). Lugemispala «Kevad põllul» jutustamine.**

Tunnis toimub kodus ettevalmistatud jutukese «Kevad põllul» ettekanne, milleks on vaja kasutada enam aega kui tavalisele ülesantu kontrollimisele, et võimalikult paljud õpilased saaksid oma jutukese esitada. Siin on ju tegemist loovat laadi ülesande täitmisega, mitte lihtsalt raamatupala ümberjutustamisega.

Keeleõpetuses jätkub töö lühikese ja pika täishääliku märkimiseks kirjas.

*

Töö lugemispalaga.

Ülesantu kontrollimisel lastakse pala esmajoones jutustada neil õpilastel, kel on olnud võimalus selleks hästi ette valmistuda (on saadud kodunt täiendavaid andmeid, jälgitud kevadel töid põllul jne.).

Lõppvestluses tuleb seletada pala lõpul oleva vanasõna «Kuidas sa põldu harid, nõnda põld sulle tasub» tähendus ja korralikult tehtud töö tähtsus.

Keeleõpetusest.

Valiketteütlus. Pika ja lühikese hääliku eraldamise ja kirjas märkimise kordamiseks ning harjutuse nr. 76 ettevalmistuseks tehakse klassis valiketteütlus, mis seisneb selles, et õpetaja poolt dikteeritud lausest kirjutatakse tahvlile ainult pikka häälikut sisaldavad sõnad. Et klass oleks tahvlile kirjutatava jälgimisega küllaldaselt rakendatud, tuleb tahvli juurde korraga kirjutama saata 2—3 õpilast, kellele õpetaja dikteerib lauseid vaheldumisi.

Kirjutatavate sõnade hulgas peavad kindlasti esinema harjutuse nr. 76 pika häälikuga sõnad, mis raamatus on antud lünkadega.

Harjutuse kirjutamisega alatakse klassis, selle lõpetamine jääb koduseks tööks.

4. tund. **Luuletus «Leib», M. Kesamaa.**
M. Kesamaa lasteraamat «Keda kiita leiva eest?»

Kevadises looduses köidavad kõikide tähelepanu erkrohelised rukkiorase põllud, mis tõotavad rikkalikku leivaviljasaaki. Sellega seoses toimub ka klassis juba aabitsaperioodil põgusalt puudutatud teema — leiva saamisloo süvendatum käsitlemine, sidudes seda klassivälise lugemisega.

*

«Leib», M. Kesamaa.

Luuletuse «Leib» käsitlemisega kaasnevas koduloolises vestluses tuleks lähtuda eelmise pala puhul toimunud ekskursioonist kevadistele põldudele. Kõige enam rõõmustavad silma rukkipõldude puhtad rohelised orasevaibad. Seal kasvab meie leib. Õpetaja abiga jutustatakse õige lühidalt sellest, kuidas rukis põllul sirgub ja leib lõpuks meie lauale jõuab.

«Keda kiita leiva eest?» — M. Kesamaa.

Leiva saamisest räägib ka see lasteraamat. Need, kellel see raamat olemas, on selle õpetaja korraldusel kaasa võtnud.

Õpilased jutustavad õpetaja suunamisel õige lühidalt raamatu sisust, millele lisandub illustratsioonide vaatlemine raamatust.

Lõpuks loeb õpetaja raamatukese ette kas osaliselt või tervikuna.

Üks salm sellest raamatust leidub ka lugemikus. Seda õpitakse klassis korralikult lugema ja ette kandma.

5. tund*. **Harjutus nr. 77 («Värske leib»).**

Korratakse õpitud teadmisi silbitamise alal ja laiendatakse neid — tutvutakse uue silbitamisjuhuga.

*

Kordamine. Tundi alatakse mõne laulukesega, mis oleks sissejuhatuseks selles tunnis ettenähtud silbitamise korda-

misele. Võiks laulda ka äsjaõpitud salmikest «Leib» mõnel tuttaval viisil («Süda tuksub . . .»).

Silbitamise kordamine organiseeritakse järgmiselt: õpetaja kirjutab tahvlile tuttavad silbitamise näidissõnad: Ju-ku, vii-ma, kel-lad, mida võiks soovi korral asendada koduloo teema kohastega — vi-li, see-me, põl-lud. Õpilaste ülesandeks on leida viimatiõpitud kevadeteemalistest paladest sõnu, mida silbitatakse nende sarnaselt. Õpilased loevad antud pala vaikselt. Kes on mõne nõutud sõna leidnud, ütleb selle silbitades, määrab, millise tahvlil leiduva näidissõna sarnaselt see silbitada, ja kirjutab selle õige vastuse korral tahvlile näidissõna alla. Tahvlile tekivad näiteks niisugused sõnatulbad:

Ju-ku	**vii-ma**	**kel-lad**
te-re	tii-bu	lil-led
ke-sa	möö-da	põl-lul
kä-si	lii-ri	hom-me
ta-sa	lõõ-ri	kün-nab
ko-gu	too-me	kuk-kus
va-li	Pee-du	

Harjutused nr. 77 ja nr. 78.

Lõpuks loetakse need harjutused läbi ning kirjutatakse jämedalt trükitud sõnad silbitatult tahvlile vastavasse tulpa. Seejuures ilmneb, et sõnade k i i t s i d, k i i t m a silbitamiseks puudub tahvlil eeskuju. Võrreldakse neid 3. tulba sõnadega, leitakse erinevus (sidekriips sõna keskel kahe erineva kaashääliku vahel) ja võetakse neljandaks näidissõnaks **kiit-ma.** Leitakse ja kirjutatakse selle alla selliselt silbitatavaid sõnu samalt (lk. 140) või mõnelt eelmiselt leheküljelt.

Koduseks tööks jääb kirjutada harjutus nr. 77. Harjutust nr. 78 kasutatakse klassis kirjatehnika harjutuseks.

6. tund. **Luuletus «Vihma ajal», J. Bergmann.**

Kõige kohasem oleks luuletust käsitleda vihmase ilmaga, mis loob vastava meeleolu ja võimaldab otsest vaatlust. Luuletuse käsitlemisel tuleb lastele eakohaselt selgitada vihma osa looduses.

*

Vestlus. Kevadel pole ainult ilusad, päikesepaistelised päevad. Mõnikord on taevas pilves ja sajab. Lastele ei meeldi vihmased ilmad, siis on halb kooli tulla ega saa õues mängida. Kuid ka vihmaseid ilmu peab olema. Vihm toob palju kasu, sest ilma niiskuseta ei idane seemned, ei kasva vili, rohi, lilled.

Kui ilus ja värske on loodus pärast vihmasadu, selle kohta on õpilastel endil mõningaid tähelepanekuid, millest neil tuleb lasta jutustada (puhas õhk, märgatavalt paisunud pungad, «hiirekõrvad» okstel, nende magus lõhn, rohetama löönud muru, külvatud seemnete tõusmed peenardel jne.). Siinjuures arutletakse, mis juhtuks siis, kui vihma üldse ei sajaks.

Tööst luuletusega. Luuletuse kannab ette õpetaja. Pärast selle vaikset lugemist, sisulist analüüsi ja sõnavara-alast tööd järgneb luuletuse ettekande harjutamine dialoogina.

7. ja 8. tund. **Muinasjutt «Talumees ja karu». Harjutus nr. 79 («Vihma sajab») ja nr. 80 («Vanasõnu tööst»).**

Muinasjutu käsitlemise eesmärgiks on laiendada laste teadmisi põlluviljadest. Selle muinasjutu puhul on ühtlasi soodne võimalus anda õpilastele kujutlus ekspluateerimisest.

Keeleõpetuse osas jätkub pika hääliku eristamine kuulmise teel ja selle märkimine kirjas.

*

Muinasjutu «Talumees ja karu» käsitlemisest.

Vestlus. Et lapsed paremini mõistaksid muinasjutu «Talumees ja karu» sisu, tuleks neid selle käsitlemise eel tutvustada põlluviljadega. Kuidas neid ära tunda? Mida kasutatakse neist toiduks? Siin tuleb ka sellest rääkida, et praegu kasutatakse meil naereid inimtoiduks võrdlemisi vähesel määral. Kuid vanasti, kui meie maal ei tuntud ega kasvatatud veel kartuleid, olid naerid peaaegu iga päev meie esivanemate toidulaual. Sellest ajast kõneleb ka muinasjutt «Talumees ja karu».

Muinasjutuga tutvumine võib toimuda vaikse lugemise teel. Kui õpetaja leiab aga vajaliku olevat see ette kanda,

siis võiks vahelduseks seda teha mõni õpilane, kes on selleks kodus õpetaja korraldusel ette valmistunud.

Raamatuillustratsioonide kasutamine. Kui klass avab lugemiseks raamatu, vaadeldakse kõigepealt illustratsioone. Mis on piltidel näha? Kuidas neid vilju kasvatatakse ja koristatakse? Siin lastakse kõnelda õpilastel, kellel on selle kohta teadmisi. Piltidel kujutatud pala tegelaste juures seekord pikemalt ei peatuta, nende juurde tullakse uuesti tagasi pala analüüsimisel.

Mis kasvab neist seemneist? Pala analüüsimisel tuleb muuhulgas ka arutleda, miks sai karu petta. Ta ei tundnud külvatava vilja seemneid ega teadnud, missugune vili neist kasvab. Õpilastel lastakse jutustada omalt poolt juhtumitest, kus teadmatus on põhjustanud arusaamatusi. Sellest järgneb: «Tarkus tarviline vara, õpi hoolega!»

Lõpuks tuleb lastele tutvustada nisuteri, naeriseemet ja veel mõningaid teisi seemneid, mida külvatakse põllule või aeda. Nendest seemnetest joonistavad õpilased omal valikul mõned suuremad vihikusse. Töö pealkirjaks «Mis kasvab neist seemneist?». Joonised varustada allkirjaga. Selles tunnietapis võiks ülesannete esitamisel rakendada mõistatusi põllu- ja aedviljadest, millest mõned on antud lugemikus pala lõpul.

Lõppvestluses tuleks lahendada ka küsimus, miks lõppes talumehe ja karu sõprus.

Vestluse lähtekohaks kasutatakse pala illustratsiooni. Eriti väljendusrikas on seal karu ilme, kes naeripealseid süles hoides on hämmastunud. Järgmisel viljasaagi koristamisel ta aga juba lausa pahandab. Mispärast?

Nad hakkasid koos põllumaad harima, et külvata sinna viljaseeme. Küllap mees kutsus karu appi, sest karul on palju jõudu. Karu tuli kohe. Kui karu veel kuulis, et ta osa saagist endale saab, siis töötas ta vist nii, et selline kaval mees ainult vaatas pealt ja juhatas karu töö juures. Kuid kui vili valmis, võttis talumees kogu saagi endale, karule andis töö eest ainult juured või pealsed, mis süüa ei kõlvanud. Siin lastakse ka õpilastel kõnelda, kuidas nemad oleksid toiminud talumehe asemel. Kindlasti poleks nad olnud nii e b a õ i g l a s e d ja ü l e k o h t u s e d (need väljendid kirjutab õpetaja tahvlile) nagu see talumees, kes teise tööga saadud vilja võttis endale. Õieti oleks pidanud talumees saama juured ja pealsed, sest k e s e i t e e t ö ö d, e i p e a k a s ö ö m a.

Niisugune talumees, kes teistel oma põllul töötada laseb, saagi aga endale võtab, on k u l a k. Meil kulakuid pole. Meie kodumaa põlde harivad masinate abiga kolhoosnikud ja sovhooside töötajad, kes saavad tasu oma tubliduse järgi.

Lõppvestluse käigus selgitatakse töö kohta käivate vanasõnade mõte, mis leiduvad pala lõpul (harjutus nr. 80). Muidugi lastakse neid õpilastel täiendada vanasõnadega, mida nad on kuulnud või lugenud töö ja töötamise kohta.

Keeleõpetus.

Pikk häälik sõnades. Järgneb pika hääliku kirjas märkimise kordamine ja süvendamine, mis on ühtlasi ettevalmistuseks harjutuse «Vihma sajab» kirjutamisele. Selleks annab õpetaja tahvlil poolikud sõnad: t—l, t—b, m—d ja lünkadesse kuuluvad järgmised pikad täishäälikud: **aa, ee, oo, öö, õõ.** Õpilaste ülesandeks on täita lüngad sobiva pika häälikuga ja moodustada ning tahvlil olevate sõnade alla kirjutada veel teisi samade tähtedega algavaid ja lõppevaid, kuid erinevat pikka häälikut sisaldavaid sõnu. Tahvlile tekib järgmine töö:

t uu l	t ii b	m aa d
tool	toob	muud
teel	teeb jne.	mood jne.
tööl jne.		

M ä r k u s: Tahvlile kirjutatavates sõnatulpades peaksid pikad häälikud — **uu, oo, ee, öö** jne. olema kohakuti.

Harjutus nr. 79 («Vihma sajab»). Nüüd kirjutab õpetaja tahvlile veel teisi poolikuid sõnu lastele mõistatamiseks ja täitmiseks, nende hulgas ka harjutuse nr. 79 sõnad j—dab ja r—msad, mis täiendatakse ühiselt sõnadeks j o o d a b ja r õ õ m s a d.

Avatakse raamatus harjutus nr. 79 ja leitakse, milliseid tahvlil leiduvatest sõnadest on vaja kirjutada harjutuses. Neile tõmmatakse tahvlil joon alla, et nende sõnade kirjapilti esile tõsta. Harjutuse kirjutamine jääb koduseks ülesandeks.

Harjutus nr. 80 («Vanasõnu tööst»). Pärast vanasõnade sisulist lahtimõtestamist, mis toimus lugemispala «Talumees ja karu» analüüsimisel, kasutatakse neid vanasõnu

tunnis õpetavat laadi etteütluse kirjutamiseks. Et neis lauseis esineb rohkesti pikka häälikut sisaldavaid sõnu, kujuneb see ühtlasi keeleõpetusliku küsimuse — pika hääliku märkimine kirjas — süvendamiseks.

9. tund. **Vestlus V. I. Leninist. Lugemispala «Volodja Uljanov».**

Pearõhk tunnis langeb V. I. Lenini tutvustamisele, seoses tema läheneva sünniaastapäevaga. Vestlusele sobivaks saatematerjaliks on lugemikus leiduv palake «Volodja Uljanov». Et V. I. Lenini teema on kontsentriline ja tuleb käsitlusele ka järgmistes klassides, on vaja hoiduda tundi materjaliga üle kuhjamast.

*

Vestlus V. I. Leninist.

Üleminekuks. Muinasjutu «Talumees ja karu» ideelise sisu õige lahtimõtestamise puhul olid kõik õpilased nördinud talumehe ebaõiglasest käitumisest ja mõistsid teda hukka. Selle meenutamine võikski olla sissejuhatuseks uue teema juurde asumisele. Õpetaja laiendab ekspluateerimise küsimust, esitades vestluses selle nähtuse kohta konkreetseid näiteid kapitalistlikest maadest, kus rikkad panevad vaesed inimesed enda kasuks töötama samuti kui talumees tegi karuga.

Kuid meie maal seesugust ülekohut ei ole. Nõukogude Liidus töötavad kõik, keegi ei või teiselt ta töövaeva ebaõiglaselt endale võtta.

Kes rajas meie riigi? Õpilastel lastakse jutustada, mida nad teavad Leninist. Kes oli Lenin? Miks tähistatakse ta sünnipäeva kogu maailmas? Lenin võitles oma eluajal selle eest, et töötavatele inimestele ei tehtaks ülekohut, et neil oleks hea elada. Selle eest mõtleb Leninile tänuga töörahvas kogu maailmas. Kõige tänulikumad ja rõõmsamad oleme aga meie, kes elame Lenini poolt rajatud töörahva riigis — Nõukogude Liidus, kus ei ole töörahva kurnamist.

Leninil on sünnipäev. Kogu maailm tunneb Lenini nime ja peab meeles ta sünnipäeva. Õpetaja kirjutab selle tahvlile: 22. aprill 1870.

Et õpilastel sellest daatumist tekiks konkreetsem kujutlus, arutletakse, mitu päeva on veel käesolevast Lenini sünnipäevani, kui vanaks ta oleks saanud, kui ta oleks veel elanud?

Lugemispala «Volodja Uljanov».

Sissejuhatav vestlus. Kui Lenin oli veel väike, siis oli ta rõõmus ja elav poiss. Teda hüüti kodus Volodjaks. Ka see kirjutatakse tahvlile, seletatakse, et see on ta nime Vladimir lühend, ja harjutatakse seda hääldama. Lenini perekonnanimi oli siis Uljanov. See kirjutatakse samuti tahvlile.

Nende peres oli ka teisi lapsi. Kõige enam armastas ta oma väikest õde Oljat, kellega ta sageli mängis.

Koolis oli Volodja väga hea õpilane, esimene klassis. Kõik ta hinded olid «viied». Volodjat armastasid kõik, sest ta oli hea, õiglane ja abivalmis klassikaaslane ning seltsimees.

Teksti lugemaõppimine. Pala «Volodja Uljanov» loevad õpilased kord vaikselt läbi. Nüüd õpitakse selles esinevad raskemad sõnad (m ä n g u s e l t s i l i n e, s e l t s i m e e s, n a i s t ö ö l i n e, i g a ü k s jt.) tahvliteksti abil ühiselt lugema, mille järel alatakse pala valjusti lugemise harjutamist.

Pala analüüsimisest. Väikest Volodja Uljanovit iseloomustavad kodus, koolis ja kõikjal eriti laused, milles esinevad harjutuses nr. 85 loetletud sõnad (hea vend, seltsimees, paremaks). Seepärast täidetakse pala sisu analüüsimisel ka harjutuses antud ülesanne: leitakse palast neid sõnu sisaldavad laused.

Lausete lahtimõtestamisel konkretiseeritakse nende sisu, seejuures ka õpilaste kogemusi ja teadmisi rakendades. Lause puhul, kus on öeldud, et koolis oli Volodja hea seltsimees, meenutatakse taolisi tegelasi õpitud paladest, näiteks Ennu palast «Kolm klassikaaslast».

10. tund*. Mida tahtis Lenin.

Jätkub V. I. Leninit tutvustav vestlus, milles tõstetakse esile Lenini soovitust võimalikult palju õppida ja teadmisi omandada. Nüüd on meie teadlaste saavutused, eriti kosmose vallutamise alal, viinud Nõukogude Liidu kogu maailmas esirinda.

*

Missugune mees kasvas väikesest Volodjast? Eelmises tunnis kuulsime, et Lenin oli juba väikese poisina koolis hea kaaslane, tark ja arukas. Ta oli aus ja õiglane ega sallinud ülekohut. Selline oli ta ka hiljem, meheks sirgununa. Lenin nägi tsaaririigis ülekohut, kus osa inimesi — mõisnikud ja kapitalistid — elasid pillavat jõudeelu ja teised tegid rasket tööd, kuid ise elasid viletsuses ja vaesuses. (Siin võiks paralleele tõmmata talupoja ja karu suhetega äsjaõpitud muinasjutus.) Lenin otsustas kogu oma elu pühendada võitlusele töörahva parema ja õnnelikuma elu eest.

Lenin oli palju lugenud ja õppinud, uurinud ja mõtelnud. Seepärast sai ta kohe aru, kuidas ja mida tuleb teha töörahva elu parandamiseks. Kõigepealt oli selleks vaja parteid. Ning väikesest Volodja Uljanovist sai see mees, kes asutas meie Kommunistliku Partei. Partei ja valitsus juhivad ning korraldavad ka praegu elu meie töörahva riigis ja hoolitsevad selle eest, et töörahval oleks hea elada. Koos õpilastega arutletakse, kuidas ulatub see hoolitsus nendeni.

Mida ütles Lenin? Meenutatakse, et karu käsi käis hälvasti, sest ta oli rumal, teadis vähe. Nii on see ka inimestega. Meil töötavad kõik inimesed, kogu rahvas, selleks et kõike oleks külluses. Igasugune töö nõuab aga rohkesti teadmisi. Seepärast ütleski Lenin, et on vaja õppida. Teadmisi omandada ja õppida saab koolis, samuti lugedes raamatuid, ajakirju ja ajalehti, kuulates raadiot jne. Järgneb arutlus, milliseid teadmisi on õpilased juba saanud koolist, raamatutest ja mujalt.

Meie maal on palju teadlasi. Kommunistlik Partei ja valitsus aitavad igati kaasa, et inimesed meie maal võiksid õppida ja teadmisi omandada ning sellega meie kodumaale kasu tuua. Meil on palju mitmesuguseid koole, ülikoole, teaduslikke uurimisasutusi, seepärast on meil ka palju suuri teadlasi, kes leiutavad ja ehitavad igasuguseid seadmeid ja masinaid, mis kergendavad inimeste tööd, val-

mistavad ravimeid, mis päästavad meid rasketest haigustest jne. Nõukogude teadlaste, inseneride ja tööliste suur saavutus on see, et nende ühiste pingutuste tulemusel tõusis esimesena kõrgustesse Nõukogude Liidu kosmoselaev.

Et kosmoselendude ja kosmosekangelaste kohta on ka õpilastel teadmisi, siis tuleb just neid vestluse puhul aktiivselt rakendada.

Harjutus nr. 86 — loosungid. Pala «Volodja Uljanov» lõpul olevaid loosungeid «Õppida, õppida, õppida!» ja «Õpi nii, nagu õppis Lenin!» võib kasutada kirjatehnika harjutuseks.

Kodune ülesanne. Kui võimalik, koguda kodustelt teateid elu kohta vanasti, mõisnike ajal.

11. tund. **Lugemispala «Mida tahtis Lenin».**

Laiendatakse laste teadmisi selle kohta, kuidas Nõukogude Liidus hoolitsetakse laste eest, kellest sirguvad kommunistliku ühiskonna väärikad liikmed. Vestlust aitab emotsionaalsemaks muuta näitlikustamine rohke pildimaterjaliga.

*

Lugemispala «Mida tahtis Lenin» käsitlemisest.

Sissejuhatav vestlus. Meeleoluka sissejuhatuse looks M. Krassevi lastelaul «Suur Lenin, ta oli üllas . . .» (Laulik II, lk. 13), millega võiksid esineda selleks ettevalmistunud õpilased. Niisugune pidulik tunni algus sobib eriti juhul, kui tund toimub V. I. Lenini sünnipäeval.

Lenini sünnipäev on suureks pidupäevaks pioneeridele ja oktoobrilastele. Miks? Kuidas tähistab kooli pioneerimalev Lenini sünnipäeva? Mida teevad selle päeva puhul 1. klassi oktoobrilapsed?

Lenin oli kõikide laste hea sõber. Tänu temale on meil, Nõukogudemaal, lastel hea elada. Vestlust alatakse õpilastele kõige lähemast, sellest, millised tingimused on loonud meie Kommunistlik Partei ja valitsus lastele koolis õppimiseks. Meil on avar ja valge koolimaja, huvitavad ja ilusad õpikud, peale selle veel väga palju toredaid lasteraamatuid. Kes soovib, võib õppida laste muusikakoolis, spordikoolis jne. Vabal ajal saavad lapsed minna nukuteatrisse, laste kinoetendustele jne. Suvel ootavad pioneere ja oktoobri-

lapsi laagrid. Haigete laste eest hoolitsevad arstid, nende jaoks on asutatud ka sanatooriumid.

Kuidas meie riik hoolitseb nende laste eest, kes veel koolis ei käi? Järgneb vestlus lasteaedadest, millest jutustavad peamiselt õpilased, kes on ise lasteaias käinud.

Kelle jaoks on lastekodud?

Ka vaeslaste, orbude eest, kel pole isa, ema ega oma kodu, on meie maal hoolitsetud. Nende jaoks on meil lastekodud, kus orbudel on niisama hea elada kui teistel lastel kodus. Riiete, toidu ja kõige eest tasub seal riik, vanemate asemel on aga kasvatajad.

Mis on internaatkoolid?

On ka selliseid koole, kus lapsed elavad kogu nädala, koju tulevad ainult laupäeval. Seal õpivad lapsed, kel pole vanemaid või on ainult isa või ema, kellel on üksi raske lapse eest hoolt kanda ja teda iga päev kodunt kooli saata.

Miks ümbritsetakse meie maal lapsi sellise armastuse ja hoolitsusega? Millega tasuvad nad parteile ja valitsusele ning kogu rahvale selle eest? Missugused inimesed peavad neist kasvama?

Milline oli laste elu varem?

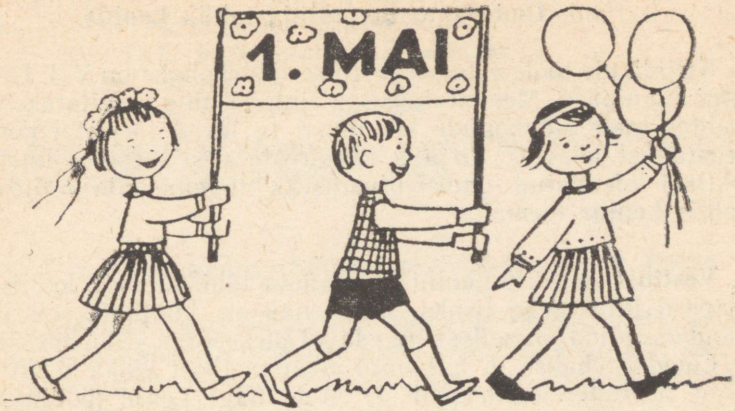
Sellise rõõmsa pildiga meie laste õnnelikust tänapäevast kõrvutatakse laste elu sünges minevikus tsaristlikul Venemaal. Nüüd saavad kõik lapsed õppida. Varem pidid nad juba väikesest peast tööle minema ja aitama vanematel leiba teenida ning nad ei saanudki kooli minna. Kool oli tasuline. Seepärast võisid õppida ainult rikaste lapsed ja vaesemate hulgas oli väga palju inimesi, kes ei osanud üldse lugeda ega kirjutada.

Arutletakse, millest tulenes selline vahe? Raske polnud mitte ainult laste elu, seda oli ka täskasvanute, nende vanemate elu. Miks? Hea oli ainult mõisnikel ja teistel rikastel, kes vaesel töörahval enda kasuks lasksid töötada. Mis tegi lõpu sellele suurele ülekohtule? Lenin oli aus ja õiglane, kes ei sallinud ülekohut. Ta tahtis kõike teiseks muuta ja luua niisuguse riigi, kus töörahvas ja nende lapsed võiksid õnnelikult elada. Selline riik ongi Nõukogude Liit.

Ettevalmistus pala lugemiseks. Vestluse käigus annab õpetaja tahvlil palas esinevad nii sisuliselt kui ka lugemistehniliselt raskemad sõnad (o r b — o r v u d, l a s t e k o d u,

kasvataja, Oktoobrirevolutsioon, mõisnik, perekond, teenijad jne.), mis sisuliselt seletatakse samas, lugema harjutatakse aga vestluse lõpul.

Tööst tekstiga. Pala sisulisel analüüsimisel ja jutustamisel tuleb kasutada ka selle juurde kuuluvaid illustratsioone, mis moodustavad õieti piltkava pala kummalegi osale.

14. õppenädal.

Teema: **MAIPÜHAD ON TULEMAS.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Eelmisel nädalal toimus tutvumine V. I. Lenini elu ja tegevusega. Selle loomuliku jätkuna vaadeldakse seoses töörahva solidaarsuse päeva — 1. maiga — seda, kuidas elavad nüüd töölised meie kodumaal. Vastava lugemismaterjali käsitlemisel peatutakse meil tavalisemate tööalade juures, nagu ehitustegevus, töö põllul, tehases jne. Erilist tähelepanu tuleb aga pöörata töörahva suure pidupäeva, 1. mai tähistamisele, milleks valmistutakse kogu maailmas.

Lisaks õpiku materjalile tuleb maipühade teema süvendamiseks ja elamuslikkuse tõstmiseks kasutada ka «Tähekese» ja «Sädeme» vastavaid numbreid, seostades emakeele tunnis tehtava töö klassivälise lugemisega.

Keeleõpetusest toimub kordamine (**b** tegevust näitava sõna lõpul, täheühend **st**, klusiilide **p—b, t—d** ja **k—g** eraldamine kuulmise teel ja nende märkimine kirjas, silbitamine) ning laste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate ja maipühade teemaga seotud sõnade ortograafiaga tutvumine.

Kõnearendusalase harjutusena tehakse ümberjutustus V. I. Leniniga seotud teemal.

I. tund. Ümberjutustus «Mida tahtis Lenin».

Kirjalikule tööle eelneva vestluse lähtekohaks on V. I. Lenini sünnipäev. Meenutatakse ta elutööd ning selgitatakse, kuidas meie Nõukogude kodumaal ta ideed järjest enam teostamist leiavad. Kirjalik kokkuvõte vestlusest kujuneb ühtlasi laiendatud ümberjutustuseks lugemispala «Mida tahtis Lenin» teemal.

*

Vestlust alatakse Lenini sünnipäeva tähistamisest koolis. Lapsed jutustavad lisaks, mida nad on kuulnud sellest raadios. Mida on sellest lugeda «Tähekeses»? «Sädemes»?

Lõpuks tehakse V. I. Lenini elust ja tööst väike kokkuvõte, peatudes küsimustel: 1) Mida nägi Lenin töörahva elust? 2) Kuidas ta tahtis aidata? Lenin — Oktoobrirevolutsiooni juht. Siin on tähtis esile tõsta Lenini suurt osa meie riigi loomisel, milleks ta andis kogu oma jõu, oma targa mõistuse ja sooja südame.

Kes jätkab Lenini tööd? Lastepärases vormis selgitatakse meie Kommunistliku Partei suurt osa Lenini ideede ja kavatsuste elluviimisel. Mida on tehtud? Selle kohta tuuakse konkreetseid näiteid ümbritsevast elust.

Missugune on praeguste 1. klassi õpilaste, tulevaste töötajate osa teel kommunismi helgesse tulevikku?

Ümberjutustus.

Teksti esitamine. Üleminekuks korratakse õige lühidalt, mis on V. I. Lenini soovidest täitunud, kuidas elab nüüd meie töötav rahvas linnas ja maal. Seejärel esitab õpetaja tahvlil järgmise ümberjutustuse teksti:

Nõukogude Liit on töörahva riik. Tööpäev kestab meil ainult 7 tundi. Töölised elavad ilusates majades. Kõik lapsed õpivad koolis. Ka vanade ja haigete eest hoolitsetakse. Meie maal on hea elada. Seda Lenin tahtiski.

Ümberjutustuse kava. Pärast ümberjutustuse tekstiga tutvumist ja selle sisulist analüüsimist esitab õpetaja teksti asemel tahvlil järgmised küsimused — ümberjutustuse detailse kava:

1. Missugune riik on Nõukogude Liit?
2. Kui kaua kestab meil tööpäev?
3. Kus elavad töölised?

4. Kes õpivad koolis?
5. Kelle eest hoolitsetakse?
6. Kus on hea elada?
7. Kes seda tahtiski?

Ümberjutustuse kirjutamine toimub nagu tavaliselt õpetavat laadi ümberjutustuse puhul.

2. tund.* **Luuletus «Kõnelus müürissepaga», R. Parve.**

Luuletuse käsitlemisel tutvustatakse õpilasi ehitustööga ja selgitatakse, arvestades kooli lähemat ümbrust, partei taotlusi ehitustegevuse arendamisel, mis on suunatud inimeste heaoluks.

*

Luuletuse käsitlemine.

Sissejuhatavas vestluses lähtutakse ehitustöödest kodukohas. Mida ja kus ehitatakse? Õpilastega arutletakse näiteks, milline on kooli vastvalminud uus internaadihoone. Sellega on õpilased muidugi eelnevalt tutvunud. Millised ruumid selles leiduvad? Kuipalju õpilasi see mahutab? Milline on maja sisustus? Selgitatakse partei ja valitsuse hoolitsust selle eest, et õpilastel, tulevastel tublidel töötajatel, oleks ka kodust eemal olles võimalus elada kaunites ja mugavates ruumides ning hästi õppida, et omandada teadmisi, mis on praegu ja hiljem elus vajalikud.

Seejärel arutletakse, kuidas maja valmis. Millist ehitusmaterjali on siin kasutatud? Missugused meistrid olid ehitamisel? Jne.

Vestluses rakendatakse võimalikult enam õpilasi. Ehitustööliste lapsed jutustagu oma teadmiste piirides vanemate tegevusest. Vajaduse korral täiendab ja täpsustab õpetaja jutustust. Huvi tõstmiseks ehitustöö vastu võiks märkida, et ehitamine nõuab head tööoskust, palju osavust, täpsust ja vastupidavust. Ehitamine on väga vajalik ja tähtis töö, sest partei ja valitsus annavad meie rahvale veel palju uusi koolimaju, kauplusi, sööklaid, elamuid jne. Ehitustöö pakub tegijale ka palju rõõmu, sest hooned, mille ehitamisele on ta kaasa aidanud, jäävad püsima paljudeks-paljudeks aastateks. Selle kohta tuuakse konkreetseid näiteid.

Töö luuletuse tekstiga toimub tavalises korras.

Seoses lugemistehnilise harjutuse ja sõnade seletusega võiks siin korraldada stiilialase harjutuse ning ühiselt leida luuletuses esinevaile väljendeile vasted. Näiteks:

kõnelus — jutuajamine
müürissepp — müürsepp (võrrelda ortograafiat!)
meistrimees — meister, hea tööline
muheleb — naeratab
uudistaja — uudishimulik vaatleja.

Et luuletus on hoogsa rütmiga ja kergesti meeldejääv, õpitakse see pähe.

3. tund. **Harjutus nr. 89 («Kes mida teeb»).**

Eesmärgiks on kordamine (**b** esinemine tegusõna lõpul) ja tutvumine õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga. Antud sõnadest lausete moodustamine arendab õpilaste loogilist mõtlemist.

*

Õpime kirjutama töötajate nimetusi. Et keeleõpetuse alal tehtavat tööd seostada koduloolise teemaga, tuleb harjutuse ettevalmistamisel lähtuda äsjaõpitud luuletusest, mille puhul õpilased tutvusid müürissepaga-meistrimehega. Silmas pidades õpilaste teadmiste laiendamist ümbritsevast elust, peatutakse lühivestluses ka mõningatel teistel elukutsetel. Näitlikustamiseks on siin hea kasutada harjutuse juurde kuuluvaid pilte ja koostada lauseid nende kohta. Kõik lausetes esinevate elukutsete nimetused lastakse õpilastel pärast nende sõnade ortograafilist analüüsi kirjutada tahvlile. Töö lõpul loetakse kõik tahvlile kirjutatud sõnad uuesti läbi.

Harjutuse teksti koostamine. Et harjutus nr. 89 on esimene, mis on esitatud deformeeritud kujul, siis vajab see teatavat ettevalmistust. Seda tehakse järgmiselt:

Tabelisse (või kantavale tahvlile) on pealkirja alla «Kes mida teeb» valmis kirjutatud kõik elukutsete nimetused nii nagu harjutuses nr. 89. Ülejäänud sõnad lausete moodustamiseks on kirjutatud aga üksikutele sedelitele, mis on paigutatud algul segi liikuva aabitsa ladumisalusele, nii et need oleksid kogu klassile nähtavad. Väljakutsutud

õpilane valib neist vajalikud sõnad lausete moodustamiseks ja paigutab nad õigele kohale elukutsete nimetuste tabelis. Siinjuures vaadeldakse ka **-b** esinemist tegusõna lõpul.

Harjutuse ettevalmistus raamatu abil. Et harjutus tuleb õpilastel iseseisvalt täita raamatust, siis loetakse lõpuks sama harjutust ka raamatust, koostades antud sõnadest õiged laused. Harjutuse kirjutamine jääb koduseks tööks, millega võib alustada juba klassis.

4. tund. **Lugemispala «Saapavabrikus».**

Lugemispala käsitlemisel laiendatakse laste teadmisi tootmise kohta vabrikus ja antakse neile esialgne kujutlus tööjaotusest tehases, seda eriti jalatsite valmistamise puhul.

*

Lugemispala käsitlemisest.

Sissejuhatav vestlus. Peatutakse järgmistel küsimustel: 1) Meie maal töötavad kõik. 2) Kelle heaks nad töötavad? 3) Mida kõike on meile vaja? Alatakse õpilasele kõige lähemast — vihikud, pliiatsid, sukad, kingad, kleidiriie jne. on tulnud vabrikust.

Kuidas toimub tootmine vabrikus? Algul lastakse jutustada õpilastel, mida nad sellest teavad. Õpilaste teadmisi vabrikutootmisest aitab laiendada ja süstematiseerida vastavate piltide või filmi vaatamine. Tähelepanu juhitakse siin tööjaotuse põhimõtte rakendamisele, kus üksikud töötajad sooritavad eseme valmistamisel eri operatsioone ning töö toimub konveierisüsteemil.

Tööjaotuse põhimõtet tutvustavad muuhulgas ka Telepoisi ekskursioonid tehastesse. Näiteks võib lasta õpilastel jutustada televisioonisaatest, kus Telepoiss käis tehases «Estoplast». Lampide valmistamisest võtavad osa kunstnikud — konstrueerijad; töötajad, kes toodavad plastmassi, ja lõpuks valmiseseme meistrid.

Enne pala lugemist tuleb selgitada töö käiku vabrikus saabaste valmistamisel. Alata võiks saapa vaatlemisest. Arutletakse, millistest osadest on saabas valmistatud ja missuguses järjekorras on töö kulgenud.

Parema kujutluse saamiseks võib saapa valmistamise käiku dramatiseerida.

Töö tahvlitekstiga. Palas esineb rohkesti sõnu ja mõisteid, mis vajavad selgitust, ühist vaatlust ja lugema harjutamist. Tahvlitekst selle pala puhul koosneb näiteks niisugustest sõnadest:

saapavabrik	kiirkäik
tald — talla	õmblema
pael	juurdelõikaja
nöör	brigaad
konts — kand	jalats
pealsed	vabrikuvärav
	lõunasöök — lõunasöögi

Vaadeldud sõnu kasutatakse kohe suuliselt koostatud lausetes. Pala lugemise ajaks jäetakse sõnad tahvlile, et vajaduse korral neid uuesti vaadelda.

5. tund*. **Harjutus nr. 90 (silbitamise kordamine). Harjutus nr. 91 («Vabrikus»).**

Silbitamise kordamiseks kasutatakse pala «Saapavabrikus» sõnavara, sest siin esineb rohkesti vaadeldud tüüpidesse kuuluvaid sõnu. Huvitava lähtekoha silbitamise kordamiseks pakub harjutus nr. 90, milles õpilastel tuleb antud silpidest sõnu koostada. Harjutus nr. 91 on mõeldud õpilaste aktiivse sõnavara ortograafia omandamiseks. Töö vastu tõstab huvi harjutuses esinevate lünkade täitmiseks sõnastiku koostamine.

*

Silbitamise kordamine.

Esitatakse harjutuses antud silbid ja lastakse klassil mõistatada, mis sõnu neist saab koostada. Soovitav on anda silbid sedelitel, et neid sõnade moodustamisel saaks üksteise kõrvale asetada. Ülesande täitmist hõlbustab ja suunab saapapaari aplikatsiooni või pildi lisamine. Harjutuse nr. 90 materjalile lisaks võib lasta antud silpidest koostada lugemispala «Saapavabrikus» teemal ka rohkem lauseid.

Silbitame! Tahvlile kirjutatakse näidissõnad (Juku,

viima, kellad), mille alla tulpa leitakse palast «Saapavabrikus» sõnu, mis nende eeskujul poolitatakse:

Ju-ku	vii-ma	kel-lad
kü-sis	saa-pad	lin-nast
te-ha	töö-tab	tal-la
mi-nu	saa-paid	al-la
mi-na	löö-vad	sel-les
ko-dus jne.	haa-ras	min-na
	oo-tas	kin-ni
		võt-tis jne.

Ülesande võiks jaotada nii, et iga pingirea õpilased otsivad ja kirjutavad tahvlile ainult ühte tulpa kuuluvaid sõnu algul lugemispalast, kuid hiljem lisavad omalt poolt veel teisi taolisi sõnu kuni nõutud arvuni, näiteks 10-ni.

Harjutus nr. 91.

Harjutuse teksti koostamine. Harjutuse nr. 91 ettevalmistamisel annab õpetaja tahvlil lünkadesse kuuluvad sõnad (s a a p a d, r i i d e d, i n i m e s i, t ö ö t a v a d), mis õpilased kirjutavad kätteantud paberilehtedele — «sõnastikuks». Nüüd moodustatakse nendega suuliselt lauseid, mille hulgas peaksid esinema ka harjutuse nr. 91 laused.

Harjutuse kirjutama õppimine. Suuliselt koostatud lausete hulgast kirjutatakse lõpuks tahvlile need, mis moodustavad harjutuse nr. 91 teksti. Tahvli juures töötab mitu õpilast korraga. Parandatakse vead ja analüüsitakse raskemaid sõnu veel kord ortograafiliselt, et nende kirjutamisel mitte eksida. Kirjutamise ajaks tahvlitekst kõrvaldatakse.

Tutvumine harjutusega raamatust. Lõpuks loetakse harjutus raamatust. Selle kirjutamine vihikusse jääb koduseks tööks, millega alatakse klassis. Lünka kuuluvate sõnade kirjutamisel abistab klassis tehtud «sõnastik».

6. tund*. Palake «Kust tulen ja millest olen tehtud».

Samuti kui lugemispala «Saapavabrikus» oli õieti omandatud teadmiste kinnistamiseks, peaks seda olema ka looke

«Kust tulen ja millest olen tehtud». Vestluse eesmärgiks on avardada laste teadmisi esemete kohta, mis neid ümbritsevad.

*

Vestlus. Et vestlus kujuneks terviklikuks, peaks teema seisukohalt vaatlema esemeid, millega õpilane puutub kokku hommikul tõusmisest kuni koolitulekuni (või õppima hakkamiseni). Pesemisel on vaja käterätikut, seepi jne.; hommikueineks sööb laps võileiba, joob suhkruga kohvi jne.; koolikotti paneb ta vihikud, pliiatsi jne. Algul määratakse kindlaks ainult see, kust need esemed on pärit. Seejärel tehakse valik ja märgitakse mõnede esemete kohta ka väga lühidalt, millest nad on tehtud. Või puhul tuleb muidugi meenutada, et seda ei tehta otse piimast, vaid koorest. Vestluses tuleb kindlasti kasutada näitlikustamist, et lapsed saaksid kujutluse näit. linataimest jms.

Tahvlitekst lugemise ettevalmistuseks. Lugemistehniline ettevalmistus on otstarbekas seostada vestlusega. Selle käigus, loogiliste pauside ajal, kirjutab õpetaja tahvlile sõnad: igapäevast sõpra, missugusest, tavaline, suhkrupeet, söökla, kolhoos, tööriist, meierei, juust jt.

Sõnade lugema õppimisega, mis toimub vestluse lõpul, kaasneb keeleline vaatlus. Näiteks kõrvutatakse sõnad suhkrupeet ja suhkrupeedist ning kasutatakse mõlemaid vorme suuliselt koostatud lauseis.

Pala lugemine toimub nii, nagu on tavaks ainealase pala puhul.

Õpitu kinnistamiseks ja õpitud palakese sisu omandamiseks on hea klassis kasutada mõistatamismängu «Kust tulen ja millest olen tehtud?» järgmisel viisil: ühe pingirea õpilased nimetavad eseme, teise rea omad ütlevad, kust see ese tuleb, ja kolmanda pingirea õpilased — millest see on tehtud.

7. tund. **Harjutus nr. 92 («Millest valmistatakse»). Mida saadavad kolhoosnikud linna? Mida saadavad töölised maale?**

Harjutuse nr. 92 eesmärgiks on õpetada kirjutama sõnu, mida õpilased igapäev kuulevad ja kasutavad. Ühtlasi on selle harjutuse puhul soodne korrata täheühendi st orto-

graafiat. Koduloolist teemat edasi arendades süvendatakse ja laiendatakse laste teadmisi tootmisest ja tutvustatakse linna- ja maaelanike vastastikuseid suhteid.

*

Harjutus nr. 92.

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks. Harjutuses lausete lõpul puuduvad sõnad kirjutatakse pärast suulist lause koostamist sõnastikuna tahvlile ja eelmise harjutuse (nr. 91) sõnastikulehe teisele küljele, et seda harjutuse kirjutamisel kodus kasutada.

Mida saadavad töölised maale? Mida saadavad kolhoosnikud linna?

Vestlus. Õpilased peavad saama esialgse ülevaate sellest, mida saadetakse linnast maale ja mida maalt linna. Siinkohal tuleks ka märkida, et kõiki masinaid ja autosid ei valmistatagi meil, neid saadavad meile vennasvabariikide linnade töötajad. Samuti varustavad meid vennasvabariikide kolhoosnikud puuvillaga, viinamarjadega, mandariinidega, arbuusidega jne. Näitlikustamiseks on seekord kõige otstarbekam kasutada aplikatsioone.

Õpime kirjutama neid sõnu. Enamik vestluses kasutatud nimetustest kuulub õpilaste aktiivsesse sõnavarra, mistõttu peab vestlusega kaasnema ka nende sõnade kirjutama õppimine. See töö tehakse frontaalselt, tahvlit kasutades. Selleks jagatakse tahvel pooleks, varustatakse üks osa pealkirjaga «Mida saadavad kolhoosnikud linna?», teine pealkirjaga «Mida saadavad töölised maale?» Kumbki pool tahvlil jagatakse omakorda veel 2—3 alaosaks, nii et korraga mahuks tahvli juurde rohkem õpilasi kirjutama vestluses kasutatud tarbeesemete, toiduainete, masinate jne. nimetusi. Hea on nimetused kirjutada aplikatsioonide juurde, seepärast tuleks need juba vestluse käigus vastavalt tahvlile paigutada. Töö saab ülevaatlikum, kui nimetused on kirjutatud üksteise alla tulpadena.

Iga sõna kirjutamisele eelneb keeleline vaatlus ja ortograafiline analüüs. Lõpuks loetakse vestluse kokkuvõttena tahvlile kirjutatud töö läbi algul vaikselt, siis 1—2 õpilase poolt valjusti.

8. tund. **Luuletus «Meri», Juhan Liiv. Harjutus nr. 93 («Kalurite töö») ja harjutus nr. 94 («Arvo isa»).**

Seni on klassis tutvutud linna- ja maatööliste tegevusega. Töörahva hulka kuuluvad ka kalurid, kellega õpilased harjutuse nr. 93 puhul kokku puutuvad.

Harjutus nr. 93 on õieti kokkuvõtteks koduloolisest vestlusest. Seda võiks kasutada õpetavat laadi etteütluse tekstiks, kusjuures saab ühtlasi korrata keeleõpetust (**-d** mitm. lõpul). Koduloolise teemaga seotud harjutuse «Arvo isa» puhul tutvuvad õpilased isikuliste asesõnade lühendatud vormidega.

*

Vestluses tuleb rakendada printsiipi lähemalt kaugemale ja alata vestlust mõnest lastele maitsvast kalatoidust, nagu võileib kiluga, kalakonserviga vms., kui ei olda mere ääres ja tegemist pole kalurite lastega.

Kust saame kalu? Kalu saadavad meie toidulauale kalurid. Missuguseid kalu lapsed tunnevad? Milliseid kalu nad on söönud? Kust kalu püütakse?

Milline on meri? Kõige enam kalu püütakse merest. Milline on meri? Algul lastakse jutustada õpilastel, mida nad merest teavad.

Vestluses tuleb näitlikustamiseks kasutada pilte, maale või filmi, mis hõlbustab uute mõistete andmist ja soodustab konkreetsete kujutluste tekkimist. Näit. vaadeldakse pilti, kus on näha vaikne sinine meri. Sadamas seisab suur laev. See on aurik. Aurikuga sõidetakse merel, sellega veetakse ka kaupa.

Teisel pildil on näha puhkajad rannal. Miks armastavad inimesed puhata just mere ääres? Milliseid mõnusid pakub mererand lastele? Mere ääres on õhk väga puhas, tervislik, merevesi karastav. Meri on väga ilus nii vaikse ilmaga kui ka suure tuulega, millal kõrged valgevahuliste harjadega lained tormavad rannale. Meri nagu «käib alla ja üles». Tormine meri on ohtlik ja nõuab ohvreid. Mida lapsed on sellest kuulnud? Eriti ohtlik on meri kaluritele, kes käivad paatidega merel kalu püüdmas. Kuidas püütakse kalu? Kuidas kalurite püütud kalad meie lauale jõuavad?

Käsitlemisele asutakse pärast vestlust, mis on ühtlasi loonud eeldused luuletuse paremaks mõistmiseks ja selle emotsionaalseks mõjulepääsemiseks.

Harjutus nr. 93 («Kalurite töö»).

Harjutus moodustab kokkuvõtte koduloolisest vestlusest. Selle teksti võivad koostada ka õpilased ise õpetaja abistavate küsimuste toel. Lõpuks kirjutatakse harjutus kas kommenteeritava või mõnd teist liiki õpetava etteütlusena ja kriipsutatakse sõnade lõpul alla mitmust tähistav **-d.**

Harjutus nr. 94 («Arvo isa»).

Siin tuleb isikulise asesõna pikk vorm m i n a, s i n a, t e m a asendada harjutuse kõrval antud lühema vormiga m a, s a, t a. Harjutuse täitmine ei või kujuneda mehhaaniliseks tööks, seepärast tuleb eelnevalt korraldada nende vormide vaatlus, milleks nad esitatakse tahvlil kõrvuti.

9. tund. **Luuletus «Meie korrastame», L. Vahtramäe. Harjutus nr. 95 («Aias»).**

Tööliste eluga tutvumise teemalt minnakse üle töörahva suure püha 1. mai tähistamisele, milleks valmistutakse kõikjal meie maal. Et 1. mai teema põhjalikum käsitlemine on ette nähtud järgmistes tundides, vaadeldakse siin ainult üht kitsast küsimust — aedade ja õuede korrastamine 1. maiks. Õpilaste töökasvatust silmas pidades tuleb neile anda ka teadmisi ja oskusi, et korrastustöödel võiksid nad kodustele abiks olla.

Harjutus «Aias» on mõeldud sulghäälikute **k, p, t, g, b, d** kõla- ja kirjapildi seose süvendamiseks.

*

Kuidas valmistutakse 1. maiks? Käsitlusele tuleva luuletuse «Meie korrastame» sissejuhatuseks vesteldakse algul õige lühidalt lähenevast 1. maist — kõigi maade töörahva suurest pühast. Nagu eelmistes tundides nägime, töötavad meie maal ju kõik: linnas, maal, merel ja mujal. Seepärast on 1. mai meie maal kõikide suur pidupäev, mille tähistamisele mõeldakse juba aegsasti. 1. mai auks püüavad kõik rohkem ja paremini töötada. Parkides, väljakutel, õuedes jne. tehakse korrastustöid.

Õpilastel endil lastakse jutustada, milliseid ettevalmistusi tehakse kodukohas 1. maiks. Kuidas valmistuvad koolis pioneerid ja oktoobrilapsed tähistama 1. maid? Milliseid ettevalmistusi tehakse kodus? Kõneldakse ka kevadistest koristustöödest aias, mille korrastamine 1. maiks on meil muutunud juba traditsiooniks. Kuidas aeda korrastatakse? Missuguseid töid võivad siin teha lapsed?

Mida teevad lapsed piltidel? Luuletuse «Meie korrastame» illustratsioonide põhjal tutvutakse tegelaste ja sündmustikuga. Et seejuures õpilasi aktiviseerida ja nende mõtlemist ning kõnet arendada, tuleb lasta oma oletusi ja arvamusi piltidel kujutatu kohta avaldada õpilastel, neid vajaduse korral ainult juhtivate lausete või küsimustega suunates.

Töö tahvlitekstiga. Lugemistehniliseks harjutuseks ja vaatluseks kasutatakse järgmist tahvliteksti:

korrastama	aiatee
praht — prahi	aianurk
kuhi — kuhja	lillevars
peenar — peenrad	kevadpäike
	pilved punetama lõid

Harjutus nr. 95 («Aias»).

Harjutus kirjutatakse õpetavat laadi etteütlusena. Kasutada võib vaatlusdiktaati. Ühiseks vaatlemiseks on soovitav esitada tekst algul kantaval tahvlil või tabelina. Et tekst on kerge, võib rakendada siinjuures võistlust: kes saab kirjutada etteütluse veatult ja paranduseta? See õhutab lapsi tähelepanelikumalt vaatlema ja analüüsitud sõnu meeles pidama.

Töö lõpul kriipsutatakse alla etteütluses esinevad tugevaid ja nõrku sulghäälikuid märkivad tähed, mis on raamatus jämedalt trükitud.

10. tund*. 1. mai tähistamine.

Toimub kodulooline vestlus, mille keskseks küsimuseks on 1. mai rongkäik, kus meie töötajad demonstreerivad oma saavutusi, oma võimsust ja valmisolekut kaitsta rahu ning toetada kogu maailma töötava rahva õiglast võitlust parema tuleviku eest. Tunni organiseerimisel tuleb, arvestades laste iga, lähtuda konkreetsest nähtusest last ümbritsevas elus ja rakendada rohkesti näitlikkust. Tuleb taotleda, et ka need õpilased, kes pole 1. mai rongkäiku ise näinud, saaksid sellest kujutluse. Kõige paremini võimaldab seda vastava filmi vaatamine.

*

Vestluse puhul 1. mai teemal, mis on ühtlasi sissejuhatuseks järgmises tunnis käsitlusele tulevale palale «1. mai — töörahva püha», on sobiv kasutada mõnda plakatit või 1. mai demonstratsiooni kujutavat pilti. Hädakorral võib kasutada ka lugemikus antud pala illustratsiooni suurendust, kuigi sellel on näha liiga väheste elukutsete esindajaid.

Käisin rongkäiku vaatamas. Sellest lastakse jutustada õpilastel, kes on rongkäiku ise näinud (või sellest lähemalt kuulnud).

Mida on 1. mai rongkäigus näha? Rongkäiku kujutava pildi põhjal jutustavad õpilased, missuguste tööalade esindajad sellest osa võtavad, kuidas nad on rongkäigule tulnud, mille järgi võib neid ära tunda? Milliseid lippe ja loosungeid kannavad töölised rongkäigus? Mida tähendab loosung «Elagu rahvaste sõprus!»?

Kuidas läheb meie kool 1. mai rongkäigule? Siin tuleb 1. klassi õpilasi tutvustada sellega, kuidas läheb demonstratsioonile nende kool, kes võtavad sellest osa, kuidas on kool üles rivistatud, milliseid loosungeid kantakse jne. Käiakse vaatamas loosungeid või nende valmistamist.

Kirjatehnikale määratud tunniosas täidetakse harjutus nr. 96 ja kirjutatakse ka (või tehakse trükitähtedega vastavale alusele) 1. mai rongkäigus kantavaid loosungeid.

11. tund. **Lugemispala «1. mai — töörahva püha».**

Lugemispala kujutab endast süvendavat saateainet eelmises tunnis toimunud samateemalise vestluse kohta. Pala käsitlemisel näeb klass mööduvat 1. mai rongkäiku väikese Ago ja Mare silmade kaudu, kes koos vanaisaga vaatavad rongkäiku ja kuulavad vanaisa seletusi.

*

Tööst lugemispalaga.

Tahvlitekstiks kasutatakse järgmisi sõnu:

töörahvas	pagarid
rongkäik-rongkäigu	kringel
rongkäiku	kringlitega
raadio	pioneerid
veoauto	loosung
riidekangas	loosungit
lehvib-lehvitab	loosungid

Kavastamisharjutus. Lugemispala jaotatakse 3 ossa ja leitakse neile ühiselt pealkirjad: 1) Vanaisa läheb Ago ja Marega rongkäiku vaatama. 2) Mida nad näevad? 3) Mare tunneb isa ära.

Iga osa analüüsimisel täiendatakse ja konkretiseeritakse selle sisu. Näiteks on 1. osas öeldud, et majadel lehvisid punased lipud. Siin jutustavad õpilased, mida Ago ja Mare rongkäiku vaatama minnes tänaval veel võisid näha.

Et harjutada õpilasi kindla teema kohta mõtteid väljendama, kasutatakse kava ka pala jutustamisel. Pärast vajalikku eeltööd klassis valmistub iga õpilane järgmiseks tunniks jutustama lugemispala sisu alusel klassis koostatud kava järgi jutukest, kuhu ta omalt poolt võimalikult palju asjakohast on lisanud. Selline harjutus aitab kaasa üleminekuks tekstilähedaselt jutustamiselt «oma sõnadega» jutustamisele.

15. õppenädal.

Teemad: **MAIPÜHAD.** (Järg.)
KEVADISI TÖID AIAS.

Eesmärgid ja ülesanded.

Sellesse nädalasse langevad maipühad. Nende järel toimub maipühade teema lõpetamine, mille puhul tuleb eriti esile tõsta 1. mai tähistamise peaideed — töötava rahva ühtsust. Arvestades 1. klassi õpilaste arengutaset, näidatakse siin esmajoones Nõukogude Liidu töötava rahva ühtsust ja vastastikust toetamist meie helge tuleviku rajamisel ning õnneliku elu kindlustamisel.

Maikuul, millal maa on tahenenud ja ilmad soojemad, saab aiatöö kõikjal tõsise hoo. Seepärast on ka klassis aeg asuda aiatööga seotud palade käsitlemisele.

Keeleõpetuses toimub pärisnimede ortograafia kordamine. Samuti tuleb süvendamisele pika ja lühikese hääliku ortograafia. Õppeaasta hakkab lõpule jõudma ja õpetajal on vaja selgitada, kuidas lapsed on omandanud 1. klassi programmis määratud materjali. Selleks tuleb korraldada kontrolletteütlus. Otstarbekas on kontrollimine korraldada küllalt varakult, enne õppeaasta lõppu, et vajaduse korral oleks aega kõrvaldada lünki, kui neid mõne õpilase teadmistes esineb.

1. ja 2. tund. **Millised nimed on lastel meie kodumaal. Harjutus nr. 97 («Suur sõprus»).**

Vestluselt laste elamuste ja muljete kohta äsjamöödunud maipühadest minnakse edasi ja peatutakse sellel, kuidas pühitses 1. maid kogu meie Nõukogude kodumaa suur rahvaste pere. Küsimuse teeb konkreetsemaks üksikute rahvaste esindajatega, lastega tutvumine, kes selle suure pidupäeva puhul moodustasid nagu ühise sõprusringi.

Harjutuse nr. 97 puhul on peaeesmärgiks pärisnimede ortograafia kordamine.

*

Kuidas möödusid maipühad? Lapsed jutustavad, mida nad maipühadel tegid. Kus käisid? Missugused muljed jäid neile 1. mai demonstratsioonist? Mis seal oli eriti huvitavat ja meeldejäävat? Kuidas käitusid demonstrandid? Milline oli kõigi meeleolu?

Mida lapsed kuulsid 1. mai puhul raadios? Mida nägid televiisoris? Mis on sellest kirjutatud «Tähekeses»?

1. mai oli pidupäevaks kõigile lastele meie suurel kodumaal. Mida lapsed said raadiost ja ajalehtedest teada 1. mai tähistamise kohta vennasvabariikides? Õpetaja täiendab laste jutustust, tutvustades lugemikus esitatud rahvaid, ja kirjutab nende maade nimed tahvlile. Samasse kirjutatakse (või asetatakse sedelitel) nende rahvaste laste nimed. Siinjuures võib kasutada näitlikustamiseks aplikatsioone rahvariides lastest. Lõpuks loetakse nimed tahvlilt läbi. Seda võib ka nii korrata, et õpetaja ütleb riigi nime, poisid selle maa poiste ja tütarlapsed tütarlaste nimed. Lõpuks tutvustatakse raamatust lehekülge «Millised nimed on lastel meie kodumaal».

Sõprusringis.

Sõprade ring 1. mai puhul. Kui kõikide rahvaste lapsed, kellega eespool tutvuti, oleksid 1. mai puhul koolipeol koos mänginud, oleks neist kujunenud selline sõprade ring, nagu on näha raamatus järgmisel leheküljel. Õpitud nimede kinnistamiseks oleks huvitav leida, kus keegi eelmiselt leheküljelt tuttavaks saanud lastest parajasti tantsib. Et riietus on sama, siis pole neid raske ära tunda. Suure

klassi puhul on otstarbekas kasutada laste ringmängu kohta raamatupildi suurendust.

Miks lapsed sõprusringis on nii rõõmsad? 1. mai suurel pidupäeval näitavad töölised, mida nad on rahva jaoks valmistanud. Kõik on rõõmsad, et meie kauplustesse tuleb üha rohkem ja ikka ilusamaid kaupu ning meie elu muutub järjest paremaks. Miks on lapsed sõprusringis nii rõõmsad? Neil on õnnelik lapsepõlv. Meie maal võivad kõik lapsed koolis õppida. Nende vanematel on aga tööd ning oma töötasu eest saavad nad lastele osta kõike vajalikku, sest kauplustes on küllalt riideid, jalatseid, toiduaineid, maiustusi jne. Meie lapsed võivad siin süüa isegi viinamarju, mandariine jt. puuvilju, mida meil Eestis ei kasva. Neid saadab meile töötav rahvas lõunapoolsetest vennasvabariikidest, soojematelt maadelt.

Mida saadavad sõprusringis tantsivate laste vanemad üksteisele? Venelased Moskvast ja teistest linnadest saadavad meile autosid, riiet, masinaid; ukrainlased saadavad saiajahu, suhkrut, traktoreid; grusiinlased — teed, kuivatatud puuvilja; turkmeenid — puuvilla, karakull- ja teisi nahku. Meie aga saadame teistele rahvastele võid, kalu, konserve, paberit, linast riiet, raadioaparaate ja palju muud.

Mida laulavad lapsed sõprusringis? Raamatus lasteringi keskele paigutatud luuletuse õppimine toimub tavalisel viisil.

Puhkusminut. Vahelduseks võiks raamatus toodud sõprusringi eeskujul mängida mõnd ringmängu või laulda. Lõpuks kirjutab iga mängust osavõtja ka oma «mänguninie» tahvlile. Loetakse need läbi ja märgitakse, mida iga nime puhul on vaja meeles pidada.

Harjutus nr. 97 («Suur sõprus»). Harjutuse täitmisel lubatakse õpilastel valida raamatus antud nimede asemel klassikaaslaste ja kaugete sõprade nimesid ka tahvlilt. Suurtähele pärisnime algul tõmmatakse joon alla või kirjutatakse see värviliselt.

3. tund. **Lugemispala «Herneid külvamas».**

Kevadkuu — mai — on käes. Aedades käib kibe töö. Ka 1. klassi õpilased on korduvalt kooliaias olnud. Nad on seal olnud programmikohastel töödel ja teinud tähelepanekuid selle kohta, mida teevad aias vanemate klasside

õpilased. Nüüd tehakse sellest klassis kokkuvõtteid. Lugemispala «Herneid külvamas» teenib sama eesmärki.

Palakese «Herneid külvamas» sõnavara annab soodsa võimaluse keelelisteks vaatlusteks ning õpitu süvendamiseks ja kordamiseks (**-b** ja **-vad** tegusõna lõpul ja häälikuühend **st**). Viimase keelelise nähtuse kordamisel ja süvendamisel rakendatakse ka õpetavat laadi etteütlust.

*

Kevad kolhoosi (sovhoosi) väljadel. Kuigi kevadistest põllutöödest on vastava lugemismaterjali käsitlemisel klassis juba juttu olnud, tuleb aeg-ajalt sobival juhul selle teema juurde tagasi pöörduda ja lastega arutleda, mida uut on nad põldudel märganud. See tõstab õpilaste huvi põllutööde vastu ja suunab neid ümbritsevat elu tähelepanelikult jälgima. Õpilaste jutustust täiendab õpetaja.

Mida tehakse meie koduaias? Enne maipühi räägiti aia korrastamisest, mis on nagu kevadiste aiatööde sissejuhatuseks. Kuid kevade arenedes järgnevad seal üha uued tööd. Nendest töödest jutustavadki õpilased, kellel on kodus aed. Hea on, kui õpilastel on jutustada ka oma tööst koduaias.

Mida on sel kevadel juba tehtud meie kooliaias? Õpilased jutustavad oma tähelepanekute põhjal, kuidas korrastati kooliaeda, missuguseid hooldamistöid vajasid püsililled peenrad ja mida on tehtud kooli puuviljaaias? Pikemalt kõneldakse aga sellest, mida õpilased teevad oma katsepeenardel. 1. klass käis tööõpetuse tunnis aias herneid külvamas, seepärast meenutatakse üksikasjalikult selle töö kulgu.

Mõtlemiseks võiks esitada klassile küsimuse: milleks tehakse koolis aiatööd?

Lugemispala käsitlemisest.

Töö tahvlitekstiga. Vaatlemist ja lugemistehnilist harjutamist vajavad raskemad sõnad lastakse õpilastel endil tekstist leida. Aja kokkuhoiu mõttes võib need tahvlile kirjutada ka õpetaja. Sinna tekivad sõnad: Kersti, kobestavad, vagu-vakku, idukesed jne.

Ühiselt vaadeldakse tekstis kasutatud umbisikulise tegumoe vorme ja lastakse neid õpilastel ka ise tuletada. Näiteks kirjutab õpetaja tekstist välja sõnad silitatakse ja ase-

tatakse pealkirja alla «Mida tehakse?» Nende eeskujul moodustavad õpilased sama vormi ka teistest tekstis esinevatest tegusõnadest (leotatakse, kobestatakse, nokitakse, pistetakse, kastetakse), mis õpetaja ka tahvlile kirjutab. Neid sõnu kasutatakse suuliselt koostatud lauseis. Juhitakse tähelepanu nende sõnade ortograafiale, eriti sellele, et igal sõnal on ühesugune lõpp — **takse.**

Pala sisu analüüsimine toimub osade kaupa. Esimeses osas kõneldakse herneste külvamisest, teises sellest, mis juhtub mõne päeva pärast, kolmandas herneste eest hoolitsemisest edaspidi. Viimase osa arutlus peaks olema pisut põhjalikum kui raamatus öeldud, sest peale rohimise ja kastmise on vaja kobestada mulda, herneid mullata, neid keppide või traatidega toestada jne. Siin kõneldakse ka sellest, kuidas 1. klass oma hernepeenra eest hoolitsema hakkab. Samuti mõtestatakse lahti palakese lõpul antud vanasõna ja mõistatatakse mõistatus.

Keeleõpetuses korratakse häälikuühendit **st.** Õpilased leiavad ja loevad lugemispala «Herneid külvamas» tekstist kõik sõnad, milles see häälikuühend esineb. Neid sõnu võib kasutada ka teksti põhjal koostatud õpetavat laadi etteütluses:

«Kersti kobestab mulla hästi peeneks. Varsti pistavad idukesed pead mullast välja. Mõne päeva pärast tuleb neid kasta.»

4. tund*. Millega töötatakse aias? Harjutus nr. 81 («Lühike ja pikk häälik»).

Lugemispala «Herneid külvamas» lõppvestluse eesmärgiks seatakse laiendada laste teadmisi aiatöö kohta — tutvutakse mitmesuguste aiatööriistadega ja õpitakse kirjutama nende nimetusi.

Keeleliste harjutuste eesmärgiks on lühikeste ja pikkade heliliste häälikute (**l—ll, m—mm, n—nn, r—rr**) eraldamine kuulmise teel ja nende märkimine kirjas.

*

Millega töötatakse aias? Missuguseid aiatööriistu on õpilased ise kasutanud aias töötades? Missuguste aiatööriistadega on nad näinud teisi seal töötavat? Muidugi räägitakse siinjuures nende tööriistade otstarbest ja nende hooldamisest, rõhutades, et tööriistad tuleb alati pärast

kasutamist mullast puhastada ja kindlaksmääratud kohale paigutada. Näitlikustamiseks kasutatakse kas klassi toodud aiatööriistu või pilte (aplikatsioone) nendest.

Teeme aiatööriistade nimekirja. Klassis kõne all olnud aiatööriistade nimetused kirjutatakse vestluse käigus tahvlile. Sellega seostub ka nende sõnade ortograafiline analüüs. Aiatööriistade nimetusi võib ühtlasi kasutada selles tunnis ettenähtud kirjatehniliseks harjutuseks.

Harjutus nr. 81.

Keeleline vaatlus, harjutuse teksti koostamine. Õpetaja esitab tabelina harjutuses nr. 81 toodud sõnapaarid lühikese ja pika kaashäälikuga, mis on kirjutatud värviliselt:

neli — Nelli
ema — Emma
lina — linna
nuru — nurru

Sõnu loetakse selgesti hääldades ja kasutatakse suuliselt koostatud lauseis.

Veelgi parem oleks siin tabeli asemel sõnade esitamiseks kasutada liikuvat aabitsat, mis võimaldab tähti (**l, m, n, r**) ära võtta ja lisada ning saadud sõnu vastavalt hääldada.

Tutvumine harjutusega raamatust. Lõpuks loetakse harjutus nr. 81 raamatust ja vaadeldakse, mida selle kirjutamisel meeles pidada. Tahvlil demonstreeritakse, kuidas harjutuse täitmisel pikka ja lühikest häälikut alla kriipsutada, et õpilased saaksid sellest selge kujutluse ja oskaksid jooned tõmmata vajaliku täpsusega.

Harjutuse kirjutamisega alatakse klassis, selle lõpetamine jääb koduseks ülesandeks.

5. tund. **Lugemispala «Malle maitse».**

Lugemispala «Malle maitse» käsitlemisel omandatakse esmajoones selle faktiline sisu, sündmustik, mida laste teadmisi ja tähelepanekuid rakendades konkretiseeritakse. See pala sobib hästi kavastamisharjutuseks, milleks seekord kasutatakse uut moodust — deformeeritud kava.

Vestlus tavaliselt eelneb lugemispala käsitlusele. Kuid

seekord oleks loomulikum pala käsitlemise lõpul peatuda pikemalt aedvilja rohimisel, tööl, mille juures väike Malle ema abistas. Rohimisega tuleb lastel endilgi suvel tegelda.

*

Tööst lugemispalaga.

Illustratsiooni analüüsimine. Piltidel tutvuvad õpilased pala tegelase Mallega ja avaldavad arvamusi pala sündmustiku kohta. Nende õigsust kontrollivad õpilased ise pala vaikselt lugedes.

Tahvlitekstiks valitakse sellest palast peamiselt õpilase aktiivsesse sõnavarra kuuluvaid sõnu ja väljendeid, nagu:

lõunat sööma	supivaagen — supikauss
õhtusöök — õhtusöögiks	lusikas
hommikueine	kärmesti — virgasti
sööki keetma	rohtu kitkuma jt.

Neid sõnu kasutatakse ka lauseis ja vaadeldakse nende ortograafiat.

Pala kavastamine ja jutustamine. Kavastamisharjutus järgneb pala sisu analüüsile. Õpetaja esitab kavapunktid sedelitel, asetades need juhuslikus järjekorras, näit.:

1. Pärast lõunat aias.
2. Õhtulauas.
3. Mallele ei maitse supp.

Pala sisu põhjal asetatakse kavapunktid õigesse järjekorda ja harjutatakse nende järgi jutustamist. Et pala on sisult lastele väga lähedane, siis võiks siin tekstilähedase jutustamise asemel kasutada laiendatud, vaba jutustamist.

Vestluses vaadeldakse lähemalt, mida ema ja Malle aias tegid. Milleks kasutatakse väljakitkutud rohtu? Kuhu võis väike Malle selle kanda? Enamasti kantakse see kompostihunnikusse. Just siin saavad lapsed abiks olla. Muidugi aitavad nad ka ise peenraid rohida. Missuguseid peenraid on kerge rohida? Missuguste peenarde rohimisel peab väga tähelepanelik olema, et mitte koos umbrohuga ka taimi välja kitkuda? Lapsed kõnelevad oma kogemustest.

Õpilaste esteetilist kasvatust silmas pidades rõhutatakse, et aedviljade rohimine pole mitte ainult vajalik taimede kasvamiseks, hea saagi pärast, vaid puhast, haritud aeda

on ka väga ilus vaadata. Tehtud töö valmistab rõõmu, on hea tunne vaadata korras aeda.

6. tund*. **Lugemispala «Malle maitse».**

Et «Malle maitse» on ladusas keeles kirjutatud huvitav palake, võiks harjutada seda laitmatult lugema, kasutades selleks rohkem aega kui tavalise kodutöö kontrollimise puhul. Tavalisest rohkem aega tuleb siin ette näha ka pala lõppvestluseks, milles analüüsitakse Malle käitumist söögilauas.

Pala lõpul olev vanasõna «Tühi kõht on kõige parem kokk» on pärast selle lahtimõtestamist sünnis kasutada kirjatehniliseks harjutuseks.

Pala lõppvestluses võiks peatuda näiteks järgmistel küsimustel: Miks mulle Malle meeldib? Mida ta ei teinud õigesti?

Siin arutletakse ka, kas ongi õige istuda kohe laua juurde ootama, kuni ema kõik lauale toob. Lauakatmine peab olema laste ülesanne. Lapsed jutustavad, kuidas nad aitavad ema lauakatmisel ja -koristamisel.

Mõned lapsed on veel nii pirtsakad, et ei puudutagi oma ema valmistatud head toitu, mis isale-emale väga hästi maitseb. Nii ei sobi söögilauas kunagi käituda, sest see kurvastaks ema. Mida nõuab ema? Süüa tuleb kõiki toite. Ja kui mõni toit pole just eriti meele järgi, siis süüa vähem, kuid mitte valjusti kuulutada, nagu Malle, et see pole hea. Ka koolis jätavad mõned lapsed toidu taldrikule. Hästikasvatatud lapsed toidulauas selliselt ei edvista.

Malle eksimust vabandab ehk veel asjaolu, et ta oli väike. Õpilased on temast suuremad ja targemad. Seda peab kõikjal nende käitumisest näha olema. Kuidas käitu-vad hästikasvatatud lapsed kooli sööklas?

7. tund. **Harjutus nr. 82 («Lühike ja pikk häälik»). Kontrolleteütlus.**

Harjutus on mõeldud lühikese ja pika hääliku ortograafia kordamiseks ja süvendamiseks. Harjutuse laused koostab klass, kusjuures kasutatakse näitlikke õppevahendeid — aplikatsioone harjutuse juurde kuuluvatest piltidest.

Kontrolletteütluse teksti koostamisel tuleb silmas pidada, et see poleks liiga raske ja haaraks 1. klassi keeleõpetuse programmi raudvara ning annaks pildi selle omandamisest.

*

Harjutus nr. 82.

Harjutuse lausete koostamine. Esitatakse aplikatsioonid harjutuse juurde kuuluvatest piltidest. Kõikidel nendel on näha töötamist aias. Nendel piltidel olevatele tegelaspaaridele pannakse nimed lühikese ja pika häälikuga. Piltide kohta koostatakse lauseid.

Ettevalmistus harjutuse kirjutamiseks. Tahvlile iga pildi juurde kirjutatakse üks õpilaste poolt koostatud lausetest, mis ei tarvitse olla täpselt harjutuse nr. 82 lause, kuigi ka selles peaks esinema lühikest häälikut sisaldava sõna kõrval teine, milles sama häälik on pikk. Raamatus leiduvat harjutust peaksid õpilased nüüd, õppeaasta viimasel veerandil, olema suutelised täitma ka analoogia põhjal.

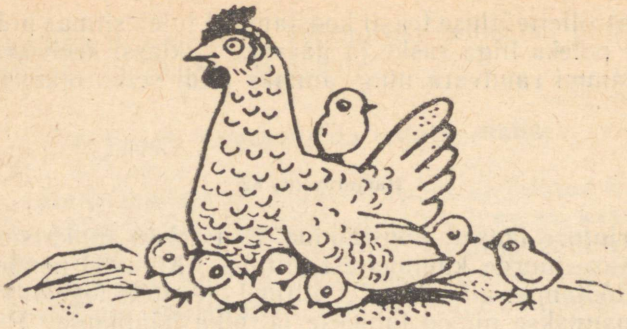
Lühike ja pikk häälik kriipsutatakse alla.

Töö lõpul tutvutakse harjutusega raamatust. Selle kirjutamine jääb koduseks ülesandeks.

Kontrolletteütlus.

Tunnis kirjutatakse kontrolletteütlus aiatöö teemal, mis sisaldab seni vaadeldud keelendeid: **-b** ja **-vad** tegusõna lõpul, häälikuühend **st**, pikk ja lühike häälik **jne**. Etteütluse tekst võiks olla järgmine:

Ema **teeb** peenraid. Enest ja Ennust on **tal**le **suu**r abi. Lapsed **kül**vavad herneid. Tuul ajab pilvi. Pilv **toob** vihma. Vihm **joo**dab maad.

16. õppenädal.

Teema: **KEVAD ON KÄES.**

Eesmärgid ja ülesanded.

Juba mõne nädala eest oli klassis juttu sinililledest ja teistest varakevadel õitsevatest taimedest. Kuid mida päev edasi, seda kaunimaks muutub kevadine loodus — aasal ja aias puhkeb üha enam õisi, tagasi jõuab järjest rohkem laulikuid. Siin on juba kägu, pääsuke ja ka ööbik, kes teatavad meile päris kevade saabumisest.

Kuid kaunis kevadloodus oma linnulauluga ei või jääda ainult esteetilise tunnetuse allikaks. Seoses kevadeteemaga on vaja anda õpilastele teadmisi taime- ja loomariigist — tutvustada neid lindude pesaehitamise ja poegade väljahaudumisega — elu tekkimisega, tibude väljahaudumise ja nende hooldamisega jne. Tegeliku elu tundmaõppimine loob soodsa pinna materialistliku maailmavaate kujunemisele, seepärast tuleb teritada õpilase pilku teda ümbritseva elu tähelepanelikuks jälgimiseks.

Keeleõpetuses toimub sel nädalal kordamine — sulghäälikute (**b—p, d—t, g—k**), kahekordse kaashääliku (**ll, nn, rr**) eraldamine kuulmise teel ja märkimine kirjas ning häälikuühendi **st** ortograafia. Jätkub õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga tutvumine: seoses kevadlillede teemaga õpitakse kirjutama värvide nimetusi.

Kõnearenduslikuks ülesandeks on suuliselt koostatud jutuke pühapäeva veetmisest.

1. tund. **Lugemispala «Päikesekiired», K. Ušinski. Kõneharjutus «Minu pühapäev».**

Lugemispala käsitlemisega seoses laiendatakse laste teadmisi kevadhommikuse looduse ärkamise kohta. Seejuures on soovitav kasutada piltkava, millel on kujutatud jutukese tegelased, kelle juurde jõuavad hommikupäikese kiired. Looke on kirjutatud väga ilmekas keeles, seetõttu tuleb erilist tähelepanu pöörata selles leiduvate piltlike, eredate väljendite selgitamisele.

Lapsed tahavad meeleldi jutustada oma elust kodus, samuti ka sellest, kuidas nad veetsid puhkepäeva, eriti kui see on olnud sündmusrikas või pakkunud lapsele elamusi, nagu kevadine puhkepäev looduses. Otstarbekas on seda teemat rakendada õpilaste kõnearenduse harjutuseks. Õpilastele tehakse laupäeval ülesandeks mõtelda kodus oma pühapäeva kohta jutuke, mida esmaspäeval klassis teistele jutustatakse.

*

Kõneharjutus «Minu pühapäev».

Kõneharjutus võib toimuda tunni algul. Sel juhul kujuneb ta lähtekohaks uue pala käsitlemisele. Niisama hästi võib seda aga kasutada pala käsitlemise lõpul, välja kasvades pala viimase tegelase, lapse jutustusest. Lapseks võib olla ka iga 1. klassi õpilane.

Pala «Päikesekiired» käsitlemisest.

Sissejuhatav vestlus. Kui kõneharjutus toimub tunni algul, siis sellelt üleminekuks käsitlusele tuleva pala juurde peatutakse lõpuks pikemalt hommikuse looduse ärkamise kirjeldusel. Kui õpilastel veel pole selle kohta tähelepanekuid, siis peab õpetaja esitama omapoolse jutustuse puhkepäeva veetmisest ja kõnelema oma jalutuskäigust läbi varahommikuse kevadlooduse ning andma lastele pildi sellest, kuidas tõusev päike algul taeva värvis punaseks ning siis äkki metsa tagant nähtavale ilmudes kuldas oma säraga üle kogu maa. Nii saavad õpilased ühtlasi konkreetsema kujutluse väljendist, millega lugemispala algab.

Ühiselt vesteldakse varaseist tõusjaist raamatupala jär-

jekorras (linnud, jänes, kanapere ja mesilased). Päike on juba kõrgel, kui inimesed tõusevad ja tööle ruttavad. Siin on sobiv koht ka lugemikus leiduva mõistatuse «Kuldkera keset koplit?» tähenduse seletamiseks.

Tutvumine pala juurde kuuluvate illustratsioonidega. Kõige enne tutvutakse pala «Päikesekiired» juurde kuuluvate illustratsioonidega, mis kujutavad palakese piltkava:

1. Esimene kiir äratab lõokese.
2. Teine kiir äratab jänese.
3. Kolmas kiir äratab kanapere.
4. Neljas kiir äratab mesilased.
5. Väikesed lapsed alles magavad.

Töö tekstiga. Tegemist on ainealase palaga, mille käsitlemine toimub osade kaupa. Osade pealkirjastamiseks võiks kasutada ülalmainitud piltkava kas raamatuillustratsioonide suurendusena või muid samasisulisi pilte. Kava koostatakse iga osa puhul selle analüüsimisel ja seda kasutatakse pala jutustamisel.

Lugemistehniline ettevalmistus ja sõnavaraline töö. Iga osa õppimise puhul kasutatakse tahvlitekstina selles esinevaid raskemaid sõnu ja väljendeid, nagu:

lipsab	kukeleegu
vilksab	liiri-liiri-lii
mahlakas	vaat-vaat
aas—koppel—heinamaa.	mesipuu-s-se
hommikueine	äigama
lakk	siluma
sedamaid	eredad
	eesriided.

Siin ei piisa muidugi nende sõnade korralikust lugemaõppimisest, neid on vaja nii selgitada, et lapsed mõistaksid ka nende igapäevasesse kõnekeelde kuuluvate sõnade tähendusi, varjundeid ja oskaksid neid ise tarvitada. Sõnade l a k k ja m e s i p u u selgitamiseks tuleks kasutada pilti või joonist. Sõna m a h l a k a s konkretiseerimiseks räägitakse, et marjad, kirsid jms. on seda maitsvamad, mida mahlakamad nad on. Ka värske rohi on mahlakas, kuivanud hein enam mitte. S i l u m i s t ja ä i g a m i s t saab aga kõige paremini selgitada liigutuse demonstreerimisega.

Lõppvestlus. Et pala sisu muuta konkreetsemaks, arutletakse, kus ja kuidas need hommikused varased ärkajad

on ööse1 maganud (jänes oli põõsa varjus lohukeses, lõoke põllupeenral või mõne kulututikese varjus). Samuti tuleks laste teadmiste avardamiseks kõnelda sellest, millist toitu kanapere õuest leiab, millistest õitest leiab mesilane kevadel mett.

2. tund*. **Harjutus nr. 98 («Hommik»).**

Harjutuse eesmärgiks on sulghäälikute (**g—k, b—p, d—t**) kõla- ja kirjapildi seose tugevdamine. Lugemikus ettenähtud lihtsat ärakirja on soovitav kirjutada vaatluseteütlusena. Selleks on tekst valmis kirjutatud (kantavale) tahvlile. Vaatlus ja analüüs ning kirjutamine toimub lausekaupa.

See töö on otstarbekas ühendada kirjatehnikaga, milles esitatakse algul nõuded ka kirjatehnika kohta (taandrida, joonlaua kasutamine pealkirja ja jämedamalt trükitud tähtede allakriipsutamiseks jne.). Lõpuks korraldatakse vihikute näitus ja tehtud töö arutelu.

3. tund*. **Luuletus «Tipa kooliteel», E. Enno.**

Luuletus annab meeleoluka pildi sellest, kuidas väike tüdruk Tipa kevadhommikul kooli ruttab. Luuletus on oma sisult lastele lähedane. Et aga selle kunstiline sõna mõjule pääseks, tuleb ettevalmistustöö luuletuse sisu mõistmiseks teha juba eelneva lugemispala «Päikesekiired» puhul, kirjeldades, milline on kevadhommik maal, kui lapsed lähevad kooli.

*

Luuletuse käsitlemisest

Raamatuillustratsiooni kasutamine. Luuletuse käsitlemise eel tuleks tutvuda selle peategelasega, kooli ruttava tütarlapse Tipaga, seejuures raamatuillustratsiooni kasutades.

Millest on näha, et Tipa kooli läheb? Miks läheb ta kooli palja peaga? põlvikutega? Millest on veel näha, et on ilus päikesepaisteline kevadine ilm? Mille järgi võib otsustada, et Tipal on rõõmus meel? Arutluses meenutatakse sobival kohal möödaminnes ka õiget unerežiimi: magama minna varakult, magada hästi tuulutatud toas või ööks avada

aken, et hommikul tõusta puhanuna ja rõõmsana kui lõoke, virgana ja töökana nagu mesilane. Korralikult puhanud õpilasel edeneb ka koolitöö paremini.

Tutvumine luuletuse tekstiga. Luuletuse ettekandele ja selle vaiksele lugemisele järgneb sisuline analüüs, mille aluseks võetakse peamiselt luuletuse lõpul olevad küsimused. Rõhutatakse, et Tipa ei jäänud teele mängima ja aega viitma, sest ta on töökas ja hoolas tüdruk.

Et luuletus on viisistatud, võiks selle õppimisel ka laulda.

Harjutus nr. 84.

Luuletuse käsitlemisele järgnevas harjutuses nõutakse sellest **nn**-tähti sisaldavate sõnadega ridade («Linnud lennul siia, sinna. Tipal tarvis kooli minna. Enne töö ja lõbu pärast.») väljakirjutamist, mille eesmärgiks on sõna kõla- ja kirjapildi seose tugevdamine. Otstarbekas on harjutus teha kirjatehnika vihikusse ja seostada see ühtlasi kirjatehniliste ülesannete täitmisega.

4. tund. **Lugemispala «Tibukesed».**

Kuigi meie majapidamistes on poegi hauduv kana üsna haruldaseks jäänud, sest üha enam hoolitsevad sordipuhaste tibudega varustamise eest haudejaamad, on lugemikus leiduv pala «Tibukesed» siiski omal kohal. Konkreetne pesal istuv Tuti, hoolitsev kanaema, on lastele lähedasem ja selle kaudu selgub elu arenemise küsimuse üks osa — kanapoja arengukäik. (Haudejaam ja tibude hooldamine kanafarmis tuleb käsitlusele 2. klassis, kus on ette nähtud kanakasvatuse teema süvendamine.)

*

Vestlus. Nädala algul käsitletud lugemispala «Päikesekiired» puhul kõneldi ka kanaperest ja kukest, kes esimeste päikesekiirtega ärkavad ja õrrelt alla lendavad. Seda meenutatakse üleminekuks pala juurde «Tibukesed». Edasi räägib õpetaja, et üks kanadest, Tuti, ei maganud õrrel, vaid istus kogu öö pesal ja jäi nüüd hommikulgi sinna edasi istuma. Miks? See oli hauduja kana.

Nüüd lastakse õpilastel kõnelda, mida nad teavad väi-

kestest tibudest ja nende sünniloost. Laste teadmisi täpsustatakse ja süstematiseeritakse ning selgitatakse: 1) munas uinub elu; 2) sooja mõjul ärkab seal elu — munast hakkab kasvama tibukene. Kui tibu on juba küllalt arenenud, purustab ta munakoore ja lipsab välja.

Et saada konkreetsemat kujutlust, kui pika aja peab kana õieti pesal istuma, kuni munadest tibud välja tulevad, võiks õpetaja jutustada loo poisist, kes kana hauduma panekust alates tegi iga päev paberilehele kriipsu. Ema ütles, et kui kriipse on 21, peaks ta pesast leidma kanapojad. Ning tõesti, 21. päeva hommikul kuulis ta pesast tibukeste siutsumist.

Siin tuleb ka seletada, kuidas tibuke munast väljapääsemiseks munakoore nokaga katki toksib ja esialgu oma märgi udemeid ema sooja rinna all kuivatab, varsti aga uudishimulikult ringi piiluma hakkab.

Järgneb vestlus sellest, kuidas kanaema väikesi tibusid hooldab ja kaitseb. Kuidas ta harjutab poegi siblima? Mida ta neile veel õpetab?

Tibude toitmist ja hooldamist inimese poolt puudutatakse ainult põgusalt, sest sellest on 1. klassi lugemistundides juba korduvalt juttu olnud. Hea hooldamise ja toitmise puhul kasvavad tibud jõudsasti. Kevadine tibu on sügisel peaaegu niisama suur kui tema ema. Mõni noor kana muneb uueks aastaks juba oma esimese munagi.

Lugemispala «Tibukesed» käsitlemisest.

Lugemiku illustratsiooni kasutamine. Enne pala juurde asumist vaadeldakse selle illustratsioone. Ülal lehekülje nurgal on näha, kuidas Tuti istub veel pesal ning soojendab mune ja poegi, kes on juba koorunud. Võib ka arvutada, mitu neist on veel välja tulemata, kui ema pani pessa Tutile haudumiseks 15 muna. Pildil on juba näha 8 tibu ringi jooksmas. Need on ema pesast ära toonud, sest seal oli neil liiga kitsas.

Siin räägitakse ka sellest, et vahel läheb mõni muna rikki ja sellest ei tulegi tibu. Haudumiseks valitakse alati kõige ilusamad ja värskemad munad.

Töö tahvlitekstiga. Lugemistehniliseks harjutuseks, keeleliseks vaatluseks ja mõistete selgitamiseks kasutatakse järgmist suuliselt täiendatavat tahvliteksti:

Olli tuli Tutit söötma.
Tuti siblib, kaabib maad, otsib toitu.

munaraasukesi — leivaraasukesi — tanguterakesi
pistsid sibama
õpetas nokkima.

Puhkusminutiks on sobiv kasutada aabitsaperioodil õpitud laulu «Tii, tii, tilluke kukk . . .» või järgmist salmikest tuntud lastelaulust:

«Kanaperes peeti sünnipäeva-pidu,
õnnesoove oli tulnud terve rodu,
noorem tibukene täna sai nii vanaks,
et võib hüüda teda juba päris kanaks.»

5. tund. **Harjutus nr. 84 («Hommikul»). Õpetavat laadi etteütlus.**

Nii harjutuse kui ka etteütluse eesmärgiks on õpitud keeleliste teadmiste (kahekordse kaashääliku **ll, mm, nn, rr** ortograafia) kinnistamine ja süvendamine.

*

Tunni sissejuhatav osa. Tund algab ülesantud pala «Tibukesed» lugemise ja jutustamise kontrollimisega. Sellele järgneva lõppvestluse eesmärgiks on: a) anda õpilastele mõningaid teadmisi tibukasvatusest kolhoosis; b) luua seos järgmises tunniosas täitmisele tuleva harjutuse koduloolise teemaga.

Harjutuse ettevalmistamiseks võiks kasutada raamatus toodud lünkteksti kirjutatuna (kantavale) tahvlile või plakatile. Lüngad täidetakse ühiselt vajalike tähepaaridega, mis on kirjutatud lipikutele. Harjutus muutub sisult terviklikumaks, kui lõppu lisada veel lause: «Tillukesed tibud jooksevad ema tiiva alla.»

Lõpuks tutvutakse harjutuse tekstiga raamatust. Selle kirjutamine jääb koduseks ülesandeks.

Õpetavat laadi etteütlus. Õpetavat laadi etteütluseks kasutatakse peamiselt viimatiõpitud tekstides esinenud **ll**-i,

nn-i, **mm**-i sisaldavaid sõnu, kirjutades näiteks selliseid lauseid:

1. Hommikul läheb Elli kooli.
2. Ta sammub mööda teed.
3. Väike Anni tahab ka kaasa minna.
4. Aasal õitsevad kollased võililled.

6. tund. **Lugemispala «Pääsukesed».**

«Tibukestele» järgnevaks palaks on valitud «Pääsukesed». Kui esimese pala puhul said õpilased teadmisi elu arenemisest, sellest, kuidas kodulind (kana) poegi haub ja hoolitseb, siis pala «Pääsukesed» puhul nad kuulevad, kuidas ehitab pääsuke pesa oma poegadele.

Lugemispala «Pääsukesed» sisaldab rohkesti sõnu häälikuühendiga **st**, seepärast võiks selle käsitlemisel sobivas kohas korraldada ka keelelise vaatluse.

*

Pala «Pääsukesed» käsitlemisest.

Sissejuhatav vestlus. Sooja kevadise lõunapäikese paistel veerevad õues kollased tibukesed. Nad siutsuvad rõõmsalt. Kevad on saabunud.

Meenutatakse, et üks esimesi kevadekuulutajaid oli kuldnokk, kellele järgnes varsti lõoke. Mida soojemaks muutuvad ilmad, seda enam linde saabub meie juurde tagasi. Mida ütleb rahvasõna lindude kevadise tagasituleku kohta? Kui lapsed sellest pole kuulnud, siis tuleb õpetajal tutvustada salmikest:

Lõoke toob lõuna sooja,
pääsuke toob päeva sooja,
ööbik see toob öö sooja.

Selgitada tuleb ka selle sisu ja tähendust.

Edasi järgneb vestlus pääsukestest, nendest, kes toovad soojad päevad. Oma päralejõudmisest teatavad pääsukesed rõõmsa vidistamisega. Nende vidistamine kostab peaaegu nagu mõni jutuke. Kui keegi õpilastest tunneb mõnd pääsukese laulu, lastakse see klassis ette kanda. Nende hulgas peaks olema ka raamatus leiduva salmikese ettekanne õpetajalt.

Seda loetakse siis kohe raamatust, algul vaikselt, siis korduvalt valjusti, ilmeka ettekande saavutamiseks.

Seejärel jätkub lühike vestlus pääsukestest, eriti nende huvitavast pesast ja selle ehitamisest. Siin kõnelevad peamiselt õpilased, sest peaaegu kõigil on pääsukeste elu kohta mõningaid tähelepanekuid. Õpetaja ülesandeks on juhtida vestlust nii, et see oleks koduloolise palakese «Pääsukesed» käsitluse ettevalmistuseks.

Töö lugemispala tekstiga. Pala loetakse osade kaupa. (1. osa: «Pääsukesed hakkavad pesa ehitama.» 2. osa: «Missugune on nende pesa?» 3. osa: «Kui pesa on valmis.») Viimase osaga tuleb ühendada ka pala lõpul olev F. Kotta salmike pääsukeste kohta.

Iga osa vaikselt lugemisele järgneb selle valjusti lugemine ja sisuline analüüs. Viimase osa sisu laiendatakse ja räägitakse ka sellest, kuidas pääsuke oma poegi toidab. Vestluse ja analüüsi juures tuleb ära kasutada raamatuillustratsioonid.

Töö tahvlitekstiga toimub iga osa valjusti lugemise eel. Sellest palast nõuavad ühist vaatlust ja lugema õppimist näiteks järgmised sõnad ja väljendid:

Pää-su-ke-se-d lendavad ja askeldavad, korv-i-ke-se, poju-ke-s-t-e-l, osavasti, meisterdavad jne.

Keeleline vaatlus. Keeleliseks kordamiseks lastakse õpilastel palast leida kõik sõnad, milles esineb **st**-ühend, ja loendada, mitu neid sõnu on. Lõpuks kirjutatakse sõnad vihikusse ja mõeldakse nendega lauseid, soovitavalt nii, et ühes lauses esineks mitu sõna.

7. tund. **Luuletused «Kägu», H. Mänd ja «Ööbik», F. Kotta.**

Kui ilmad on päris soojad, jõuavad pärale ka kaks kuulsat lauljat — kägu ja ööbik. Nendega esmakordsel tutvumisel vestluses peatutakse ainult neile kõige iseloomulikumal. Nende lindude põhjalikum käsitlus on programmi kohaselt ette nähtud 2. ja 3. klassis.

Ühenduses koduse töö kontrollimisega võib aja jätkudes teha õpetavat laadi etteütluse korratud keelendi, häälikuühendi **st** ortograafia kinnistamiseks.

*

Õpetav etteütlus. Õpetaja juhendamisel koostavad õpilased ise dikteeritavad laused. Rakendada sobib seekord kuulmisdiktaati, sest enamik raskemaid sõnu on juba eelmises tunnis vaadeldud ja kirjutatud. Etteütluse näidistekst:

Päike paistab. Ta vaatab pääsukeste tööd. Nad valmistavad osavasti savist pesakest. Varsti kostab sellest linnupojukeste sädistamist.

Kägu.

Vestluses jutustavad lapsed, kus ja millal nad on kägu kuulnud. Kes on käo kukkumist kuulnud juba sellel kevadel? Kes on kägu lähedalt näinud, kirjeldab ta välimust. Et aga lastest vähesed on kägu näinud, tuleks näitlikustamiseks tingimata kasutada käo pilti (või topist, kui see on koolil olemas). Mõnikord narrivad lapsed kägu, talle vastu kukkudes, ja meelitavad ta sel moel lähedale.

Järgneb tutvumine humoristliku salmikesega «Kägu». Sel puhul vajab selgitust vait jäänud käole esitatud küsimus: «Või on sul okas suus?»

Nüüd me teame, et kägu lahkub meilt esimesena ja lendab juba kesksuvel ära lõuna poole. Vanasti, kui lindude elu oli veel vähe uuritud, arvati, et kägu on ikka veel siin, kuid ei kuku enam. Oli tähele pandud, et sellest alates, kui põllul meie kõige teravamate ohetega põlluvili — oder — oli pea välja sirutanud, vaikisid käod. Vahel öeldakse naljatades, et kägu ei kuku enam sellepärast, et ta on odraokka kurku ajanud.

Ööbik.

Päeva algajast, pääsukesest, oli juttu eelmises tunnis. Nüüd peatutakse õige lühidalt päeva lõpetajal, ööbikul, tagasihoidlikul hallil linnukesel, kes laulab ilusamini kõikidest teistest. Ööbikut tunnevad lapsed välimuse järgi veelgi vähem kui kägu, ka siin on näitlikustamine hädavajalik.

Meenutatakse, milliseid ööbiku laulu sõnu on lapsed kuulnud, ja lastakse neid klassis ette kanda.

Samuti kui salmikest «Kägu» analüüsitakse klassis ka salmikest ööbikust ja õpitakse seda ilmekalt ette kandma. Ühe neist salmikestest õpivad lapsed kodus pähe. Puhkus-

minutiks sobib kasutada mõnda lastele tuttavat laulukest käost või ööbikust, nagu «Kägu kukub kuuse otsas» (Laulik I, lk. 59).

8. tund*. Harjutus nr. 102 («Meie linnud»). Harjutus nr. 103 («Linnud laulavad»).

Harjutuste eesmärgiks on õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade — lindude nimede ja nende häälitsuste — kirjapildiga tutvumine. Seejuures laiendatakse ja süvendatakse laste teadmisi lindudest, liigitades neid meil talvituvateks ja rändlindudeks. Ka aitavad harjutused kaasa lindude äratundmisele nende välimuse või laulu järgi. Näitlikustamiseks on siin kõige otstarbekam kasutada lugemikus leiduvate lindude piltide järgi valmistatud aplikatsioone (ja nende lindude topiseid). Soovitav on ka vastavate filmide vaatamine ja heliplaatide või -lintide kuulamine.

*

Harjutus nr. 102.

Lindude liigitamine. Lindude aplikatsioonid või topised paigutatakse kahte rühma:

1) linnud, kes jäävad talveks meie juurde — talvituvad linnud;

2) linnud, kes meilt talveks ära lendavad ja kevadel tagasi tulevad — rändlinnud.

Kinnistamine. Korratakse, mis linnud kumbagi rühma kuuluvad. Eesmärgiks on süvendada oskust tunda linde nende välimuse järgi.

Lindude nimede kirjutamine. Kumbagi rühma kuuluvate lindude nimed kirjutatakse tahvlile (aplikatsioonide alla). Tuleks seada eesmärk — kirjutada tahvlile veatult, suunates õpilasi abi otsima lugemikust: enne kirjutamist vaadelda tähelepanelikult iga linnu nime (harjutuses nr. 102), nii et see täpselt meelde jääks. Siin on võimalik rakendada ka võistlust pingiridade vahel. milleks tahvlile tehtav töö tuleb võistkondade vahel võrdselt jaotada.

Toimub vestlus sellest, kuidas linnud laulavad, korrates seejuures õpitud salmikesi — lindude laule. Lisaks võib õpetaja kasutada ka mõnd lasteraamatut, nagu «Linnudlaulikud» (RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1949) vms.

Iga linnu puhul, kellest on juttu, kirjutatakse tahvlile pildi all oleva linnu nime juurde ka sõna, mida kasutatakse vastava linnu laulmise kohta, näit.: vidistab, lõõritab, laksutab jne.

Lõpuks loetakse tahvlile tekkinud laused läbi. Siis tutvutakse harjutusega raamatust ja arutletakse, kuidas seda lünkharjutust täita. Pärast niisugust ettevalmistust võib harjutuse kirjutamise anda koduseks tööks.

9. tund. **Salmikesed kevadlilledest.**

Tunni eesmärgiks on tutvumine meie tavalisemate kevadlilledega metsas ja aasal. Tunni materjali kasutatakse ühtlasi esteetilise kasvatuse eesmärkide taotlemiseks ja antakse lastele praktilisi oskusi tuppa toodud lillede eest hoolitsemiseks. Soovitav on tunni materjali käsitlemine seostada klassivälise lugemise ülesannetega.

*

Missugused kevadlilled õitsevad juba? Meenutatakse, et pala «Sinililled õitsevad» loeti siis, kui alles esimesed sinililled oma nupukesi aralt maapinnale sirutasid. Ilmad olid veel jahedad, lumigi kohati maas. Nüüd on väljas suur kevad. Puudel on õrnrohelised lehed, kõikjal õitsevad kevadlilled. Selleks tunniks on toodud neist klassi mitmesuguseid kimpe: ülaseid, nurmenukke jt. Iga lilleliiki vaadeldakse eraldi: Kuidas on ta nimi? Kus ta kasvab? Mida lapsed sellest lillest veel teavad?

Näiteks piibelehe puhul märgitakse, et seda lille kutsutakse ka maikellukeseks. Ta on küll metsalill, kuid teda kasvatatakse ka aialillena. Tal on väga hea lõhn. Piibelehe õitest valmistatakse ravimit südamehaiguste vastu. Sügisel on piibelehe varrel õite asemel 1—2 punast marja.

Kui toome lilli tuppa. Iga lille puhul tuleb kõnelda ka sellest, kuidas neid lilli noppida, kuidas ja missugusesse

vaasi neid asetada. Vestlusega kaasnevad praktilised harjutused ja vaatlused. Rõhutada tuleb seda, et lillevaas ei tohi olla ligane, vett tuleb vahetada igal päeval. Närtsinud ja hooletusse jäetud lilled vaasis pole ehteks, vaid häbiks.

Õpime kirjutama lillede nimesid. Vestluse käigus kirjutatakse tahvlile lillede nimed, kusjuures toimub ka nende sõnade keeleline vaatlus ja ortograafiline analüüs nende nimede kirjutamisoskuse omandamiseks.

Saatematerjaliks on selles tunnis sünnis kasutada H. Männi lasteraamatut «Metsalilled». Lisaks lugemikus leiduvatele luuletustele kevadlilledest võib lugeda neid ka nimetatud raamatust. Seekordki võivad lapsed õppida pähe klassis käsitletute hulgast vabal valikul luuletuse kõige meeldivama kevadlille kohta.

10. tund. **Harjutus nr. 99 («Lilled»). Harjutus nr. 100 («Missugune?»).**

Arendatakse edasi koduloolist teemat kevadlilledest, peatudes seekord pikemalt kevadel aias õitsevatel lilledel. Sel puhul tuleb teha ka lühiekskursioon kooliaeda.

Keeleõpetuse osas toimub värvide ja tunnis käsitletud lillede nimetuste õigekirja õppimine.

*

Lühiekskursioon kooliaeda. Algul vaadatakse, kas on mingeid muudatusi märgata hiljuti külvatud hernepeenral, seejärel siirdutakse püsililledе juurde. Seal õitsevad juba kahvatusinised kobarhüatsindid, väikesed siniliiliad, nartsissid jt. Siinsamas selgitatakse ka, kuidas tuleb lilli hooldada, kuidas peenraid korrastada, et aed oleks ilus ja korras.

Millised kevadlilled õitsevad aias? Ekskursioonilt tuuakse klassi kaasa lilli, mida teadmiste süvendamiseks veel ühiselt vaadeldakse ja kirjeldatakse. Võimaluse korral tuleks vaatlemiseks varuda ka neid kevadlilli, mida kooliaias ei leidu või mis õitsevad alles kasvuhoones, nagu tulbid jt. Kindlasti tuleb peatuda siingi küsimusel, kuidas tuppa toodud lilli vaasi paigutada ja kuidas nende eest hoolitseda, et nende ilu kaua meie silma rõõmustaks.

Vestluse käigus kirjutatakse tahvlile kevadiste aialillede

nimed samuti, nagu see toimus kevadiste metsalillede puhul eelmises tunnis.

Kui Anu hakkas lilli värvima. Selle asemel, et värve tähendavaid sõnu lihtsalt tahvlile kirjutada, võib kasutada nende sõnadega tutvumiseks järgmist mängulist vormi.

Õpetaja jutustab, et ka Anu kodus on mitmesuguseid kevadlilli. Ta joonistas neist pildi, mida ta tahab hakata värvima vesivärvidega. Sünnipäevakingiks sai Anu suure värvikarbi. Õpetaja on Anu värvikarbi, milles on kahelt realt suured ümmargused värvid, joonistanud valgele paberile. See kinnitatakse nüüd tahvlile. Mõnes värvikarbis on värvide juures ka nimesildid. Need olid Anugi karbis. Kuid Anu väike õde Malle oli need lahti rebinud ja segi ajanud.

Aitame Anul sildid õigesse kohta tagasi panna. Värvide alla lõhedesse paigutada ühiselt vastavad sedelid: helesinine, punane, kollane, sinine, tumepunane, roheline, tumesinine jne. Pärast loetakse nimed veel kord läbi, et veenduda, kas kõik on õigesti pandud. Ühtlasi kinnistatakse sellega nende sõnade kirjapilt paremini mällu.

Harjutus nr. 99 («Lilled»).

Tahvlil on olemas nüüd lillede nimed, samuti värvid, seega materjal harjutuse täitmiseks. Harjutust võib iga õpilane oma huvi kohaselt jätkata tahvlil ja õpikus antud sõnavara piirides. Ka õpilased võivad nagu Anugi joonistada pildi kevadlilledest. Kes soovib seda pilti värvida, teeb selle joonistuspaberile. Osa tööd võib jääda koduseks ülesandeks.

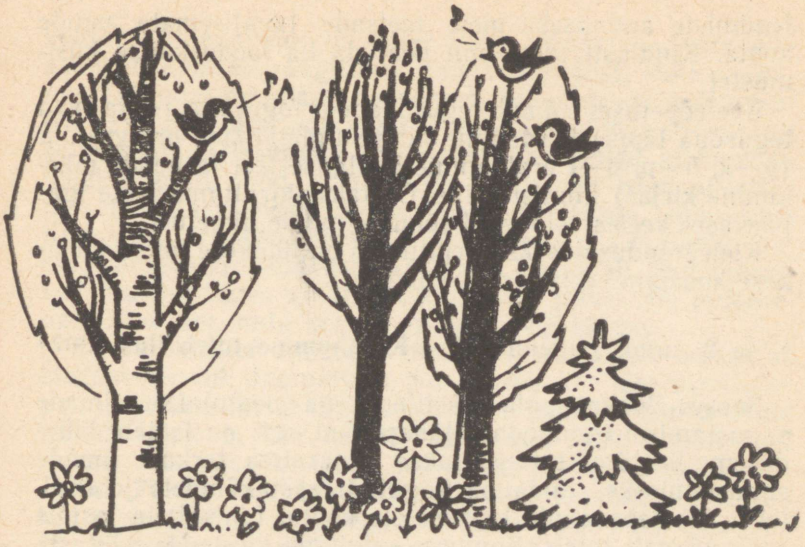
Harjutus nr. 100 («Missugune?»).

Tahvlile kinnitatakse harjutuse juurde kuuluvate piltide järgi valmistatud aplikatsioonid maasikast, jõhvikast, õunast ja redisest. Iga pildi kohta koostatakse lauseid, milles esineb vähemalt üks omadussõna, nagu: Maasikas on punane (missugune?) ja magus (missugune?).

Lauseist tehakse valik, mis kirjutatakse õpetavat laadi etteütlusena.

11. tund. **Kirjatehnika.**

See tund kasutatakse terveni kirjatehnikale. Tunni algul tehakse vihikusse töö, milleks võib olla mingi teksti lõigu ärakiri mõnest õpitud palast. Tunni teisel poolel toimub tehtud töö näitus või tööde vaatlemine epidiaskoobi kasutamisega ning sellega kaasnev arutelu. Et pakkuda teistele head eeskuju, tuleks ühiseks vaatlemiseks eriti välja tõsta väga head tööd, ära märkides iga töö positiivsed küljed.

17. õppenädal.

Teema: **KEVAD ON KÄES.** (Järg.)

Eesmärgid ja ülesanded.

Lapsi rõõmustavad ilusad päikesepaistelised ilmad, millal saab väljas viibida, mängida ja joosta, vanematega kevadises looduses matkata jne. Mõnikord kipub aga vihm kavatsusi segama. Selle vältimiseks tahetakse juba ette teada, millist ilma on oodata. Vastava lugemismaterjali käsitlemisel antakse lastele esialgseid teadmisi ilmade ennustamise kohta praegu ja tutvustatakse neid mõningate vanarahva tähelepanekutega looduse kohta, mille põhjal võis ennustada ilusat ilma. See ergutab lapsi huvi tundma loodusnähtuste vastu ning lindude, putukate jt. tegevust ja käitumist tähelepanelikult jälgima. Muidugi peab juba siin, 1. klassis, neid nähtusi algeliselt, kuid teaduslikult õigesti seletama. See rajab teed õpilaste materialistliku maailmavaate kujunemisele.

Seni on emakeele tundides käsitletud peamiselt kevadlilli. Kuid ka kevadehtes puud ja põõsad köidavad laste tähelepanu. Seda ära kasutades on nüüd aeg esialgsete

teadmiste andmiseks meie metsade tavalisemate puude kohta. Kindlasti tuleb siin peatuda ka looduskaitse küsimustel.

Keeleõpetuses toimub tegusõnade ortograafia (**-b** ja **-vad** tegusõna lõpul) kordamine ning sulghäälikute ortograafia (**g—k, b—p, d—t** eraldamine kuulmise teel ja nende märkimine kirjas) kinnistamine. Õpitakse kirjutama laste igapäevases keeles esinevaid sõnu — puude nimetusi.

Kõnearendusalaseks harjutuseks on lühikese lihtsa kirjakese koostamine ja kirjutamine.

1. ja 2. tund. **Lugemispala «Kas homme tuleb ilus ilm?»**

Seoses lugemispala käsitlemisega peatutakse ilmade ennustamisel esmajoones tänapäeval, mis on lastele lähedasem. Seejärel tutvustatakse vanarahva tarkust ilmade ennustamiseks, mida on kogutud aastakümnete jooksul, tehes tähelepanekuid looduse elu kohta. Lihtsalt ja lastele arusaadavalt tuleb siinjuures selgitada ka nende nähtuste vahel valitsevaid seoseid ja sõltuvusi.

Lugemispala käsitlemise meetodi valikul tuleb arvestada, et tegemist on ainealase palaga, mis eeldab selle analüüsi osade kaupa, kavastamist ja lõpuks kokkuvõtte tegemist.

Käsitlus tuleb jaotada kahele tunnile (esimeses tunnis I osa, teises II osa). Need tunnid ei tarvitse teineteisele vahetult järgneda. Teises tunnis tehtavat kirjalikku kokkuvõtet palast võib ühendada kirjatehnilise tööga.

*

1. tund. Sissejuhatav vestlus.

Missugune ilm tuleb homme? Sissejuhatuseks uuele palale räägitakse lühidalt sellest, millal meil on väga tarvis teada, milline ilm tuleb homme. Lapsed jutustavad, kuidas nad ootasid pühapäevaks ilusat ilma, et saaks minna koos vanematega jalutama, minna marjule, sõita maale jne. Kogu klass oli huvitatud sellest, kas matkapäevaks tuleb ilus ilm. Ema ja vanaema ootavad ilusat ilma pesu kuivatamiseks. Niisugustel juhtudel kuulatakse raadiost hoolega ilmateadet.

Õpilased, kes ilmateateid on kuulanud, räägivad, mis kellaaegadel ilmateateid antakse. Mida öeldi tänase ilma

kohta? Kas ennustus oli õige? Väga lühidalt ja laste arusaamise kohaselt räägitakse ilmajaama tööst. Meie pealinnas Tallinnas on niisugune asutus, kuhu tulevad kokku teated väga paljudest paikadest meie kodumaalt ja välismaalt selle kohta, missugune on kuskil ilm. Nende andmetega tehakse palju tööd, arvutatakse, seejuures isegi arvutusmasinaid kasutades. Lõpuks saadakse teada, missugust ilma võib järgmisel päeval oodata. Seda siis teatabki raadio. Ilmateateis öeldakse tavaliselt, kustpoolt tuul puhub, kas tuul on tugev või nõrk, kas tuleb pilves või päikesepaisteline ilm, mitu kraadi on sooja või külma.

Ka baromeeter ennustab ilma. Mõnes kodus seinal on baromeeter ehk ilmanäitaja. See näitab, kas järgmisel päeval on oodata ilusat ilma või hakkab sadama vihma. Kuid ilmanäitajalt ei saa me midagi teada selle kohta, kust puhub tuul, kas ilm läheb soojemaks või külmemaks.

Kui Peebu ema tahtis pesu pesta. Õpetaja tutvustab käsitlusele tuleva pala tegelasi. Väike poiss Peep elas ema ja vanaisaga metsaäärses majakeses. Neil polnud raadiot, kust oleks ilmateateid kuulnud. Kuid vanaisa toas raamaturiiuli kõrval rippus ilmanäitaja. Mõnikord nimetas vanaisa seda ilmaklaasiks, mõnikord baromeetriks.

Kui Peebu ema kord tahtis pesu pesta, saatis ta Peebu vanaisa juurde. Vestluse eelmises osas on selleks küllalt ettevalmistusi tehtud, et nüüd lasta õpilastel ise otsustada, milleks ema Peebu vanaisa juurde võis saata. Muidugi tuleb siin hoiduda kogu pala sisu ettejutustamisest. Kuidas Peebul vanaisa juures käik läks, sellest loetakse raamatust.

Lugemispala I osa käsitlemisest.

Töö tahvlitekstiga. Pala I poole osade kaupa lugemisega ja analüüsiga kaasneb iga osa puhul ka töö tahvlitekstiga, mis lõpuks kujuneb näiteks järgmiseks:

tröötima — lohutama
Peebu — Peepu
ämblik — ämblikke
ämblikuvõrk
läki — lähme
parajasti jt.

Märkus: Et ämblikuga pole kõik õpilased tuttavad, siis tuleb siin näitlikustamiseks kasutada pilti.

Kava ja selle kasutamine. Pala analüüsimisel leitakse igale osale pealkiri. Kava kujuneb näiteks järgmiseks:

1. Ema saadab Peebu vanaisa juurde.
2. Vanaisa ja Peep ämblikke otsimas.
3. Mida tegid pääsukesed?

Selleks tunniks ettenähtud lõigu tervikuna lugemise järel harjutatakse seda klassis kava järgi jutustama. Kava on soovitav esitada kantaval tahvlil, et seda saaks kasutada ka järgmises lugemistunnis koduse jutustamisülesande kontrollimiseks.

2. tund*. Lugemispala II osa käsitlemisest.

Pala «Kas homme tuleb ilus ilm?» II osa käsitlemine toimub üldjoontes analoogiliselt pala I osa käsitlemisega, mida on kirjeldatud eespool.

Tahvlitekst. Tahvliteksti moodustavad siin järgmised sõnad ja väljendid: imestunult, rõõmsalt-rõõmsasti, julgesti, tunnus, sääsed sõdivad, märgata, hakata, ämblikud koovad võrke, suits tõuseb korstnast otse üles.

Kavastamine. Pala II poolele on kõige otstarbekam anda üks pealkiri — «Mida kuulis Peep vanaisalt», mille leiavad õpilased ise õpetaja suunamisel.

Kokkuvõte palast. Pala käsitlemise lõpul tehakse kokkuvõte nähtustest looduses, mis ennustavad vanarahva tähelepanekute põhjal ilusat ilma.

Klassiga frontaalses töös tehtud kokkuvõte kirjutatakse lõpuks tahvlile ja sealt vihikusse. Klassi aktiviseerib, kui lastakse ilusat ilma ennustavad nähtused õpilastel endil tahvlile kirjutada.

Õpetajal aga peab olema sama töö tehtud suuremas formaadis paberile, mis annab õpilastele eeskuju töö vihikusse paigutamisel.

Kokkuvõte võiks kujuneda järgmiseks:

«Homme tuleb ilus ilm —

kui ämblikud on peitu pugenud,
kui pääsukesed lendavad kõrgel,
kui suits tõuseb otse üles,
kui sääsed rõõmsalt sõdivad.»

Kokkuvõtte kirjutamisel tuleb harjutada lapsi õigesti ära kirjutama: enne kirjutamist tuleb tähelepanelikult vaadelda

tervet sõna, püüda selles silbid meeles pidada, nii et sõna kirjutamise kestel poleks vaja enam uuesti tahvlile vaadata.

Vanarahva tarkuse põhjal ilmade ennustamisel tuleb rõhutada, et vanarahva tarkus on tekkinud paljude kogemuste, vaatluste ja tähelepanekute alusel. Tänapäeva ilmaennustamine põhineb teaduslikul uurimisel. Ja tihtilugu langevad mõlemad kokku.

3. tund*. **Harjutus nr. 104 («Vanataadi juures»).**

Harjutuse eesmärgiks on sulghäälikute kõla- ja kirjapildi seose kinnistamine.

Selles tunnis ettenähtud kirjatehnika harjutamiseks on soovitav kasutada pala «Kas homme tuleb ilus ilm?» lõpul leiduvat rahvatarkust vihmase ilma ennustamise kohta, mida on eelnevalt õpilastega arutletud.

*

Keeleline vaatlus. Ühiseks vaatluseks kasutatakse kantavale tahvlile valmiskirjutatud harjutust nr. 104, kusjuures lünka kuuluvad tähed on kirjutatud silmapaistvalt, värviliste kriitidega. Et kinnistada seost hääldamise ja kirjapildi vahel, proovitakse, kuidas hääldada siis, kui lünka oleks kirjutatud ebaõige täht.

Süvendamiseks otsitakse harjutusest üles ja loetakse valjusti kõik sõnad, milles esineb **p**. Siis sõnad, milles **t** või **k**, samuti sõnad **g, b, d**-ga. Mitu sõna on igast liigist?

Kinnistamiseks järgneb töö sama harjutusega raamatus. **Arutletakse**, kuidas lünki täita, seejuures ühtlasi põhjendusi esitades.

Harjutuse kirjutamisega vihikusse alatakse klassis, lõpetada jääb see kodus.

4. tund. **Luuletus «Aasal õitseb mahlakann», E. Enno.**

Selle lastele lähedase luuletuse käsitlemisel tuleb eesmärgiks seada õpilaste emotsionaalne mõjutamine ning töö tunnis organiseerida nii, et see võimaldaks õpilaste kaasaelamist, luuletuse kaudu ka oma tundmuste avaldamist.

*

Ettevalmistav osa. Et luuletus mõjule pääseks, on vaja luua soodsad eeldused. Esmane tähtsus on siin vastaval meeleolul. Seepärast on sobiv luuletuse käsitlemisele asuda kaunil soojal kevadpäeval, millal lapsed tulevad klassi õuest, kus nad suurel vaheajal või kehalise kasvatuse tunnis mängisid, jalutuskäigult vm. looduse vahetust mõjutusest. Lühidalt, olukorras, kus luuletus on nagu õpilaste tundmuste väljendajaks.

Luuletuse esitamine. Luuletusel on ilus meeleolukas viis, mistõttu on soovitav esitada see lauldes. Selleks rakendatakse õpilasi, kes seda laulu oskavad ja on ettekandeks hästi valmistunud.

Luuletuse sisu analüüsimine. Sisu analüüsimisel, mis järgneb vaiksele lugemisele, peatutakse näiteks järgmistel küsimustel: Keda rõõmustab see, et kevad on käes? Kes on tegelased 1. salmis, 2. ja 3. salmis? Kus lapsed viibisid? Missuguseid suure kevade kuulutajaid nad jalutuskäigul kohtasid? Kes luuletuse tegelastest on näha raamatus piltidel? Kes siin puuduvad? Analüüs võiks lõppeda õpilaste vastusega küsimusele: Mis sulle kevadel kõige enam meeldib?

Analüüsi käigus selgitatakse teadmata sõnad ja väljendid, kasutades seejuures vajaduse korral tahvliteksti ja näitlikke õppevahendeid (mahlakann, kannistikus, maasikmann, mesilind, lehepõnn).

Luuletuse õppimine. Kui luuletuse sisu on avatud, järgneb selle ettekande õppimine klassis, mille juures kasutatakse rohkesti laulu.

Ortograafia-alane harjutus. Aja jätkudes võib tunnis esineda ka ortograafiline harjutus, mis seisneb luuletuse temaatikal koostatud mõnelauselise õpetavat laadi etteütluse kirjutamises.

5. tund*. **Harjutus nr. 105 («Mida teeb? Mida teevad?»).**

Õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade kirjapildi tutvustamiseks ja kinnistamiseks ning õpilaste loogilise mõtlemise arendamiseks on harjutus tegusõna lõpul oleva **-b** ja **-vad** kordamiseks antud uuel, huvitaval viisil. Siin on lauses lünga täitmiseks öeldisega antud rida õpi-

laste igapäevasesse keelde kuuluvaid tegusõnu, millest õpilane valib lausesse kõige sobivama.

Harjutuse nr. 105 kollektiivne täitmine. Ühiseks vaatlemiseks on harjutuse tekst kirjutatud tahvlile. Seda võib täiendada veel järgmise materjaliga: «Väikesed sääsed — laksutavad, sirtsuvad, lendlevad. Osavad ämblikud — vidistavad, koovad võrku, laulavad.»

Pärast analüüsi kustutatakse igas lauses mittevajalik, nii et lõpuks jäävad alles ainult sobivad öeldised, milles **-b** ja **-vad** tõstetakse esile allakriipsutamisega või kirjutatakse need värviliselt.

Et harjutuse tekst lõpuks ei jääks liiga hõredaks, mis mõjub segavalt, on veelgi parem harjutuslaused raamatu eeskujul kirjutada tahvlile, jättes sellesse lüngad. Materjal lünkade täitmiseks antakse aga sõnasedelitel, mis algul valikuks esitatakse liikuva aabitsa ladumisalusel, kust vajalik sõna lõpuks lauses õigele kohale paigutatakse.

Õpitu kinnistamine. Pärast kollektiivset tööd tahvlil, harjutuse keelelist vaatlust ja analüüsi, loetakse ja analüüsitakse õpitu kinnistamiseks raamatus olevat harjutust nr. 105. Selle kirjutamine vihikusse jääb koduseks tööks.

Märkus: Ülejäänud aega tunnis võib õpetaja oma äranägemisel kasutada kirjatehnikaks või õpetavat laadi etteütluse kirjutamiseks, mis on koostatud viimatiõpitud lugemismaterjali aineil.

6. tund. **Muinasjutt «Metsapuude kõne».**

Muinasjuttu käsitletakse pärast jalutuskäiku või ekskursiooni kevadisse metsa või parki. Vestluses peatutakse pikemalt puudel, millest on juttu käsitlusele tulevas lugemispalas, nimelt kasel, lepal ja haaval. Eesmärgiks on anda lastele mõningaid teadmisi meie tavalisematest lehtpuudest.

Muinasjutt sobib hästi dramatiseerimiseks.

*

Muinasjutu käsitlemisest.

Vestlus. Mis on kevadises metsas ilusat? Lapsed jutustavad matkal nähtust ja kuuldust. Kuidas puud end kevadel ehivad? Millised on kased? lepad? haavad?

Kuidas puid ära tunda? Kaske tunnevad kõik. Millest?

Kuid leppa ja haaba kipub ära vahetama see, kes neid on harva näinud. Siin juhitakse laste tähelepanu haava omapärale — ta lehed värisevad väikseimagi tuulepuhangu korral, nagu oleks puu hirmul. Lepp aga on huvitav oma koore poolest. Lapsed, kel on kogemusi, jutustavad, kuidas nad, kas sihilikult või teadmatusest, on end lepa koorega punaseks parkinud. Klassis kasutatakse näitlikustamiseks lepaoksi. Kus on lepal värvitagavara? Ega puul ometi verd ole?

Analüüsimine ja kavastamine. Muinasjutt on õieti huvitavaks saatematerjaliks koduloolisele ainele. Analüüsimisel tuleb seda arvestada ja lookese sisu seostada eelmisel tunnietapil koduloo alal saadud teadmistega, neid vajaduse korral veel täiendades ja täpsustades.

Pala analüüsimise järel koostatakse kava, seejuures võimalikult rohkesti õpilasi aktiviseerides. Kava, mis kujuneb järgmiseks, kirjutatakse tahvlile ja vihikuisse:

1. Mees tahab kaske raiuda.
2. Mees tahab leppa raiuda.
3. Mees tahab haaba raiuda.

Lõppvestluse peaeesmärgist, looduskaitsest lähtudes, arutletakse, mis lastele jutus meeldis. Paljudele meeldis see mees, kes jättis puud kasvama. Miks?

Edasi katsutakse leida loole lahendus. Milleks mees puid vajas? Kuidas ta toa soojaks sai, kui puudeta koju läks?

Lõpuks vaadeldakse, mis jutus vastab tegelikule elule, mis on muinasjutuline. Kokkuvõttes rõhutatakse, et lilli, puid ja põõsaid, mis eriti kevadel oma õitega loodust kaunistavad, ei tule mõtlematult murda ega rüüstata.

7. tund. **Harjutus nr. 106 («Meie puud») ja nr. 107 («Missugused puud?»).**

Jätkub meie puude tundmaõppimine ja nende eristamine väliste tunnuste alusel. Keeleõpetuslikuks eesmärgiks on puude nimetuste kirjutamine õppimine.

*

Kas tunned neid puid? Eelmises tunnis õpiti tundma kolme meie metsades kasvavat puud — kaske, leppa ja haaba. Seekord räägitakse natuke pikemalt teistest meie

kodumaal sagedamini esinevatest puudest. Näitlikustamiseks kasutatakse siin pilte või — mis veelgi parem — aplikatsioone.

Iga puu puhul, mille aplikatsioon tahvlile asetatakse, toimub ka lühike vestlus selle puu välisest kujust, ta kasvukohast ja omapärasustest, mille järgi teda ära tunda.

Näiteks juhitakse kase puhul tähelepanu ta kõige iseloomulikumaile tunnuseile: valge tüvi ja nõtked, allapoole rippuvad oksad; metsas kasvav mänd on väga sirge tüvega okaspuu, oksad on tal kõrgel, ladvas; vaher on kõharate okstega ja huvitavate lehtedega puu, ta kasvab ilupuuna aedades ja parkides, kuid mõnes paigas kasvab ta isegi metsas. Eriti ilus on vaher sügisel, varakevadel ta õitseb, siis saavad mesilased vahtrast magusat mahla.

Et õpetust *seostada eluga* ja avardada laste silmaringi neid ümbritseva looduse suhtes, vaadeldakse ka ümbruskonna haruldasi puid (kui neid on), mis on võetud looduskaitse alla. Kuidas neid märgistatakse?

Õpitu *kinnistamiseks* varustatakse kõik tahvlile paigutatud puude aplikatsioonid etikettidega, milleks õpetaja on varunud sedelid puude nimetustega. Frontaalses töös klassiga toimub kordamine: väljakutsutud õpilased valivad sedelid ning asetavad need tahvlile vastava puu juurde.

Selle tööga seoses kasutatakse võimalust õpilastele mõningate metsateemaliste *üldmõistete* andmiseks. Soovitav on juba algul puude aplikatsioonid tahvlile paigutada eraldi leht- ja okaspuude rühmana. Pärast arutlust ja kummagi rühma ühiste üldiste tunnuste (lehtpuud — suvel lehed, talvel raagus; okaspuud — okkad, ka talvel rohelised) väljatoomist varustatakse rühmad pealkirjadega «Lehtpuud», «Okaspuud».

Järgneb süvendav töö üldmõistete kujundamisel. Selgitatakse, et metsa, kus kasvavad ainult männid, nimetatakse männikuks; metsa, kus kasvavad kuused, nimetatakse kuusikuks; kasemetsa nimetatakse ka kaasikuks jne. Missugust metsa nimetatakse tammikuks, missugust haavikuks?

Et tahvlile tehtud töö alusel tuleb kirjutada **keelelised harjutused** («Meie puud» ja «Missugused puud») ning see materjal peab õpilastel käepärast olema, on soovitav töö õpilastel lasta teha ka lehtedele. Ühele leheküljele joonistatakse okaspuud, teisele lehtpuud, varustades mõlemad

rühmad vastava pealkirjaga ja puud nimedega. Kui puid tahvlil on palju, võib nende joonistamisel teha valiku. Lehed kinnitatakse eesti keele vihikusse.

Mõistatamismäng. Tunni materjali kinnistamiseks ja harjutuse nr. 107 ettevalmistamiseks võib kasutada mängu «Mõistata!» Lapsed esitavad üksteisele puude kohta küsimusi mõistatamiseks, millisele puule need tunnused kuuluvad. Näiteks: Missuguse puu tüvi on valge? Missuguse puu lehed värisevad?

Mängu võib korraldada ka («Ma täidan laeva» eeskujul) selliselt, et üks mängija ütleb puu nime, teine aga ühe iseloomuliku tunnuse selle puu kohta. Samuti võib mängu korraldada rühmiti, seejuures võistlust rakendades.

8. tund. **Kui suvi tuleb...**

Metsad ja aasad haljendavad, ilmad on ilusad, lausa suvised. Klassis hakatakse järgmises tunnis käsitlema suveteemalist pala («Õpi ootama!»), seepärast on nüüd vaja luua sild üleminekuks kevadest suvesse, milleks sobib õpilaste jutustus oma kavatsustest suve kohta. Et paljud õpilased on suvel kodunt eemal, tuleneb siit vajadus omandada mõningaid teadmisi sellest, kuidas kirjutada kirju.

*

Nüüd on kõik teisiti kui sügisel. Kevadine loodus on juba sageli olnud vestlusaineks emakeele tundides. Et seda teemat elustada, võiks kokkuvõtte sellest teha frontaalse tööna, kusjuures kasutatakse võrdlust. Klass saab ülesande meenutada, milline oli sügis, ja võrrelda seda kevadega, peatudes nähtuste ja objektide juures, kus erinevused on eriti silmapaistvad. Näiteks: Sügisel päevad lühenesid ja ilmad jahenesid; nüüd päevad pikenevad ja ilmad soojenevad. Sügisel olid vahtral kirjud lehed, mis langesid maha; nüüd tulid talle uued, õrnrohelised lehed. Sügisel tulid lapsed kooli, algas uus õppeaasta; nüüd lõpeb varsti koolitöö.

Kui suvi tuleb, siis... Mida lähemale jõuab koolitöö lõpp, seda sagedamini peatuvad laste mõtted peatselt algaval suvevaheajal, mis tõotab neile jälle palju rõõme. Las-

kem neil siis kõnelda, miks nad suve ootavad, mida nad suvel kavatsevad teha. Kui aeg lubab, anda igale õpilasele võimalus lõpetada lause: «Kui suvi tuleb, siis...»

Kuidas kirja saata? Kellele kirjutada? Paljud õpilased viibivad suvel pioneerilaagris või vanavanemate või sugulaste juures maal. Nüüd on lapsed koolis kirjutamise selgeks saanud ja võiksid suvel, kodunt eemal olles kirjutada vanematele, kes neilt alati teateid ootavad. Kellele võiksid kirjutada need õpilased, kes suveks kodunt ei lahkugi?

Milline peab kiri olema? Lähtutakse raamatus toodud kirja analüüsist. Kuidas kirja alatakse? Kuidas lõpetatakse? Millest kirjas räägitakse? Vaadeldakse ka, kuidas kirjutada aadressi. Kuidas ja milline mark kleepida kirjale? Lisaks raamatunäidistele peaks õpetajal olema ühiseks vaatlemiseks valmis kiri ja täidetud ümbrik, suurema klassi puhul suureformaadilised, et nad oleksid kõigile nähtavad.

Koostame kirja. Seejärel koostatakse ühiselt näitena paarilauseline kiri emale lapselt, kes suvitab vanaema juures metsaäärses majas. Kiri kirjutatakse tahvlile ja vihikusse. Samuti täidetakse tahvlil ümbrik saaja ja saatja aadressiga, millest üks on linna-, teine maa-aadress. Õpilased täidavad kaasavõetud ümbriku samuti aadressiga.

Koduseks tööks jääb kirjutamine vihikust kirjapaberile. Kes soovib, võib klassis koostatud kirja eeskujul kirjutada teisesisulise kirja.

9. ja 10. tund. **Muinasjutt «Õpi ootama!»**

Esimeses tunnis toimub palakese lugema õppimine, selle analüüsimine ja kava koostamine.

Teist tundi kasutatakse muinasjutu dramatiseerimiseks ja selle idee — eneseohjeldamise tähtsuse — avamiseks. Selles tunnis minnakse üle ka keeleõpetusele, sest palakese tekst pakub hea võimaluse juba aabitsaperioodil käsitletud keelendi, vähenduslõpu **-ke** kordamiseks ja süvendamiseks. Keeleõpetuse kordamiseks toimub selles tunnis ka õpetavat laadi etteütlus käsitletava pala teemal.

Sisu analüüsimine. Pala heale ettekandele õpetaja või selleks valmistunud õpilase poolt ning selle lugema õppimisele klassis järgneb pala sisu analüüsimine.

Sündmustikku arutletakse frontaalses töös klassiga nagu tavaliselt. Siia kuulub ka piltide vaatlemine ja analüüsimine. Jutustatakse, missugust sündmust on nendel kujutatud. Leitakse muinasjutust laused, mis sobiksid piltide allkirjaks. Arutluse lõpul leitakse vastus pala juures antud 2. ja 3. küsimusele — miks ei või süüa rohelisi, valmimata marju ega higisena juua külma vett?

Selles tunniosas süvendatakse ka sõnavaralist tööd ja rakendatakse muinasjutus esinevaid väljendeid, nagu: õdevenda, senikaua, tõusis palavik, vaevalt, vaevaga jt.

Kavastamine. Pala jaguneb kahte ossa. Klass leiab kummalegi osale pealkirja, näiteks:

1. Kukeke sööb tooreid sõstraid.
2. Kukeke joob higisena külma vett.

Kava kirjutatakse kantavale tahvlile ja kasutatakse jutustamisel.

Koduseks ülesandeks: pala lugeda, jutustada ja valmistuda selle dramatiseeringuks.

10. tund. Töö kodus õpitud palaga.

Muinasjutu lugemise ja jutustamise kontrollimisele järgneb selle **dramatiseerimine.** Õpilastega arutletakse, kuidas võiks seda muinasjuttu «mängida». Korratakse tegelaste osa ja juhitakse tähelepanu kukekese ja kanakese iseloomulikele tunnuseile — liikumisele, kõne meloodiale jne. Ka tuleb enne dramatiseerimist õpilastega kindlaks määrata tegevuspaik — kus on aed, marjapõõsas, kus jõgi jne. Dramatiseeringuga esineb mitu koosseisu.

Lõppvestlus. Et harjutada lapsi loetava sisusse rohkem süvenema, vaadeldakse lõppvestluses lähemalt, kes on muinasjutu tegelased. Millises varem õpitud jutus olid samad tegelased? Missugusel aastaajal juhtusid kukega need kurvad lood, millest kuuleme muinasjutus? Kuid mida oleme kukekesest juba enne lugenud? Millal see oli? Lõ-

puks tehakse kokkuvõte, et kukekesega juhtusid mõlemas õpitud muinasjutus äpardused seepärast, et ta ei osanud oodata — s. o. ennast ohjeldada. Lapsed meenutavad sama ka enese kohta.

Kanake oli vennast palju targem, mõistlikum. Ta teadis, et alati ei või teha seda, milleks parajasti on tulnud tuju ja tahtmine. Õde oskas juba oodata. Vend pidi seda alles õppima. Õe sõna ta ei kuulanud. Mis õpetas siis teda? Valu ja haigus. Kuidas kukeke järgmisel suvel võiks käituda?

Lõpuks lastakse ka õpilastel kõnelda oma kogemustest, kuidas nemad on õppinud ootama.

Keeleline vaatlus. Kuidas nimetatakse selles muinasjutus kukke, kuidas kana? Miks? Kukke nimetame siin kukekeseks, sest ta on väike. Ema aga nimetame emakeseks, seepärast et ta on armas. Kuidas nimetab ema lapsi, kui need talle rõõmu valmistavad?

Tehakse kokkuvõte: kui räägime millestki, mis on armas, kena või väike, ütleme sõna lõppu juurde **-ke**: laps — lapsuke.

Selles muinasjutus on palju meelitusnimesid. Loetakse kõik **ke**-lõpulised sõnad ja kirjutatakse need tahvlile, seejuures pingiridade-vahelist võistlust rakendades; õpilased võivad raamatus leiduvatele ka omalt poolt meelitusnimesid lisada.

Kuidas kirjutatakse alati meelitusnimede lõpp **-ke**?

Etteütlus. Selles tunnis võib kirjutada ka õpetavat laadi etteütlusena muinasjutu («Õpi ootama!») teemal koostatud lauseid, nagu: «Kukeke hakkab rohelisi sõstraid nokkima. Siis ta hüppab ja läheb higiseks. Nüüd jookseb ta jõe äärde külma vett jooma.»

Silmas pidades **-b** kordamist tegusõna lõpul, on laused koostatud olevikus.

11. tund*. **Vestlus «Kuidas hoida tervist?»**

Tundi kasutatakse vestluseks, mille eesmärgiks on anda õpilastele teadmisi selle kohta, kuidas oma tervise eest hoolitseda, kuidas suvel koolitööst puhata ja tervist karastada, et uueks õppeaastaks jõudu koguda.

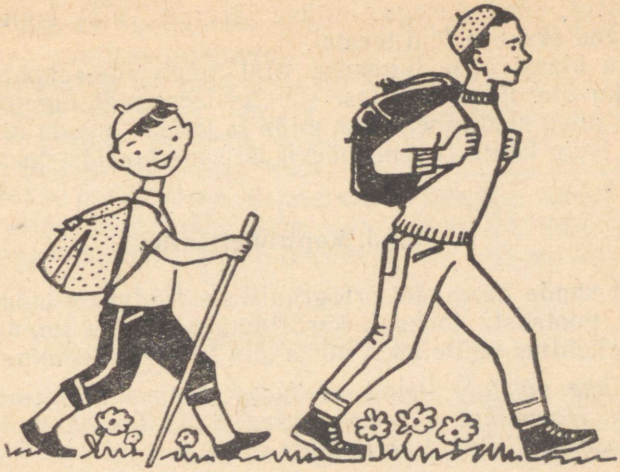
*

Kevad ja suvi on tervise kosutamiseks. Niisuguseid pahandusi, nagu oli kukekesega õpitud muinasjutus, võib juhtuda ka lastega, kes mõnikord ei teagi, mis on tervisele hea, mis halb.

Värske õhk ja päike on tervise sõbrad, seepärast on kasulik olla palju väljas kas vanemaid abistades ja töötades (aia hooldamisel, õue koristamisel), jalutades või vabal ajal mängides. Suvel, koolitöö vaheajal, viibivad lapsed sageli kogu päeva õues. Õpilased jutustavad oma suvemälestustest. Õpetaja suunab vestlust nii, et tulipunktis oleksid tervishoiuküsimused, andes omapoolset selgitust selle kohta, mis on tervisele kasulik, mida tuleks aga vältida. Lõpuks tuuakse välja tervishoiu-reeglid. Neid on hoopis rohkem, kui on antud lugemikus.

Mis on hea ja mis on halb? Tervishoiu-reeglite kordamine ja kinnistamine võiks toimuda mänguvormis. Klass jaotatakse kahte ossa: üks rühm õpilasi nimetab, mida tuleb teha, kui tahad terve olla; teine rühm — mida ei tohi teha, kui tahad hoida oma tervist. Vastajad määratakse vaheldumisi kummastki rühmast.

Märkus: Osa tervishoiu-reeglitest valib **õpetaja** ka **kirjatehnika** harjutusmaterjaliks.

18. õppenädal.

Teema: **SUVESSE!**

Eesmärgid ja ülesanded.

Õppeaasta hakkab jõudma lõpule. Viimane nädal kasutatakse peamiselt kordamiseks ja kokkuvõtete tegemiseks. Lugemispala «Neli soovi» annab võimaluse veel kord peatuda aastaaegade teemal, seekord juba uuest lähtekohast, nii nagu see kordamise puhul soovitav ongi. Sel nädalal toimub algklassides juba traditsiooniks muutunud ühepäevane matk loodusse koos järeltööga (vestlus, kokkuvõte) emakeele tundides. Saates õpilasi suvevaheajale, tuleb klassis ühiselt arutleda, kuidas aega õigesti kasutada puhkamiseks, tervise karastamiseks ja ümbritseva elu vaatlemiseks.

Keeleõpetuse alal korraldatakse viimane kontrolletee-ütlus, mis annab ülevaate õppeaasta jooksul omandatud ortograafiliste teadmiste kindlusest ja nende rakendamise oskusest. Seoses lugemistundide teemaga toimub silbitamise ning kuude ja aastaaegade nimetuste kirjutamise kordamine.

Kõnearenduse ülesannete täitmine liitub ekskursiooni-

muljete vahetamisega, millele järgneb väike kollektiivne kirjand ekskursiooni teemal.

Ka klassivälise lugemise alal tuleb aasta kohta teha kokkuvõte. Et osa õpilasi suvelgi iseseisvat lugemist jätkab, tuleb neid juhendada, mida ja kuidas lugeda ning kuidas loetu kohta lugemispäevikusse märkmeid teha.

1. tund. **Kontrolletteütlus.**

Et saada ülevaadet ortograafiliste teadmiste omandamisest poolaasta jooksul, korraldatakse selles tunnis kontrolletteütlus, mille tekst võiks olla näiteks järgmine:

Päike paistab. Ilmad on ilusad. Linnud laulavad rõõmsasti. Hommikul ruttavad lapsed kooli. Tee ääres õitsevad kollased võililled. Varsti tuleb suvi.

2. tund* ja 3. tund*. **Lugemispala «Neli soovi».**

Uue aasta algul, uue lugemiku kasutusele võtmisel, toimus lühike vestlus aastaaegade iseloomulikest tunnuseist. Aastaaegade teemat on käsitletud ka hiljem seoses vastava lugemismaterjaliga. Pala «Neli soovi» puhul vesteldakse nagu kokkuvõtteks samal teemal, nüüd aga eriti aastaaegade võludest.

Pala lugema õppimine jaotatakse kahele tunnile: esimeses tunnis — pala esimene pool, milles räägitakse talvest ja kevadest, teises tunnis — pala teine pool, milles on juttu suvest ja sügisest. Vestlus kõigist aastaaegadest toimub aga korraga, sissejuhatusena enne pala juurde asumist.

Lugemispala annab materjali ka kirjatehnika harjutusteks — Miku soovid kirjutatakse taskuraamatu asemel kirjatehnika vihikusse.

*

2. tund. Lugemispala käsitlemisest.

Sissejuhatav vestlus. Õpilased räägivad, miks neile üks või teine aastaaeg meeldib. Alatakse kaunist kevadest kui kõige lähemast. Iga aastaaja suhtes jõutakse muidugi pala tegelase Mikuga samale seisukohale. Vestluse puhul võib kasutada ka K. D. Ušinski lasteraamatu «Neli soovi»

haruldaselt kauneid illustratsioone. See mõjutab lapsi emotsionaalselt, annab vestlusele meeleoluka värvingu ja hõlbustab vestluse juhtimist.

Tahvlitekstiks on pala esimese poole õppimisel järgmised sõnad ja väljendid: liumägi — liumäel, taskuraamat — taskuraamatusse, märkmik, jooksis liblikate kannul.

Miku soovid. See, mida Miku arvas talvest ja kevadest, kirjutatakse harjutusena kirjatehnika vihikusse. Juhul, kui tunnis selleks liiga vähe aega jääb, jätkatakse tööd järgmises lugemistunnis koos Miku järgmiste soovide kirjutamisega.

3. tund. Lugemispala käsitlemisest. (Järg.)

Jätkub lugemispala «Neli soovi» käsitlemine. Eelmises tunnis toimus vestlus kõigi aastaaegade kohta, nüüd asutakse uue osa käsitlemisele ilma pikema sissejuhatuseta pärast raamatuillustratsioonide vaatlemist.

Tahvliteksti moodustavad järgmised sõnad ja väljendid: laskis kukerpalli, oli vaimustuses, punapõskne (puna+põsk).

Pala analüüsimine. Samuti kui pala esimese poole analüüsimisel, arutletakse ka nüüd pikemalt ja konkreetsemalt, miks Mikule meeldis parajasti kätte jõudnud aastaaeg. Muidugi on ka vaja selgitada, kui vana võis olla Mikk, kus ta kodu oli, kes olid ta vanemad jne. Siinjuures peab õpilane oma oletust mõistma ka põhjendada.

Jutustamist harjutatakse klassis, seejuures raamatuillustratsioone piltkavana kasutades. Soovitav on siin rakendada laiendatud jutustamist, milleks tehakse ettevalmistust juba pala analüüsimisel.

4. tund. **Harjutus nr. 109. Harjutus nr. 110 («Millal?»).**

Harjutuse nr. 109 eesmärgiks on silbitamise kordamine, milleks tuleb kasutada lastele seni tuttava võtte — sõnade silpideks jagamise asemel vastupidist teed — sõnade koostamist silpidest.

Harjutuse nr. 110 eesmärgiks on õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade, aastaaegade nimetuste, kirjutama õppimine.

*

Harjutuses antud silbid on kirjutatud kaardikestele, mis liitklassis jaotatakse igale õpilasele kätte. Üksikklassis kasutatakse aga kogu klassile nähtavaid suureformaadilisi silbikaarte. Need asetatakse klassi ette näit. liikuva aabitsa ladumisalusele. Algul lastakse mõistatada, millise lause saaks igast silbirühmast koostada. Et tööd kergendada, võiks viidata lõigule äsjaõpitud palas, milles on ka sellised laused. Lõpuks paigutatakse silbid õigesse järjekorda ja loetakse tekkinud lauseid.

Lisaks harjutuse materjalile võib anda silbid lausete koostamiseks ka äsjakäsitletud pala «Neli soovi» sõnavara alusel, näit.:

Ko-gu pi-ka päe-va püü-dis ta ka-lu.
Lap-sed nop-pi-sid lil-li ja kor-ja-sid mar-ju.
Mi-ku las-kis lõh-na-vas hei-nas ku-ker-pal-li.

Tahvli juures võib samaaegselt töötada mitu õpilast, samuti võib siin rakendada võistlust.

Kordava harjutuse nr. 110 kirjutamise ettevalmistus toimub järgmiselt. Algul koostatakse kõik harjutuses vajalikud laused piltide põhjal suuliselt. Siis loetakse harjutus läbi koos lünka kuuluvate sõnadega. Lünkade täitmiseks vajalikud sõnad k e v a d e l, s u v e l, t a l v e l, s ü g i s e l lastakse tahvlile kirjutada, et meenutada ja kinnistada nende kirjapilti. Harjutuse kirjutamist alatakse klassis, see lõpetatakse kodus.

5. ja 6. tund. **Ekskursioonil.**

1. klassis tehakse tavaliselt viimasel õppenädalal ühepäevane ekskursioon või matk loodusse.

7. tund. **Vestlus ekskursiooni-muljeist.**

Selles tunnis toimub kokkuvõtte tegemine ekskursioonist. Algul räägivad õpilased oma matkamuljeist vabalt, siis aga suunab õpetaja neid kõnelema kindla plaani kohaselt.

Vaatleme näiteks, kuidas kulges sellise kokkuvõtte tegemine ühe Tallinna kooli 1. klassis pärast ühepäevast ekskursiooni linna lähedale loodusse.

Tunni käik.

Sissejuhatav osa. Algul kõneldakse sellest, mis kellelegi eilsel ekskursioonil meeldis. Kõige rohkem elamusi oli poistele andnud metsas raagudest onni ehitamine. Tütarlapsed rääkisid aga kõige enam pärjast, millega nad ehtisid õpetajat.

Seejärel täpsustab õpetaja tunni teemat ja märgib: «Nüüd räägime ekskursioonile minekust kuni tagasijõudmiseni ning vaatame, kas peaksime järgmine kord ekskursioonile minnes ehk ka midagi teisiti tegema.»

Vestlus jätkub järgmise plaani kohaselt:

1. Hommikul. Lapsed räägivad, kuidas neid hommikul rõõmustas, et ekskursiooniks on tulnud ilus, soe, päikesepaisteline ilm. Mõned lapsed olid ärganud väga vara, sest nad kartsid hilineda. Seejuures on juttu isegi sellest, mis kellaajal päike tõuseb.

2. Enne ärasõitu koolis. Õpetaja jätkab üleminekuks: «Mul oli väga hea meel, kui leidsin teid klassis päris vaiksetena. Teie oskate juba vaikselt oodata.»

Sellist tunnustust kuuldes on lapsed väga rahul. Omalt poolt nad räägivad, kuidas mõnele poisile tuli meenutada mütsi mahavõtmist. Puhtust kontrolliti ka, sest ainult puhastel õpilastel oli lubatud kaasa tulla. Puhtad olid kõik.

3. Asutakse teele. «Ka bussi läksime vaikselt,» tähendab õpetaja, «see oli väga meeldiv.»

Rita täiendab: «Ka Rein pidas sõna ja käitus bussis ilusasti.»

Õpetaja: «Mul oli algul hirm, et paljud teist ei kannata ehk bussisõitu, kuid polnud vigagi.»

Üks õpilane: «Algul oli bussis bussi lõhn, pärast harjusime ära.»

Teine õpilane: «Algul mul pea natuke valutas. Pärast laulsime, siis enam ei valutanud.»

Õpetaja: «Olete tublid lauljad ja oskasite ka laulusõnu. Tore oleks olnud, kui laulmise õpetaja oleks kuulnud, kui ilusasti teie bussis laulsite.»

4. Teel. Õpetaja: «Nüüd räägime sellest, mida me teel nägime, millest möödusime.»

Mööduti lennuväljast, kus oli näha kolm suurt ja mitu väikest lennukit. Ühel pool teed oli lennujaam, teisel pool Ülemiste järv, milles on suur Lindakivi. Järve kaldal oli näha üks suur hoone. Selles asub Tallinna veepuhastamisjaam. Vesi kraanidesse meie köökides ja vannitubades tuleb Ülemiste järvest, kuid kõige enne voolab see puhastusjaama. Meie tervise kaitseks on vaja järvevett kindlasti puhastada. Maal olles nägid lapsed kraavis musta, puhastamata vett. Niisuguse vee joomisest võib saada haigusi.

Õpetaja: «Mida me nägime edasi sõites?»

Räägitakse, et tee ääres oli palju lilli. Eriti palju oli nurmenukke. Nähti ka õitsvaid toomingaid. Aedades olid õunapuud õitsele puhkemas. Ühes õues jalutasid kukk ja kanad. Hobuseid ja koeri oli ka tähele pandud.

5. Kohalejõudmine. Esimene õpilane: «Kui jõudsime kohale, siis mõtlesime, et ekskursioon vist ei õnnestu, pääsukesed lendasid madalalt. Arvasime, et hakkab vihma sadama.»

Teine õpilane: «Varsti hakkaski vihma tibutama. Aga see meid suurt ei seganud.»

Kolmas õpilane: «Pea jäi sadu järele ja me laulsime lepatriinu laulu.»

Õpetaja esitab pääsukese kohta mõistatuse:

«Lennul supleb,
kärbseid püüab,
lennul rõõmsalt meile hüüab.»

Üks õpilane väidab ekskursioonil näinud olevat, kuidas pääsuke suples.

Puhkusminutiks lauldakse «Piiri, pääri, pääsuke.»

6. Mida ekskursioonil tegime ja mida veel nägime? Jätkub vestlus lindudest, keda maal nähti ja kuuldi: põllu kohal lõõritasid lõokesed, kägu kukkus, jõe kohal tiirlesid kajakad.

Õpetaja: «Ekskursioonil nägime veel midagi, mida me varem polnud näinud.»

Need olid Keila-Joalt haudemajast toodud kalamaimud, mida parajasti lasti Pirita jõkke. Lastele oli jäänud meelde, et väiksemad olid haugimaimud, suuremad — forelli omad.

Klassis riputatakse üles haugi ja forelli pilt, et vaadelda, missugused kalad kasvavad ekskursioonil nähtud kalamaimudest. Kalamaimud aga kasvavad väikestest munakestest, mida nimetatakse kalamarjaks.

Uuesti kaldub jutt onni ehitamisele. Õpetaja märgib, et poisid tegid tõesti toreda onni, kuid õpetajale meeldis see, et lapsed ehitasid onni ühiselt.

«Kust te saite ehitusmaterjali?» küsib õpetaja.

Ehitamiseks kasutati padrikust leitud murdunud oksi.

Õpetaja: «Leidsite ka väga sobiva koha oma onnile. Miks see koht oli sobiv?»

See ei olnud just kesk mänguplatsi ega ka sügaval metsas, vaid metsaserval, kust kõike võis näha.

Õpetaja: «Üheskoos töötades sai ka onn varsti valmis. Nii just oktoobrilapsed teevadki, töötavad ühiselt, sõbralikult.»

Räägitakse ekskursioonil mängitud mängudest. Mitmeid uusi mänge õpetas lastele Ilona ema, kes ka võttis ekskursioonist osa.

Lõppkokkuvõttes märgitakse, et eilne päev oli väga ilus. Sügisel tahaks jälle seda kohta vaatama minna.

7. Ärasõit. Kokkulepitud ajal tuli buss lastele järele. Mõned aga unustasid suure õhinaga paberid maha ja jooksid tulema.

Õpetaja: «Marika oli väga tubli, ta märkas kohe ise seda, et ei kõlba jätta maha prahti platsile, kus meie klass veetis nii ilusa päeva. Ta hakkas kõikide unustajate pabereid üles korjama.» Selle eest sai Marika koju sõita bussi parimal kohal.

8. Tagasitee. Tagasisõiduks tulid lapsed bussi, igaühel käes just enne lahkumist nopitud väike kimbuke kevadlilli emale. Lilled olid pakitud paberisse, et nad soojas pihus ei närbuks. Kogu buss lõhnas lilledest. Tagasiteel kõlasid niisama rõõmsad laulud nagu minneski. Sõit ei kestnud tundigi, kui buss juba koolimaja ees peatus.

8. tund. **Kirjand «Ilus matkapäev».**

Kokkuvõte ekskursioonist lõpeb klassikirjandiga, mis valmistatakse ette kollektiivses töös.

*

Sissejuhatuseks märgib õpetaja: «Eilne päev oli nii tore, et sellest tahaks kohe midagi kirjutada.»

Mis panna kirjandile pealkirjaks? Ühiselt asutakse valima kirjandile pealkirja. Selleks soovitavad õpilased võtta «Lapsed mängivad», siis «Päikesepaisteline ilm».

Õpetaja: «Missugune oli kogu meie päev?»
Õpilane: «Tore!»
Õpetaja: «Ja seda ei olnud ta mitte ainult päikese pärast.»
Nüüd esitatakse pealkirjad: «Lapsed ekskursioonil», «Metsas», «Huvitav matkapäev», «Tore päev», «Ilus matkapäev» jt.
Otsustatakse lõpuks võtta pealkirjaks «Ilus matkapäev», mis kirjutatakse tahvlile.
Kirjandi kava koostamine. Ühiselt koostatakse ka kirjandi kava, mille õpetaja kirjutab tahvlile. Arvestades, et kirjandis tuleb kõnelda ainult kõige tähtsamast, kujuneb kava järgmiseks:

1. Missugune oli ilm?
2. Kuidas algas sõit?
3. Millest möödusime teel?
4. Mida tegid poisid (tüdrukud) maal?
5. Missuguseid mänge mängisime?
6. Mis oli lastel kaasas ema jaoks?
7. Missugune oli see päev?

Võib kasutada ka lühemavormilist kava, näiteks:

1. Hommikul.
2. Teel.
3. Mida tegime maal?
4. Tagasisõit.

Kirjandi sõnavaraline ja ortograafiline ettevalmistus toimus juba vestluse käigus. Selleks on õpetaja eelnevalt läbi mõtelnud kogu kirjandi teksti. Kui kirjandiks vajanev sõna esines vestluses, kirjutas õpetaja selle tahvlile. Sellised sõnad olid: lennujaam, Ülemiste järv, tagasisõit, lillekimp jne. Enne kirjandi kirjutamisele asumist toimus raskemate sõnade ortograafiline analüüs tahvlil, kus vaadeldi kirjandiks vajalikke sõnu vastavas muutevormis (lennujaam — lennujaamast jne.) ja lisati need sinna.
Kirjandi kirjutamine. Eespool kirjeldatud ettevalmistuse järel asutakse kirjandi kirjutamisele. Väikesel Ainol kujunes see järgmiseks:

ILUS MATKAPÄEV.

Hommikul oli väga ilus ilm. Varsti istusimegi bussis. Teel möödusime lennujaamast ja Ülemiste järvest. Maal ehitasid poisid onni. Mängisime lõbusaid mänge. Tagasi-

sõidul olid meil kaasas lillekimbukesed emale. See oli tore päev.

9. tund. **Mida oleme juba lugenud?**

Selles klassivälisele lugemisele pühendatud tunnis tehakse esmajoones kokkuvõtteid talve jooksul loetust. Tund koosneb järgmistest etappidest: 1) lugemispäevikute näitus ja arutelu; 2) ettekanded loetud lasteraamatuist; 3) juhendid klassivälise lugemise kohta suvel.

*

Lugemispäevikute näitus, mis organiseeritakse eelmiste taoliste eeskujul, annab ülevaate selle kohta, missuguseid raamatuid on õpilased 1. klassis lugenud ning kuidas nad on klassivälise lugemise kohta märkmeid teinud.

Algul vaadeldakse päevikute välimust ja üldilmet. Õpetaja on nagu tavaliselt päevikud juba eelnevalt läbi vaadanud. Nüüd demonstreerib ta klassile, mis päevikuis võiks teistele eeskuju pakkuda.

Lõpuks asetavad õpilased päevikud oma kohtadele avatuna leheküljelt, mis omaniku arvates on tal kõige enam õnnestunud.

Päevikute vaatlemisele järgneb arutelu, millesse tuleb lülitada kõiki õpilasi. Neile esitatakse küsimusi loetud raamatute kohta. Milline oli ilusaim raamat? Võib anda ka ülevaate selle kohta, kuipalju raamatuid on klass üldse lugenud.

Ettekanded loetud raamatuist. Tunni teises osas kannavad õpilased ette loetud raamatuist kõige meeldivamaid katkendeid, mis tõstab huvi nende raamatute vastu ning kujuneb ühtlasi klassivälise lugemise kokkuvõtteks. Ettekandeks võib õpilane valitud katkendi pähe õppida, kuid ta võib selle ka ilmekalt ette lugeda või jutustada. Igal juhul tuleb selleks kodus pikema aja jooksul valmistuda. Ettekande puhul võib rakendada ka võistlust.

Mida suvel lugeda? Õpetaja annab ülevaate 1. klassile lugemiseks määratud raamatuist ja tutvustab neid, et õpilased teaksid, mida valida, kui neil ka suvevaheajal tuleb soov juturaamatut lugeda. Samuti annab õpetaja juhendeid suvel loetu kohta märkmete tegemiseks ning lugemispäevikute korrastamiseks ja säilitamiseks, sest sama lugemispäeviku kasutamist jätkatakse ka 2. klassis.

Normaalne on, et lapsed jätkavad suvel «Tähekese» lugemist. Lisaks sellele võiks läbi lugeda ühe juturaamatu. Õpilastel, kellel oli lugemisega raskusi, on soovitav uuesti läbi lugeda nii aabits kui ka 1. klassi lugemik.

10. tund. «Suvesse!»

Õppeaasta viimases emakeele tunnis tehakse väike kokkuvõte I õppeaasta tööst ja kõneldakse kavatsustest, millega õpilased lähevad suvevaheajale. Suvevaheaja veetmise probleemid on olnud ka lastevanemate koosoleku päevakorras, et ühtlustada kooli ja kodu nõudeid.

*

Sügisel me veel ei osanud, kuid nüüd oskame . . . Õpilased loetlevad üksteise järel, milliseid oskusi nad on aasta jooksul koolis omandanud. Siis meenutatakse, mis oli kõige huvitavam, mida nad koolis said teada. Mis meeldis emakeele tundides kõige enam? Miks?

Lõpuks tehakse kokkuvõte: lapsed on aasta jooksul palju targemaks saanud, nad on palju õppinud. Sügisel kooli tulles said neist 1. klassi õpilased. Nüüd on neil kõik selge, mida oli vaja 1. klassis õppida. Varsti, kui antakse kätte tunnistused, leiavad nad sealt märkuse, et nad on viidud juba 2. klassi, s. t. et nad on 2. klassi õpilased. Enne aga, kui hakatakse 2. klassis õppima, on suvevaheaeg.

Milleks on suvevaheaeg? Suvel puhatakse tehtud tööst ja kogutakse jõudu õppimiseks järgmises klassis. Millal algab suvevaheaeg? Millal tullakse jälle kooli? Mitu tervet kuud kestab suvepuhkus?

Ka vanematel, kes ei tegele põllumajanduses, on suvel töövaheaeg, puhkus. Kolhoosnikel ja sovhoositöötajail on puhkus talvel, kui pole enam nii kiiret tööd põldudel. Meil, Nõukogudemaal, hoolitsetakse selle eest, et kõik töötajad saaksid igal aastal ka puhata, tervist kosutada ja jõudu koguda töö jätkamiseks. Millal oli möödunud suvel isa, ema puhkus? Kui kaua see kestis?

Vestluse puhul on soovitav kasutada kalendrit.

Küll oli möödunud aastal tore suvi! Lapsed jutustavad oma suveelamustest ja juhtumustest. Linnalapsed on suvel

tavaliselt kodunt eemal, enamasti koos vanematega nende puhkuse ajal. Linnalaste mälestustest erinevad maalaste omad. Viimastel on suvel palju võimalusi tutvuda vanemate tööga kolhoosi- ja sovhoosipõllul, farmides jne., millest nad nüüd jutustavadki.

Mida kasulikku saaks suvel teha? 1. klassi õpilased, kes kogu aasta on koolitööd teinud, on peale muu ka töötama õppinud. Nad on tööga harjunud ning neil oleks väga igav päris pisikeste laste kombel kogu suve läbi ainult joosta ja mängida. Koolilapsed leiavad endale ka suvel väikesi jõukohaseid ülesandeid, et sellega vähendada vanemate vaeva või olla muidu kasulik.

Lapsed ise arutlevad, mida kõike nad suvel võiksid teha. Sellele lisanduvad õpetaja nõuanded ja soovitused eriti ühiskondliku töö ja eneseteenindamise alal. Õpetaja teatab ka, millal tullakse kooliaeda, et olla abiks aia korrashoidmisel ja vaadata, kuidas kevadel klassiga külvatud seemneist aedvili kasvab.

Kuidas suvel end kosutada ja tervist karastada? Laste aktiivsel osavõtul vaadeldakse, missugused võimalused on suvel kosumiseks ja tervise karastamiseks. Meenutatakse, mida on lapsed aasta jooksul tervishoiust õppinud, ja täiendatakse neid teadmisi juhendustega suveks. Missuguste ohtude vältimiseks peavad lapsed valvsad olema? Missugustes palades oli sellest juttu? Eriti ettevaatlik peab olema suplemisel.

Missugustena soovib õpetaja lapsi sügisel näha? Vestlus lõpeb õpetaja lühikese, lastele arusaadava kokkuvõttega soovidest, millega ta saadab lapsed suvepuhkusele. Ta sooviks on: lapsed kasutagu suve nii, et nad järgmisel aastal võiksid olla veelgi tublimad õpilased kui 1. klassis. Lisaks sellele paneb ta üksikutele õpilastele veel südamele, millele nad suvel erilist tähelepanu peaksid osutama. Näiteks: Ain peaks suvel tingimata vihmaste ja halbade ilmadega vahetevahel lugema, sest lugemine ei lähe tal veel küllalt ladusalt. Ene aga peaks väga palju viibima värskes õhus. Ta peaks ka olema nobe marju noppima, mille söömine on tervisele väga kasulik. Siis tuleks Enele puna palgesse ja haigused ei julgeks järgmisel talvel teda enam kimbutama tulla.

11. tund. **Reservis.**

Näidistööplaan 1. klassi lugemiku materjali käsitlemisel
II õppepoolaasta

Aeg	Kodulooline materjal	Lugemine	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
1. õppenädal	**Uus aasta algab.** Sissejuhatus tööle uuel aastal. Kalender. a) Tutvumine kalendriga. b) Kuu, nädal, nädalapäevad. c) Aastaajad. Kell — ajanäitaja. a) Lihtsaid harjutusi kella tundmiseks. b) Päevaaegade mõiste.	1. Kuude nimetuste lugema õppimine. 2. «Kalender.» 3. Nädalapäevade nimetuste lugema õppimine. 4. «Kell, meie ajanäitaja.» 5. «Igal asjal oma koht.» 6. «Jäid hiljaks!»	1. Lausete koostamine, harj. nr. 1 ja nr. 2, «Aastaajad». 2. Õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga tutvumine: a) aastaaegade nimetused, harj. nr. 3; b) õpilaste päevarežiimiga seoses olev sõnavara, harj. nr. 4, «Hommikul»; c) päevaaegade nimetused, harj. nr. 5.	1. Kirjand («Talvehommikul») harj. nr. 6 antud pildiseeria põhjal.	1. Harj. nr. 3 ja nr. 5 kirjutamiseks ettenähtud teksti kasutatakse ühtlasi kirjatehniliseks harjutuseks.
2. õppenädal	**Kool.** **Opilase tervishoid.** a) Hügieeninõuded kirjutamisel. b) Õiged hügieeniharjumused söömisel. c) Naha puhtuse tähtsus.	1. «Paha sulg.» 2. «Kolm klassikaaslast.» 3. «Telefon heliseb.» 4. «Pioneeride nukuteater.» 5. «Kolm karu.»	1. Lausete koostamine. Suurtäht lause algul, punkt lause lõpul. Harj. nr. 7 ja nr. 8, «Klassis». 2. Lausete koostamine (vastusena küsimusele) ja nende üleskirjutami-	1. Ümberjutustus «Ülle haigus», harj. nr. 11 antud küsimuste ja vastuste alusel.	

	d) Kooli meditsiinilise personali tegevus. e) Meie maal on arstid kõikide inimeste tervise eest valvel. f) Nakkushaigustest. g) Haigusrežiim. Pioneeriüritused koolis. Oktoobrilapsed.		ne vaatlusetteütlusena, harj. nr. 9. 3. Tegusõna ortograafia (-b tegevust näitava sõna lõpul), harj. nr. 10, «Söögivahetund».		
3. õppenädal	**Kooliteel ja koolis.** a) Käitumine kooliteel ja sõidukite kasutamisel. b) Liiklusreeglite kordamine. c) Luua ja säilitada puhtust ja korda koolimajas, koolimaja ümbruses ja tänaval. d) Kuidas toimida leitud asjadega.	1. «Aus laps.» 2. «Kõnelev paberitükk.» 3. «Lihtsalt vana inimene.» 4. E. Enno «Koju!»	1. Lausete koostamine ja tegusõna ortograafia (-b tegevust näitava sõna lõpul) kinnistamine, harj. nr. 13 ja nr. 14. 2. Lausete koostamine liikluse teemal lugemiku piltide põhjal. 3. Liiklusreeglid. Käsklausega tutvumine. Harj. nr. 15, «Tänaval». 4. Lausete koostamine antud sõnadest, harj. nr. 16, «Nukuteater». 5. Lausete koostamine (lõpetada poo-	1. Kirjand «Aus poiss» harj. nr. 12 antud pildiseeria põhjal.	

Aeg	Kodulooline materjal	Lugemine	Keelcõpetus	Kõnearendus	Märkusi
			likud laused), harj. nr. 17, «Kolm karu»». Õpetav etteütlus: a) puhtuseteemalise aktiivse sõnavara ortograafia omandamiseks; b) tegusõna ortograafia (-b tegusõna lõpul) kinnistamiseks.		
4. õppenädal	**Talv.** a) Sajab lund. Lumehelbed. Lumevaip. b) Ettevaatust nõrgal jääl! c) Talvelõbud. d) Talvine riietus ja kehakarastamine talvel. e) Talveilmad — pakane, tuisk, sula.	1. «Lund sajab.» 2. «Kukeke ja kanake.» 3. «Ott ja Jüri.» 4. J. Palm, «Kelgusõit». 5. «Äpardunud koerasõit.» 6. E. Enno, «Sula».	1. Lausete rühmitamine nende sisu alusel, harj. nr. 19. 2. Lause mõiste süvendamine, riietusesemete nimetuste ortograafiaga tutvumine, harj. nr. 24, «Kubujuss». 3. Tegusõna ortograafia (lõpul -vad), harj. nr. 20, «Mida lapsed talvel teevad?» 4. Suurtäht inimeste nimedes, harj. nr. 26,	1. Kollektiivne suulise jutukese koostamine nõrga jää ohtlikkuse teemal, harj. nr. 22 puhul antud pildiseeria ja küsimuste abil. 2. Kirjand «Ott ja Jüri» harj. nr. 25 materjali alusel.	1. Lumesaju vaatlus. 2. Harj. nr. 22 põhjal koostatud jutukese tegelaste nimesid kasutatakse kirjatehniliseks harjutuseks. 3. Liitklassis valmistavad õpilased harj. nr. 24 («Kubujuss») iseseisvalt ette didaktilise materjali. ja liikuva aabitsa abil. 4. Kirjatehniliseks harjutuseks kasutatakse nimesid

			«Meie pere». 5. Kordamine: a) suurtäht inimeste nimedes, b) -vad tegusõna lõpul — harj. nr. 27, «Pärast tunde». 6. Kooli, õpetaja jt. nimede kirjutamine, harj. nr. 28, «Koolis».		harj. nr. 26, «Meie pere».
5. õppenädal	**Mida annab meile mets.** a) Millega köetakse meie elamuid? Kust saadakse kütust? b) Metsatööd. c) Küttepuude transportimine ja säilitamine. d) Küttekolded meie elamutes. Kuidas ahju kütta? **Kuidas elavad kolhoosnikud talvel.**	1. «Andu sõidab metsa.» 2. «Puukoormaga kodu poole.» 3. «Rebane, kukk ja kass.» 4. Klassivälise lugemise tund.	1. Lausete koostamine antud sõnadest, harj. nr. 29, «Talvel». 2. Kordamine (tegusõna ortograafia, suurtäht pärisnimedes jne.), harj. nr. 30, «Soe tuba». 3. Suurtäht pärisnimedes, harj. nr. 35, «Taat, kukk, ja kass». 4. Õpetav etteütlus tegusõna ortograafia kinnistamiseks (-b tegusõna lõpul) teemal «Andu sõidab metsa».	1. Suulise jutukese koostamine teemal «Elu kolhoosis talvel» lugemiku pildiseeria põhjal. 2. Ümberjutustus «Rebane, kukk ja kass» harj. nr. 34 antud küsimuste ja piltide põhjal.	1. Ekskursioon raielangile. 2. Kolhoositeemalise jutukese koostamisega kaasneb õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade keeleline vaatlus liikuvat aabitsat rakendades. 3. Muinasjutu «Rebane, kukk ja kass» käsitlemisel juhtida õpilaste tähelepanu klusiili **k** kõla- ja kirjapildi seosele (kukk-kukekukke). 4. Seatakse sisse lugemispäevik.

Aeg	Kodulooline materjal	Lugemine	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
6. õppenädal	**Linnud ja loomad talvel.** a) Lumikatte tähtsus. b) Pakasega on linnukeste elu raske. Kuidas nende eest hoolitseda? c) Missuguseid linde kohtame talvel elamute lähedal? Kuidas neid ära tunda? d) Metsloomad talvel. Jänes. e) Kuidas metsloomade eest hoolitsetakse? f) Metsloomadega (karu, põder jt.) võib tuttavaks saada loomaaias. **Nõukogude armee aastapäev.** a) Nõukogude armee on valvel, et võiksime oma	1. «Kus on põrnik.» 2. «Lapsed annavad linnukestele toitu.» 3. «Aitäh, Toomas!» 4. «Jänes ja konn.» 5. «Loomaaias.» 6. Klassivälise lugemise tund (R. Parve, «Tulge meile külla!»). 7. Paraad.»	1. Õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga tutvumine, harj. nr. 21, «Kes ootavad kevadet?» 2. Suurtäht pärisnimedes (ees- ja perekonnanimi), harj. nr. 31, «Toidame linde» ja nr. 32, «Lindude söögimaja». 3. k, p, t sõna algul, harj. nr. 33, «Väle jänes». 4. Praktiline tutvumine omadussõnaga («Missugused on loomad?»), harj. nr. 36 ja 37. 5. Lünklike lausete täiendamine valikuks antud sõnadega, kordamine (nimisõna mitm. tunnus -d ja tegusõna lõpul -vad), harj. nr. 45, «Paraad».	1. Kirjand «Tihane talvel».	1. Harj. nr. 32 täitmiseks lasta õpilastel valmistada nimekaardid. 2. Õppekäik ja lillede viimine Nõukogude armee langenud võitlejate kalmule või mälestussamba juurde.

	kodumaal rahus elada. b) Nõukogude armee Suures Isamaasõjas. c) Nõukogude armee pidupäev 23. veebruar.				
7. õppenädal	**Loomadest kodus.** a) Mis kasu on inimesele koduloomadest? b) Kuidas inimene hoolitseb koduloomade eest? c) Hobune — inimese abiline. d) Lehm — piimaandja. Milline on lehm? Mida ta sööb suvel? Talvel? Kuidas lehmi hooldada? Kuidas toimub lüpsmine? e) Koer — kuidas ta inimest teenib. f) Kass — hiirekütt.	1. K. E. Sööt, «Meie loomad». 2. «Lehm.» 3. «Muri.» 4. «Kellel on vurrud? Kes lööb nurru?» 5. «Hiirepojake.» 6. Klassivälise lugemise tund (Täheke», J. Belõsev, «Tõrges kassipoeg» jt.).	1. Suur algustäht loomade nimedes, harj. nr. 38, «Karjas». 2. Kordamine (suurtäht loomade nimedes, -b tegusõna lõpul) harj. nr. 39, «Kes kuidas häälitseb?» 3. Koduloomade nimetuste ortograafia, harj. nr. 40, «Mis kellelegi meeldib». 4. Deformeeritud lausete korrastamine, harj. nr. 41, «Koduloomad». 5. Harj. nr. 42. 6. Õpetav etteütlus.	1. Jutukese («Hirmunud kass») koostamine pildi järgi.	1. Ekskursioon kolhoosi (sovhoosi) loomafarmi.

Aeg	Koduloo line materjal	Lugemine	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
8. õppenädal	**Loomadest kodus.** (Järg.) a) Mida siga ja lammas inimesele annavad. b) Kuidas inimene nende eest hoolitseb. **Emakene, hellakene.** a) Lapse ja ema vahekord. Lapse kooliskäimine tõi emale tööd juurde. Kuidas vähendada ema vaeva kodus? Missugune on hea laps? b) Vanaema perekonnas. c) 8. märts — rahvusvaheline naistepäev. Kuidas õnnitleda naistepäeva puhul oma ema? Millega teda rõõmustada?	1. H. Ant, «Põrsas». 2. «Lahendamatu küsimus.» 3. «Imelik õhtueine.» 4. A. Otto, «Emale». 5. «Kõigist parem.» 6. A. Jõgar, «Vanaema». 7. «Ühel nõul.» 8. J. Palm, «Tänu».	1. Kordamine (mitm. nimet. lõpul -d, tegusõna lõpul -vad) ja koduloomade nimetuste ortograafia, harj. nr. 43, «Kes teevad vallatust?» 2. Koduloomade nimetuste ortograafia, harj. nr. 44, «Koduloomad». 3. Kontrolletteütlus õpitud keelendite kohta. 4. Kordamine (mitm. nimet. lõpul -d, tegusõna lõpul -vad jt), harj. nr. 46, «Kes töötavad?» 5. Nimede koostamine silpidest, harj. nr. 49, «Laste nimed».	1. Jutustamise harj. nr. 46 piltide alusel, kuidas meie pere töötab. 2. Naistepäeva õnnitluskaardi kirjutamine.	1. Praktilised harjutused toalillede eest hoolitsemiseks.

9. õppenädal	**Lapsed kodus.** a) Õigesti käitub see, kes jääb alati ausaks ja julgeb tõtt rääkida. b) Õpetada lapsi kriitiliselt suhtuma omavahelistesse tülidesse ja üksteise peale kaebamisse. c) Laste mängudest. d) Tikud pole mänguasjad. Mida teha tuleohu vältimiseks? Kuidas käituda, kui tuli on lahti puhkenud? e) Kes tahab olla terve, peab olema puhas. f) Kuidas abistada ema kodustel töödel (pesupesemisel, tubade koristamisel). g) Iga tööd koolis ja kodus tuleb teha täpselt ja korralikult. Lohakus on inetu.	1. «Katkine kruus.» 2. «Kaks kaebajat.» 3. «Kes läheb?» 4. «Tuletikud.» 5. «Ma aitan sind.» 6. U. Leies, «Abimees».	1. Silbitamine ja silpidest sõnade koostamine, harj. nr. 47 ja 48. 2. Kahesilbilised sõnad, harj. nr. 50 ja 51. 3. Kahesilbiliste sõnade koostamine antud silpidest, harj. nr. 52, «Kahesilbilised sõnad». 4. Silbitamine (kahesilbilised sõnad, mille keskel pikk kaashäälik — ll, mm, nn, rr), harj. nr. 53 ja 54. 5. Kommenteeritav etteütlus õpitud keelendite ja silbitamise kordamiseks, harj. nr. 55, «Silbitamine». 6. Kaasaütleva käände õigekiri, harj. nr. 56, «Millega?» 7. Lausete koostamine antud sõnadest, harj. nr. 57, «Millega?»	1. Ümberjutustus «Jüri ema».	

Aeg	Koduloolline materjal	Lugemine	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
10. õppenädal	**Lapsed kodus.** (Järg.) a) Viisakas laps asjatoimetustel väljaspool kodu. b) Selgitada õpilastele vajadust arvestada õiget kriitikat. c) Ka väike poiss võib olla abivalmis ja tubli. d) Kuidas korras hoida ja puhastada oma riideid ja jalatseid. e) Oma mänguga ei tohi lapsed täiskasvanute töötamist segada. f) Puhtuse käsud lastele. g) Õige unerežiim.	1. «Tere!» 2. M. Kesamaa, «Poisid on tublid». 3. «Väike saapapuhastaja.» 4. «Kes seal krabistab?» 5. E. Enno, «Aha ai, aha pai». 6. V. Majakovski, «Mis on hea ja mis on halb». 7. M. Nurme, «Väike ema». 8. Muinasjutt «Unevanamees». 9. L. Koidula, «Hällilaul». 10. Klassivälise lugemise tund — lugemispäevikute näitus ja arutelu, uute lasteraamatute ja «Tähekesega» tutvumine.	1. Toiduainete nimetuste kirjapildiga tutvumine, -d mitm. nimet. lõpul, harj. nr. 58. 2. Toiduainete nimetuste kirjapildiga tutvumine, k, p, t sõna algul, harj. nr. 60. 3. k, p, t sõna algul, harj. nr. 61, «Jüri saapad». 4. st-ühendi ortograafia, harj. nr. 62, «Kersti». 5. Riietusesemete nimetustega tutvumine, k, p, t sõna algul, harj. nr. 63. 6. Kontrolletteütlus. 7. st-ühendi ortograafia kordamine, harj. nr. 64, «Kusti». 8. Lausete koostamine, mööbliesemete nimetuste kirjapildiga tutvumine, harj. nr. 65, «Maira».	1. Viisakusväljendid — tervitused, soovid — ja nende kasutamine. 2. Jutukese koostamine raamatus antud pildiseeria «Mida teen hommikul» põhjal.	1. Harj. nr. 60 puhul on toiduainete rühmitamise eesmärgiks ühtlasi õpilaste loogilise mõtlemise arendamine.

			9. Opetav etteütlus, peamiselt st-ühendi kinnistamiseks, harj. nr. 66, «Unevanamees».		
11. õppenädal	**Liiklemine.** a) Vestlus kevadisest koolivaheajast. Kuhu sõitsin koolivaheajal? b) Mida on vaja teada linnatänavail liikudes? c) Valgusfoor liikluse reguleerijana. d) Tavalisemate liiklusmärkidega tutvumine. e) Sõidukid ja veokid meie teedel ja tänavatel. f) Viisakas käitumine omnibussis. g) Milleks on tõkkepuu?	1. «Uno linnas.» 2. «Mida Uno omnibussis nägi.» 3. «Tõkkepuu taga.»	1. Häälikuühendi st ortograafia, hüüumärgi tarvitamine käskude ja keeldude puhul, harj. nr. 67, «Kuidas liigud tänaval?» 2. Sõidukite ja veokite nimetuste ortograafia. 3. Pikk ja lühike häälik ja nende märkimine kirjas. Harj. nr. 68, «Lühike ja pikk häälik», ja harj. nr. 69, «Pikk häälik». 4. Atvsõnade 1—10 ortograafia, harj. nr. 70, «Vagunid».	1. Kirjand «Uno sõitis linna».	1. Korraldada ekskursioon raudteejaama (omnibussijaama või omnibussipeatusse).
12. õppenädal	**Kevad läheneb.** a) Mis on nüüd teisiti kui talvel? b) Muudatused looduses on tingitud päikesest.	1. R. Parve, «Tere, päike!» 2. «Kevadekuulutajad.» 3. «Kuldnokk.» 4. E. Enno, «Liiri,	1. Pika hääliku märkimine kirjas, harj. nr. 71, «Pikk häälik», ja nr. 72, «Pikk häälik». 2. Vaatlusdiktaat	1. Stiilialane harjutus sünonüümide leidmiseks antud sõnadele, harj. nr. 73, «Kuldnokad».	1. Harj. nr. 71 kasutada ühtlasi kirjatehnika õpetamisega seotud ülesannete täitmiseks.

Aeg	Kodulooline materjal	Keeleõpetus	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
	c) Tähelepanekuid looduse ärkamise kohta kevadel. d) Kuldnokk. Kuidas kuldnokka ära tunda? Missugune on kuldnoka majake? Kuldnokk — aia kaitsja. e) Lõoke. Missugune on see laulik-linnuke? Missugune on ta pesa? f) Kevadlilled. Soojuse mõjul hakkavad sinililled kevadel uuesti kasvama ja õitsema. Varakevadistel lilledel on toidutagavarad «sahvrikeses».	lõõri, lõoke,» 5. «Sinililled ärkavad.»	(pika ja lühikese hääliku märkimine kirjas). 3. Lausete lõpetamine harjutuse lõpul antud sõnadega, harj. nr. 75, «Kevadel».		2. Ekskursioon varakevadisse loodusse. 3. Luuletuse «Liiri, lõõri, lõoke» ärakirja võib seostada kirjatehnika õpetamise ülesannetega, samuti harj. nr. 75 täitmise.
	Kevad põllul. a) Laiendada ja süstematiseerida õpilaste tead-	1. «Kevad põllul.» 2. M. Kesamaa, «Leib». 3. J. Bergmann,	1. Pika hääliku märkimine kirjas, harj. nr. 76, «Traktor künnab».	1. Lugemispala «Kevad põllul» laiendatud jutustamine.	1. Ekskursioon põllule — kevadiste põllutöödega tutvumiseks.

13. õppenädal	misi kevadistest põllutöödest ja põlluviljadest. b) Rukkiorasepõllud juba haljendavad. c) Vihm toob kasu. Ilma niiskuseta ei idane seemned ega kasva taimed. **V. I. Lenini sünnipäev.** a) Läheneb Lenini sünnipäev, mida tähistab kogu maailma töötav rahvas. Miks? b) Suureks pidupäevaks on Lenini sünnipäev pioneeridele ja oktoobrilastele. c) Kuidas Lenini loodud partei ja valitsus hoolitsevad meil laste eest.	«Vihma ajal». 4. «Talumees ja karu.» 5. «Volodja Uljanov.» 6. «Mida tahtis Lenin.»	2. Silbitamine, harj. nr. 77, «Värske leib», ja harj. nr. 78, «Aitäh!» 3. Pika hääliku märkimine kirjas, harj. nr. 79, «Vihma sajab», ja harj. nr. 80, «Vanasõnu tööst».		2. Täiendavaks materjaliks kasutada M. Kesamaa lasteraamatut «Keda kiita leiva eest?» 3. Harj. nr. 78 kasutada ühtlasi kirjatehnika õpetamisega seotud ülesannete täitmiseks. 4. Loosungid harj. nr. 86 kasutada ühtlasi kirjatehnika harjutuseks.
	Maipühad on tulemas. a) Kuidas elavad töölised V. I. Lenini rajatud	1. R. Parve, «Kõnelus müürissepaga». 2. «Saapavabrikus.» 3. «Kust ma tulen ja	1. Lausete koostamine antud sõnadest; -b tegusõna lõpul, harj. nr. 89, «Kes mida teeb».	1. Ümberjutustus «Mida tahtis Lenin». 2. «1. mai — töörahva püha»	1. 1. mai loosungeid, harj. nr. 96, kasutatakse ühtlasi kirjatehnika harjutuseks.

Aeg	Koduloo line materjal	Lugemine	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
14. õppenädal	töörahva riigis? b) Partei ja valitsus hoolitsevad selle eest, et kõikidel meie lastel, tulevastel töötajatel, oleksid head õppimisvõimalused. c) Avardada laste teadmisi asjade kohta, mis neid ümbritsevad. Mida kõike on meile vaja? Kes neid toodavad? Kalurite elu ja tegevus. d) Linna ja maa töötava rahva vastastikused suhted. Ka vennasvabariikide töötajad toodavad saadusi üksteise jaoks. e) Kogu meie maa valmistub töörahva püha — 1. mai — tähistamiseks.	milest olen tehtud?» 4. J. Liiv, «Meri». 5. L. Vahtramäe, «Meie korrastame». 6. «1. mai — töörahva püha.»	2. Antud silpidest sõnade koostamine, harj. nr. 90. 3. Lünkharjutuse täitmine õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga tutvumiseks, harj. nr. 91, «Vabrikus». 4. Õpilaste aktiivse sõnavara ortograafiaga tutvumine, st-ühendi kordamine, harj. nr. 92, «Millest valmistatakse,». 5. -d mitmuse lõpul, harj. nr. 93, «Kalurite töö». 6. Praktiline tutvumine isikuliste asesõnade lühendatud vormidega, harj. nr. 94, «Arvo isa». 7. p-b, t-d, ja k-g eraldamine kuulmise järgi ja nende märkimine kirjas, harj. nr. 95, «Aias».	laiendatud jutustamine.	

	f) Kuidas tähistab töörahvas suuremates keskustes oma pidupäeva — 1. maid?				
15. õppenädal	**Maipühad.** (Järg.) a) Kuidas möödusid maipühad? Mida lapsed kuulsid sel puhul raadios? Mida nägid televiisoris? Mida lugesid «Tähekesest«? b) Mida lapsed said teada 1. mai pühitsemise kohta vennasvabariikides? c) Vennasrahvaste lapsed moodustavad suure sõprade pere. Mida teame nende kodumaast ja nende vanemate tööst? **Kevadisi töid aias.** a) Mida on sel kevadel juba tehtud kooliaias? koduaias?	1. Sõprusringi laul. 2. «Herneid külvamas.» 3. «Malle maitse.»	1. Laste nimed meie kodumaal. Pärisnimede ja sulghäälikute ortograafia kordamine, harj. nr. 97, «Suur sõprus». 2. Õpetav etteütlus õpitud keelendite (-b ja -vad tegusõna lõpul, st-ühend) kordamiseks ja süvendamiseks. 3. Aiatööriistade nimetuste ortograafiaga tutvumine. 4. Pika ja lühikese kaashääliku eraldamine kuulmise teel ja selle märkimine kirjas, harj. nr. 81, «Lühike ja pikk häälik», ja harj. nr. 82, «Lühike ja pikk häälik».		

Aeg	Kodulooline materjal	Lugemine	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
	b) Laste osavõtt aiatööst. c) Tutvumine aiatööriistadega; nende otstarve, hooldamine. d) Hooldustööd aias ja laste osa seejuures.		5. Kontrolleteütlus õpitud keelendite kohta aiatöö teemal.		
16. õppenädal	**Kevad on käes.** a) Looduse ärkamine kevadhommikul. b) Elu arenemine. Kanapoja arengukäik: munas uinub elu; soojuse mõjul ärkab seal elu — munast hakkab arenema tibuke. c) Kuidas kanaema väikeste tibude eest hoolitseb. d) Tibukasvatus kolhoosis. e) Pääsukesed on tagasi. Kuidas pääsuke pesa ehitab ja poega-	1. K. Ušinski, «Päikesekiired». 2. E. Enno, «Tipa kooliteel». 3. «Tibukesed.» 4. «Pääsukesed.» 5. H. Mänd, «Kägu». 6. F. Kotta, «Öökik». 7. H. Männi ja E. Enno salmikesi kevadlilledest.	1. Sulghäälikute (g-k, b-p, d-t) kõla- ja kirjapildi seose tugevdamine, harj. nr. 98, «Hommik». 2. Pika kaashääliku (ll, nn, rr) ortograafia kordamine, harj. nr. 84, «Hommikul». 3. Õpetav etteütlus õpitud keelendite kordamiseks ja kinnistamiseks. 4. Lindude nimetuste kirjapildiga tutvumine, harj. nr. 102, «Meie loomad».	1. Jutukese koostamine teemal «Minu pühapäev» (kevadine puhkepäev looduses).	1. Harj. nr. 84 ja nr. 85 kasutatakse ühtlasi kirjatehnika õpetamisega seotud eesmärkide taotlemiseks. 2. Kirjatehnika alal tehtud töö vaatlus ja analüüs epidiaskoobi kasutamisega. 3. Lühiekskursioon kooliaeda (õitsvad kevadlilled). 4. Saatematerjaliks kasutada H. Männi lasteraamatut «Metsalilled».

	de eest hoolitseb. f) Juba kukub kägu. g) Ööbik, see toob öö sooja. h) Kevadlilled metsas, aasal ja aias. i) Kuidas hooldada tuppa toodud lilli.		5. Lindude häälitsust märgitsevate sõnade ortograafiaga tutvumine, harj. nr. 103, «Linnud laulavad». 6. Lillede ja värvide nimetuste kirjapildiga tutvumine, harj. nr. 99, «Lilled». 7. Praktiline tutvumine omadussõnaga ja õpilaste aktiivsesse sõnavarra kuuluvate sõnade kirjapildiga, harj. nr. 100, «Missugune?»		
17. õppenädal	**Kevad on käes.** (Järg.) a) Ilmadest kevadel. Vanarahva tarkust ilmade kohta. b) Käes on suur kevad. Putukadki on juba väljas. c) Kuidas puud end kevadel ehivad? Lehtpuud ja okaspuud. Mil-	1. «Kas homme tuleb ilus ilm?» 2. E. Enno, «Aasal õitseb mahlakann». 3. «Metsapuude kõne.» 4. «Õpi ootama!»	1. Sulghäälikute kirja- ja kõlapildi tugevdamine, harj. nr. 104, «Vanataadi juures». 2. Lausete täiendamine antud sõnade hulgast valitud õeldisega, tegusõna ortograafia kordamine, harj. nr. 105, «Mida teeb?» Mida teevad?»	1. Kollektiivne kirja koostamine.	1. Harj. nr. 108 antud tervishoiureegleid võib kasutada ühtlasi kirjatehnika harjutamiseks.

Aeg	Kodulooline materjal	Lugemine	Keeleõpetus	Kõnearendus	Märkusi
	lest puid ära tunda? Looduskaitse. d) **Varsti tuleb suvi.** Millest on märgata, et läheneb suvi? Suveplaanid. Kuidas hoolitseda suvel oma tervise eest?		3. Puude nimetuste kirjutama õppimine, harj. nr. 106, «Meie puud» ja harj. nr. 107, «Missugused puud?»		
18. õppenädal	**Suvesse!** a) Igal aastaajal on omad võlud. b) Kokkuvõte 1. klassis aasta jooksul tehtud tööst. c) Suvevaheaja veetmisest. Milleks on suvevaheaeg? Mida kasulikku saaks suvel teha? Kuidas suvel puhata ja tervist karastada?	1. «Neli soovi.» 2. Klassivälise lugemise tund: a) lugemispäevikute näitus ja arutelu; b) ettekanded loetud lasteraamatutest; c) juhendid klassivälise lugemise kohta suvel.	1. Sõnade koostamine silpidest, harj. nr. 109. 2. Aastaaegade nimetuste ortograafia kordamine, harj. nr. 110, «Millal?». 3. Kontrollette-ütlus.	1. Kirjand ekskursiooni teemal («Ilus matkapäev»).	1. Miku soovid kirjutada kirjatehnika vihikusse. 2. Pala «Neli soovi» käsitlemisel kasutada näitlikustamiseks K. Ušinski lasteraamatu «Neli soovi» illustratsioone (suurendatult). 3. Ühepäevane matk loodusse.

РЕЗЮМЕ

Методическое пособие «Эстонский язык в I классе во втором полугодии» предназначается для учителей и студентов педагогических учебных заведений.

В пособии даны указания о том, как проводить работу по родному языку в тот период, когда азбуку сменяет первая книга для чтения. Целью книги является помощь учителю в планировании и подготовке уроков родного языка по учебнику Х. Бахман, С. Вильбок «Чтение в 1-ом классе».

Введение книги посвящено анализу единства учебно-воспитательной работы при обучении родному языку и краткому обзору по вопросам методики чтения, обучения языку и по вопросам развития речи в 1-ом классе.

Большую часть книги составляют методические указания о том, как пользоваться книгой для чтения.

Методические указания, как и весь материал книги для чтения, подразделяются на циклы, которые объединяются общей краеведческой темой. Как правило, одна краеведческая тема охватывает работу одной недели. В целом в пособии даны указания для работы в течение 18 недель.

Каждая неделя начинается с объяснения цели и задач общей темы (или нескольких тем) на данную неделю, с объяснения того, как осуществлять при работе с материалом для чтения коммунистическое воспитание и расширять знания учащихся об окружающей жизни. Здесь же дается обзор недельной работы по обучению языку и по развитию речи.

Вслед за введением даны указания для работы по отдельным урокам: раскрывается тема каждого урока и объясняется цель проработки данного материала. Попутно обращается внимание на возможности целесообразного использования наглядности. Затем следуют ука-

зания о проведении урока, где останавливаемся только на более важных с точки зрения обучения и воспитания этапах урока.

Как правило, в пособии дается основное направление беседы. Показаны конкретные пути для обучения детей чтению и для проведения соответствующих упражнений. Некоторые уроки посвящены организации внеклассного чтения в 1-ом классе. Более подробные указания даны в отношении проведения письменных работ и обучения языку, так как именно это часто затрудняет учителя.

Таким образом, данное руководство не представляет собой конспектов уроков.

В виде приложения в конце книги приводится примерный план работы по проработке материала книги для чтения.

KIRJANDUST

Eesti keele õpetamise metoodika küsimusi, Tallinn, 1957.

Jõulmaa, H., Suulise ja kirjaliku kõne õpetus, Tallinn, 1957.

Hellermaa, H., Etteütlusi ja ümberjutustusi algklassidele, Tallinn, 1964.

Lahi, R., Kirjatehnika, Tallinn, 1956.

Адамович Е. А., Объяснительное чтение в начальной школе. Учпедгиз, Москва, 1954.

Адамович Е. А., Пути достижения прочной грамотности учащихся I—II классов. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1957.

Александров И. А., Работа над трудными словами в начальной школе. Учпедгиз, Москва, 1960.

Арнольд Н. В., Учебный кинофильм на уроках русского языка в начальной школе. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1961.

Берестнева А. Я., Час внеклассного чтения в I классе. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1958.

Воскресенская А. И. и Закожурникова М. Л., Практическое руководство к преподаванию русского языка в начальной школе. Учпедгиз, Москва, 1958.

Вопросы методики чтения в начальной школе, составители В. Г. Горецкий и М. И. Оморокова. Изд. «Просвещение», Москва, 1964.

Голенкина К. Т., Обучение русскому языку в первом классе. Учпедгиз, Москва, 1959.

Горбушина Л. А., Выразительное чтение и рассказывание учителя. Учпедгиз, Москва, 1961.

Дьяконова Т. Г., Самостоятельная работа по русскому языку в I классе. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1962.

Елкина А. И. и Фортунатова Е. Я., Наглядность на уроках объяснительного чтения. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1963.

Завадская Т. Ф., Роль выразительного чтения в эстетическом развитии учащихся (начальная школа). Изд. АПН РСФСР, Москва, 1960.

Завитаев П. А. и Низова А. М., Экскурсии и предметные уроки в I и II классах. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1960.

Занков Л. В. и Кузнецова Н. В., Опыт обучения русскому языку в I классе. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1961.

Каноныкин Н. П. и Щербакова Н. А., Методика преподавания русского языка в начальной школе. Учпедгиз, Ленинград, 1955.

Карчевская О. П., Работа над системой уроков по чтению в I классе. Учпедгиз, Москва, 1954.

Кузьмина А. А. и Клименова А. В., Система работы по развитию речи учащихся в первом классе. Учпедгиз, Москва, 1954.

Левитов Н. Д., Детская и педагогическая психология. Изд. «Просвещение», Москва, 1964.
Маркин В. И. Объяснительное чтение по естествознанию в начальной школе, 1953.
Маркин В. И., Экскурсии по естествознанию в начальной школе. Учпедгиз, Ленинград, 1954.
Меламедов И. Я., Учебное кино в начальных классах школы. Изд. «Просвещение», Москва, 1964.
Оморокова М. И., Активизация словаря школьника на уроках чтения. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1963.
Основные вопросы начального обучения, под ред. А. С. Пчелко. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1963.
Первоначальное обучение и воспитание детей первого класса, под ред. Б. Г. Ананева и А. И. Сорокиной. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1958.
Перротте А. А., Изучение природы на уроках русского языка в I и II классах. Учпедгиз, Москва, 1958.
Повышение успеваемости учащихся начальной школы, под ред. Э. И. Моносзона. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1955.
Повышение эффективности уроков русского языка в начальных классах, под ред. Л. Н. Скаткина. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1963.
Редозубов С. П., Методика обучения чтению и письму в начальной школе. Избранные труды, под ред. Н. С. Рождественского. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1961.
Рождественский Н. С., Обучение орфографии в начальной школе. Учпедгиз, Москва, 1960.
Шардаков М. Н., Мышление школьника. Учпедгиз, Москва, 1963.
Ягодовская В. К., Работа над словом с учащимися I класса. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1953.
Язовицкий Е. В., Выразительное чтение как средство эстетического воспитания. Учпедгиз, Ленинград, 1959.
Hagemann, Werner, Wege zur Entwicklung des sprachlichen Ausdrucks auf der Unterstufe, Volk und Wissen, Berlin, 1961.
Karsten, Ernst, Der Unterricht im erläuternden Lesen, Volk und Wissen, Berlin, 1955.
Kiessling, Elfriede, Hausaufgaben im Deutschunterricht der Unterstufe, Volk und Wissen, Berlin, 1957.
Lehrervortrag, Klassenfeiern, Lesefertigkeit in der Unterstufe, Volk und Wissen, Berlin, 1958.

SISUKORD

Lk.

Saateks 3

I. Emakeeleõpetus 1. klassis II poolaastal 5

1. Õpetamine ja kasvatamine on ühtne protsess 7
2. Lugemisõpetus 11
Ettevalmistus lugemistekstide käsitlemiseks 12
Sisuline ettevalmistus 12
Lugemistehnilised harjutused 13
Tutvumine uue tekstiga 14
Lugemismaterjali analüüsimine 15
Ilmeka ettekande harjutamine 16
Ülesantu kontrollimine 17
Klassiväline lugemine 19
3. Keeleõpetus 20
Keelelised harjutused 21
Õpetavad etteütlused 22
Kontrolletteütlused 23
4. Kõnearendus 23
5. Töö organiseerimisest 24

II. Lugemiku materjali käsitlemine 27

1. õppenädal Uus aasta algab 29
2. õppenädal Kool.
Õpilase tervishoid 44
3. õppenädal Kooliteel ja koolis 58
4. õppenädal Talv 74
5. õppenädal Mida annab meile mets? 91
6. õppenädal Linnud ja loomad talvel.
Nõukogude armee aastapäev 107
7. õppenädal Loomadest kodus 124
8. õppenädal Loomadest kodus. (Järg.)
Emakene, hellakene 137
9. õppenädal Lapsed kodus 152
10. õppenädal Lapsed kodus. (Järg) 167
11. õppenädal Liiklemine 188
12. õppenädal Kevad läheneb 199
13. õppenädal Kevad põllul.
V. I. Lenini sünnipäev 212

14. õppenädal Maipühad on tulemas 227
15. õppenädal Maipühad. (Järg.)
Kevadisi töid aias 241
16. õppenädal Kevad on käes 250
17. õppenädal Kevad on käes. (Järg.) 265
18. õppenädal Suvesse! 279

Näidistööplaan 1. klassi lugemiku materjali käsitlemisel 290
Резюме 307
Kirjandust 309

N. V. Gogoli nim.
Tartu Linna
Keskraamatukogu

Сёэт Эрна Августовна
ЭСТОНСКИЙ ЯЗЫК В 1 КЛАССЕ ВО II ПОЛУГОДИИ.
Оформление С. Вяльяль
На эстонском языке
Научно-исследовательский институт педагогики Эстонской ССР

Toimetaja E. Janno

Ladumisele antud 22. XII 1964. Trükkimisele antud 25. III 1965. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 19,5. Tingtrükipoognaid 16,38. Arvestuspoognaid 18,44. Trükiarv 1500. MB-03494. Tell. nr. 3809.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind 60 kop.

60 kop.

A
26731
1351499

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00735149 9